

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Facultat de **F**ilologia, **T**raducció i **C**omunicació

Departament de Teoria dels Llenguatges i Ciències de la Comunicació

Programa de Doctorat Interdisciplinar en Comunicació

Inicis i desenvolupament del periodisme ambiental al País Valencià

La conscienciació sobre qüestions ambientals a través dels gèneres d'opinió

TESI DOCTORAL

Presentada per
Anna Mateu García

Dirigida pel doctor
Martí Domínguez Romero

València, 2015

Agraïments

Tota tesi doctoral té al darrere un llarg camí que la fa possible. En aquest cas, cal remuntar-se a un treball de l'assignatura de gèneres d'opinió de la llicenciatura de periodisme per a trobar la llavor de la recerca que ara presente. Un treball que estava dedicat al columnisme de Josep-Vicent Marqués, on el sociòleg parlava dels seus inicis en el periodisme durant la campanya contra la urbanització del Saler en els anys setanta. En aquest sentit no puc sinó agrair al professor d'aquella assignatura i director d'aquesta tesi, Martí Domínguez, per encoratjar-me a tirar d'aquell primer fil i continuar amb la recerca que finalment es recull en aquest treball.

Pense que és necessari també agrair a tots aquells als quals he entrevistat per a aquesta tesi, per dedicar-me part del seu temps i permetre'm accedir als seus arxius personals; a la gent de la Casa Verda, on vaig poder accedir al seu fons bibliogràfic i de retalls de premsa sobre medi ambient que em va servir inicialment de guia; al personal de la Biblioteca Valenciana, que sempre m'ha facilitat el treball al llarg de tantes hores visionant microfilms; a la gent d'Acció Ecologista-Agró, per comptar amb mi a diferents actes sobre el Saler i l'Albufera, fet que m'ha permès conèixer alguns dels protagonistes d'aquella etapa; i a la Fundació Assut, que em va facilitar l'accés al programa *Vida salvaje* de Félix Rodríguez de la Fuente.

I, pel motiu que ja he exposat, gràcies especialment al sociòleg Josep-Vicent Marqués (1943-2008), per rebre'm aquell mes de gener de 2004 i descobrir-me com la lluita ecologista i el periodisme van confluïr en un moment apassionant de la història del País Valencià.

Vull també donar les gràcies a tot l'equip de la revista MÈTODE de la Universitat de València, perquè en major o menor mesura tots han aportat també alguna cosa a aquesta tesi doctoral. A través de les diferents investigacions sobre comunicació científica que hem anat desenvolupant al llarg d'aquests

anys he anat aprenent i creixent com a investigadora. Tot aquest aprenentatge es veu reflectit també en aquesta tesi doctoral.

Finalment, no vull deixar de donar les gràcies a la meua família. Als meus pares, que sempre m'han donat suport i animat a desenvolupar els meus estudis i anar més enllà. Al meu home, que ha sabut acompanyar-me amb paciència en tot aquest camí. I, per últim, a la meua filla, a la qual he hagut de robar-li temps dels seus primers mesos per a poder finalitzar aquest treball. A ells els dedique aquesta tesi.

ÍNDIX

1. Introducció	1
1.1. El medi ambient en els mitjans de comunicació	7
1.1.1. Delimitacions i definicions del concepte «periodisme ambiental»: Periodisme ambiental vs. Periodisme científic	9
1.1.2. Inicis i desenvolupament del periodisme ambiental.....	17
1.1.2.1. Els inicis de la informació ambiental a Espanya i al País Valencià	20
1.1.3. L'opinió sobre el medi ambient	25
1.1.4. El discurs ambiental i els <i>frames</i> sobre medi ambient	33
1.1.4.1. La teoria del <i>framing</i> : Una eina per analitzar la informació ambiental	35
1.2. Ecologisme i medi ambient al País Valencià	45
1.2.1. Els moviments ecologistes i la defensa del territori.....	45
1.2.2. Els espais naturals valencians i la seua protecció	48
1.2.3. Els episodis ambientals valencians en els anys setanta i vuitanta.....	50
1.3. El panorama comunicatiu al País Valencià	64
1.3.1. La premsa durant l'última etapa del franquisme	66
1.3.2. La primavera de <i>Las Provincias</i>	68
1.3.3. La premsa de la transició	70
1.3.4. La Batalla de València: María Consuelo Reyna i l'anticatalanisme de <i>Las Provincias</i>	71
2. Objecte d'estudi	81
2.1. Estat de la qüestió i objectius	83
2.2. Hipòtesis	86
3. Metodologia	89
3.1. Perspectiva quantitativa	91
3.2. Perspectiva qualitativa	91
3.3. Disseny de la mostra	97

4. Resultats	103
4.1. Inicis d'una opinió ambiental en la premsa valenciana (I): La campanya del Saler (1973-1974)	105
4.1.1. Antecedents en premsa	106
4.1.2. Les columnes sobre el Saler: Arguments i recursos	110
4.1.3. Els <i>frames</i> ambientals sobre el Saler	141
4.2. Inicis d'una opinió ambiental en la premsa valenciana (II): La defensa de l'espai verd urbà i l'antic llit del Túria (1973-1974)	145
4.2.1. Les columnes sobre l'antic llit del riu Túria: Arguments i recursos	145
4.2.2. Els <i>frames</i> ambientals sobre el llit del riu Túria	154
4.3. L'Albufera de València: La declaració del primer Parc Natural valencià i la seua repercussió en premsa (1986-1990)	159
4.3.1. Les columnes sobre el Parc Natural: Arguments i recursos	159
4.3.2. Els <i>frames</i> ambientals sobre el Parc Natural de l'Albufera	181
4.4. La concepció del territori: La reacció davant la Llei de Costes (1987-1989)	187
4.4.1. Les columnes sobre la Llei de Costes: Arguments i recursos	187
4.4.2. Els <i>frames</i> ambientals sobre la Llei de Costes	205
4.5. Els altres espais naturals i la visió del medi ambient en la premsa valenciana (1986-1989)	209
4.5.1. Els articles d'opinió sobre els altres espais naturals: Arguments i recursos	209
4.5.2. Els articles d'opinió sobre els espais verds urbans: Arguments i recursos	228
4.5.3. Els articles d'opinió sobre medi ambient, ecologisme i altres temes ambientals	236
4.5.4. Els <i>frames</i> sobre el medi ambient	247
4.6. Altres episodis ambientals de la dècada dels vuitanta	253
4.6.1. Cofrents: La premsa i la central nuclear valenciana (1984-1989)	253
4.6.1.1. Els articles d'opinió sobre la central nuclear de Cofrents	253
4.6.1.2. Els <i>frames</i> ambientals sobre l'energia nuclear	262
4.6.2. Els grans incendis de la dècada dels vuitanta (1985-1989)	265
4.6.2.1. Els articles d'opinió sobre els incendis forestals	265
4.6.2.2. Els <i>frames</i> ambientals sobre els incendis forestals	272
4.6.3. La pluja àcida dels Ports (1984-1989)	274
4.6.3.1. Els articles d'opinió sobre la pluja àcida dels Ports	275
4.6.3.2. Els <i>frames</i> ambientals sobre la pluja àcida	281
4.7. Els <i>frames</i> sobre medi ambient: Resum i característiques de la tipologia	283
4.7.1. Progrés vs. Natura	290

4.7.2. Bellesa	292
4.7.3. Recursos i desenvolupament econòmic	293
4.7.4. Símbol d'identitat	295
4.7.5. Dret ciutadà	296
4.7.6. Responsabilitat política i pública	297
4.7.7. Valor ecològic/científic	298
4.7.8. conflicte	300
4.7.9. Caixa de Pandora	301
4.7.10. Salut pública	302
4.7.11. Altres <i>frames</i>	303
5. Discussió	307
6. Conclusions	325
7. Bibliografia	333
ANNEXOS	361
I. Transcripció del programa <i>Vida salvaje</i> de TVE del 28 de juny de 1970.....	363
II. Còpia mecanografiada preliminar de l'Informe sociològic sobre la urbanització del Saler per Josep-Vicent Marqués i Joëlle Bergère (1974)	373
III. Llistat de peces analitzades	381
IV. Llistat de figures, gràfiques i taules	410

I. INTRODUCCIÓ

El medi ambient és un dels principals reptes de la nostra societat actual. Així ho posen de manifest fenòmens com el canvi climàtic, un dels principals problemes a què s'enfronta la nostra societat (León i Erviti, 2015), i que va més enllà d'una qüestió merament ambiental en afectar qüestions molt diverses que repercuteixen directament en la nostra vida quotidiana: clima, economia, qualitat de vida, territori... Però no podem oblidar d'altres, totes íntimament relacionades, com el repte energètic o la pèrdua de biodiversitat que està patint el planeta. Es tracta de temes complexos i multidisciplinaris, que necessiten de la interacció de diversos agents (socials, econòmics, polítics...) per a arribar a solucions eficaces. Aquesta complexitat és clau per entendre la importància d'aconseguir una comunicació eficaç i rigorosa dels problemes ambientals, ja siga a través dels mitjans de comunicació tradicionals o bé dels nous mitjans digitals que compreen fórmules on la producció de la informació ja no queda només en mans de professionals del periodisme, ni tampoc d'especialistes en ciències ambientals (Brossard, 2013).

En la present tesi doctoral ens ocuparem del tractament mediàtic del medi ambient en els primers anys del desenvolupament de l'ecologisme en la societat valenciana, en les dècades dels setanta i vuitanta. Durant els primers moments d'aquest procés de creació d'una percepció o sensibilitat ambiental ciutadana, els mitjans de comunicació van jugar un paper clau, seguint el camí que el periodisme ambiental havia iniciat ja en altres països occidentals (Lester i Hutchins, 2013), en posar èmfasi en determinades lluites ciutadanes que obrien el camí de l'ecologisme a casa nostra, així com d'assentar més tard els discursos sobre el medi ambient al voltant de temes cabdals com el desenvolupament urbanístic o l'establiment dels primers parcs naturals.

En aquest sentit és interessant estudiar l'última etapa del franquisme i els primers anys de la democràcia per tal de comprovar si hi va haver una evolució del discurs ecologista i ecològic, o, si pel contrari, les elits econòmiques i polítiques van mantenir el discurs hegemònic sobre el medi ambient. Els anys setanta i vuitanta són anys clau en el desenvolupament de l'ecologisme i de la

conscienciació ambiental en la societat internacional, i també a Espanya. Les particularitats polítiques i socials d'aquest país fan que siga un cas d'estudi molt interessant. A més, analitzar aquella primera etapa de la comunicació ambiental al País Valencià ens pot ajudar a comprendre com hem arribat al moment actual, en què la crisi econòmica ha capgirat el model de societat que fins ara havíem construït.¹

L'estudi de la comunicació ambiental és un àrea especialment desenvolupada als EUA, així com a determinades universitats europees (principalment al Regne Unit). No obstant, a Espanya trobem a faltar treballs en profunditat sobre aquesta àrea d'estudi de la comunicació de la ciència. És cert, no obstant, que en els últims anys han anat sorgint alguns grups de recerca i investigadors independents que han començat a suplir aquesta falta de literatura científica. Però aquest encara és un camp a desenvolupar, i per tant molt interessant de cara a proposar noves tesis i línies de recerca.

L'estudi dels processos comunicatius es pot plantejar des de diferents aproximacions teòriques. En aquest sentit, a l'hora d'abordar l'estudi de la comunicació ambiental, s'han trobat a faltar eines que es puguen aplicar de forma igualment eficaç als diferents temes que es poden englobar dins d'aquesta categoria. Abordar l'estudi de temes ambientals de naturalesa diferent al llarg del temps ens pot permetre proposar un esquema d'anàlisi extrapolable a futurs estudis i a diferents àmbits de la comunicació ambiental. Aquesta tesi es planteja doncs no només per analitzar el inicis de la comunicació ambiental, sinó també per establir un model d'anàlisi que puga fer-se servir en futures investigacions.

---

1. La mateixa Llei de Costes de 1988, a la qual li dediquem un capítol de la tesi per la seua importància en la concepció de la natura o el paisatge com a domini públic –una concepció fortament contestada per determinats sectors conservadors de la societat–, ha estat una de les víctimes de les reformes preses pel darrer govern del Partir Popular, mostra de l'actualitat d'aquelles primeres lleis ambientals, no acceptades encara per un ampli sector de la societat. Un dels arguments del govern per a modificar la Llei de Costes original ha estat paradoxalment el de «donar una major seguretat a l'activitat econòmica en la costa».

La tesi s'estructura en quatre grans apartats. En un primer lloc, la introducció ens servirà per posar en context la problemàtica que anem a estudiar, així com per a explicar les principals eines de què ens farem servir per tal d'analitzar el corpus del treball. Les pàgines introductòries ens proporcionaran el marc contextual i teòric per comprendre l'anàlisi del tractament ambiental en la premsa valenciana.

El bloc introductori, al seu torn, es divideix en tres apartats. Primerament contextualitzarem el camp d'estudi de la comunicació ambiental, entesa com una branca de la comunicació científica, però amb les seues particularitats i característiques pròpies. En aquest apartat farem una breu ressenya històrica del desenvolupament del periodisme ambiental a Espanya i en l'àmbit internacional, i revisarem les corrents actuals d'estudi en aquest camp, així com les principals eines de recerca comunicativa que serviran com a marc teòric de la tesi.

En el segon apartat de la introducció, s'ha considerat oportú oferir un breu resum de la protecció dels espais naturals al País Valencià, així com de les característiques del nostre territori. Un territori que, com veurem, posseeix una gran riquesa en quant a varietat de paisatges i de biodiversitat. Posar en valor el territori ens servirà també per poder analitzar amb més precisió el tractament dels mitjans sobre el nostre entorn natural.

Per últim, es fa necessari també fer una exposició de les característiques del panorama comunicatiu valencià en la dècada dels setanta i dels vuitanta, època d'anàlisi de la present tesi. La reestructuració de la propietat de la premsa escrita amb el desmantellament dels aparells franquistes i de la cadena Prensa del Movimiento, així com la gran influència política de diaris com *Las Provincias* durant la transició política al País Valencià, marcaran aquests anys en els quals es desenvolupa també el periodisme ambiental.

En el segon capítol, Objecte d'Estudi, exposarem els objectius de la tesi i la hipòtesi de partida de la tesi, mentre que en el capítol següent descriurem

la metodologia emprada en la recerca, basada en l'anàlisi de continguts i concretament en la teoria del *framing*, teoria que hem desenvolupat en el primer bloc de la introducció.

El quart capítol és el gruix de la tesi, ja que és on exposarem els resultats de la investigació realitzada al llarg de cinc anys. Ens hem ocupat de cinc episodis especialment interessants en la història ambiental i ecologista del País Valencià: la campanya per salvar el Saler; el primer moviment antinuclear valencià; la declaració del Parc Natural de l'Albufera; l'aprovació de la Llei de Costes de 1988 i l'episodi de contaminació per pluja àcida a la comarca dels Ports. Aquests episodis, que van tenir una gran repercussió en el seu moment, ens permeten analitzar el posicionament ambiental a partir de cinc aspectes diferents de la defensa i protecció del medi ambient.

Finalment, el cinquè conté la discussió sobre els resultats obtinguts i el sisè exposa les principals conclusions a les quals arribem des de l'anàlisi del corpus. El setè capítol conté la bibliografia citada en la tesi. Per últim, els annexos inclouen documents i material complementari, així com el llistat d'articles analitzats.

1.1. El medi ambient en els mitjans de comunicació

La nostra manera de comprendre el món i de relacionar-nos amb ell està en part condicionada (mediatitzada) pels mitjans de comunicació. Els missatges que rebem a través d'ells ens fan interioritzar una sèrie de comportaments, pensaments i models com a normals. «Els mitjans de comunicació són, amb respecte de la realitat social, una sort d'espills deformadors, selectius en les seues preferències, esbiaixats en la seua imaginaria. La notícia no és un simple “espill” del món, sinó un conducte d'idees i símbols, un producte industrial», assenyala Todd Gitlin (2005: 12). En el mateix sentit, Alison G. Anderson (2014: 60) subratlla com les notícies, sobre medi ambient i en general, venen condicionades per tota una sèrie d'aspectes culturals, econòmics i polítics, i són el resultat de tot un procés de construcció de la realitat. Els mitjans de comunicació ens mostren no només el món que ens envolta, sinó determinades versions d'aquest món. Tal i com opina Llorenç Gomis (1991), els mitjans influeixen en el públic en la mesura que ofereixen una selecció de notícies i informacions, és a dir, realitzen una interpretació d'allò que consideren important dins de l'actualitat.

Com a part de l'actualitat informativa, també la percepció pública de la ciència ve determinada en part pel discurs que elaboren els mitjans de comunicació de masses (Corbett i Durfee, 2004; Carvalho, 2007). La comunicació de la ciència s'ha consolidat com una àrea més de l'especialització periodística, i ha vist ampliada també la seua difusió a través dels nous mitjans de comunicació digitals i de les xarxes socials (Brossard, 2013; Priest, 2014). L'última *Encuesta sobre Percepción Social de la Ciencia* (FECYT, 2012) mostra com l'augment de l'interès en la ciència i tecnologia ha crescut des d'un 6,9% en 2006 al 15,6% en 2012. Un interès que ha augmentat especialment entre les franges d'edat més joves: els ciutadans que mostraren més interès en ciència i tecnologia van ser aquells pertanyents al grup d'entre 15 i 24 anys.

Paral·lelament a aquest augment de l'interès en qüestions científiques, la recerca en comunicació científica i ambiental també ha anat consolidant-se com una àrea d'estudi cada vegada amb més interès per als científics socials (veure Fischhoff i Scheufele, 2014), especialment en temes de controvèrsia com és el canvi climàtic. Com assenyala Maxwell Boykoff (2011: 8): «Les representacions mediàtiques del canvi climàtic i altres temes ambientals són àrees de recerca pròsperes. [...] Algunes de les idees innovadores poden ser atribuïdes a la nova generació de consumidors de nous mitjans així com a aquells que han crescut en una època en què el canvi climàtic ja formava part de l'agenda pública.»

La visió i concepció del medi ambient, entès com una parcel·la de la comunicació científica, es veu condicionada en part pel seu tractament mediàtic i per com els mitjans transmeten els discursos científics sobre les crisis ecològiques (Alexander, 2009: 3). Alguns autors com Manuel Castells (2009) han destacat la relació entre la cobertura mediàtica del medi ambient i l'evolució d'una consciència conservacionista en la societat:

Les persones es formen una idea de les coses a partir de les imatges i la informació que els arriba a través de les xarxes de comunicació, i, entre aquestes, els mitjans de comunicació de masses van ser la principal font d'informació per a la majoria de ciutadans durant les dues dècades en què va augmentar la consciència sobre l'escalfament global.

Manuel Castells (2009: 413)

Segons John Hannigan (2006: 78), la visibilitat mediàtica és crucial per a incloure el medi ambient en l'agenda política i posar-lo en el punt de mira de l'opinió pública. Per tant, estudiant com els mitjans de comunicació s'han ocupat del medi ambient en les seues informacions podem valorar també l'evolució del discurs social sobre el medi ambient, entenent els mitjans com aquesta espècie d'«espills deformadors» a què es referia Gitlin (2005).

En la selecció de les informacions científiques per part dels mitjans són determinants la «controvèrsia, la proximitat geogràfica i la rellevància per al lector» (Carvalho, 2007). Aquestes qüestions són especialment rellevants en el cas de les notícies ambientals, de forma que els mitjans han ajudat a transformar els problemes locals en una qüestió col·lectiva (Dumas i Gaulin, 1992). Així, les reivindicacions veïnals i ecologistes sobre qüestions particulars –per protegir espais naturals o evitar la instal·lació de centrals nuclears per exemple– van estar en els orígens de la informació ambiental i sempre han estat especialment relacionades (Taylor, 2000). És per aquest motiu que en el naixement del periodisme ambiental no es pot explicar sense l'evolució dels moviments ecologistes, fenomen que analitzarem més endavant. El fet que aquests moviments tingueren un component essencialment local explica el fet que les primeres idees sobre el medi ambient i la seua defensa es desenvoluparen en la premsa local (Meadows i Thomson, 2014).

Però la comunicació ambiental és una parcel·la complexa de la comunicació, en confluïr diverses àrees a més dels conflictes ambientals, com l'economia, la política o la comunicació de risc. En aquest sentit, les catàstrofes naturals són una altra àrea de la comunicació ambiental extensament coberta pels mitjans de comunicació. Huracans, tsunamis, tornados, terratrèmols, inundacions... Les històries sobre tots aquests fets tenen un fort component humà (Hannigan, 2006) que interessa especialment els mitjans. Així doncs, hi ha multitud de factors que influeixen en la cobertura mediàtica del medi ambient.

1.1.1. Delimitacions i definicions del concepte «periodisme ambiental»: Periodisme ambiental vs. Periodisme científic

L'aparició d'un periodisme mediambiental a partir del naixement del moviment ecologista s'inscriu dins d'un fenomen més general que afecta al periodisme: l'especialització de la informació segons àrees de coneixement. Aquest fenomen és un mecanisme que ha adoptat el periodisme per a poder afrontar la

creixent complexitat del món i atendre els interessos del públic. El periodisme ha anat dividint-se en diferents parcel·les precisament per a lluitar contra l'especialització del coneixement i fer comunicables tots els àmbits (Fernández del Moral, 2004).

El periodisme de divulgació científica abraçaria les diverses disciplines científiques, en un intent de respondre a la necessitat dels ciutadans de conèixer i comprendre els avanços científics. Les diferents matèries que comprendria el periodisme científic serien: salut, medi ambient, biologia i genètica, arqueologia, antropologia, espai, informàtica i telecomunicacions (Belenguer Jané, 2002). Tot i que, com veurem més endavant, aquesta subdivisió mereix una especial atenció, ja que no tots els teòrics inclouen el periodisme mediambiental dins del científic.

A Espanya existeix tota una sèrie de revistes especialitzades en ciència i medi ambient que intenten respondre a aquesta nova demanda d'informació, així com suplementos dedicats a aquesta matèria en els diaris generalistes, programes de ràdio i de televisió, etc. Però el periodisme ambiental és una disciplina relativament recent, i els estudis i la recerca sobre comunicació i medi ambient naixen en paral·lel al desenvolupament de la informació ambiental als mitjans de comunicació (Bonfadelli, 2010; Pleasant, Good, James i Cohen, 2002).

A Espanya, la majoria de teòrics i professionals del periodisme mediambiental (Arruti, 2008; Fernández Reyes, 2004; Fernández Sánchez, 1995; Nieto y Serra, 1996) coincideixen a definir el periodisme ambiental com una especialització periodística, diferenciada d'altres com poden ser l'econòmica, la cultural, la política o la científica. En aquest sentit, s'explicaria també l'existència a nivell espanyol de dues associacions professionals diferenciades per a cadascun dels àmbits: d'una banda l'Asociación Española

de Comunicació Científica² i de l'altra l'Asociación de Periodistas de Información Ambiental.³ Tanmateix, també trobem altres agrupacions de professionals de la comunicació en què la informació ambiental s'engloba dins del periodisme científic, com és el cas del Grup d'Informació Ambiental, que forma part de l'Associació Catalana de Comunicació Científica.⁴

De fet, en la premsa generalista les qüestions relacionades amb el medi ambient van en molts casos englobades dins de la secció de Ciència, tal i com ocorre en el diari *El País* i en el digital *Público*, en la de Societat com en *Eldiario.es*, *El Periódico* o *La Razón*. *ABC* inclou per la seua banda indistintament notícies de medi ambient en totes dues seccions, mentre que fins a finals de 2013 *La Vanguardia* ho feia en la secció de Vida, que seria l'equivalent a Societat, on existia una subsecció de Medi Ambient i una altra de Ciència. Des d'octubre de 2013, *La Vanguardia* compta amb un canal exclusiu en la versió digital del diari dedicat a temes ambientals, *La Vanguardia Natural*.⁵ Aquesta heterogeneïtat de plantejaments de la secció de medi ambient en la premsa diària espanyola exemplifica la falta de criteris comuns sobre què és el periodisme ambiental i com s'ha de tractar aquesta informació en els mitjans.

La definició del periodisme mediambiental com a especialització en ella mateixa coincideix amb la identificació d'altres periodismes com el de sanitat, el tecnològic i el científic com a parcel·les independents que compten amb els seus propis professionals. No obstant, existeixen també autors que consideren que

---

2. L'Asociación Española de Comunicación Científica (AECC) va ser fundada pel periodista Manuel Calvo Hernando el 1975, amb el nom d'Asociación Española de Periodistas Científicos. <<http://www.aecomunicacioncientifica.org>>.

3. L'Asociación de Periodistas de Información Ambiental (APIA) va nàixer el 1994 i reuneix a periodistes de mitjans espanyols generalistes i especialitzats en medi ambient. <<http://www.apiaweb.org>>.

4. L'Associació Catalana de Comunicació Científica (ACCC) va nàixer el 1990. El 1997 es va constituir com a grup especialitzat dins de l'associació el Grup d'Informació Ambiental (GIA), que s'ocupa dels temes de l'associació relacionats amb el medi ambient. <<http://www.accc.cat>>.

5. <<http://www.lavanguardia.com/natural/index.html>>

aquestes parcel·les es poden englobar dins de l'àmbit general de la informació científica. Segons Manuel Calvo Hernández (1992: 22), el periodisme científic és «una especialització informativa que consisteix a divulgar la ciència i la tecnologia a través dels mitjans de comunicació de masses». Per a Calvo Hernández, la funció del periodisme científic consisteix a seleccionar aquella informació científica pertinent, i fer-la arribar al públic general, decodificant el llenguatge científic per a fer-lo entenedor:

El periodisme científic ha estat definit també com una activitat que selecciona, reorienta, adapta, refundeix un coneixement específic, produït en el context particular de certes comunitats científiques, amb la fi que aquest coneixement, així transformat, pugui ser apropiat dins d'un context diferent i amb propòsits diferents per una determinada comunitat cultural.

Manuel Calvo Hernando (1992: 24)

Seguint aquesta definició, aquelles informacions que tinguen relació amb les ciències ambientals o l'ecologia –en les quals s'inclouen les notícies ambientals– estarien emmarcades dins del periodisme científic, i la comunicació ambiental tindria aquest mateix objectiu de traslladar el coneixement específic d'una comunitat científica concreta (en aquest cas biòlegs, ecòlegs, climatòlegs, etc.) per fer-lo arribar al públic d'una forma comprensible.

Jane Gregory i Steve Miller (1998) apunten que el medi ambient és un espai molt complicat on convergeixen multitud de branques científiques –així com socials, econòmiques i polítiques podríem afegir–. Però malgrat la seua complexitat, aquests autors no només entenen el periodisme ambiental com una subespecialització del periodisme científic, sinó que, a més a més, el consideren com un dels temes dels quals la comunicació científica s'ha nodrit especialment en els últims anys i una de les qüestions que més interès produeix en el públic: «La ciència del medi ambient és una de les que ha atret de manera

considerablement potent i amb freqüència l'interès del públic; i des de l'impacte de les publicacions i protestes populars de la dècada dels seixanta, i amb interessos polítics i empresarials també en joc, el medi ambient ha estat un aliment bàsic del periodisme científic.» (Gregory i Miller, 1998: 154).

En l'àmbit internacional, també existeixen associacions específiques de periodistes ambientals⁶ o de recerca en comunicació ambiental.⁷ No obstant, la posició majoritària en la literatura científica internacional sobre comunicació i periodisme ambiental és considerar aquestes disciplines com una part de la comunicació científica.⁸

En aquest sentit, el sociòleg John Hannigan (2006: 94) explica l'estreta relació entre ciència i medi ambient en el seu llibre sobre sociologia ambiental:

---

6. És el cas de la Society of Environmental Journalists (Societat de Periodistes Ambientals): <<http://www.sej.org>>.

7. La International Environmental Communication Association (Associació Internacional de Comunicació Ambiental) és una associació científica creada el 2011, tot i que el seu origen es remunta al 1991 amb la primera Conferència sobre Comunicació i Medi Ambient (COCE), l'última de les quals ha tingut lloc el 2015 a Boulder (Colorado, EUA). L'associació està integrada per investigadors en la comunicació ambiental però també per professionals interessats a aprofundir en les característiques i reptes de la informació sobre medi ambient. <<http://theieca.org>>.

8. Aquesta concepció de la comunicació ambiental com un apartat més de la comunicació de la ciència queda especialment palesa en els estudis sobre la comunicació del canvi climàtic, actualment una de les àrees més prolífiques de la recerca en comunicació científica. En aquest sentit Carvalho (2007) ha analitzat els discursos mediàtics sobre coneixement científic a través de les notícies sobre canvi climàtic. Antilla (2010) ha estudiat l'autocensura en ciència, també a través de l'anàlisi de la cobertura mediàtica sobre el clima. Corbett i Durfee (2004) han analitzat la percepció del públic de la fiabilitat dels estudis científics a través de les notícies sobre l'escalfament global. Farnsworth i Lichter (2012) analitzaren la posició dels científics respecte a la comunicació del canvi climàtic a partir del llibre i el document d'Al Gore *Una veritat incòmoda*. Boykoff (2007, 2008a, 2008b) ha investigat en profunditat la cobertura en premsa i televisió de les notícies científiques sobre canvi climàtic. Altres estudis sobre periodisme i comunicació ambiental més enllà del canvi climàtic (Brewer i Ley, 2013; Corbett, 1998; Sachsam et al., 2006; Seppänen i Väliverronen, 2003; Maillé, Saint-Charles i Lucotte, 2010; Valenti i Tavana, 2005) també incideixen en la relació entre comunicació científica i comunicació ambiental.

«És estrany trobar un problema ambiental que no té el seu origen en un treball de recerca científica. La pluja àcida, la pèrdua de biodiversitat, l'escalfament global, l'afebliment de la capa d'ozó, la desertificació i la intoxicació per dioxines són tots exemples de problemes que van començar primer amb un conjunt d'observacions científiques.» Aquesta confluència entre ciència i medi ambient queda reflectida en les revistes científiques que s'ocupen dels estudis sobre comunicació ambiental. Més enllà de les específiques com *Environmental Communication*, trobem estudis en aquest camp en publicacions especialitzades en comunicació de la ciència tals com *Public Understanding of Science* o *Science Communication*, o en sociologia de la ciència com *Social Studies of Science* o *Science as Culture*.

En tot cas, ja siga considerat com un periodisme especialitzat en ell mateix o com una subespecialització dins del periodisme científic, els teòrics concideixen en la complexitat d'aquesta disciplina. Mark Neuzil (2008: 18) incideix en la dificultat de definir de forma breu el periodisme ambiental: «Sembla raonable assumir que els periodistes científics escriuen sobre científics i el seu treball, i els periodistes agrícoles escriuen sobre grangers i negocis agraris, i en conseqüència els periodistes ambientals cobreixen l'ecologisme i el medi ambient. Però no són només els ecologistes els que criden l'atenció d'aquests periodistes. Els polítics són importants, com ho són els empresaris, les figures religioses, els propietaris immobiliaris, i altres.» I acaba proposant la següent definició de periodisme ambiental: «el periodisme ambiental es defineix com la recopilació, la redacció, l'edició i la distribució d'informació sobre la interacció de la gent amb el món natural, i les qüestions relacionades amb aquesta interacció.»

Una definició senzilla al temps que pràctica i clarificadora seria la de Fernández Sánchez (1995), segons la qual el periodisme ambiental seria «una especialització periodística [...] que s'ocupa de l'actualitat relacionada amb la natura i el medi ambient i en especial d'aquells aspectes que tenen a veure amb la seua degradació». Amb aquesta definició, s'introdueix un component

de denúncia en la pràctica del periodisme ambiental que no tenen *a priori* altres parcel·les del periodisme científic. Però si revisem algunes de les qüestions ambientals que més han interessat els mitjans tant en els últims anys –marees negres, canvi climàtic, desforestació– com també en els seus inicis a Espanya –urbanització del Saler, dessecació de Las Tablas de Daimiel– podem deduir que aquesta definició té en compte la visió del medi ambient segons s’ha tractat mediàticament, ja que la degradació d’aquest és un dels temes que més ha interessat els mitjans generalistes i ha omplert pàgines de diaris.

Fernández Sánchez (1995) va més enllà, considerant els conceptes que utilitzen els periodistes quan han de cobrir informacions referents a qüestions ambientals i analitzant la falta de rigor a l’hora de parlar del medi ambient: «Prescindint de tota ortodòxia conceptual, en els mitjans de comunicació utilitzem la paraula natura per a referir-nos quasi en exclusiva a la fauna i a la flora, i medi ambient quan es tracta de qüestions més relacionades amb l’entorn urbà i els problemes derivats del desenvolupament industrial i tecnològic.» Per la seua part, Barcena (1998), aporta altra definició més lligada amb la ciència: «El periodisme ecològic pot ser un intent d’encasellament especialitzador o per contra, seguint les bases de la ciència ecològica, la pretensió d’explicar la realitat global i els complexos i bastos processos que interactuen al nostre voltant.»

Tanmateix, molts coincideixen en què el mot ecològic pot produir confusió. En el passat s’han encunyat diversos termes per a designar aquesta disciplina periodística tals com *periodisme mediambiental*, *periodisme ecològic* o *periodisme verd* (Fernández Sánchez, 1995). No obstant, els professionals del periodisme sembla que s’han decantat cap a la denominació de periodisme ambiental (seguint potser el model del periodisme anglosaxó que l’engloba sota la denominació d’*environmental journalism*), descartant així el terme ecològic i verd per les seues connotacions ideològiques i polítiques que s’associaven als moviments ecologistes i partits verds. En aquest sentit, la qüestió de si els periodistes ambientals han de ser activistes i defensors del medi ambient ha

sigut molt debatuda entre els professionals d'aquest àmbit. En 2006, la web nord-americana *Grist* va preguntar els principals periodistes ambientals dels EUA la seua opinió sobre l'objectivitat en el periodisme ambiental (Neuzil, 2008: 231). La majoria (4 de 5) van assegurar que «no es trobaven còmodes amb el rol d'activista». Però, tal i com destaca Neuzil, Andrew Revkin (*The New York Times*) va advocar perquè «la ciència parlara per ella mateixa» als seus articles, tot i reconeixent que sí que hi havia cert component d'activisme a l'hora d'escollir els temes que anava a tractar en els seus articles: «Hi ha alguna cosa de falsa dicotomia en la noció de què ser un periodista objectiu està renyit amb ser un "ciudadà preocupat". Per suposat que estic preocupat per la qualitat del medi ambient.»⁹

En català i en espanyol, el terme mediambiental, també molt estés, ha sigut deixat de banda per considerar-se redundant. No obstant, segons el Diccionari de la Gran Enciclopèdia Catalana, tant *ambiental* com *mediambiental* serien sinònims, ja que el significat de tots dos termes seria: «Relatiu o pertanyent al medi ambient». Així, al llarg d'aquesta tesi s'utilitzaran indistintament els dos termes, periodisme ambiental i periodisme mediambiental, com a sinònims.

En resum, podem considerar el periodisme ambiental com una subespecialització del periodisme científic, però que compta amb una sèrie de particularitats que la diferencien d'altres tipus d'informacions científiques, en tenir sovint un fort component polític i econòmic, i comptar amb una sèrie de fonts d'informació diferenciades. El periodisme ambiental s'ocupa d'aquells fets relacionats amb el medi ambient: la protecció de la natura, el canvi climàtic, les energies renovables, la contaminació, els fenòmens naturals... Aquesta disciplina posa especial atenció en els problemes de degradació i ofereix al públic general les eines necessàries per a comprendre els processos naturals que tenen lloc en el seu entorn, alertant dels canvis que es poden produir per

---

9. «Top environment reporters talk about journalism vs. activism». Disponible en: <<http://grist.org/article/reporters/>>.

l'acció de l'home i conscienciant de la necessitat de conservar els nostres espais naturals.

1.1.2. Inicis i desenvolupament del periodisme ambiental

L'aparició de la qüestió mediambiental en els mitjans de comunicació coincideix amb els primers moviments ecologistes de les dècades seixanta i setanta del segle XX i s'ha anat consolidant en la mateixa mesura en què ha anat creixent en la població la conscienciació sobre l'existència d'una problemàtica mediambiental. Segons Hansen (2011: 8): «Allò que distingeix particularment la història de l'últim mig segle és el rol crucial jugat pels mitjans de comunicació de masses a l'hora de definir "el medi ambient" com a concepte i domini, posant les qüestions i problemes mediambientals en l'atenció pública i política.»

L'any 1962 és considerat com el punt d'arrancada de l'ecologisme amb la publicació del llibre *Silent Spring*, de la naturalista nord-americana Rachel Carson, sobre la contaminació per pesticides de l'aire i de les aigües (Kroll, 2001; Ros, 2012). Aquest ecologisme naixent es veurà reforçat per altres fites d'aquests anys com la famosa foto de la Terra presa des de l'*Apollo 8* la nit de Nadal de 1968 (Figura 1.1.1) i que va servir per prendre consciència de la gran fragilitat del nostre planeta (Gore, 2007: 12; Neuzil, 2008: 183).

El punt de partida de la conscienciació ambiental marcarà també l'arrencada de la informació ambiental en els mitjans de comunicació. Tal i com assenyalen Schoenfeld, Meier i Griffin (1979), abans de 1969 és difícil trobar informació ambiental en la premsa generalista dels EUA, tot i que el conservacionisme sí que tenia cabuda als diaris des de 1880 (Hannigan, 2006: 82). Una situació similar a la que es donava a Europa: «A Gran Bretanya, la conservació del territori, del patrimoni nacional i de les espècies rares de fauna i flora van ser àmpliament acceptades com a activitats legítimes transcendentals, però pocs periodistes relacionaven realment aquestes qüestions amb la

Figura 1.1.1. Eixida de la Terra des de la Lluna. Aquesta famosa imatge, titulada *Earthrise* (eixida de la Terra, de l'anglès *sunrise*, eixida del Sol), és la primera imatge del nostre planeta des de l'espai. La foto, presa des de la nau *Apollo 8* el 24 de desembre de 1968, va convertir-se per a molts en un símbol de la fragilitat de la Terra (Gore, 2007; Neuzil, 2008).

contaminació de l'aire, els abocaments de petroli i altres problemes ambientals contemporanis.» (Hannigan: 2006: 82). Així, abans de la dècada dels setanta trobem fets puntuals sobre medi ambient que són tractats en els mitjans de comunicació, i àrees relacionades amb aquest que despertaven més o menys interès, tenint en compte les diferents concepcions del medi ambient al llarg de la història i com aquestes s'han anat reflectint en la societat (Lester, 2010: 18).

Mark Neuzil, en la seua perspectiva històrica sobre el periodisme ambiental (2008), assenjala el periodisme agrícola del segle XIX i principis del XX com un dels antecedents del periodisme ambiental. Aquest autor inclou també la tradició nord-americana d'escriptors que han centrat el seu treball en la natura (*nature writings*) com a precedents del periodisme ambiental. Aquests escriptors –entre els quals Neuzil destaca Henry David Thoreau, John Burroughs, John Muir, Aldo Leopold i Sigurd Olson– haurien començat la seua carrera escrivint com a col·laboradors per a diaris o altres mitjans escrits.

L'escriptura sobre natura ha estat àmpliament definida, no hi ha un acord general entre els estudiosos sobre un cànon per al gènere. Alguns qualificarien una guia de camp com escriptura de natura; d'altres hi inclourien una memòria de viatges. L'investigador Thomas J. Lyon va escriure que «en realitat l'escriptura sobre natura no és un camp net i ordenat». La taxonomia de Lyon inclou tres dimensions principals de l'escriptura sobre natura: informació sobre història natural, respostes personals a la natura i interpretacions filosòfiques de la natura.

Neuzil (2008: 96)

No obstant, són les dècades dels seixanta i setanta les que veuran nàixer el periodisme ambiental tal i com l'entendem en l'actualitat, juntament amb el sorgiment i la progressiva consolidació de la conscienciació ecologista. L'any 1969 és assenyalat per alguns autors (Schoenfeld *et al.*, 1979; Lester, 2010) com un any clau per a la informació ambiental. És en aquesta data quan el diari *The New York Times* designa el seu primer periodista ambiental. «Amb aquest acte, el diari de referència va mostrar més que un compromís amb les qüestions ambientals. Es va posar de manifest que, junt a molts altres mitjans de països occidentals, ara es reconeixia l'existència del “medi ambient” com un problema social i una qüestió mediàtica.» (Lester, 2010: 29). Diaris

com *Chicago Tribune* o *Los Angeles Times* inclouran també a partir d'aquesta data periodistes ambientals en les seues redaccions, i els reportatges sobre qüestions ambientals començaran a guanyar visibilitat a través dels Premis Pulitzer (Neuzil, 2008: 185).

Diversos estudis mostren com la tendència internacional a una major presència de notícies ambientals a finals dels anys seixanta i principis dels setanta també es va donar en altres països com Gran Bretanya (Lacey i Longman, 1993) o Canadà (Parlour i Schatzow, 1978). A Espanya, com veurem en el següent epígraf, no serà fins a una dècada més tard, a finals dels setanta, quan el diari *El País* es convertisca en el primer diari espanyol a comptar amb una secció sobre medi ambient (Fernández Sánchez, 1995).

Successos i fenòmens com l'accident nuclear de Txernòbil de 1986, els vessaments de petroli, la contaminació, el forat de la capa d'ozó, el canvi climàtic, etc., han anat ocupant les planes dels diaris i fent créixer en els ciutadans la necessitat d'informació sobre aquestes qüestions.

1.1.2.1. Els inicis de la informació ambiental a Espanya i al País Valencià

L'interés pel medi ambient en els mitjans de comunicació arribaria amb uns anys de retard a casa nostra respecte als EUA, però podem trobar ja els orígens de la informació ambiental en els anys setanta. Segons la cronologia de Joaquín Fernández Sánchez (1995) sobre el periodisme ambiental a Espanya, es podria situar el naixement d'aquesta especialització periodística en el període comprés entre 1975 i 1982. L'autor considera que durant els anys següents, fins a 1987, hauria existit un període d'incertesa al respecte, i a partir d'aquesta última data s'hauria viscut l'etapa de desenvolupament i consolidació de la disciplina.

Seguint aquesta cronologia, tot allò anterior a 1975 a Espanya s'hauria de considerar com a antecedents del periodisme ambiental, és a dir, com els primers brots que donarien lloc després, amb l'arribada de la democràcia, al

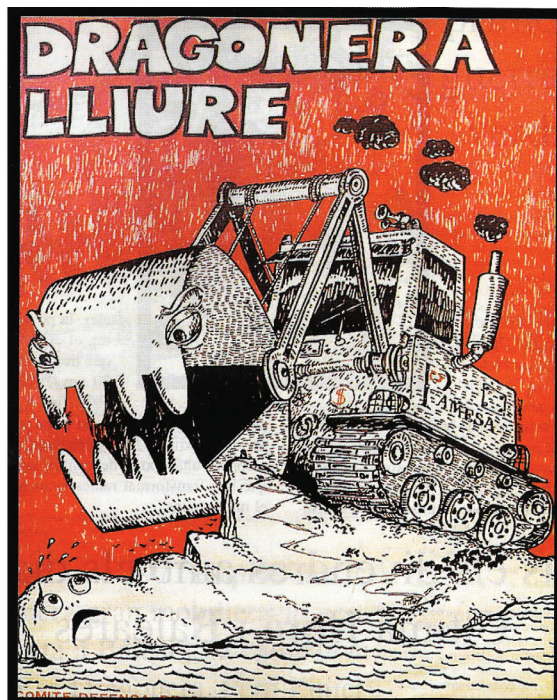
naixement d'aquesta disciplina i a la seua consideració com a tal. A principis de la dècada dels setanta, i coincidint amb la urbanització del Saler a València, a Las Tablas de Daimiel a Ciudad Real es produeixen unes obres de dessecació que obren la polèmica, amb la intervenció d'ADENA i les crítiques per part dels agricultors cap als ecologistes. Entre 1972 i 1973, la premsa es va involucrar en l'assumpte en el que, segons Joaquín Fernández Sánchez (1996), seria «el primer impacte mediàtic aconseguit pels conservacionistes». En 1973, Las Tablas de Daimiel van ser declarades Parc Natural. Paral·lelament, a València, el diari *Las Provincias* va iniciar la seua campanya de denúncia de la destrossa de la Devesa del Saler per a la construcció d'una urbanització. Mentre en el primer cas trobem principalment una implicació de la comunitat científica, en el Saler el moviment ciutadà i la premsa seran claus per a poder protegir definitivament la zona natural (Mateu i Domínguez, 2011a), com veurem més endavant. De fet, segons el periodista Joaquín Fernández Sánchez (1995), les protestes ciutadanes pel Saler van donar lloc a «la mobilització ciutadana que possiblement haja sigut més important en la història del conservacionisme a favor d'un espai natural».

Els primers anys de la dècada dels setanta són també una etapa d'un significat polític important, on s'albira ja el final de la dictadura però on les llibertats individuals i polítiques estan encara sota el control del règim militar franquista. És en aquest sentit en el qual el moviment ecologista es converteix en un canalitzador de l'oposició política al franquisme. Ací és on podríem situar el primer dels casos que analitzarem en aquesta tesi doctoral, i el desenvolupament del tractament informatiu ambiental en la premsa valenciana.

De fet, la premsa jugarà un paper molt important en aquells primers anys en la mobilització ciutadana sobre qüestions ambientals. Si al País Valencià *Las Provincias* va ser qui va vehicular la campanya per aturar la urbanització del Saler, a Catalunya trobem una altra capçalera, la revista *Presència*, que en 1976 marcarà l'inici d'un moviment per protegir els aiguamolls de l'Empordà. També a les Illes, on el moviment ecologista s'havia anat gestant des de finals dels anys

seixanta a través d'agrupacions com el Grup d'Ornitologia Balear (GOB), el projecte d'una urbanització a l'illot Sa Dragonera donarà lloc a una important mobilització ecologista (Figures 1.1.2 i 1.1.3) i tindrà un ample ressó en premsa entre 1976 i 1977 (Payeras, 2011).

En juny de 1974, AEORMA (Asociación Española para la Ordenación del Medio Ambiente) realitza unes jornades a la ciutat alacantina de Benidorm que donaran com a resultat el *Manifest de Benidorm*. Aquest text enumerava els problemes que patia el medi ambient en aquella època i feia referència a qüestions concretes, segons cita Joaquín Fernández Sánchez (1999): «Les Ries Gallegues, el Coto de Doñana, Erandio, la Devesa del Saler, Avilés, la Serra de Guadarrama, etc., són avui noms dolorosos per a les diferents poblacions que han vist agredides les seues condicions de vida o han estat expoliades del seu patrimoni natural...». Aquests

Font: Setmanari *El Temps*

Figura 1.1.2. Cartell en contra de la urbanització projectada a Sa Dragonera.

Font: Setmanari *El Temps*

Figura 1.1.3. Manifestació en contra de la urbanització de Sa Dragonera dins de les mobilitzacions que tingueren lloc entre 1976 i 1977.

temes van ser els primers que ocuparen les preocupacions conservacionistes dels ecologistes espanyols.

De fet, com hem assenyalat, els teòrics i professionals del periodisme mediambiental coincideixen en què els inicis d'aquesta subespecialització periodística se situen a l'Estat espanyol en la dècada dels setanta, coincidint amb l'emergència d'aquests primers moviments ecologistes a casa nostra. És també en aquests anys que té lloc la Cimera d'Estocolm (1972), on per primera vegada es fa referència a la informació sobre medi ambient com un dret dels ciutadans. En l'article 19 de la Declaració d'Estocolm s'afirma:

És també essencial que els mitjans de comunicació de masses eviten contribuir al deteriorament del medi humà i difonguen, pel contrari, informació de caràcter educatiu sobre la necessitat de protegir-lo i millorar-lo, a fi que l'home pugui desenvolupar-se en tots els aspectes.

La dècada dels seixanta i dels setanta marquen doncs un canvi de percepció, quasi diríem de paradigma, en els problemes del medi ambient en la societat, i en conseqüència en el tractament que es dona a aquests temes des dels mitjans de comunicació. Des d'aquelles primeres passes, l'evolució i implantació del periodisme mediambiental als mitjans de comunicació ha tingut un ràpid augment. En la seua primera etapa de naixement trobem alguns noms clau, com ara el de Benigno Varillas, que s'ocuparia de la primera secció dedicada al medi ambient en Espanya en un diari generalista, sota l'epígraf d'«Ecología», al diari *El País*, a finals dels anys setanta. Abans, altres noms com Félix Rodríguez de la Fuente haurien obert el camí, amb el seus programes *El hombre y la Tierra* o *Vida Salvaje*. Com veurem, Rodríguez de la Fuente tindrà també la seua influència en el cas del Saler, ja que la primera denúncia que es va fer des dels mitjans de comunicació de l'atemptat ecològic que suposava la urbanització del Saler va ser per aquest conegut naturalista en 1970.

En els anys vuitanta l'interès sobre temes mediambientals va disminuir en les capçaleres en la societat i en els mitjans de comunicació, per a resorgir amb força en els anys noranta (Montaño, 1998). En aquest sentit, podem destacar diversos estudis que no veuen en la cobertura mediàtica una progressió, sinó que han observat períodes de major atenció a les qüestions ambientals que altres. Aquestes investigacions (Lester, 2010; Hannigan, 2006) mostren com després dels primers anys d'eclosió del periodisme ambiental, a partir ja de la dècada dels setanta la cobertura mediàtica del medi ambient en l'àmbit internacional començarà a perdre importància, per a tornar a guanyar de nou terreny als mitjans a finals dels vuitanta. És el que Downs (1972) va anomenar «cicles d'atenció» i que autors com McComas i Shanahan (1999) han desenvolupat aplicant-lo a qüestions actuals com el canvi climàtic.¹⁰

No obstant, tant al llarg dels vuitanta com dels noranta, a més del tractament en premsa diària i en televisió, l'interès pel medi ambient es materialitzarà en l'aparició de revistes especialitzades: *Quercus* en 1981, *Natura* en 1983, *Geo* en 1989, *Ecología y Sociedad* en 1992, *La Tierra* en 1996 o *Biológica* en 1997 (Picó i Pellicer, 2010).

Com hem vist en aquesta panoràmica històrica, la polèmica sobre la urbanització del Saler coincideix amb una sèrie de temes que signifiquen l'inici

---

10. Tal i com resumeix Anderson (2014), el sociòleg Anthony Downs va observar cinc etapes en el desenvolupament de l'atenció mediàtica sobre un assumpte ambiental: 1) el pre-problema: el problema existeix però encara no rep atenció; 2) l'alarma: es converteix en un tema calent i l'atenció als mitjans provoca l'alarma pública; 3) descobriment dels costos: el públic s'adona que tractar el problema implicarà sacrificis; 4) gradual davallada de l'interés: el problema es va percebent com menys preocupant; 5) el post-problema: es produeix un avorriment del públic cap al problema, encara que aquest encara es manté sense resoldre. McComas i Shanahan (1999) van analitzar la cobertura mediàtica sobre el canvi climàtic en els diaris dels EUA als anys vuitanta, per intentar comprovar si es podia aplicar la teoria dels cicles d'atenció. Segons els seus resultats, els daltabaixos de la cobertura ambiental són deguts a la pròpia narrativa dels mitjans de comunicació. Els autors trobaren que durant l'època de major atenció, les notícies destacaven els perills i les conseqüències del canvi climàtic, mentre que en aquells on hi havia menys presència als diaris, era la controvèrsia científica la que es trobava més present en les peces.

del conservacionisme a Espanya. Tot i l'existència d'alguns estudis que mostren que l'atenció ambiental als mitjans ambientals comença a desenvolupar-se amb anterioritat en altres punts de l'Estat espanyol (Naranjo Rodríguez, 2012), la magnitud de les mobilitzacions, el resultat d'aquest moviment, aconseguint aturar la degradació de l'espai i especialment la cobertura mediàtica que donarà el diari *Las Provincias* a aquests fets fan del cas del Saler, una fita única en la història de l'ecologisme espanyol. Caldrà analitzar quina continuïtat ha tingut açò en el temps i si realment les autoritats han sabut aprofitar i valorar l'espai natural únic que tenen a les portes de la ciutat de València.

En l'actualitat, la qüestió ambiental és un dels temes emergents de la premsa del segle XXI, que interessa progressivament a més gent i que demanda una formació específica de professionals del periodisme especialitzats en aquest àmbit (López, 2004). No obstant, caldria preguntar-se si aquest augment de l'interès s'ha vist reflectit realment en les pàgines dels diaris i en les prioritats de les empreses informatives, que sovint, davant les dificultats econòmiques dels mercats editorials, opten per suprimir en primer lloc aquest tipus d'iniciatives. De la mateixa manera, en els diaris generalistes, el medi ambient està supeditat a l'actualitat informativa política o econòmica, que predomina actualment en la premsa diària. Per això, es fa necessari plantejar des dels àmbits científics de l'estudi de la comunicació si realment existeix un seguiment de l'actualitat mediambiental més enllà de fets puntuals (com cimeres, presentacions d'informes) o espectaculars (catàstrofes o fenomens naturals).

1.1.3. L'opinió sobre el medi ambient

Els articles i columnes d'opinió són potser un dels gèneres amb més marge de llibertat per als seus autors i, en aquest sentit, es tracta d'un dels gèneres més particulars del periodisme, un acte de «periodisme valent» segons Esteban Morán Torres (1988: 163-164). Les columnes es converteixen en una plataforma en la qual l'autor es pot donar transcendència a les seues opinions i en aquest

sentit «si una cosa és cabdal dins del columnisme és [...] la importància que té qui l'escriu, la firma, i el tarannà que cada persona imprimeix a la seva feina» (Muñoz d'Imbert, 2003: 31). És un repte per a l'escriptor fer-se servir d'aquesta llibertat –generalment d'estil i sovint també temàtica– per a guanyar-se al lector creant un espai de confiança i familiaritat. Els columnistes esdevenen així creadors d'opinió pública que expressen el seu propi punt de vista sobre qüestions referents a l'actualitat i a la societat (Johnson, 1997).

És també interessant contemplar, tal i com assenyala Àlex Grijelmo (2008: 122), que «els textos d'opinió solen reflectir l'autèntic tarannà d'un diari. De l'estil d'articles i editorials podem deduir com afronten la realitat i les transformacions socials els amos i responsables d'una publicació.»

Els gèneres d'opinió són d'especial interès a l'hora d'estudiar el posicionament ideològic d'un diari i la seua postura davant les transformacions socials (Day i Golan, 2005), ja que funcionen com un indicador de l'*agenda setting* que marca la informació del mitjà (Sommer i Maycroft, 2010). Tal i com asseguren Mitman, Nikolaev i Porpora (2012), «les pàgines d'opinió en premsa són el major forum en el qual el debat públic té lloc». Una situació especialment certa en el columnisme valencià, on existeix una gran dicotomia entre les signatures d'esquerra i de dreta (Domínguez, 2010), i on les columnes han estat l'espai on s'han escenificat conflictes polítics d'importància (Mateu i Domínguez, 2011b; Viadel, 2010) com veurem en l'apartat on analitzarem el panorama comunicatiu valencià.

Els articles d'opinió són a més un gènere periodístic especialment adequat a l'hora de difondre qüestions científiques (Calvo Hernández, 1992), tot i que malauradament el columnisme científic no és un gènere estés en els diaris generalistes. Martí Domínguez (2004) es refereix a ell com «l'oblidat gènere d'opinió en ciència» i matissa que les columnes de divulgació científica no són un gènere massa cultivat en Espanya. No obstant, els diaris generalistes amb més pes, com *El País* o *El Mundo*, sí que compten amb columnes científiques

en les seues pàgines, però tot i així es tracta de columnes que en molts casos se centren més en política científica que en la divulgació de la ciència, desaprofitant així un gènere magnífic per a fer arribar la ciència al gran públic (Roselló, Mateu i Domínguez, 2008). Trobem algunes excepcions, com és el cas del periodista científic Javier Sampedro en *El País*, que analitza i reflexiona sobre les notícies científiques més importants. Però en general l'espai del qual no han pogut disposar en la premsa escrita l'han trobat en l'espai de blogs d'opinió dels diaris.¹¹ La crisi del model editorial dels diaris,¹² i l'expansió de nous mitjans i fórmules a través d'Internet han fet que cada vegada més el

---

11. El divulgador científic Pere Estupinyà va publicar el blog *Apuntes científicos desde el MIT* en *El País* (<http://blogs.elpais.com/apuntes-cientificos-mit/>) entre 2007 i 2014, un espai amb gran popularitat que ha inspirat la publicació de diversos llibres de divulgació científica per par d'aquest autor. *El Mundo* va comptar entre 2010 i 2014 amb el blog de l'astrònom i responsable del Planetari de Pamplona Javier Armentia, *Cosmos* (<http://www.elmundo.es/blogs/elmundo/cosmos/>). Actualment té actius el blogs *Apuntes desde la NASA* del físic i enginyer espacial Eduardo García Llama (<http://www.elmundo.es/blogs/elmundo/apuntesnasa/>) i *El Porqué de las Cosas* (<http://www.elmundo.es/blogs/elmundo/elporquedelascosas/>), del Catedràtic de Física Aplicada Antonio Ruiz de Elvira. El diari *Público* comptava amb un blog col·laboratiu de diversos científics i divulgadors, que va assolir certa qualitat, però que va desaparèixer amb la venda i remodelació del diari el 2011. Un dels mitjans sorgits a partir de la crisi editorial de *Público*, *Eldiario.es* compta amb el blog *Ciencia Crítica* (<http://www.eldiario.es/cienciacritica/>), també de diversos autors. Entre els diaris regionals destaca *Heraldo de Aragón*, que a través del seu suplement de ciència *Tercer Milenio*, publica també un blog de diversos autors, *De cero a ciencia* (<http://blogs.heraldo.es/ciencia/>), coordinat per la periodista Pilar Perla Mateo. El diari basc *El Correo* també compta amb un blog sobre ciència de rellevància, a càrrec del periodista Luis Alfonso Gámez, *Magonia. Una ventana crítica al mundo del misterio* (<http://blogs.elcorreo.com/magonia/>), on l'autor es dedica a desmuntar alguns dels mites i llegendes científiques.

12. En el món del periodisme científic, un dels paradigmes d'aquesta crisi editorial i del canvi de model des de la premsa escrita cap a la web ha estat la desaparició de la versió impresa del diari *Público*, que comptava amb una de les seccions de ciència més valorades pels propis divulgadors (García-Mestres, Mateu i Domínguez, 2012a). La venda del diari i l'ERO que van patir els seus treballadors va desembocar en la creació de la web *Materia*, dirigida per Patricia Fernández de Lis, antiga redactora en cap de la secció de ciència de *Público*, i per gran part de l'equip de la secció de l'antic diari. Actualment, la web *Materia* ha passat a formar part del diari *El País*, fruit d'un conveni de col·laboració entre els dos mitjans, convertint-se en l'actualitat en la secció de Ciència d'aquest diari (<http://elpais.com/elpais/ciencia.html>).

públic confie en els blogs i en altres fonts d'informació online a l'hora de buscar informació científica (Colson, 2011; Brossard i Scheufele, 2013).

El fet que un mitjà dedique o no espais d'opinió al medi ambient, ja siga en la seua edició en paper o en el format digital, ja ens pot dir molt sobre el seu posicionament en aquest tema. Per això és tan significatiu el cas de *Las Provincias* en els últims anys de la dictadura franquista (Mateu i Domínguez, 2011a; 2011c), perquè el fet de dedicar-li no només pàgines informatives, sinó columnes d'opinió i un espai considerable en la secció de cartes al director, a més de comptar especialment amb col·laboradors per tractar aquests temes, ja ens està dient molt sobre el posicionament del diari. La postura dels mitjans valencians respecte als primers episodis ambientals (primeres declaracions de parcs naturals, inici d'una legislació conservacionista o primeres reivindicacions dels moviments ecologistes) ens ajudarà també a conèixer, a través de la línia editorial dels diaris, la posició de la societat valenciana envers la protecció del medi ambient.

Analitzar aquells primers anys de tractament del medi ambient en els gèneres d'opinió ens permetrà també obtenir una perspectiva històrica i poder comparar amb la situació actual, on més de trenta anys després de la campanya de *Las Provincias* i de l'aparició del que es poden considerar les primeres columnes ambientals (Mateu, 2008), la columna ambiental pràcticament no existeix en la premsa generalista diària, quan sí trobem la columna política, econòmica, esportiva, musical i, inclús en alguns diaris com hem vist, científica. Així i tot, segons Fernández Sánchez (1995), «el periodisme ambiental ha produït infinitat d'articles ocasionals escrits generalment per experts, científics i persones especialitzades en un assumpte concret, quasi sempre al fil de l'actualitat». És a dir, que llevat d'algunes excepcions com les del mateix Joaquín Fernández Sánchez (primer president de l'APIA) amb la seua columna «Ecopolíticas» en *Cambio 16* o Joaquín Araújo amb «Planeta Herido» (1991-1996) en *El País*, els articles d'opinió dedicats al medi ambient han sorgit de manera ocasional, segurament relacionats amb algun fet puntual. Un exemple

seria l'accident a la planta nuclear de Fukushima (Japó) el 2011, que va tenir un gran ressó en la premsa internacional i també en l'espanyola, on se li van dedicar diverses columnes d'opinió al voltant de la perillositat o no d'aquest tipus d'energia (veure García-Mestres, Mateu i Domínguez, 2012b).

A més, el mateix fenomen que afecta al columnisme científic es pot aplicar també a les columnes sobre medi ambient, que s'han vist desplaçades a les seccions de blogs d'opinió dels diaris.¹³ Açò no vol dir que s'haja perdut qualitat en les signatures que es dedicaven a cobrir el medi ambient, tot i que sí mostra el desinterès dels diaris a l'hora d'incloure aquestes columnes en l'espècie de calaix de sastre que s'han convertit aquestes seccions, on en molts casos es

---

13. Dins dels blogs sobre medi ambient trobem signatures cèlebres com la d'Andrew Revkin i el seu blog *Dot Earth* en *The New York Times* (<http://dotearth.blogs.nytimes.com>). Entre els diaris espanyols, *El Mundo* compta amb tres espais dedicats al medi ambient: *Clima*, d'Antonio Ruiz d'Elvira, està dedicat a qüestions sobre el canvi climàtic però també de política científica (<http://www.elmundo.es/blogs/elmundo/clima/index.html>); *Tierra*, del naturalista Joaquín Araujo (<http://www.elmundo.es/blogs/elmundo/tierra/>), on analitza alguns dels reptes ambientals a què s'enfronta la nostra societat; i *El sonido de la naturaleza* (<http://www.elmundo.es/blogs/elmundo/elsonidodelanaturaleza/>), de Carlos Hita, dedicat com el seu nom indica a recollir i divulgar els diferents sons de la natura a través de vídeos realitzats per l'autor. El diari *El País* compta amb el blog *Ecolaboratorio*, del periodista ambiental Clemente Álvarez (<http://blogs.elpais.com/eco-lab/>), tot i que aquest blog es troba sense actualitzar des de març de 2014 coincidint amb la posada en marxa de la iniciativa editorial *Ballena Blanca*, revista impulsada per Álvarez junt a altres periodistes ambientals. En *ABC*, la periodista Mónica Fernández-Aceytuno va comptar fins a 2014 amb un blog sota el títol *El blog de Naturaleza de ABC.es* (<http://abcblogs.abc.es/naturaleza/>). *Público*, diari que només compta amb edició digital, té també un blog naturalista, *Vientos del bosque*, del qual s'encarrega el naturalista Víctor J. Hernández (<http://www.vientosdelbosque.net/>). La majoria d'aquests blogs tenen un contingut principalment naturalista i en menor mesura científic, tot i que altres diaris han optat per un perfil més polític o activista, com *Eldiario.es* amb un blog elaborat per Greenpeace (<http://www.eldiario.es/greenpeace/>), que es va publicar entre 2012 i 2014, o el *Huffington Post*, amb el blog de Juan López de Uralde (que es va deixar d'actualitzar el setembre de 2014), exdirector executiu de Greenpeace Espanya i impulsor del partit polític Equo (<http://www.huffingtonpost.com/juan-lopez-de-uralde/>). En els diaris regionals la fórmula dels blogs per a periodistes i lectors també està molt estesa. En l'àmbit del medi ambient, podem destacar especialment el blog *Ecosistemas*, que va publicar la periodista ambiental Mª Josep Picó en el diari *Levante-EMV* entre 2011 i 2014.

barregen signatures d'autors del món intel·lectual, blogs de periodistes i blogs de lectors als que se'ls ofereix l'oportunitat d'obrir un espai (López, 2008).

Així, tot i que el periodisme ambiental –una disciplina relativament jove– s'ha consolidat en els últims anys, encara no és una qüestió primordial dins de les redaccions dels diaris generalistes. Caldria preguntar-se fins a quin punt el tractament informatiu del medi ambient està normalitzat dins dels mitjans i si existeix una voluntat per part d'aquests de crear una opinió al voltant dels temes mediambientals. Si ens centrem en la premsa, la nòmina de columnistes relacionats amb la natura, els seus fenòmens i característiques i les seues amenaces és més ben exigua en els diaris generalistes.

Potser per aquest motiu, els estudis sobre medi ambient i gèneres d'opinió són escassos i han començat a realitzar-se en els últims anys, lligats especialment a la qüestió del canvi climàtic. Però tots ells subratllen la importància dels gèneres d'opinió a l'hora d'analitzar i estudiar la línia editorial dels diaris sobre qüestions ambientals, així com d'avaluar l'impacte que aquest té en les lectors. Blanco Castilla, Quesada i Teruel Rodríguez (2013), en el seu estudi sobre editorials en premsa sobre el canvi climàtic, subratllen la importància de la línia editorial d'un diari a l'hora de condicionar el conjunt de la informació del mitjà. Per aquest motiu, les autores consideren central l'estudi de l'editorial, «un espill privilegiat per a indagar en la identitat dels grans mitjans i en algunes tendències del sistema».

Altres gèneres d'opinió que s'ha tingut en compte a l'hora d'analitzar els discursos sobre el medi ambient han estat les cartes al director, un tipus de text amb una sèrie de particularitats que el fa diferent a la resta de peces d'opinió. No obstant, les cartes al director també juguen un paper important en la construcció mediàtica dels temes. Karin Wahl Jorgensen (2002) assenyala que la selecció de cartes al director es realitza en funció d'una sèrie de criteris per part de la redacció, entre els quals es troba la rellevància del tema. Per la qual cosa, a través de la selecció de les cartes al director podem deduir i analitzar també

la línia editorial del diari. En el mateix sentit, Nathan Young (2013), valora el paper de les cartes al director en la construcció de narratives sobre el canvi climàtic. Per a Young, «les cartes al director avancen temàtiques, narratives i lògiques molt diferents sobre el canvi climàtic que estan basades en altres tipus d'informació (notícies, reportatges i inclús altres gèneres d'opinió com editorials i columnes). D'una manera provocadora, les cartes semblen ser mitjans per a inserir arguments tabú, inacceptables i no provats (i improbables) dins dels mitjans de comunicació.» És a dir, en molts casos, les cartes al director es poden permetre el luxe de no ser políticament correctes o atendre a les normes d'ètica periodística a les quals estan subjectes la resta de gèneres d'opinió i potser són indicadors de l'estat d'opinió d'un tema en la ciutadania en general.

En aquest sentit, els nous espais d'opinió que sorgeixen a través de la interacció dels lectors en els comentaris de les notícies o inclús en les xarxes socials dels diaris també han estat espais tinguts en compte a l'hora d'analitzar els arguments i posicions dels lectors sobre el medi ambient (Cooper, Green, Burningham, Evans i Jackson, 2012) o sobre temes científics (Laslo, Baram-Tsabari i Lewenstein, 2011). No obstant, el fet de què aquests comentaris no siguin moderats pels editors dels mitjans, més enllà d'evitar un vocabulari malsonant o comentaris que puguin constituir algun delictes, fa que aquest tipus de comentaris on-line no siguin útils per analitzar la línia editorial del diari com sí que ho poden ser les cartes al director, tot i que sí que constitueixen una mostra interessant per analitzar els discursos sobre ciència dominants en la societat.

Les columnes i articles d'opinió, pel contrari, sí que poden ser significatius a l'hora d'estudiar la posició del diari respecte a un tema en concret. Elsasser i Dunlap (2013) han analitzat les columnes d'opinió sobre el canvi climàtic en la premsa conservadora nord-americana, mostrant com aquests columnistes «neguen el canvi climàtic i denigren la ciència del clima» a través del que els autors consideren «els seus influents púlpits», posant en relleu la importància de les columnes a l'hora d'influenciar en l'opinió pública. En la mateixa línia,

McKnight (2010), s'ha centrat en l'anàlisi dels gèneres d'opinió dels mitjans de News Corporation, l'empresa de comunicació de Rupert Murdoch, per considerar que aquest gènere és el que millor reflecteix les preferències o posició d'un mitjà. A través de l'estudi de les peces escrites i audiovisuals, l'estudi de McKnight va posar en relleu com l'opinió d'un mitjà pot estar fortament condicionada pels interessos econòmics d'un grup, en trobar similitud entre les capçaleres del grup a l'hora de posicionar el canvi climàtic com una qüestió política i no científica, de definir els negacionistes com a «dissidents» de l'ortodòxia científica i de presentar el canvi climàtic com una qüestió «políticament correcta» acceptada per l'esquerra política.

Dins de l'àmbit de l'opinió hem de dedicar també un espai a les vinyetes d'humor gràfic. Es tracta d'un gènere relativament poc estudiat, però que per les seues característiques és molt valuós a l'hora d'analitzar la recepció d'un determinat fet noticiós en un context socio-cultural determinat (Domínguez i Mateu, 2014a; 2014b), i per tant és interessant també analitzar com determinats fets científics (Domínguez i Mateu, 2013; Domínguez, Mateu, Torgersen i Porcar, 2014) són tractats pels humoristes.

Tot i la importància dels gèneres d'opinió, i de ser el centre del treball que ara presentem, també hi ha altres elements que s'han de tenir en compte a l'hora de considerar el posicionament d'un mitjà envers un tema d'actualitat determinat. Tal i com explica Natividad Abril Vargas (1999), «encara que es podria pensar que són els textos argumentatius els que exerciran major influència en la creació d'un estat d'opinió en la societat, s'ha demostrat que, en el dia a dia, els fets seleccionats com a notícia generen per ells mateixos opinió i alcancen un major nombre de persones.» Així, la freqüència d'aparició de notícies mediambientals, el nombre de portades que ocupen, la jerarquia d'aquestes informacions dins dels diaris o l'extensió de les mateixes ens diran molt també sobre la línia editorial d'un medi sobre la seua posició i interès sobre els problemes mediambientals.

1.1.4. El discurs ambiental i els *frames* sobre medi ambient

L'interès pel medi ambient i la natura està documentat pràcticament des de que la humanitat ha pogut plasmar les seues idees i la seua experiència sobre el nostre entorn. Ja a la tradició grega, amb els escrits d'Aristòtil (IV aC), i romana, amb la *Història natural* de Plini el Vell (I dC), trobem els primers textos naturalistes (Camarasa i Català, 2007), i amb ells les primeres interpretacions i discursos sobre la natura. Des d'aleshores, i a través de les diferents èpoques històriques, la nostra concepció sobre el medi ambient ha anat fluctuant. Una concepció que no només varia al llarg de la història, sinó també en funció de la tradició cultural (Kern, 2010). Des de l'àmbit de la sociologia s'han intentat realitzar una sèrie d'esquemes o tipologies per estudiar els diferents discursos sobre el medi ambient existents en la nostra societat.

Per al sociòleg David John Frank (1997), la progressiva preocupació per les qüestions ambientals ve donada per una evolució en la concepció mateixa de la natura. Frank (1997) estableix una tipologia de sis models de natura basant-se en dues dimensions, una espiritual i una altra física, i en tres nivells de funcionalitat: separació entre natura i societat, subordinació de la natura a la societat, i unió entre societat i natura.

Per la seua banda, Robert J. Brulle (1996) estableix també una evolució dels discursos sobre el medi ambient als EUA des del primer conservacionisme amb components utilitaris; el preservacionisme que implicava ja una relació entre natura i societat, l'ecocentrisme, basat en les ciències naturals i la idea de l'ésser humà com a part de l'ecosistema, i altres discursos com l'ecologia política, l'ecologia profunda (*deep ecology*) o l'ecofeminisme.

Hannigan (2006), per la seua part, divideix en tres els discursos ambientals: discurs arcàdic, on la natura posseeix un valor estètic i espiritual; discurs de l'ecosistema, on la natura és vista des d'una perspectiva científica; i discurs de la justícia, on s'entén que la natura és un dret dels ciutadans. Aquests models

de comprendre l'entorn natural s'han anat reflectint també en la premsa, que reproduïx els esquemes i els discursos sobre la natura i la seua protecció. Per a Frank (1997), la progressiva preocupació per les qüestions ambientals en els mitjans ve donada per una evolució en la concepció mateixa de la natura en la societat. Com hem vist en l'apartat anterior, diversos teòrics assenyalen l'inici de la cobertura del medi ambient als mitjans de comunicació coincidint amb el naixement del moviment ecologista (Lester, 2010), que al seu torn ve marcat per la coneguda publicació de Rachel Carson, *Silent Spring*, als anys seixanta (Kroll, 2001).

Així doncs, l'anàlisi dels discursos sobre medi ambient en la premsa constitueix un referent molt interessant no només de cara a conèixer la política editorial dels diaris davant el medi ambient i l'inici del moviment ecologista, sinó també de cara a establir els discursos imperants en la societat en un moment determinat.

Aquests diferents models de comprensió i interpretació del medi ambient s'han reflectit també en els mitjans de comunicació, que han reproduït els esquemes i els discursos sobre la natura i la seua protecció. L'anàlisi dels discursos sobre medi ambient en la premsa constitueix un referent molt interessant no només de cara a conèixer la política editorial dels diaris davant del primer ecologisme, sinó també per a establir els discursos imperants en la societat en aquell moment. L'anàlisi dels gèneres d'opinió, incloent columnes, tribunes, editorials, vinyetes i cartes al director, ens ofereix un ampli ventall en aquest sentit, en estar al darrere de la signatura no només els propis periodistes del mitjà, sinó també signatures provinents del món de la política, l'ecologisme i la universitat, així com ciutadans que expressen la seua opinió a través de les cartes al director. Ara bé, hi ha diverses aproximacions teòriques a l'hora d'enfrontar-se a l'anàlisi de continguts. Una de les més emprades en els últims anys és el *framing* o la teoria de l'emmarcat que veurem a continuació.

1.1.4.1. La teoria del *framing*: Una eina per analitzar la informació ambiental

Un mateix fet pot abordar-se des del que en la pràctica del periodisme s'anomenen diversos enfocaments. Així, una notícia sobre el sorgiment d'un nou moviment social, per exemple, es pot enfocar des del punt de vista de la reacció cívica d'un grup de ciutadans davant un problema polític, econòmic o social que els afecta o com un atac violent antidemocràtic a un sistema legítim, per posar-ne un exemple que venim veient des de les primeres mobilitzacions antiglobalització dels anys noranta fins al més recent 15-M. La teoria del *framing*, també anomenada en català de l'emmarcat, o de l'*encuadre* en espanyol, ens permet realitzar una anàlisi de les diferents formes de construir les notícies sobre un determinat tema que es realitza des dels mitjans de comunicació. No obstant, en el *framing* no només es pot tenir en compte la construcció de les notícies sinó també la seua recepció, en ser els *frames* esquemes mentals que trobem tant els textos com en els propis receptors. Tal i com afirma el professor Baldwin Van Gorp (2007: 62): «els *frames* semblen estar en totes parts, però ningú no sap on comencen exactament i on terminen».

La teoria del *framing* és una de les aproximacions teòriques amb més èxit en l'àrea de la recerca en comunicació en els últims anys. Una mirada a les publicacions de les principals revistes científiques d'aquest àmbit ens ajuda a fer-nos una idea de com aquesta teoria ha calat a fons en la recerca comunicativa.¹⁴ Una de les definicions més citades sobre què és un *frame* es la que va realitzar Robert Entman (1993: 51): «emmarcar [to frame] és *seleccionar alguns aspectes d'una realitat percebuda i atorgar-los més importància en un text comunicatiu, de manera que es promoga una definició particular del problema, una interpretació causal, una avaluació moral i/o una recomanació de tractament per a l'ítem descrit.*» [cursives en l'original].

---

14. Una cerca en la base de dades *Web of Science* de Thomas Reuters ens dona un resultat de 8.596 articles publicats entre 2004 i 2014 en l'àrea de comunicació amb la paraula *framing* en el títol, el que ens ajuda a comprendre l'impacte d'aquesta teoria en el camp de la recerca comunicativa.

El *framing* és un concepte sorgit de la sociologia (Sádaba, 2001), tot i que ens els seus inicis el terme provenia de la psicologia, en concret de Gregory Bateson qui havia encunyat el terme a mitjans anys cinquanta. Va ser el sociòleg Erving Goffman qui en 1974 va rescatar aquest concepte de l'àmbit dels estudis psicològics per aplicar-lo a la sociologia.¹⁵ Segons la professora Mª Teresa Sádaba (2001: 150-151): «El *frame* per a Goffman és tant un marc com un esquema. Un marc que designa el context de la realitat i un esquema o estructura mental que incorpora les dades externes objectives. [...] En ell s'agreguen dos nivells, l'individual i el social, ja que una mateixa realitat adquireix significacions particulars per a aquells que l'observen, però també existeix un significat sobre ella. Sempre que un individu "emmarca" una situació, ho fa emprant esquemes. L'organització de l'experiència passa així per marcs socials i esquemes mentals, fusionats pels *frames*.» Aquesta primera diferenciació que realitza Goffman entre *frames* individuals i socials serà clau per al desenvolupament posterior dels estudis sobre *framing*, com veurem a continuació.

En aquesta línia, el treball de Gamson i Modigliani (1989) sobre l'opinió sobre energia nuclear subratllava el fet de l'existència de dos nivells on es produeix el sentit sobre un mateix tema: un de cultural (o social) i un altre cognitiu (o individual). És a dir, a l'hora d'enfrontar-se a un tema, el lector ho fa ja amb una sèrie d'esquemes mentals provinents de la seua pròpia experiència personal, ideologia, etc., però ho fa en un context social i cultural que també atorga una sèrie de categories als fets. Tots dos nivells, el cultural i el cognitiu, constitueixen la construcció social de significat, segons aquests autors. Així doncs, en el procés de formació i recepció dels *frames* o marcs es conjuguen diversos factors, des dels valors socials, el context social i polític, la ideologia, les pressions polítiques i econòmiques, etc. En paraules de Gamson

---

15. Està acceptat en els estudis sobre framing que el treball iniciador de la corrent teòria del framing aplicat a la sociologia és: Goffman, E. (1974). *Frame analysis. An essay on the organization of experience*. Cambridge: Harvard University.

i Modigliani (1989): «Cada sistema interactua amb l'altre: el discurs mediàtic és part del procés pel qual els individus construeixen significat, i l'opinió pública és part del procés pel qual els periodistes i altres actors culturals desenvolupen i cristal·litzen el significat en el discurs públic.»

Per a aquests dos autors, el discurs dels mitjans de comunicació està compost pel que ells anomenen «paquets interpretatius», que al seu torn posseeixen una estructura interna organitzada al voltant d'una idea central que és el *frame* i que és el que dona sentit als fets. (Gamson i Modigliani, 1989: 3). Per a identificar cada *frame*, els investigadors parlen dels dispositius del *framing* (*framing devices*), que serien cinc: metàfores, exemples, frases o eslògans, representacions i imatges visuals o icones. Aquests dispositius ens permetrien identificar un *frame* en concret. En allò relatiu a l'aplicació d'aquests dispositius a l'anàlisi de la comunicació ambiental, Alison Anderson (2014: 51-52) opina:

Els «dispositius del *framing*» citats poden ser útilment examinats en l'anàlisi de la cobertura mediàtica de qüestions ambientals per a desenvolupar una apreciació profunda de com són construïdes les referències particulars. La cobertura mediàtica del medi ambient no és simplement d'informar «dels fets»; implica una interpretació narrativa de qüestions i esdeveniments que poden estar sustentats per visions particulars de l'ecologia i la societat.

Un altra classificació dels *frames* a tenir en compte és la que estableix Dietram A. Scheufele (1999), que divideix els *frames* en funció de si elaboren la notícia o la decodifiquen. En aquest sentit, l'investigador parla de *media frames* en front d'*individual frames*. Però a més, Scheufele afegeix un segon nivell a l'hora de categoritzar els *frames*, en funció de si la recerca contempla els *frames* com variables independents o dependents: «Els estudis de *frames* com variables dependents han examinat el rol de diversos factors que han influenciat la creació o modificació dels *frames*. [...] Els estudis en els quals els *frames*

serveixen com variables independents han estat típicament més interessats en els efectes del *framing*.» (Scheufele, 1999: 107). Així, en funció de la combinació d'aquests quatre factors, Scheufele divideix en quatre tipologies els estudis sobre frames (*frames* noticiosos com a variables dependents, *frames* individuals com a variables dependents, *frames* noticiosos com a variables independents i *frames* individuals com a variables independents).

Altres teòrics més que fixar-se en les diferents categories de *frames* que s'han emprat a l'hora de fer recerca en aquest camp, han preferit destacar la importància dels *frames* en el procés comunicatiu, entenent-lo com una part inherent de la comunicació, ja siga de forma intencionada o intuïtiva (Nisbet, 2009). En aquest sentit, no podríem parlar d'informació *unframed* o no emmarcada: «Els *frames* són arguments interpretatius que marquen un tret específic de pensament en moviment, comunicant per què una qüestió pot ser un problema, qui o què pot ser el seu responsable, i què s'ha de fer al respecte. Emmarcar és una realitat inevitable del procés de comunicació, especialment en relació als assumptes i polítiques públics.»

Cada *frame*, com recorda Matthew Nisbet (2009), inclou arguments a favor, en contra i neutrals sobre un tema determinat. De forma que del fet que un text estiga dominat per un *frame* en concret no podem deduir la posició sobre un tema, sinó tan sols el marc mental o ideològic. Seguint un exemple del mateix Nisbet, molts conservadors inscriuen el seu discurs sobre el medi ambient en un *frame* supeditat a l'economia.¹⁶ Així, utilitzen les conseqüències econòmiques negatives per argumentar contra la protecció del medi ambient (per exemple, l'alt cost de les energies renovables davant l'energia nuclear, o les pèrdues econòmiques dels agricultors que han d'adaptar els seus conreus a unes exigències ambientals), mentre que els ecologistes poden utilitzar el

---

16. Aquest *frame* o marc econòmic vindria definit per una posició sobre el medi ambient en funció del valor econòmic que es pot extreure d'ell i que no cal confondre amb la temàtica econòmica de certes informacions sobre medi ambient.

mateix *frame* per defensar justament el contrari, és a dir, la defensa del medi ambient (per exemple, les conseqüències negatives del canvi climàtic en l'economia, o les oportunitats econòmiques de desenvolupar el negoci de les energies verdes).

El treball de Matthew Nisbet es pot comprendre dins de la corrent constructivista del *framing*, en la mateixa línia de William Gamson. Tal i com explica Van Gorp (2007), aquesta aproximació constructivista al *framing* es basa en la localització dels *frames* en la cultura, realitzant una distinció entre els fets i la informació dels mitjans d'una banda i els *frames* de l'altra. Així, «el *frame*, que està vinculat a tot tipus de fenòmens culturals, s'uneix als esquemes del receptor, que pot omplir fàcilment els espais en blanc. Com a tal, l'enfocament constructivista subratlla la interacció entre les activitats interpretatives dels receptors i el poder del *frame* que està present en un número d'elements del contingut dels mitjans. [...] la potència dels *frames* per a influenciar el públic resideix en el fet que estan estretament units amb *frames* culturals familiars.» (Van Gorp, 2007: 73).

En aquesta concepció del *frame* com a resident en la cultura, Gamson i Modigliani establiren el 1989 tres classes de factors diferents que es combinen per produir el que ells anomenen els paquets interpretatius: ressonàncies culturals, activitats patrocinades i pràctiques dels mitjans de comunicació. Tal i com explica Matthew C. Nisbet (2010: 48): «William Gamson ha promogut una explicació "constructivista" del *framing* noticiós. D'acord amb la seua recerca, per tal de donar sentit als temes polítics, els ciutadans empren com a recursos els *frames* disponibles en la cobertura mediàtica, però integren aquests paquets amb els *frames* forjats a través de l'experiència personal o converses amb altres. Els *frames* mediàtics poden ajudar a establir els termes de debat entre ciutadans, però poques vegades, o mai, és el que determinarà exclusivament l'opinió pública.»

Escollir el *framing* com a marc teòric en l'anàlisi de textos periodístics ens pot permetre entendre com «forces i grups de la societat intenten modelar el discurs públic sobre un tema mitjançant l'establiment de termes predominants» d'una forma més interessant que com ho faríem des d'altres perspectives com l'agenda setting (Scheufele i Tewksbury, 2007: 13). Diversos autors han plantejat el *framing* precisament com un segon nivell de l'agenda-setting. Així, mentre que aquesta comprèn l'anàlisi de la selecció dels temes tractats pels mitjans, el *framing* s'ocuparia de la selecció dels quadres o marcs interpretatius per tractar un mateix esdeveniment (veure McCombs, Llamas, López Escobar i Rey, 1997). I inclús d'altres (Entman, 2007) han intentat integrar aquests dos models conjuntament amb el *priming*, una teoria que fa referència a l'efecte que produeix en l'audiència un contingut nou quan aquest remet o es relaciona amb un contingut ja conegut pel receptor.¹⁷

Aquests intents, però, han estat fortament contestats per determinats sectors de la comunitat acadèmica, argumentant que la principal diferència que trobem entre el *framing* i l'*agenda-setting* és que mentre aquesta última se centra en quines històries o temes són escollits pels mitjans, els *framing* s'ocupa de com aquests temes són tractats i mostrats al públic (Price i Tewksbury, 1997). D'aquesta manera, els estudis basats en el *framing* poden analitzar de manera conjunta els processos de producció i de recepció dels missatges (Carragee i Roefs, 2004). En la mateixa línia, Dietram A. Scheufele (2000) argumentava en contra d'integrar les teories del *framing*, l'*agenda-setting* i el *priming*, en considerar que estan basades en premisses diferenciades i que el fet d'unir-les pot ser inclús contraproductiu: «aquestes tres aproximacions als efectes dels mitjans de comunicació haurien de ser preses pel que són: enfocaments sobre

---

17. La revista *Journal of Communication* va dedicar el seu volum 57(1) de 2007 a aquestes tres teories, en un monogràfic coordinat per David Tewksbury i Dietram A. Scheufele: *Special Issue on Framing, Agenda Setting, & Priming: Agendas for Theory and Research*. Disponible en: <<http://dx.doi.org/10.1111/jcom.2007.57.issue-1>>.

els efectes dels mitjans relacionats però diferents que no es poden combinar en una simple teoria només pel bé de la parquedat.»

Com veiem, existeixen diferents aproximacions a la teoria del *framing*, fruit de l'èxit d'aquesta teoria, i de la diversitat d'interpretacions. De fet, diversos teòrics han assenyalat que en aquest èxit de la teoria podem trobar també algunes de les seues deficiències (veure D'Angelo i Kuypers, 2010: 3), en molts casos derivats dels múltiples significats de la paraula *frame* (Van Gorp, 2007: 60). Tal i com assenyala Scheufele (1999), el fet de les múltiples aproximacions a aquesta teoria des de diferents perspectives ha aprofundit en la vaguetat del terme: «com a resultat de les nombroses aproximacions al *framing* desenvolupades en els últims anys, la comparabilitat dels resultats empírics obtinguts en aquests estudis és bastant limitada.»¹⁸

Alguns autors (Carrage i Roefs, 2004; Vliegthart i Van Zoonen, 2011) han assenyalat que els estudis actuals en aquesta àrea presenten algunes deficiències recurrents. La reducció dels *frames* a una simple categorització temàtica de les notícies, a un posicionament ideològic, o la simplificació dels processos de producció i recepció de les notícies obviant aspectes com el panorama comunicatiu o el context polític són alguns d'aquests errors.

A aquests problemes, investigadors com Nisbet (2009, 2010) o Borah (2011) afegeixen la tendència a establir noves tipologies de *frames* a l'hora

---

18. L'àmplia forma d'afrontar l'anàlisi i estudi dels *frames* ha quedat palesa per exemple en la resposta a un article publicat en *Science* sobre l'aplicació del *framing* a la comunicació de la ciència (Nisbet i Mooney, 2007), apareguda en la mateixa revista (Brewer i Lakoff, 2007). En ella, els investigadors Joe Brewer i George Lakoff acusaven els autors de l'article de considerar el *framing* com una «simple manipulació lingüística o estratègia de comunicació», i el definien com «la comprensió científica de les estructures mentals basada en l'evidència convergent de les diverses disciplines que intervenen en les ciències cognitives». Es manifestava així la diferència d'interpretació entre aquells que treballen des d'una perspectiva de *news framing* o emmarcat notícies, com Nisbet i Mooney, a aquells que han desenvolupat una línia d'investigació lingüística i cognitiva del *framing* com Brewer i Lakoff.

d'encarar un estudi, sense tenir en compte la tradició existent anteriorment. Tal i com explica Nisbet (2010: 46), «això no duu només a un nivell preocupant de manca de coherència en la comprensió de la naturalesa de les controvèrsies en política científica, ambiental o social, sinó també a grans diferències en el mesurament de les tendències dels mitjans de comunicació i en l'observació de qualsevol influència».

Nisbet ha realitzat una proposta de tipologia interessant, partint dels estudis sobre el *framing* de l'energia nuclear de Gamson i Modigliani (1989), el seu estudi sobre biotecnologia junt a Bruce Lewenstein (2002) i altres, que es pot veure resumit en la Taula 1.1.1. Segons l'investigador, aquesta tipologia de *frames* és aplicable a la majoria de temes científics actuals, i extensible per tant als temes ambientals. No obstant, com ell mateix assegura (Nisbet, 2010: 52), poden sorgir *frames* específics per a determinats temes més enllà d'aquesta tipologia base.

Els estudis sobre comunicació ambiental han prestat especial atenció al discurs i com aquest s'emmarcava, en el sentit emprat en la teoria del *framing* (Hansen, 2011). Una de les àrees mediambientals que han estat objecte d'una especial atenció en aquest aspecte ha estat la qüestió del canvi climàtic, on trobem els treballs de Trumbo (1996), Carvalho (2008), Maibach, Nisbet, Baldwin, Akerlof i Diao, (2010), Nisbet (2009 i 2010). Sobre l'energia nuclear podem destacar l'article de Gamson i Modigliani (1989), que a més és un dels textos significatius a l'hora d'establir el desenvolupament de la teoria del *framing*; l'evolució del *framing* sobre l'energia nuclear en relació amb el canvi climàtic ha estat objecte d'estudi en anys recents (Culley, Ogleby-Oliver, Carton i Street, 2010; Doyle, 2011). La teoria del *framing* també s'ha aplicat a l'anàlisi dels desastres naturals (Houston, Pfefferbaum i Rosenholtz, 2012). En l'àrea de la biotecnologia, des del punt de vista de l'agricultura i el medi ambient, podem destacar el treball ja comentat de Nisbet i Lewenstein (2002) que també configura un treball clau per a la teoria *framing*, i Crawley (2007) o Nisbet i Huges (2006) sobre els cicles d'atenció sobre biotecnologia.

TAULA 1. 1.1. TIPOLOGIA DE FRAMES APLICABLES A LA CIÈNCIA

<i>Frame</i>	<i>Defineix la qüestió relacionada amb la ciència com...</i>
<i>Progrés social</i>	Un mitjà per millorar la qualitat de vida o solucionar els problemes; una interpretació alternativa com a mitjà per estar en harmonia amb la natura en lloc de dominar-la.
<i>Desenvolupament econòmic i competitivitat</i>	Una inversió econòmica: benefici o risc financer; competitivitat local, nacional o global.
<i>Moralitat i ètica</i>	Una qüestió de correcte o incorrecte, o de respecte o falta de respecte als límits.
<i>Incertesa científica i tècnica</i>	Una qüestió d'enteniment o consens expert; debat sobre allò que es coneix contra allò desconegut; o coneixement confirmat versus alarmisme.
<i>Caixa de Pandora/Monstre de Frankenstein/Ciència fora de control</i>	La necessitat de precaució davant una possible catàstrofe o conseqüències sense control; alternativament, fatalisme on no hi ha manera d'evitar les conseqüències o de triar el camí.
<i>Responsabilitat pública i de govern</i>	Una política, per interès públic o interessos particulars, amb èmfasi en temes de control, transparència, participació, capacitat de resposta, o propietat; o debat sobre l'ús adequat de la ciència i els experts en la presa de decisions.
<i>Camí del mig / Alternativa</i>	Un tercer camí entre punts de vista o opcions en conflicte o polaritzades.
<i>Conflicte i estratègia</i>	Un joc entre elits, com qui guanya o perd el debat; o batalla de personalitats o grups (normalment una interpretació periodística).
Font: Nisbet, M. C., 2009. Communicating climate change: Why frames matter for public engagement. <i>Environment</i> , 51(2), 12-23.	

Més enllà de la recerca en comunicació, el *framing* també ha estat utilitzat en sociologia per a analitzar altres aspectes del medi ambient com la concepció del paisatge i l'espai natural en la ciutadania (Fischer i Marshall, 2010) o en l'anàlisi dels conflictes ambientals (Shmueli, 2008). En conjunt, l'amplia literatura existent sobre aquesta teoria fa que aquesta teoria siga una eina interessant a l'hora d'analitzar els discursos sobre medi ambient existents en la premsa escrita. La falta d'homogeneïtat esmentada també ens pot empènyer a l'elaboració d'una categorització aplicable a la comunicació ambiental, establint així un instrument d'anàlisi que podrà ser utilitzada com a part de la metodologia en futurs estudis.

1.2. Ecologisme i medi ambient al País Valencià

1.2.1. Els moviments ecologistes i la defensa del territori

La història de l'ecologisme és sobretot una successió de denúncies, protestes i mobilitzacions que, en ocasions, han alcançat especial resonància en ser assumides per amplis sectors socials puntualment afectats.

Fernández Sánchez (1999: 7)

Com hem vist en el capítol anterior, els moviments ecologistes naixen com a tals en la dècada dels seixanta i setanta. No obstant, podem trobar els seus antecedents en associacions i institucions relacionades amb les ciències naturals o l'excursionisme que van apareguint al llarg del segle XIX, i a través de les quals es difondrà la visió romàntica de la natura i del paisatge que ja s'havia estés en Europa. Una mirada que integra una dimensió natural de l'entorn, però sobretot una visió cultural. La Sociedad Española de Historia Natural o la Institución Libre de Enseñanza (ILE) en són alguns exemples. Una tendència que arribarà a València a través del catedràtic de Dret Polític de la Universitat de València, Eduard Soler i Pérez, impulsor de la ILE junt al seu mestre Francisco Giner de los Ríos (Mateu, 2006).

Al País Valencià del segle XIX trobarem altres iniciatives com el Centre d'Excursions Científico-Literàries i Artístiques de Lo Rat Penat. Creat el 1880 amb Teodor Llorente Olivares –primer director de *Las Provincias*– com a principal promotor, aquesta agrupació excursionista posarà l'èmfasi en els valors patrimonials i culturals del territori, realitzant més de cent visites a municipis valencians. Llorente publicarà en *Las Provincias* les cròniques de la major part

d'aquestes excursions. No obstant, tot i que aquestes institucions subratllen el valor de la natura, i comencen a sorgir les primeres idees conservacionistes, no tindran encara el caràcter que prendran després les reivindicacions ecologistes, tal i com explica Vladimir de Semir (1997): «Totes aquestes qüestions que s'havien plantejat al llarg de la història eren tractades d'una forma específica, sense estar articulades o relacionades les unes amb les altres, ni semblaven ser parts d'un mateix problema global. Constatar aquest aspecte és el que dona la seua dimensió real al procés que podríem definir com "mediambientalització de la nostra societat".»

En el segle XX, a Espanya, qüestions com les de Doñana havien despertat l'interès en els anys cinquanta, almenys en la comunitat científica. Aquest paratge seria declarat Parc Natural en 1969, encara que continuaria patint el deteriorament i suscitant controvèrsies com les de la dècada dels noranta a causa dels vessaments de la mina d'Alnazcòllar i propiciant campanyes com la de «¡Salvemos Doñana!» de 1990.

Durant els primers anys de l'ecologisme espanyol, en la dècada dels setanta, dues seran les principals associacions que alçaran la veu en defensa del medi ambient. Per una banda ADENA, on el naturalista Félix Rodríguez de la Fuente, com a vicepresident, serà una de les seues figures visibles, i per l'altra AEORMA (Asociación Española para la Ordenación del Medio Ambiente). Mentre que la primera comptaria amb els recels de la resta d'ecologistes que l'acusarien d'estar en connivència amb el poder franquista d'aquells moments, AEORMA representaria la cara més política i combativa de l'ecologisme espanyol d'aquella primera etapa. La delegació del País Valencià d'aquesta associació seria la que encapçalaria l'estiu de 1974 les protestes contra la urbanització de la Devesa del Saler a València.

En el context polític de la dictadura, l'ecologisme era l'única via permesa per oposar-te obertament al règim (Varillas, 1991) i això va provocar que durant l'última etapa del franquisme naixeren moviments ecologistes amb una

marcada tendència potfítica com AEORMA, una «màquina d'oposició a la que es vinculaven quasi exclusivament antifranquistes» segons explica Pedro Costa Morata (2011: 190), un dels personatges històrics de l'ecologisme espanyol i de la lluita antinuclear.

Després de la mort del dictador, el 1975, es va obrir el període conegut com a transició democràtica, una etapa política de gran intensitat a Espanya. La legalització dels partits polítics va provocar que molts dels integrants dels moviments ecologistes emigraren cap a formacions polítiques (Varillas, 1991), tot i que les protestes ambientals no van fer sinó anar creixent al llarg dels anys setanta, i especialment a partir de la segona meitat dels anys vuitanta –així com la seua presència a la premsa– (Jiménez, 2005).

Això sí, paradoxalment, i tot i la major presència del medi ambient en la premsa espanyola (Fernández Sánchez, 1995), la mitjana de participants en aquestes protestes va sofrir una gran davallada a partir de 1980 (Jiménez, 2003). L'arribada de la democràcia va coincidir amb la consolidació de la informació ambiental i els moviments ecologistes, però també amb una despolitització general de la societat espanyola. En el camp de la conservació de la natura a Espanya, la dècada dels vuitanta també va significar sense dubte un canvi important, reflectit principalment en l'augment progressiu de la superfície protegida (Morillo i Gómez-Campo, 2000).

Al País Valencià, la mort del dictador va significar també la d'AEORMA, que es va disoldre el juny de 1976 (Amer, 2008a). Mentre les protestes antinuclears consolidaven el moviment ecologista a la resta d'Europa i als EUA, a Espanya la prioritat era aconseguir la llibertat i la democràcia després de la desaparició del dictador. No obstant, les bases de l'ecologisme estaven posades i la tardor d'aquell mateix any naixia Margarida, que basarà la seua activitat principalment en l'àmbit de l'oposició a l'energia nuclear, qüestió que centraria el moviment ecologista valencià de la segona meitat dels setanta. Tal i com explica Pedro Costa Morata (2011: 90), aquesta nova agrupació estava liderada per Josep-

Vicent Marqués, qui també havia estat representant d'AEORMA. Per a l'activista antinuclear, «Marqués va ser sempre el líder directe o moral de l'ecologisme valencià» (Costa Morata, 2011: 90). El 1977 naix el Grup Ecologista Llibertari (GEL), format per membres de la CNT, i el 1978 apareixen tota una sèrie de grups locals ecologistes i comitès antinuclears a la ciutat de València i la seua àrea metropolitana (Amer, 2008b). Malgrat aquesta eclosió, als anys vuitanta, amb la moratòria nuclear que va suspendre els programes d'energia nuclear a Espanya, el moviment antinuclear comença a perdre força.

El 1979, naix AVIAT (Associació Valenciana d'Iniciatives i Activitat en defensa del Territori), impulsada per Josep-Vicent Marqués, Jordi Bigas i Joan Olmos (Amer, 2007a). Aquesta agrupació ecologista, que reunia professionals de diferents àmbits, va desaparèixer el 1981 i va donar pas a Acció Ecologista. Un any després es crea Agró, amb seu a la Casa Verda, inaugurada aquell mateix any a Russafa. Mentre Acció Ecologista mantenia el seu caràcter activista, heretat d'AVIAT, i estava formada per integrants de la lluita antifranquista, Agró naixia d'un grup d'universitaris amb preocupacions ambientals i naturalistes (Amer, 2007a). El 1987, finalment, de la confluència d'aquests grups es forma l'actual formació Acció Ecologista-Agró, principal grup ecologista valencià que ha arribat fins als nostres dies.

1.2.2. Els espais naturals valencians i la seua protecció

El País Valencià té una superfície de 2.325.500 hectàrees. Malgrat la imatge estesa de les seues planures litorals, el seu territori és principalment muntanyós (Costa, 2001). Els seus més de 450 km de costa units a les seues serres d'interior fan d'aquest un territori de gran valor ambiental, amb diversitat d'hàbitats i gran riquesa de fauna i flora (Generalitat Valenciana, 2006). Aquesta diversitat d'hàbitats podem comprovar-la en els seus parcs naturals, entre els quals trobem aiguamolls, serres litorals, serres interiors, boscos ripícoles mediterranis i illes (Veure Taula 1.2.1).

TAULA 1.2.1. PARCS NATURALS DEL PAÍS VALENCIÀ

Parc Natural	Província	Tipus	Creació	Superfície
L'Albufera	València	Aiguamoll	1986	21.120 ha
Penyal d'Ifac	Alacant	Serra litoral	1987	47 ha
El Montgó	Alacant	Serra litoral	1987	2.0952 ha
Carrascar de la Font Roja	Alacant	Serra interior	1987	2.450 ha
Columbretes *	Castelló	Illes	1988	19 ha
El Fondo	Alacant	Aiguamoll	1988	2.495 ha
Salines de Santa Pola	Alacant	Aiguamoll	1988	2.574 ha
Llacunes de la Mata i Torrevella	Alacant	Aiguamoll	1989	3.743 ha
Desert de les Palmes	Castelló	Serra interior	1989	3.293 ha
Prat de Cabanes-Torreblanca	Castelló	Aiguamoll	1994**	865 ha
Serra d'Espadà	Castelló	Serra interior	1998	31.000 ha
Marjal de Pego-Oliva	Alacant	Aiguamoll	1999	1.248 ha
Serra de Mariola	Alacant	Serra interior	2002	17.257 ha
Serra Calderona	València	Serra interior	2002	17.772 ha
Serra d'Irta	Castelló	Serra litoral	2002	7.744 ha
Gorges del Cabriol	València	Serra interior	2005	31.446 ha
Serra Gelada	Alacant	Serra interior	2005	5.665 ha
Penyagolosa	Castelló	Serra interior	2006	1.095,45 ha
Tinença de Benifassà	Castelló	Serra interior	2006	5.000 ha
Túria	València	Bosc ripícola mediterrani	2007	4.480 ha
Xera – Sot de Xera	València	Serra interior	2007	6.451.17 ha
Pobla de Sant Miquel	València	Serra interior	2007	6.300 ha

Font: Conselleria d'Infraestructures, Territori i Medi Ambient

* Les Illes Columbretes tenen una consideració especial per la seua condició marítime-terrestre. Van ser declarades parc natural per la Generalitat Valenciana pel decret 15/1988 de 25 de gener, i reserva marina de 4.400 hectàrees per Ordre de 19 d'abril de 1990 del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació.

** Paratge natural des de 1988.

El primer parc natural declarat al País Valencià va ser l'Albufera de València, el 1986. La dècada dels vuitanta va significar la protecció de vuit espais més. Ja en els noranta, el govern socialista declararia dos parcs naturals més abans de deixar el govern. Malgrat açò, mentre a principis d'aquesta dècada el País Valencià comptava amb una desena d'espais protegits, les Illes Balears tenien 102 i Catalunya 33 (Arnal i Hernández, 1993), la qual cosa mostra un dèficit de polítiques conservacionistes en comparació amb altres territoris. Ja amb el Partit Popular al capdavant del Consell, es crearien els onze parcs naturals més que existeixen en l'actualitat.

La pressió urbanística i turística ha estat una de les grans amenaces dels espais naturals valencians. Parcs protegits com el Montgó o el Penyal d'Ifac, així com aiguamolls com la mateixa Albufera de València, van patir de primera mà l'especulació urbanística. Altres espais com l'Albufera d'Orpesa no va tenir tanta sort, i avui el seu espai l'ocupa el complex Marina d'Or (Picó, 2009).

A finals de la dècada i durant els anys 2000, aquesta situació no millorarà sota el govern conservador del Partit Popular. Segons la periodista ambiental Maria Josep Picó, malgrat que al govern del PP se li deuen la meitat dels parcs naturals valencians, «quan xocaven els interessos dels espais naturals i la indústria turística, guanyava sempre la segona» (Picó, 2009: 101).

1.2.3. Els episodis ambientals valencians en els anys setanta i vuitanta

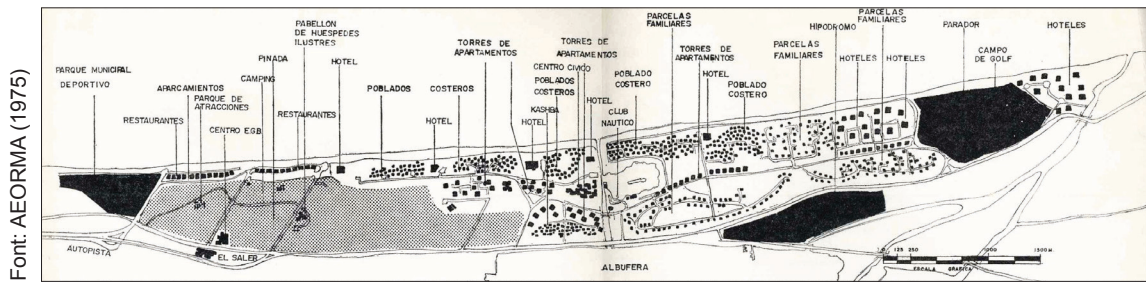
L'objectiu del present epígraf és oferir el context per a comprendre els temes analitzats en la present recerca.

a) La Devesa del Saler i el Parc Natural de l'Albufera de València

La Devesa del Saler i l'Albufera de València són els dos espais principals des del punt de vista naturalista de l'actual Parc Natural de l'Albufera (Vizcaino, Collado i Benavent, 2000) i conformen un espai natural complex i interessant per la seua biodiversitat. Aquest entorn natural és una de les zones humides més importants d'Espanya i constitueix una de les seues principals zones ZEPA (zones d'especial protecció per a les aus), a més d'estar inclosa en la Llista Ramsar de zones humides d'importància internacional des de 1990 (Soria, 2006).

La Devesa del Saler està composta d'un cordó dunar a la vora de la mar i d'un cordó dunar interior on s'ha desenvolupat l'estrat arbori de pi gràcies a l'acció protectora de les primeres dunes. Entre aquests dos grans conjunts dunars es troba una zona deprimida àmplia, on creix una vegetació majoritàriament formada per joncs i plantes crasses, amb l'aparició de tolles i àrees pantanoses. Per últim, trobem la zona de la vora de l'Albufera, on s'instal·len carritxars densos. Una diversitat de condicions que produeix una gran biodiversitat de flora i també de fauna en una superfície d'unes 800 ha (Ajuntament de València, 1983).

En 1964, l'Ajuntament de València, amb Adolfo Rincón de Arellano com a alcalde, va aprovar el Pla d'Ordenació del Saler segons el qual queda derogat l'article 4t de la llei de 23 de juny de 1911 que obligava el consistori a la conservació de l'arbrat de la Devesa i del seu sòl. La dècada dels seixanta s'estava caracteritzant pel desenvolupament del turisme i el *boom* urbanístic consegüent, impulsat al mateix temps pel fenomen de creixement demogràfic que tenia lloc al País Valencià. «Aquest creixement té lloc en un marc i sota unes "regles del joc" que donen com a resultat el que s'ha vingut a anomenar "la urbanització salvatge": blocs de pisos d'ínfima qualitat, suburbanització, manca d'equipaments i espais verds, apropiació privada de sòl públic...», segons

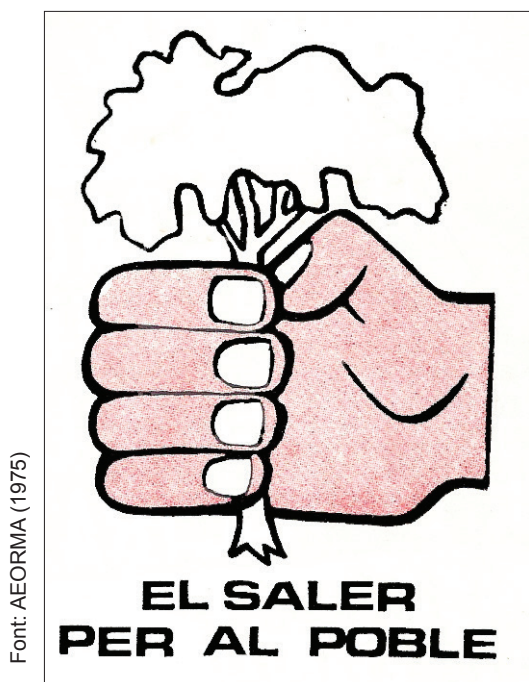

Figura 1.2.1. Pla d'urbanització de la Devesa del Saler de 1973.

explica el professor de la Universitat de València, Josep Sorribes (1998). Una etapa en què es consumà en paraules de Sorribes «la destrucció de la ciutat».

Així, en la dècada dels setanta comença un pla urbanitzador que pretenia construir pràcticament la totalitat d'hectàrees que componia la Devesa (Figura 1.2.1). En aquest context és en el que s'inicien les obres d'urbanització del paratge del Saler, primer amb el camp de golf i el Parador Nacional Lluís Vives, més tard amb l'hipòdrom i alguns blocs d'habitatges, així com amb el traçat de comunicacions de carreteres o el passeig marítim. «Urbanitzar més de 800 ha de la Devesa del Saler, com era previst, hauria significat privatitzar l'únic espai natural lliure de les immediacions de València, atemptar contra una zona de gran interès estètic i científic i augmentar els perills de contaminació i alteració de l'Albufera», segons assegurava el biòleg Ramon Folch i Guillén (1988) en el que seria el primer llibre que tractaria la problemàtica natural al nostre territori, el *Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*.

Seria en 1974 quan la qüestió del Saler tocava de ple l'opinió pública. En paraules del sociòleg valencià Josep-Vicent Marqués, que va participar activament en la campanya ciutadana i va escriure sobre el tema a *Las Provincias*: «La batalla que no ocorregué el 1971, va esclatar el 1974. L'ajuntament franquista continuava la destrossa del Saler, i a més, hi perdia diners. La premsa ja s'havia fet ressó d'algunes protestes.» (Marqués, 1997: 217-218).

Figura 1.2.2. Il·lustració utilitzada en la campanya «El Saler per al poble».

Durant l'estiu de 1974, s'inicia una important campanya ciutadana sota el lema «El Saler per al poble» (Figura 1.2.2) i una recollida de signatures i l'Ajuntament es veu obligat a rectificar, aprovant en desembre d'aquell any una remodelació del Pla Parcial de la Devesa, que significava l'anul·lació de 23 torres d'apartaments, el rescat de 70 hectàrees de la zona d'arenal i el trasllat de la part edificable a la zona sud. Ramon Folch (1988) ho explica així: «La campanya de protesta popular desfermada per la decisió del consistori de València d'aquella època d'urbanitzar les ribes de l'Albufera fou, comprensiblement, considerable. Les autoritzades veus de

biòlegs professionals que discreparen de l'actuació oficial foren no solament desateses sinó ridiculitzades.»

Amb la mobilització de l'estiu de 1974 començava la revocació del pla, un procés llarg que continuaria durant els primers ajuntaments democràtics amb l'anul·lació dels projectes de construcció en la superfície encara lliure, la paralització de la venda de parcel·les, l'enderrocament d'algunes construccions irregulars. Durant els anys següents s'iniciaren campanyes educatives i de conscienciació sobre la Devesa, no sense sobresalts com l'incendi provocat que el bosc va patir en 1980.

El 1986, es declara el Parc Natural de l'Albufera, coincidint amb l'inici d'una etapa en la política valenciana on el medi ambient aniria prenent més protagonisme (Sevilla Merino, 2007). Situat a 8 km de la ciutat de València, compta amb més de 20.000 ha protegides, de les quals unes 2.000 pertanyen

al llac, 1.000 a la Devesa i la resta a la marjal composta pels cultius d'arròs. Des de la seua creació, el parc no va estar exempt de polèmica. La dificultat de la seua gestió va venir marcada per les complexes característiques del parc, que s'estén per dotze termes municipals de tres comarques diferents, i pel fet d'estar sotmès a la pressió urbanística de la indústria, l'agricultura i el turisme. En paraules del sociòleg José Manuel Rodríguez Victoriano (2002): «el conflicte ecològic-social del Parc Natural de l'Albufera condensa a petita escala el conflicte entre creixement econòmic capitalista i degradació ecològica de la societat valenciana.» Diferents grups d'interès, entre els quals es trobaven els agricultors de l'arròs, eren partidaris de restringir la zona protegida al llac i la Devesa, deixant fora la zona de cultius. En l'altra part, ecologistes i govern autonòmic, que reberen dures crítiques per part dels arrossers i altres col·lectius com els caçadors.

b) Cofrents i els accidents nuclears dels anys vuitanta

L'any 1972 s'autoritza la central nuclear de Cofrents. Tres anys després¹⁹ rebria l'autorització definitiva de construcció, al mateix temps que les centrals de Trillo, Sayago i Valdecaballeros.

Com hem vist en l'epígraf anterior, el moviment ecologista valencià de la segona meitat dels anys setanta es va articular al voltant de la mobilització antinuclear. Des del moment de l'anunci de la construcció de la central nuclear valenciana, aquests grups ja van mostrar el seu rebuig pel perill que suposava per a la població de la Vall de Cofrents i en general de la província de València (Figura 1.2.3). Segons l'ecologista Pedro Costa Morata (2011: 89), «en situar-se en el tram mitjà del Xúquer gran part de l'horta valenciana quedava a expenses del que succeïra a la central.»

---

19. BOE de 18/9/1975.

Font: Triunfo Digital

Figura 1.2.3. Article publicat en la revista *Triunfo* el 19 de març de 1977.

Entre 1977 i 1979 es produeixen les primeres mobilitzacions antinuclears a València. Tal i com explica Enric Amer (2008b), en maig de 1977 es produeix una manifestació a la ciutat en contra de la central nuclear de Cofrentes que va reunir a unes 6.000 persones. Dos anys després, el març de 1979, la segona manifestació va congrega més de 10.000, segons

els ecologistes. El juny de 1979, després de l'accident de Three Mile Island a Harrisburg,²⁰ es produeix una gran concentració antinuclear a Aiora amb vora 20.000 persones (Amer, 2008b).

Davant d'aquesta mobilització antinuclear, la premsa governamental prendrà partit per la central, amb informacions i articles d'anàlisi sobre la seguretat de la central, el progrés que implica aquesta tecnologia i sobre el catastrofisme dels ecologistes (Figura 1.2.4).

20. El 28 de març de 1979 el reactor de la central nord-americana de Three Mile Island (Harrisburg, Pennsilvània), va sofrir una fusió parcial del nucli i gasos radiactius van ser emesos a l'atmosfera. Fins a l'accident de Txernòbil, el 1986, el de Three Mile Island va estar considerat l'accident civil nuclear més greu de la història. Actualment és el tercer, per darrere del de Txernòbil i del de Fukushima.

OPINION

Martes, 4 de abril de 1978

LEVANTE - 20

AVISANDO DE UN POSIBLE PELIGRO DESDE COFRENTES

PRETEENDEN CREAR PANICO EN NUESTROS PUEBLOS

- Extraña maniobra de los promotores de la campaña antinuclear
• La comunicación que han recibido algunos Ayuntamientos

Desde que la democracia hizo acto de presencia en España, se viene desencadenando una campaña antinuclear...

formación básica manipulada y falseada por los poderosísimos intereses...

INSTITUTO NACIONAL DE LA SALUD PUBLICA
DELEGACION PROVINCIAL

Ante las insistentes noticias alarmistas que últimamente se vienen observando, tanto en la prensa como en algún tipo de propaganda ilegal...

- 1.- Que si bien es cierto que el tipo de Reactor BWR que Hidroeléctrica Española instaló en Cofrentes está prohibido en varios países...
2.- Que aun en el caso poco probable de que se produjera el denominado "ACCIDENTE NUCLEAR"...

REPUGNANSE EN LUGARES TOTALMENTE CERRADOS TALES COMO SOTANOS, ALCANTARILLAS O LA PIPERIA VIVIENDA PROTECTORES LAS VENTANAS CON PLANTAS DE HIERRO O PLANO DE PIEDROS CENTI...

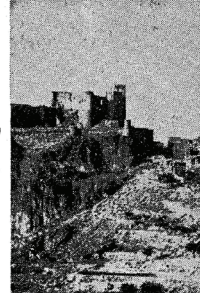
• NO PODEMOS TENER MIEDO AL PROGRESO
Por los defensores de la energía nuclear y, desde luego, por parte de la Administración...

• CIENCIA FICCION
Como se ve en torno al tema nuclear hay opiniones para todos los gustos...

Ante la prevista campaña antinuclear, que grupos cívicos y políticos al cargo de la ley, pretenden impedir tanto a nivel provincial como nacional...

En España. Sin embargo, entre las gentes rina la duda, tal vez debido a la legislación vigente...

• NUESTRO DEPARTAMENTO TÉCNICO, en colaboración con Hidroeléctrica, ha elaborado un informe sobre MEDIDAS URGENTES A TOMAR EN CASO DE ACCIDENTE EN UNA CENTRAL NUCLEAR...

funcionamiento de la central nuclear de Cofrentes, viéndose esta organizada, viéndose esta organizada...

• NUESTRO DEPARTAMENTO TÉCNICO, en colaboración con Hidroeléctrica, ha elaborado un informe sobre MEDIDAS URGENTES A TOMAR EN CASO DE ACCIDENTE EN UNA CENTRAL NUCLEAR...

Estamos, evidentemente, ante un caso inédito, en el que la astucia de quienes se crean en posesión de la edición verdadera ha llegado a extremos inimaginables...

VOLVER

La anécdota apareció en el periódico del domingo, y la leía entre el ventarrón que pasaba, como un fondo intemporal...

Creo que la experiencia de volver a un mundo que salga intacto y limpio de nuestras manos, que consigamos un redudante necesario, para encontrar los pilares antiguos de la memoria...

José Antonio DE ALFEDO

PICARO MUNDO IDIOMAS Y «LIGUE»

No ha mucho que el conocer algún idioma extranjero era signo de categoría y distinción...

«Por qué estudio idiomas? ¡Sólo barba! Para que los estudien todos los españoles: para salir con los extranjeros...

Pastor VINAT

LEVANTE
diario provincial de Valencia
Edita: M. C. S. E.
Redacción, Administración y Talleres: Avenida del Cid, 184 (Edificio LEVANTE)
Teléfono 3790000 (8 líneas); Télex: 82.064

Figura 1.2.4. Artículo publicat en el diari Levante el 4 d'abril de 1978.

La central, amb un reactor del tipus BWR-6, va entrar finalment en funcionament el 14 d'octubre de 1984. Des del mateix moment de la seua posada en marxa, les aturades i les avaries són una constant, segons denuncien els ecologistes (veure Taula 1.2.2). L'incident més greu té lloc el setembre de 1988, amb el vessament de 2.000 litres de líquid radioactiu (Costa Morata, 2011: 93).

Durant la dècada dels vuitanta, es produeixen a més dos accidents a centrals nuclears que repercuteixen en la percepció d'aquest tipus d'energia en l'opinió pública: l'accident de Txernòbil i el de Vandellós, aquest últim a escassos 60 km del País Valencià. El 26 d'abril de 1986 explotava el reactor número quatre de la central nuclear de Txernòbil, produint l'accident nuclear més greu de la història. Més de sis tones de material radioactiu del nucli van ser

TAULA 1.2.2. LLISTAT DELS INCIDENTS MÉS REPRESENTATIUS DE LA CENTRAL NUCLEAR DE COFRENTS DES DE LA SEUA POSADA EN MARXA FINS A 1990.

Data	Incident
1985	Obertura indeguda d'una vàlvula d'incendis.
1985	Avaria d'un transformador.
Juny de 1986	Aturada no programada per una avaria en les fonts d'alimentació.
Març de 1987	Aturada no programada per una pèrdua d'aigua en el vas del reactor.
Maig de 1987	Aturada no programada per una pèrdua de tensió.
Juny de 1987	Aturada no programada per anomalies en la font d'alimentació. Aturada no programada per una falsa connexió en un panell de la sala de control
Novembre de 1987	Aturada no programada per una anomalia en el convertidor de tensió de la instrumentació.
Setembre de 1988	Aturada no prevista de la central per un vessament de 2.000 litres de líquid radioactiu.
Maig de 1989	Aturada no prevista de tres dies per una avaria en el generador.
Agost de 1989	Aturada no prevista per un curtcircuit en una de les pantalles del computador.
1990	Aturada no prevista per la fallada d'una vàlvula de la turbina de vapor.

Font: Costa Morata, 2011; Arxiu *Levante*.

Font: Editorial Prensa Ibérica

Figura 1.2.5. D'esquerra a dreta portades del diari *Levante* corresponents als dies 29 d'abril, 1 de maig i 4 de maig de 1986 que recullen les informacions sobre les emissions radiactives a Europa i a Espanya per l'accident de la central nuclear de Txernòbil.

llançades a l'atmosfera. Les emissions van arribar a estendre's sobre 200.000 km quadrats per tota Europa²¹ (Figura 1.2.5).

L'accident va obligar a crear una zona d'exclusió de 30 km al voltant de la central i encara avui es desconeix l'impacte exacte que va tenir en la població. Tal i com expliquen Arnal i Hernández (1993: 64): «L'accident nuclear a la central de Txernòbil, el 26 d'abril de 1986, va emetre més material radioactiu que cinc-cents bombes atòmiques com la d'Hiroshima. [...] Una superfície equivalent al doble del País Valencià ha quedat improductiva per l'enverinament radioactiu. Les autèntiques conseqüències per a la vida i el medi ambient no se sabran mai.»

21. Rivera, A. (2011, 28 de març). El legado de Chernobyl, lecciones para Fukushima. *El País*. Disponible en: http://sociedad.elpais.com/sociedad/2011/03/28/actualidad/1301263209_850215.html

El 19 d'octubre de 1989 va tenir lloc l'accident de Vandellós, que va obligar al seu tancament. Aquesta central nuclear havia entrat en funcionament el maig de 1972 i era considerada com una de les centrals espanyoles més eficients i segures (Costa Morata, 2011: 131). L'accident es va produir a causa d'un incendi en el generador, fet que va provocar una sèrie d'explosions. Els informes posteriors van concloure que l'accident va tenir lloc per una fallada mecànica de la turbina, agreujat pels errors en cadena dels sistemes de seguretat.²² La central va tancar uns mesos després, tot i que el reactor es troba encara latent en l'actualitat, a l'espera d'una disminució en la seua radioactivitat per al seu desmantellament. L'accident de Vandellós està considerat com el pitjor ocorregut en una central nuclear espanyola²³ fins a la data.

c) La Llei de Costes

El litoral valencià ha estat fortament antropitzat, no només a causa del sector turístic, sinó també per la indústria i l'agricultura. El resultat és que el 1986, un informe del MOPU assegurava que dels 451 km de costa que té el País Valencià, tan sols 58 km es trobaven en bon estat de conservació (citat en Arnal i Hernández, 1993: 129): «calia una urgent ordenació i planificació per protegir la meitat del litoral valencià, que ja havia estat sensiblement alterat, i que més de la tercera part de la franja presentava uns ecosistemes vegetals totalment destruïts».

En aquest context, el 28 de juliol de 1988 s'aprovava la Llei de Costes, vigent fins al 30 de maig de 2013, considerada com el primer indicatiu de preocupació ambiental en la legislació en matèria de turisme a Espanya (Pridham, 1999).

---

22. EFE. (1990, 22 de febrer). El accidente en la central nuclear de Vandellós 1 se produjo por fallos de seguridad. *El País*. Disponible en: http://elpais.com/diario/1990/02/22/espana/635641216_850215.html

23. Pérez Pons, M. (2014, 18 d'octubre). La noche más larga de Vandellós. *El País*. Disponible en: http://ccaa.elpais.com/ccaa/2014/10/18/catalunya/1413655337_690826.html

L'exposició de motius de la llei²⁴ alertava que el 40% de la costa espanyola es trobava ja urbanitzada o tenia la qualificació d'urbanitzable. La llei recollia entre els seus objectius la conservació i protecció dels valors naturals del litoral i subratllava el seu caràcter ambiental en alertar de les greus conseqüències que aquest procés urbanitzador estava tenint en la conservació dels espais litorals:

Les conseqüències del creixent procés de privatització i depredació, possibilitat per un greu desistiment administratiu, han fet irreconeixible, en nombroses zones, el paisatge litoral de no fa més de trenta anys, amb un urbanisme nociu d'altres muralles d'edificis a la vora de la platja o del mar, vies de transport de gran intensitat de trànsit massa pròximes a la riba, i vessaments al mar sense depuració en la majoria dels casos.

Llei 22/1988, de 28 de juliol, de Costes.

No obstant, tal i com analitzarem en el capítol dedicat a aquesta llei, la nova legislació no va ser rebuda amb bon ulls per un sector de la societat valenciana, que la considerava un atac a la propietat privada i al sector turístic valencià. La llei va ser fortament contestada pels sectors conservadors, una posició que es va traduir en una campanya en contra seua per part del diari *Las Provincias*.

Potser a causa d'aquesta oposició, l'aplicació de la Llei de Costes no es va produir en gran part del territori espanyol, tal i com denunciava l'Informe Auken del Parlament Europeu: «la Llei de Costes de 1988, ignorada durant molts anys al llarg dels quals es van produir grans danys mediambientals a les zones costaneres espanyoles» (Auken, 2009). Aquest informe també destacava que aquesta llei «afecta de manera desproporcionada els propietaris particulars de béns, els drets dels quals haurien de veure's plenament respectats, i, al

---

24. BOE 29/07/1989.

mateix temps, no té un impacte suficient en els autèntics autors de la destrucció costanera, responsables en molts casos d'uns desenvolupaments urbanístics excessius a les costes, inclosos complexos de vacances, i que estaven millor situats per conèixer que la seua actuació era sense dubte contrària a les disposicions de la llei en qüestió» (Auken, 2009).

El 2013, el govern del Partit Popular va impulsar una reforma legislativa que rebaixava la protecció del litoral. La nova Llei de Costes allarga les concessions de les cases edificades en domini públic, permet negocis en la platja (els coneguts *xiringuitos*) de majors dimensions, desprotegeix les dunes no mòbils i redueix el domini públic dels 100 als 20 metres.²⁵ Un pas enrere en la protecció del litoral en la línia de les crítiques conservadores que la llei de 1988 va rebre en diaris com *Las Provincias*.

d) Els atemptats contra el bosc

El 1982, les morts inusuals de pins a Herbés i Morella, a la comarca dels Ports, van fer saltar les primeres alarmes. Però no seria fins a gener de 1984 quan el Servei contra Plagues de Castelló presentaria un informe on es barallava la possibilitat que la causa de la mort d'arbres fóra la central tèrmica d'Andorra (Terol), propietat d'Endesa i que havia iniciat les seues activitats el 1979.

Des d'aquell moment, els Ajuntaments dels Ports i el Maestrat, comarques del nord de Castelló limítrofes amb Aragó, van començar a mobilitzar-se en contra de la central amb manifestacions (Figura 1.2.6) i mesures legals. El 1985, unes 80.000 hectàrees de les comarques dels Ports i el Maestrat ja es trobaven afectades per la pluja àcida. Aquell mateix any, comencen les querelles contra la central per part dels municipis de l'Alt i el Baix Maestrat i els Ports.

---

25. Viúdez, J. (2014, 3 de març). Más chiringuitos, menos playa. *El País*. Disponible en: http://sociedad.elpais.com/sociedad/2014/03/01/actualidad/1393706593_017214.html

Figura 1.2.6. Manifestació a Castelló contra la central tèrmica el 8 de març de 1987.

Paral·lelament, Endesa intenta negar la relació causa-efecte, i el 1986 encarrega un informe a l'empresa AMBIO-Universitat Complutense que assegura que la mort dels arbres de la zona està produïda per la sequera i les particularitats del terreny, i no per la pluja àcida. Però el febrer de 1987, l'Institut Noruec d'Investigacions Científiques (NILU) presenta un contundent informe on afirma que el principal agent de la degradació ambiental a les comarques dels Ports i el Maestrat prové de la central tèrmica d'Endesa. L'institut noruec assegurava que la causa era l'excés de sofre en les emissions de fum de la central com a resultat de la combustió de carbó de lignit.

A partir d'aquest informe, Endesa posa en marxa una planta de dessulfuració i aconsegueix reduir en un 20% el sofre emés per la central. No obstant, les conseqüències de la pluja àcida continuen sobre els boscos del nord de Castelló, i el 1989 es calculava que ja havien mort vora 30.000 arbres. Aquest any, Greenpeace presenta un informe que assegura que els nivells de

contaminació ultrapassen els límits de contaminació permesos i afecten a totes les comarques castellonenques.

Finalment, davant la querella criminal per delictes ecològics presentada pels alcaldes de setze municipis dels Ports i el Maestrat, Endesa arriba a un acord per a reduir les emissions de sofre i invertir en la reparació dels danys ecològics de la zona.

Però a banda de la contaminació, els boscos valencians també van patir les conseqüències dels incendis forestals durant els anys vuitanta. El 40% de la superfície del País Valencià és territori forestal, és a dir, unes 929.650 ha (Arnal i Hernández, 1993). Només en 1985, 29.308 ha es van cremar (veure Taula 1.2.3). Des d'aquest any, el número d'incendis i, sobretot, la superfície arrasada pel foc va anar disminuint considerablement, però així i tot entre 1985 i 1989 (anys que incloem en l'anàlisi del capítol 4), la superfície cremada total va ser de 39.623,2 ha.

La dècada dels vuitanta va suposar una fita important en les campanyes de conscienciació contra els incendis forestals. L'aleshores Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació va posar en marxa la campanya «Todos contra el fuego», el lema de la qual encara perdura avui dia en l'imaginari col·lectiu.

Any	Nombre d'incendis	Superfície forestal
1982	365	5.786 ha
1983	495	7.110 ha
1984	170	11.090 ha
1985	567	29.308 ha
1986	388	4.555 ha
1987	406	3.283 ha
1988	320	953 ha
1989	392	1.524,2 ha

Taula 1.2.3. Nombre d'incendis i superfície forestal cremada al País Valencià en la dècada dels vuitanta. No s'inclouen les dades de 1980 i 1981, ja que l'ICONA va recollir les dades del País Valencià d'aquests anys de forma conjunta amb Múrcia sota la denominació de «*región de Levante*».

Font: Instituto para la Conservación de la Naturaleza, 1984, 1987, 1988a, 1988b, 1989, 1990.

1.3. El panorama comunicatiu al País Valencià

La present tesi doctoral s'ocupa de dos períodes significatius de la comunicació al País Valencià. D'una banda, els últims anys de la dictadura franquista, amb uns mitjans encara sotmesos a la censura del règim militar, i d'altra la segona meitat dels anys vuitanta, en una societat democràtica i amb un nou ecosistema comunicatiu fruit de la privatització dels mitjans de la cadena del Movimiento.

Durant la dictadura, l'Estat havia estat el principal propietari dels mitjans de comunicació. A més de la cadena Prensa del Movimiento, en la qual el règim tenia «un important instrument d'adoctrinament polític» (Iranzo Montés, 2012: 90), l'Estat posseïa l'agència de notícies EFE, RNE i Ràdio Peninsular, i des de 1956 també TVE. Tres cadenes radiofòniques estaven vinculades a l'aparell de la dictadura, sense ser estatals: la Red de Emisoras del Movimiento, la Cadena Azul de Radiodifusión y la Cadena de Emisoras Sindicales. D'altra banda, els mitjans privats de l'època es trobaven sotmesos a la censura i al control del règim. En l'àmbit estatal, aquests mitjans privats eren la Sociedad Española de Radiodifusión (SER), la Compañía Intercontinental (CRI) i la Rueda de Emisoras Rato. El 1960, naixia la Cadena de Ondas Populares Españolas (COPE). Per al periodista Adolf Beltran (2002: 181), «la premsa, potser encara més que la societat, va viure en el franquisme un llarg període d'apatia i de foscor.»

Durant la dictadura, el diari *Levante* era el que havia tingut una major difusió a la província de València, tal i com explica Vicent Ventura (Beltran, 1993): «*Levante* era el que més es llegia. Arrossegava una certa tradició de lectors d'*El Mercantil Valenciano*, que continuaven preferint-lo a *Las Provincias*, diari catòlic més de dreta, i ja és dir, que els altres. No obstant això, en alguns casos era més independent que el *Levante* pel fet de ser d'empresa. Però en tots els casos estava pel mig la censura.»

El diari *Las Provincias* era un diari de tall conservador i regionalista, creat el 1866 sota la direcció de Teodoro Llorente i propietat de l'impressor Federico Doménech. Teodoro Llorente estarà al capdavant del diari fins el 1906, any en què és substituït pel seu fill. Durant els anys de la Guerra Civil es va deixar d'editar i va reaparèixer amb la caiguda de la República, en consonància amb el nou règim (Pellicer, 2004). Però tot i això, en el panorama comunicatiu valencià, i davant els altres diaris depenents directament de l'anomenada cadena del Movimiento, *Las Provincias* va esdevenir en la dècada dels cinquanta un diari caracteritzat per la defensa dels interessos valencians. Amb l'arribada del seu tercer director, Martí Domínguez Barberà, en 1949, el diari va viure una renovació en la redacció, el poeta Vicent Andrés Estellés es convertirà en un dels homes de confiança de Domínguez i s'obriran espais a col·laboracions d'artistes i intel·lectuals, apareguent alguns textos escrits en valencià.

Segons explica Nel·lo Pellicer (2004), durant l'etapa de Martí Domínguez, sobretot a partir de 1953, els freds amb la censura seran constants, fins arribar al punt culminant el 1958. L'octubre de 1957 tindrà lloc la riuada de València, i el director de *Las Provincias* junt a l'alcalde de València, Tomàs Trénor, marquès del Túria, es van alçar en defensa dels interessos de la ciutat, greument afectada per la riuada que havia causat vora un centenar de víctimes i quantioses pèrdues materials. Les crítiques a la falta de resposta per part del govern central tindran com a conseqüència la destitució de l'alcalde i la forçada dimissió de Martí Domínguez com a director del diari, que serà substituït per José Ombuena. Amb Ombuena, el diari prendrà un to més complaent amb el poder establert. De fet, segons Beltran (2002: 180): «Ombuena sempre va practicar aquesta reticència reaccionària cap a la modernitat cultural i social, amb la qual cosa no va fer més que donar una veu rellevant a una actitud que l'*establishment* valencià va mantenir com el seu senyal d'identitat més remarcable.»

Llevat d'aquest episodi protagonitzat pel director de *Las Provincias*, la tònica general de la premsa valenciana durant l'última etapa de la dictadura

serà la d'una existència tranquil·la, davant les tensions que comencen a aparèixer en els mitjans de les principals capitals espanyoles com Madrid o Barcelona (Bordería Ortiz, 2000). A partir de la segona meitat de la dècada dels seixanta s'iniciarà una inversió dels espais que ocupaven els dos principals diaris –*Jornada* a penes tenia difusió–, i el diari *Las Provincias* començarà a guanyar terreny a *Levante*. Segons el sociòleg Rafael Xambó (2001: 80), «serà a partir de la Llei de Premsa i Impremta que el diari privat demostrarà una millor capacitat d'adaptació a les noves condicions del mercat, fins que, ja a la dècada dels setanta, superarà el *Levante*.».

1.3.1. La premsa durant l'última etapa del franquisme

La dècada dels seixanta va significar l'inici de certa obertura en el règim franquista. És l'època del creixement econòmic i de tímids canvis socials. La Llei de Premsa i Impremta de 1966 –coneguda com Llei Fraga pel nom del ministre d'Informació i Turisme que la va impulsar, Manuel Fraga Iribarne– pretenia escenificar una voluntat de canvi, tot i que el sistema opressiu i repressiu del franquisme continuava actiu.

Durant els més de quaranta anys de dictadura, la censura –i l'autocensura dels mateixos periodistes– havia determinat la informació que es feia a Espanya. Res no es publicava sense passar abans per mans delsensors, tal i com explica el periodista valencià Vicent Ventura (Beltran, 1993): «No es llegia als diaris ni s'escoltava a la ràdio cap paraula no censurada». Tot i que la Llei Fraga no va eliminar aquest control de la premsa, sí que s'introduïren alguns elements de canvi com l'alçament de la censura prèvia i la relaxació de la seua aplicació, això si, en els mitjans que havien mostrat la seua fidelitat al règim. El periodista i professor de la Universitat de València, Enrique Bordería Ortiz (2000), explica aquests pretesos símptomes d'obertura pel fet de l'aparició de la televisió el 1956, que es converteix en el principal element de propaganda i informació ideològica del règim, coincidint amb un retrocés de la premsa

escrita. Segons Bordería, «és evident que la premsa, que pateix una caiguda en la seua difusió a la qual no és aliena la competència televisiva, perd valor estratègic. En aquesta línia, no és tan perillosa una relaxació de la censura en els mitjans escrits, com en els audiovisuals, circumstància que no arribarà mai a produir-se en tot el franquisme».

Un altre canvi en la societat valenciana que va tenir lloc durant la dècada dels seixanta va ser la progressiva industrialització del País Valencià, deixant enrere el seu caràcter principalment agrari. L'arribada del turisme implicarà també l'aparició d'un ampli sector terciari; un turisme que va basar el seu desenvolupament en el «sol i platja», la màxima representació del qual es veurà reflectit en l'anomenat «model Benidorm» (Beltran, 2002: 171). En aquests anys de creixement, el País Valencià va augmentar la seua població en vora un milió d'habitants, passant dels prop de dos milions i mig de 1960 als vora tres i mig de 1975. Un augment de població que s'explica en part per l'arribada de mig milió d'immigrants en aquest període de temps, atrets per l'oferta de treball. Tot açò es va traduir en l'auge impressionant de la construcció en aquells anys (Furió, 1995).

Tot i aquest augment de la població, segons Antonio Laguna Platero (1990), la premsa valenciana no se'n va beneficiar i la seua difusió pràcticament era la mateixa en els setanta que trenta anys abans. Mentre que el total de la premsa espanyola doblava el seu tiratge, passant del vora milió i mig de 1945 als més de tres milions en 1970, els tres diaris de la ciutat de València a penes variaven dels vora 82.000 exemplars als prop de 87.000 en el mateix període, el que ens permet fer-nos una idea de la precarietat de la premsa valenciana en aquella època davant la situació d'altres ciutats espanyoles.

Als anys setanta, al País Valencià es publicaven cinc diaris. D'ells, només *Las Provincias* pertanyia a una empresa privada; la resta, *Mediterráneo* a Castelló, *Información* a Alacant i *Levante* i *Jornada* –que tancarà el 1975– a València, formaven part de la cadena Prensa del Movimiento. En quant a la

premsa no escrita, a València funcionaven Radio Peninsular, Radio Valencia de la SER, Radio Mediterráneo (filial en ona curta de la SER), Radio Popular (des de 1965) i l'emissora de la REM La Voz de Levante (Pérez Puche, 2001).

A banda d'aquests mitjans, al llarg dels anys seixanta i setanta van anar apareguent tota una sèrie de publicacions de curta durada que pretenen ser alternatives crítiques al règim. En allò que es refereix a la premsa diària trobem el diari econòmic *Al Día* (1966) –sota la direcció de Martí Domínguez, exdirector de *Las Provincias*– i *Primera Pàgina* (1968-1972) –amb J. J. Pérez Benlloch al front. Però es tractaria d'excepcions enmig d'una tònica general de complacença amb el règim.

1.3.2. La primavera de *Las Provincias*

En 1972, María Consuelo Reyna –pertanyent a la família Doménech, propietària del diari– arriba a *Las Provincias* com a subdirectora. És aleshores, sota la influència de la periodista, que comença una etapa de certa obertura del periòdic cap a sectors progressistes i socials, que duraria fins als últims anys d'aquella dècada, quan el mitjà tornaria als seus orígens més conservadors i tindria un paper clau i condicionant en la vida valenciana.

Són molts els teòrics que qüestionen o matisen l'existència d'una «primavera de *Las Provincias*», tal i com es coneix en el món periodístic i acadèmic valencià aquest període (entre 1972 i 1978) de suposada obertura informativa en els últims anys de la dictadura franquista. El diari havia estat sempre un diari conservador, i en arribar la transició es va posicionar en l'espai on li pertocava, tot i haver defensat durant els anys previs a la democràcia una actitud oberta als moviments socials i inclús a alguns intel·lectuals d'esquerres de l'època. El mateix poeta Vicent Andrés Estellés era el cap de redacció en aquells anys, i comptava amb una columna diària –un dels pocs textos en valencià del diari.

Aquesta etapa del diari correspondria amb aquella a la qual es refereix el periodista Francesc Viadel (2006: 215) quan afirma que «un dia hi hagué un diari confessor d'aprenents de demòcrata, protector i divulgador del valencianisme cultural, entregat a causes ciutadanes com la lluita contra la depredació urbanística de l'espai natural d'El Saler o la recuperació de la llera del riu Túria com a zona verda».

Tot i això, la mateixa María Consuelo Reyna consideraria més tard «una gran estupidesa» la qualificació de «primavera de *Las Provincias*» a aquesta etapa coincident amb els últims anys del franquisme, segons recollia Rafael Xambó (1995) en una sèrie d'entrevistes. De fet, per a la periodista no hi hauria cap canvi en l'orientació del diari amb l'arribada de la democràcia. Aquell canvi en la tendència del diari a finals de la dictadura, la periodista l'explica a causa de la seua experiència a Madrid, on segons Reyna la manera de fer periodisme era «molt més avançada que a València».²⁶

A banda d'aquestes consideracions sobre l'obertura del diari, el que sí que és obvi és que durant l'etapa de 1972 fins a la mort del dictador en 1975, el diari viu una renovació en la seua plantilla, s'obre a col·laboracions d'intel·lectuals progressistes i dóna recolzament a les lluites i moviments socials de la ciutat de València, com són la mobilització popular contra la urbanització del Saler i la reivindicació de llit del riu Túria com a espai verd. Un posicionament que anirà convertint-se en més conservador en acabar la dictadura fins a assolir els seus punts més durs a partir de finals dels setanta, quan comence l'anomenada Batalla de València.

A banda de l'arribada de María Consuelo Reyna, el diari rep a una sèrie de periodistes al diari que renoven la plantilla: Francisco Pérez Puche, Fernando Herrero i Salvador Barber. Des de 1972 fins a 1975 serà una etapa on el diari es caracteritzarà per la defensa de temes locals com la Devesa

---

26. Entrevista de l'autora amb María Consuelo Reyna. 29 de juny de 2009.

o el llit del riu Túria de València. *Las Provincias* seria el precursor mediàtic de les mobilitzacions populars pel Saler, marcant l'excepció en una actualitat informativa local caracteritzada per la falta d'esperit crític de la premsa.

Segons Francisco Pérez Puche, periodista i columnista en aquella època en *Las Provincias* –diari del qual seria director entre 1999 i 2003–, la campanya del Saler va ser promoguda principalment per María Consuelo Reyna, filla del gerent del diari en aquell moment i copropietària, mentre el director, José Ombuena, es mantenia en un segon pla.

1.3.3. La premsa de la transició

Tal i com explica el sociòleg Rafael Xambó (2010: 4), «la mort del dictador no marca una frontera clara, un abans i un després, pel que fa als mitjans de comunicació». La Cadena Prensa del Movimiento es reconverteix en Medios de Comunicación del Estado, i manté la propietat de *Levante*, *Información* i *Mediterráneo*. En aquesta etapa, la difusió de la premsa valenciana cau progressivament i no es recuperarà fins a la segona meitat dels vuitanta.

Durant aquesta etapa es produeix el naixement d'una sèrie de nous mitjans, en un intent de crear una alternativa als mitjans heretats de l'etapa franquista. Així, apareix el setmanari *Valencia Semanal* (1978-1980) i *Diario de Valencia* (1980-1982), del qual es crearia més tard *Noticias al día* (1982-1984). Tal i com explica el seu director, J. J. Pérez Benlloch (2005: 129), l'objectiu era resistir fins al tancament de *Levante*, per tal d'ocupar el seu nínxol de mercat. No obstant, el diari *Levante* finalment no va ser desmantellat, sinó privatitzat, i *Noticias al día* no va aconseguir consolidar-se. Per contra, va significar el naixement del grup Prensa Ibérica, que es va constituir en adquirir diversos mitjans de la cadena Prensa del Movimiento, entre ells *Levante* i *Información* el 1984.

Tal i com explica Xambó (2001: 82), la línia editorial de *Levante* ha fluctuat des d'aleshores acomodant-se a les variacions de l'opinió pública valenciana, tot i que ha mantingut una diferència més clara que *Las Provincias* entre opinió i informació. «Si bé la seua línia s'ha decantat més per les opcions progressistes, ha mantingut més distància [que *Las Provincias*] de la imbricació en la política i ha pres un caire més d'acord al que podríem anomenar ideologia professional» (Xambó, 2001: 81).

1.3.4. La Batalla de València: María Consuelo Reyna i l'anticatalanisme de *Las Provincias*²⁷

Durant els anys vuitanta i noranta, la periodista María Consuelo Reyna va esdevenir una figura clau en la política valenciana. Directora des de 1978 fins a 1999 (abans havia estat subdirectora des de 1972) i copropietària del diari *Las Provincias*, Reyna va emprar la seua columna diària i el seu mitjà com a eines propagandístiques del valencianisme anticatalanista, i va aconseguir condicionar políticament la societat valenciana d'una forma que possiblement cap altre periodista valencià no ho ha fet mai (Domínguez, 2010).

Una anàlisi en profunditat dels seus textos deixa en evidència un estil agressiu, irònic i sense complexos, sovint groller i manipulador. No obstant això, des del punt de vista periodístic i retòric, la figura de María Consuelo Reyna ha estat poc estudiada, tot i la influència i el poder polític que aquesta periodista va atresorar durant més de vint anys.

Per a entendre el desenvolupament i consolidació de l'anticatalanisme al País Valencià cal remuntar-se als anys de la transició i a l'anomenada Batalla de València, on un sector de la dreta regional va aconseguir aturar els avanços

---

27. Aquest capítol és una adaptació de l'article de l'autora d'aquesta tesi: Mateu, A., & Domínguez, M. (2011). La retòrica en el periodisme de María Consuelo Reyna: L'anticatalanisme en la premsa valenciana. *Comunicació: Revista de Recerca i d'Anàlisi*, 28(2): 69-87.

que des dels anys seixanta s'havien anat produint en l'àmbit del valencianisme polític i cultural.

En la implantació d'aquest corrent dins del País Valencià van tenir un paper crucial els mitjans de comunicació, i en especial el diari *Las Provincias*: una capçalera històrica a València, amb una forta implantació en aquest territori i en especial a l'àrea metropolitana de la capital, on l'abast de l'anticatalanisme va ser més important. El diari *Las Provincias* va evolucionar en pocs anys des d'un valencianisme conservador cap a l'anticatalanisme extrem, del qual es va convertir en portaveu i aparador (Viadel, 2010: 107).

L'historiador Alfons Cucó va analitzar les peculiaritats de l'arribada de la democràcia al País Valencià en el seu llibre *Roig i blau* (2002). Mentre l'esquerra iniciava un projecte de reconstrucció nacional, amb la demanda d'autogovern i la reivindicació d'una cultura i una llengua pròpies, la dreta va evolucionar d'un regionalisme conservador a un moviment populista, xenòfob, anticatalanista i espanyolista, seguint els interessos de la Unión de Centro Democrático (UCD). Una reacció que no s'explica sinó per l'intent d'aturar els avanços de l'esquerra i conservar l'*statu quo*.

Aquest moviment, també conegut popularment com a blaverisme, va comptar amb el suport mediàtic de *Las Provincias*, i en especial de María Consuelo Reyna, qui es va convertir en un dels seus portaveus i va aconseguir modelar l'opinió pública segons els seus interessos. Com apunta el sociòleg Vicent Flor (2010: 118):

No es pot entendre cabalment l'ultraanticatalanisme de *Las Provincias* sense el protagonisme que tingué la sotsdirectora, María Consuelo Reyna, que acumulà un paper absolutament decisiu, no sols en la formació d'un discurs anticatalanista agressiu des d'aquesta tribuna privilegiada, sinó també en l'expansió d'un moviment social de dimensions significatives amb el qual condicionar la política valenciana i dotar-se així d'un poder important.

Com hem vist, *Las Provincias* venia d'una etapa d'obertura política i social. Encara en 1978, just abans del gir editorial que es produirà aquell any, el diari es mostrarà partidari del procés autonòmic i reivindicarà el dret d'autodeterminació del poble valencià, fins i tot a través d'editorials²⁸ i de la columna de la subdirectora, que apareixia sota l'epígraf de «País». No obstant això, aquesta línia valencianista i autonomista acabaria aquell mateix any. A partir d'aquest moment el periòdic serà el «garrot blaver contra qualsevol valencianisme progressista o indici de modernitat i, per tant, també la trona pública, legitimadora, de personatges vinculats a la violenta extrema dreta anticatalanista» (Viadel, 2010: 109).

Una figura clau en aquest procés de canvi la trobem en Manuel Broseta, polític de la UCD valenciana i assessor del Consell preautonòmic presidit pel socialista Josep Lluís Albiñana (1978-1979). Sobre la relació de Broseta amb *Las Provincias*, Cucó (2002: 105) afirma: «La seua influència decisiva sobre *Las Provincias* decantaria aquest diari a convertir-se en el màxim impulsor d'un populisme regionaloide i xenòfob, al qual no han mancat nombrosos ingredients filofeixistes, per a la potenciació del qual es va prescindir de qualsevol sentit de deontologia professional. El resultat final d'aquesta acció fou l'intent de crear una noció de "poble valencià" que havia de coincidir al mateix temps amb els interessos de la UCD i amb els interessos del diari.»

El 23 de juliol de 1978, després que el periòdic haja començat ja el seu viratge secessionista, Manuel Broseta publica un article titulat «La paella dels Països Catalans», que es pot considerar com una inflexió per al diari i com un dels punts de partida de la Batalla de València (Viadel, 2006: 221). L'article, motivat pel fet que en la Setmana Cultural Catalana a Berlín s'hagués inclòs la paella dins de la gastronomia catalana, posava les bases sobre les quals es desenvoluparia no només el discurs anticatalanista, sinó tot el debat polític de la transició valenciana:

---

28. Vegeu l'editorial de l'11 d'abril de 1978.

La exhibición de la paella entre la gastronomía culinaria catalana es un desatino, que es innecesario demostrar. [...] Lo afirman como resultado de un simple silogismo que algunos postulan: el pueblo valenciano forma parte de la nacionalidad catalana; la cultura valenciana forma parte de la cultura catalana; luego, si la gastronomía es parte de la cultura, la paella es catalana. Y el mismo argumento aplican a la lengua; si el valenciano es una variante del catalán, forma parte de la cultura catalana y, en consecuencia, es catalán. [...] Por este camino hemos de decirles que muchos pensamos que cualesquiera que sean las razones históricas que se invoquen, la «senyera» valenciana no podrá ser la cuatribarrada, porque —entre otras razones— la «senyera» de dos territorios autónomos no puede ser idéntica, a menos que se nos quiera meter en una misma nacionalidad: la nacionalidad catalana. Y eso no lo quiere la casi totalidad del País Valenciano.

Manuel Broseta. «La paella dels Països Catalans», *Las Provincias*, 23 juliol 1978.

El periodista Adolf Beltran resumeix els principals trets de la guerra de símbols que caracteritzà la Batalla de València i el discurs de *Las Provincias* de la forma següent:

Bandera, denominació, himne... Tot en l'àmbit simbòlic era objecte d'enfrontament, però va ser la llengua el motiu de brega més transcendental. [...] El secessionisme de la llengua catalana, amb la defensa d'un idioma valencià independent, que mantenen i mantenen encara avui amplis sectors de la dreta autòctona, era el correlat d'una postura involucionista, de tancament del país sobre si mateix, antimoderna en el pla cultural, polític i social.

Beltran (2002: 225)

A través de l'ofensiva populista de la dreta van quedar dibuixats dos estereotips polítics que vertebrarien la dualització de la política valenciana en aquella època: el *blaver* (per la defensa de la franja blava en la senyera) i el catalanista. A partir de 1978, la línia editorial es basarà en aquest discurs anticatalanista, regionalista i espanyolista, i provocarà moments de màxima tensió durant el procés preautonòmic i durant el Govern del socialista Joan Lerma (1982-1995). I al capdavant d'aquesta croada anticatalanista i conservadora es trobarà la subdirectora del diari, «la protagonista més indiscutida» segons Beltran (2002: 214). María Consuelo Reyna va explicar el motiu particular del seu canvi de posició en un article titulat significativament «Adiós al País Valenciano», on ja es veuen dues de les línies que marcaran el seu discurs durant la resta de la seua etapa al capdavant de *Las Provincias*: la referència negativa als catalans i l'oposició al pensament de Joan Fuster.

Durante mucho tiempo pensé que el término país valenciano podía ser el adecuado para nuestra región. [...] si detrás de ese nombre no hubiera un proyecto político que lo que pretende es anular nuestra región.

Lo vi claro gracias a un libro de Fuster que recomiendo encarecidamente a los que, como yo, creyeron que el término país valenciano era totalmente inofensivo. [...]

Quizá, como dice Fuster, yo pertenezca a esos puristas que prefieren hablar en nombre de la historia y, si quiere, de las añoranzas personales. Todo, antes que secundar una muy hábil e inteligente maniobra para borrar a nuestra Valencia del mapa e integrarla en esa Gran Cataluña, que algunos parecen desear.

María Consuelo Reyna. «Adiós al País Valenciano». *Las Provincias*, 24 maig 1980.

El canvi s'ha produït i es mantindrà fins a 1999. Si en 1977 *Las Provincias* destacava el poeta Estellés per la seua contribució «al moviment de reivindicacions populars i retrobament de la seua identitat», en el moment de la seua mort, en 1993, María Consuelo Reyna preferia posar en relleu la seua obra en castellà:

Cuando un gran poeta como Vicente Andrés Estellés —que hoy recibe a título póstumo la medalla de oro de las Bellas Artes— muere, se corre el riesgo de reducir su vida a los últimos años, a unos años en que tuvo una militancia clara y dar así una visión parcial de su vida y de su obra.

[...] recuerdo a Estellés, poeta, gran poeta, en castellano, capaz de escribir versos hermosísimos, porque para él —valenciano parlante de nacimiento— el castellano era una lengua aprendida con esfuerzo, con tesón, una lengua que cincelaba en cada uno de sus versos, en los que así queda reflejada su conquista del castellano. [...]

Y este Estellés universal, gran poeta en castellano, sería una lástima que se perdiera por intereses de unos pocos.

María Consuelo Reyna. «Un gran poeta». *Las Provincias*, 19 de maig de 1993.

El discurs de Reyna capitalitzarà la primera democràcia valenciana, i encara influeix en la política actual. La seua posició, i la del partit que impulsà, Unió Valenciana, se centrarà en la batalla dels símbols i desvirtuarà el procés de transició al País Valencià. María Consuelo Reyna serà clau també en la victòria del Partit Popular (PP) en les autonòmiques de 1995 i en l'arribada d'Eduardo Zaplana a la presidència de la Generalitat Valenciana. Així parlava Reyna el mateix dia de les eleccions autonòmiques de 1999, dirigint el vot dels

lectors directament cap a la reelecció de Zaplana, amb aquella apel·lació al vot amb el cap o amb la raó dels votants de dreta:

Lo realmente importante es cómo nos han gobernado a lo largo de los cuatro años de legislatura. Las elecciones no se ganan en las campañas, sino por la labor de un gobierno ya sea autonómico o municipal. O nacional, cuando toque el turno

En eso es lo que hemos de pensar a la hora de depositar nuestro voto. Cómo estaba nuestra Ciudad, nuestro pueblo en 1995 y cómo está ahora y, según el resultado, votar al que lo haya hecho bien o castigar a quien lo haya hecho mal. Pero decidiendo por nosotros mismos. En conciencia. Con la cabeza, que para algo la tenemos.

María Consuelo Reyna. «Hoy elegimos el futuro». *Las Provincias*, 13 de juny de 1999.

La importància de la columna de Reyna en aquest període ha estat assenyalat per diversos estudis sobre la història d'aquest període (Castelló, 1997; Mateu i Domínguez, 2011b; Iranzo Montés, 2012). No obstant, des del punt de vista de la investigació periodística ha estat paradoxalment poc estudiada.

El discurs de María Consuelo Reyna des de 1978 fins a 1999 es va centrar en la defensa del que ella entenia com el poble i la llengua valencianes (Domínguez i Mateu, 2011b). Per a aquest fi, va atacar durament els seus adversaris polítics i va realitzar un discurs clarament manipulador, recurrent normalment a l'ús de fal·làcies i apel·lant principalment a les emocions dels lectors. La seua retòrica es caracteritza, doncs, per aquest tret distintiu, i deixa en evidència una manipulació conscient dels fets per tal d'adequar-los als propis interessos.

El discurs es basava en una contraposició dels interessos del poble valencià i els d'uns valencians catalanistes: valencià bo contra valencià dolent, Regne de València contra País Valencià, llengua valenciana contra català. Amb aquesta dicotomia de termes, María Consuelo Reyna va obligar els seus lectors a elegir estar en un bàndol o en l'altre, i va fer incompatibles, per exemple, defensar els interessos valencians i la unitat de la llengua. Reyna i *Las Provincias* articularan el discurs dels anticatalanistes i configuraran una realitat del País Valencià dividida en dos estereotips ben diferenciats de valencians.

L'agressivitat i la contundència en les seues opinions quedaran patents en les seues columnes, amb l'atac directe a personalitats del món intel·lectual i polític, entre les quals destaquen determinats polítics del Partit Socialista del País Valencià i EUPV, institucions com la Universitat de València o figures del valencianisme com Joan Fuster. A través del seu discurs va aconseguir deslegitimar aquestes veus, desnaturalitzant-les i situant-les com a enemigues dels interessos valencians.

El 1999, aquesta posició i la disminució de vendes de *Las Provincias* va produir el seu cessament com a directora i el rotatiu va ser venut al grup Vocento. Junt amb el seu marit, Jesús Sánchez Carrascosa, Reyna va posar en marxa el *Diario de Valencia*, on va continuar amb la seua columna, que va reprendre el títol de «La gota».

Més tard, també ho faria en *El Mundo*, i amb el mateix nom. No obstant això, la periodista va anar perdent influència fins a desaparèixer dels mitjans valencians. Així i tot, les conseqüències del discurs anticatalanista de Reyna i *Las Provincias* les podem veure encara avui dia, en la persecució i tancament de les emissions de TV3 al País Valencià, o en el fet que el terme catalanista encara siga obertament utilitzat per a desqualificar els oponents polítics. Tot plegat, deixa en evidència el gran poder d'influència que la periodista va tenir durant la seua etapa en *Las Provincias*, i com els recursos que va utilitzar en el seu moment han aconseguit convertir-se en part de la identitat valenciana.

D'altra banda, María Consuelo Reyna és l'exemple clar del poder de la premsa en la política. Ha estat sens dubte la periodista més influent de les últimes dècades al País Valencià, fins al punt que no és possible trobar avui dia un líder d'opinió amb la seua capacitat de mobilitzar la societat. El seu espai no ha estat ocupat fins al moment per cap altre columnista. La crisi general de la premsa i la dependència dels diaris valencians de grups forans ha fet que actualment no existisquen columnistes valencians amb aquella enorme capacitat per a generar opinió i debat al voltant de les qüestions valencianes.

II. OBJECTE D'ESTUDI

2.1. Estat de la qüestió i objectius

Aquesta tesi doctoral sorgeix a partir del treball d'investigació presentat en 2009 per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats. El treball *Inicis del columnisme ambiental en la premsa diària valenciana. La campanya de "Las Provincias" sobre la urbanització del Saler i del riu Túria durant els anys 1973-1974* abordava des de la perspectiva de l'anàlisi de continguts un àrea d'estudi no desenvolupada, sobre els inicis del tractament de la qüestió ambiental en la premsa valenciana a través de les columnes d'opinió. No existien estudis previs d'aquest episodi de la història de la comunicació al País Valencià, per tant la recerca, els principals resultats de la qual es van publicar més tard en tres articles (Mateu i Domínguez, 2011a; 2011b; 2011c), va haver de recollir material complementari per a l'anàlisi: peces informatives i entrevistes en profunditat amb els protagonistes d'aquell episodi de defensa de l'espai ambiental i reivindicació de l'espai verd a la ciutat.

Tal i com hem vist en el capítol introductori, el camp d'estudi de la comunicació ambiental és un àrea de gran desenvolupament a països com els EUA, Anglaterra o els països nòrdics, però ha estat una qüestió poc estudiada a Espanya, i especialment al País Valencià. Existeixen alguns manuals que s'han ocupat de la comunicació ambiental, com és el cas de *El periodismo ambiental en España* de Fernando Sánchez (1995). El fet de l'existència d'una Asociación de Periodistas de Información Ambiental també ha produït literatura a partir dels Congressos que es realitzen des de 1995 (APIA, 1996).

Així mateix, existeixen tesis doctorals presentades a Espanya en els últims anys que tracten casos concrets de periodisme ambiental, tot i que basades principalment en la informació de crisi a través de determinades catàstrofes naturals. És el cas de *Periodismo ambiental y ecologismo, tratamiento informativo del vertido de Aznalcóllar en El País, edición de Andalucía, 1998-1999* de Rogelio Fernández Reyes, presentada en la Universitat de Sevilla i llegida el 21

de març de 2002. Una altra tesi en la mateixa línia seria *Información de crisis y periodismo ambiental: El caso Prestige en la prensa vasca*, presentada per Javier Odriozola Chéné en la Universitat del País Basc l'11 de febrer de 2009.

Des del Grup de Recerca de Comunicació de la Ciència de la Universitat de Navarra també s'ha desenvolupat la recerca en comunicació del medi ambient, a través del projecte «Informació sobre el canvi climàtic en els mitjans espanyols». D'aquest grup han sorgit diverses publicacions (León, 2013; León i Erviti, 2011; León i Erviti, 2015) que també han contribuït especialment a augmentar el volum de literatura científica sobre el tractament informatiu del medi ambient a Espanya. La majoria d'aquesta literatura s'ha centrat en l'estudi del canvi climàtic (Blanco Castilla et al., 2013; Fernández Reyes, 2013; Lopera i Moreno, 2014). Únicament el de Lopera i Moreno (2014) dedica part del seu treball al tractament des de la premsa valenciana, en incloure en la seua anàlisi sobre la premsa el diari *Levante-EMV*.

Des de l'àmbit de la sociologia sí que trobem diversos treballs que han estudiat la problemàtica ambiental i els discursos sobre el medi ambient en la societat valenciana (Cabrejas i García, 1997; Lerma Montero, Requena Mora i Rodríguez Victoriano, 2010; Rodríguez Victoriano i Requena Mora, 2012; Rodríguez Victoriano, 2002) a partir principalment de grups de discussió i enquestes. Sobre el moviment ecologista valencià, Enric Amer va realitzar una reconstrucció històrica en un treball d'investigació de doctorat que es troba resumit en la pàgina web d'Acció Ecologista-Agró (Amer, 2007a, 2007b, 2007c, 2008a, 2008b).

Per tant, la falta de literatura concreta sobre el tractament del medi ambient en els mitjans de comunicació valencians va estar la primera motivació d'aquesta tesi doctoral. El seu objectiu principal doncs és aprofundir en l'estudi dels discursos sobre medi ambient en la premsa valenciana prenent com a punt de partida les primeres mobilitzacions ecologistes als anys setanta i la posterior institucionalització del medi ambient durant els primers anys de la democràcia

als anys vuitanta. Aquesta anàlisi ens pot ajudar a comprendre millor l'evolució de la percepció del medi ambient en la societat valenciana. A partir d'aquest objectiu general de la tesi, podem establir una sèrie d'objectius específics:

- a) Estudiar la línia editorial sobre medi ambient dels dos diaris de la província de València, *Levante* i *Las Provincias*, a partir dels principals episodis mediambientals de la dècada dels setanta i vuitanta al País Valencià.
- b) Analitzar i comparar els discursos sobre medi ambient en els articles d'opinió de la premsa valenciana, establint les diferències i similituds entre el discurs de *Levante* i el de *Las Provincias*.
- c) Establir una tipologia de *frames* o marcs mediàtics ambientals, partint de la teoria del *framing*, que siga extrapolable a futurs estudis. Aquesta tipologia pot ser útil a l'hora de comparar el discurs sobre diferents temes relacionats amb el medi ambient, o estudiar l'evolució del discurs ambiental en determinats períodes històrics.

2.2. Hipòtesis

Una vegada establerts els objectius específics de la tesi, les hipòtesis de les quals es parteix són les següents:

H1 Després de la campanya contra la urbanització del Saler i a favor de l'antic llit del Túria com a zona verda, l'interés de *Las Provincias* i de la premsa valenciana en general per les qüestions ambientals va disminuir, tot i coincidir amb una acceptació social i política de la necessitat de protegir i conservar el medi ambient.

H2 La defensa dels espais naturals i del medi ambient al País Valencià en la premsa valenciana s'ha realitzat més des d'una perspectiva política i social que no amb arguments científics o ecologistes.

H3 El diari *Las Provincias* va realitzar un gir cap a posicions més conservadores coincidint amb l'etapa coneguda com la Batalla de València. Aquest canvi deixaria fora del diari la majoria de col·laboradors que van signar els articles en defensa del Saler i del llit Túria, propiciant també un canvi editorial respecte al medi ambient.

H4 Per contra, el canvi de propietat del diari *Levante* propiciaria l'obertura d'aquest mitjà a posicions més sensibles a la protecció i conservació del medi ambient.

III. METODOLOGIA

La naturalesa de l'objecte d'aquesta tesi ha fet necessària la combinació de diverses metodologies per a assolir els objectius marcats i respondre a les hipòtesis plantejades. D'una banda, s'ha hagut de treballar des d'una perspectiva històrica i tenir en compte la realitat social i el context històric de cadascun dels episodis ambientals. En segon lloc, s'han combinat en tot moment eines metodològiques quantitatives i qualitatives a l'hora d'analitzar el corpus. Amb aquest objectiu es va establir una fitxa d'anàlisi aplicada a totes les peces que han estat objecte d'anàlisi (Taula 3.1). La fitxa contenia una sèrie d'apartats en els quals s'havia d'indicar l'opció corresponent o bé omplir un camp de text lliure.

3.1. Perspectiva quantitativa

Les dades recollides en la fitxa s'han codificat i analitzat mitjançant el programa estadístic SPSS. L'anàlisi quantitativa de les dades amb aquest programa ens ha permès no només quantificar fàcilment les peces analitzades, així com les variables especificades de cadascuna (diari, tema, data, gènere, secció, etc.), sinó poder realitzar anàlisis multivariables per creuar diferents variables i establir relacions entre elles (per exemple, el *frame* i la postura respecte al medi ambient) o analitzar l'evolució d'algunes d'elles a través del temps en tenir en compte la variable d'any i temàtica, per exemple.

3.2. Perspectiva qualitativa

Dues són les principals eines qualitatives emprades en aquesta tesi: d'una banda entrevistes als periodistes i col·laboradors autors de les primeres columnes ambientals al País Valencià, i d'altra banda l'anàlisi del discurs de les peces objecte d'estudi.

TAULA 3.1. FITXA D'ANÀLISI

<p>1. Número fitxa: <i>(Identificació d'ús per a la investigadora en la posterior codificació)</i></p> <p>2. Diari:</p> <p>2.1. <i>Las Provincias</i></p> <p>2.2. <i>Levante</i></p> <p>3. Secció:</p> <p>3.1. Portada</p> <p>3.2. Opinió</p> <p>3.3. Nacional</p> <p>3.4. Regió o Comunitat Valenciana</p> <p>3.5. Cartes al director</p> <p>3.6. Altres</p> <p>4. Tema:</p> <p>4.1. Campanya del Saler</p> <p>4.2. Antic llit del Túria</p> <p>4.3. Declaració del PN de l'Albufera</p> <p>4.4. Llei de Costes</p> <p>4.5. Espais naturals</p> <p>4.6. Espais verds urbans</p> <p>4.7. Medi ambient</p> <p>4.8. Central Nuclear de Cofrents</p> <p>4.9. Pluja àcida dels Ports</p> <p>4.10. Incendis forestals</p> <p>5. Gènere periodístic:</p> <p>5.1. Editorial</p> <p>5.2. Columna</p> <p>5.3. Tribuna o article d'opinió</p> <p>5.4. Carta al director</p> <p>5.5. Vinyeta</p> <p>6. Títol article:<i>(Entrada de text lliure)</i></p> <p>7. Data: dd/mm/aaaa</p> <p>8. Autor: <i>(Entrada de text lliure)</i></p> <p>9. Càrrec o filiació de l'autor:</p> <p>9.1. Periodista</p> <p>9.2. Científic</p> <p>9.3. Ecologista</p> <p>9.4. Polític</p> <p>9.5. Agricultor</p> <p>9.6. Caçador</p> <p>9.7. Altres</p> <p>10. A favor de la protecció del medi ambient?</p> <p>10.1. Sí</p> <p>10.2. No</p> <p>10.3. No es pot deduir de l'article</p>	<p>11. Valor variable en funció del tema:</p> <p>11a. A favor o en contra de la urbanització del Saler:</p> <p>11a.1. A favor</p> <p>11a.2. En contra</p> <p>11a.3. Neutre</p> <p>11b. A favor o en contra de destinar el llit del Túria a zona verda</p> <p>11b.1. A favor</p> <p>11b.2. En contra</p> <p>11b.3. Neutre</p> <p>11c. A favor o en contra del Parc Natural:</p> <p>11c.1. A favor</p> <p>11c.2. En contra</p> <p>11c.3. Neutre</p> <p>11d. A favor o en contra de la central nuclear de Cofrents:</p> <p>11d.1. A favor</p> <p>11d.2. En contra</p> <p>11d.3. Neutre</p> <p>11e. A favor o en contra de la Llei de Costes:</p> <p>11e.1. A favor</p> <p>11e.2. En contra</p> <p>11e.3. Neutre</p> <p>12. Argumentació: Discurs i recursos</p> <p>12.1. Ús de frases o eslògans</p> <p>12.2. Ús de metàfores</p> <p>12.3. Ús d'imatges visuals o icones</p> <p>12.4. Ús d'exemples</p> <p>12.5. Altres recursos</p> <p>13. Frames</p> <p>13.1. Progrés vs. Natura</p> <p>13.2. Bellesa</p> <p>13.3. Recursos i desenv. econòmic</p> <p>13.4. Símbol d'identitat</p> <p>13.5. Dret ciutadà</p> <p>13.6. Responsabilitat política i pública</p> <p>13.7. Valor ecològic/científic</p> <p>13.8. Ciència com a solució</p> <p>13.9. conflicte</p> <p>13.10. Moralitat i ètica</p> <p>13.11. Caixa de Pandora</p> <p>13.12. Incertesa</p> <p>13.13. Sense control</p> <p>13.14. Salut Pública</p>
---	---

Les entrevistes es van realitzar durant la primera etapa de recollida d'informació de la tesi doctoral, en relació a la polèmica per la urbanització de la Devesa del Saler i la campanya pel llit del riu Túria. Aquestes entrevistes van servir de base per a l'inici del treball, i es van realitzar durant l'estiu de 2009. Els entrevistats van ser:

- El periodista Francisco Pérez Puche (entrevista realitzada el 22 de juny de 2009).
- La periodista María Consuelo Reyna (entrevistada el 29 de juny de 2009).
- La historiadora de l'arquitectura Trinidad Simó i membre fundadora d'AEORMA i participant en les mobilitzacions del llit del Túria (entrevista realitzada el 30 de juny de 2009).
- El biòleg Ignacio Docavo (entrevista telefònica realitzada l'1 de juliol de 2009).
- El sociòleg i membre fundador d'AEORMA Damià Mollà (6 de juliol de 2009).

Un dels principals problemes al qual es va haver d'afrontar a l'hora d'encarar aquesta tesi era la multiplicitat de temes tractats en la recerca. Si bé tots tenien en comú l'eix mediambiental, cada qüestió (nuclear, protecció de l'espai, reivindicació de l'espai, etc.) es caracteritzava per uns trets distintius que feien difícil l'anàlisi comparativa. La primera intenció va ser comparar les postures: si es desprenia una postura ecologista o no de l'article. No obstant, la generalitat d'aquesta axioma, a més de la subjectivitat al qual es trobava sotmès va fer que es descartara com a eina d'anàlisi principal. L'enumeració dels arguments a favor i o en contra d'una posició ambientalista semblava una altra opció. Aquest plantejament no obstant, dificultava la comparació i la deducció de conclusions en creuar les dades dels diferents temes, ja que la

defensa del medi ambient en cadascun dels episodis seleccionats es basava en arguments diferents, en molts casos realitzats des de postures econòmiques o socials, poc relacionades amb la defensa del medi ambient.

No obstant, en el plantejament d'aquests arguments es van observar qüestions en comú que feien referència al marc des del qual es plantejaven. Aquest fet va provocar que s'optara per la teoria del *framing* a l'hora d'analitzar el corpus. Classificar els articles d'opinió en funció dels *frames* ens permetia establir dos nivells diferents d'anàlisi. En primer lloc, els arguments esgrimits en cadascun dels temes i períodes analitzats, i en segon lloc els *frames* o marcs en els quals s'inscrivien. Si bé determinats *frames* eren exclusius d'un tema o període determinat, sí que vam trobar d'altres que es repetien al llarg dels diferents articles i que ens va permetre, ara sí, comparar amb major objectivitat el tractament informatiu ambiental en diferents èpoques i a través de temes ambientals de diferent naturalesa.

En primer lloc, es va realitzar una anàlisi discursiva en la qual s'analitzaren les postures generals dels diaris i els principals recursos i característiques utilitzades en el text. En aquest apartat es van tenir en compte els dispositius dels *framing* definits per Gamson i Modigliani (1989): metàfores, exemples, frases o eslògans, representacions i imatges visuals o icones. D'aquesta manera, establir els dispositius en comú de les diferents peces ens ajudaria a agrupar-les en funció dels seus *frames*, que seria el pas a continuació. Es va dur a terme una anàlisi dels marcs noticiosos o *media frames*, seguint la teoria del *framing* abans exposada, amb l'objectiu d'establir els *frames* principals de cadascuna de les peces analitzades.

Per a aquesta anàlisi, es va partir de tipologies prèvies sobre qüestions ambientals, principalment les establertes per Gamson i Modigliani, 1986; Nisbet i Lewenstein, 2002; i Nisbet, 2009. No obstant, tenint en compte les particularitats històriques, geogràfiques i temàtiques de les peces analitzades, en l'anàlisi es va aplicar també una codificació oberta a partir de la qual s'establirien nous

frames o marcs no existents en aquestes tipologies prèvies, seguint l'esquema de treball proposat per Van Gorp (2010). D'aquesta manera, es va analitzar el discurs dels textos i es van establir els dispositius del *framing* a partir dels quals es van establir nous *frames* o marcs o es van mantenir els ja existents en les tipologies prèvies. En la Taula 3.2.1 es pot observar la tipologia de *frames* utilitzada finalment en l'anàlisi dels textos. Els diferents dispositius de *framing* de cada marc es desenvoluparan més extensament en l'apartat de resultats.

TAULA 3.2.1. TIPOLOGIA DE MARCS AMBIENTALS APLICATS EN LA RECERCA

Progrés vs. Natura: La natura apareix oposada a la idea de progrés. El progrés civilitza la natura, de forma que la gent pot gaudir-la. En ocasions, s'oposa el caràcter positiu del progrés enfront les connotacions negatives de la natura. Sense el progrés, la natura és un element salvatge, incòmode i en moltes ocasions perillós.

Bellesa: La natura és idealitzada, i el seu valor ve donat per la seua bellesa. Els espais naturals provoquen admiració i tenen valor pel plaer estètic que produeixen.

Recursos i desenvolupament econòmic: La natura és entesa com una font de recursos i el seu valor prové principalment de les seues possibilitats econòmiques: agricultura, caça, turisme, etc. La societat té el dret a explotar els recursos naturals per a aconseguir els seus objectius. En aquest sentit, la natura està sempre supeditada als interessos de la ciutadania.

Símbol d'identitat: La natura, o un espai natural concret, és considerat com a emblema de una ciutat, regió o país. A aquest espai pot haver-hi associat un component històric, folklòric o de simbolisme nacional.

Dret ciutadà: La natura és considerada com un dret ciutadà i un bé públic. Els ciutadans consideren el seu dret a la natura com a part del seu oci i lleure. En aquest sentit, hi ha una defensa de l'espai natural, però al mateix temps determinades polítiques ecològiques xoquen amb el gaudiment total de la natura per la gent.

Responsabilitat política i pública: El medi ambient és considerat com a part intrínseca de la política. Els ciutadans accepten i demanden que els polítics s'ocupen del medi ambient i que dissenyen polítiques específiques per a regular-lo, al temps que ells mateixa són responsables directa i indirectament de la protecció i conservació del medi ambient. En aquest sentit, aquest *frame* és una conseqüència del marc «Dret ciutadà». Politització del medi ambient.

Valor ecològic/científic: Concepció de la natura des d'un punt de vista científic que atorga valor al ecosistema, d'on es deriva la necessitat de protegir-lo i preservar-lo. És una posició de base científica, però pot ser adoptada per altres grups, com per exemple els ecologistes.

Ciència com a solució: La ciència i la tecnologia són presentades com l'única resposta als problemes ambientals en la nostra societat. No cal doncs prendre cap mesura per preservar o protegir el medi ambient, ja que la ciència acabarà per aportar una solució.

Conflicte: Batalla de personalitats o grups. Polarització del debat. Per exemple, enfrontament entre ciència i medi ambient, ciència i religió, dreta i esquerra, interessos del govern central i interessos valencians, etc.

Moralitat i ètica: Crida a principis ètics. En termes de correcte o incorrecte.

Caixa de Pandora: Crida a la moderació davant el risc desconegut. Riscos desconeguts com amenaces anticipades; advertència de catàstrofe. Èmfasi en els perills que poden causar el canvi climàtic, l'energia nuclear, la contaminació, etc.

Incertesa: Incertesa científica com a argument per a negar les evidències científiques sobre els problemes ambientals. Un cas paradigmàtic en l'actualitat seria el canvi climàtic.

Sense control: Fatalisme davant la innovació. S'admet que hem de pagar un preu per la tecnologia en el futur i que no tenim control sobre això. S'assumeixen les conseqüències negatives com un cost que hem de pagar per l'avanç tecnològic i el progrés.

Salut Pública: La qualitat del medi ambient influeix en la salut pública, de manera que un empitjorament de l'entorn (pel canvi climàtic, per la contaminació, per la radioactivitat, etc.) pot influir en un augment de malalties com asma, al·lèrgies, càncer o disminució de la qualitat de vida en general.

3.3. Disseny de la mostra

El corpus analitzat respon a diferents etapes temporals i temàtiques, per la qual cosa a continuació es detalla com s'ha seleccionat la mostra d'articles dels diferents apartats que configuren la present tesi doctoral. En totes les etapes i temàtiques analitzades, els diaris objecte d'estudi han estat *Las Provincias* i *Levante*, tots dos principals periòdics de la província de València i amb major difusió al País Valencià, tot i no ser considerats com a mitjans regionals (Xambó, 2001).

En el cas de *Las Provincias* la cerca es va realitzar de forma manual a l'hemeroteca de la Biblioteca Valenciana de Sant Miquel dels Reis, revisant els microfilms dels exemplars diaris publicats en els períodes assenyalats. En el cas de *Levante*, la cerca es va dur a terme de manera informàtica, en la base de dades de l'hemeroteca de l'Editorial Prensa Ibérica, accessible també a l'hemeroteca de la Biblioteca Valenciana de Sant Miquel dels Reis, mitjançant la cerca per paraules clau.

A continuació detallem els períodes exactes de cada epígraf de la tesi, així com les paraules clau emprades i la justificació del període seleccionat.

Capítol 4.1. Inicis d'una opinió ambiental en premsa al País Valencià (I): La campanya del Saler (1973-1974)

Període analitzat: 01/01/1973 – 31/12/1974.²⁹

Justificació de les dates: L'estiu de 1974 es produeix el punt àlgid de la polèmica sobre el Saler, amb l'exposició «El Saler: Dades per a una decisió col·lectiva» al Col·legi d'Arquitectes de València i la recollida de signatures. No obstant, el 1973 ja s'havien publicat articles crítics amb la

---

29. Aquest capítol consta d'una breu introducció que presenta els antecedents d'aquesta qüestió en premsa.

urbanització en *Las Provincias*.

Paraules clau: Saler, Albufera.

Capítol 4.2. Inicis d'una opinió ambiental en premsa al País Valencià (II): La defensa de l'espai verd urbà (1973-1974)

Període analitzat: 01/01/1973 – 31/12/1974.

Justificació de les dates: El 1973, el diari *Las Provincias* va dur a terme la iniciativa del concurs «Significación y futuro del viejo cauce del Turia» per a conèixer i difondre l'opinió dels valencians sobre l'ús a què s'havia de destinar el llit del riu Túria. Partint d'aquesta fita, es va escollir el mateix període d'anàlisi que el de l'apartat anterior per tal de poder establir paral·lelismes en el tractament de les dues qüestions com a precursors del columnisme sobre medi ambient al País Valencià.

Paraules clau: articles que contenen les paraules “cauce” i “Turia”.

Capítol 4.3. L'Albufera de València: La declaració del primer Parc Natural valencià i la seua repercussió en premsa (1986-1990)

Període analitzat: 01/01/1986 – 31/12/1990

Justificació de les dates: El Parc Natural de l'Albufera és declarat el 8 de juliol de 1986. El 23 d'octubre de 1990 es va aprovar el document de Pla Especial de Protecció del Parc Natural.

Paraules clau: Albufera, Saler.

Capítol 4.4. La concepció del territori: La reacció davant la Llei de Costes (1987-1989)

Període analitzat: 01/01/1987 – 31/12/1989

Justificació de les dates: L'avantprojecte de la Llei de Costes va ser presentat per la comissió de subsecretaris, abans de la seua aprovació pel Consell de Ministres, l'agost de 1987. La llei finalment es va aprovar el juliol de 1988 (Llei 22/1988, de 28 de juliol). El desembre de 1989 es va

aprovar el Reglament de la Llei de Costes (Reial Decret 1471/1989 d'1 de desembre de 1989).

Paraules clau: "Ley de Costas", "Llei de Costes"

Capítol 4.5. Els altres espais naturals i la visió del medi ambient en la premsa valenciana (1986-1989)

Període analitzat: 01/01/1986 – 31/12/1989

Justificació de les dates: Entre 1986 i 1989 es van declarar els primers 8 parcs naturals valencians. Aquest capítol pretenia analitzar la visió general del medi ambient al llarg d'aquests primers anys de conservacionisme al País Valencià, tenint en compte els espais naturals valencians, la concepció de l'espai verd a la ciutat i el discurs sobre el medi ambient i l'ecologisme.

Paraules clau: Aquest capítol, compost de diferents epígrafs, va comptar amb diferents cerques. a) Una general relativa al medi ambient en general amb les següents paraules clau: "medi ambient", "medio ambiente", "ecologisme", "ecologismo" b) Una específica, relativa als diferents espais naturals del País Valencia: "Penyal d'Ifac", "Peñón de Ifach", "Montgó", "Carrascar de la Font Roja", "Carrascal de la Font Roja", "Font Roja", "Columbretes", "Salines de Santa Pola", "Salinas de Santa Pola", "Lagunas de la Mata y Torrevieja", "Llacunes de la Mata i Torrevella", "Desert de les Palmes", "Desierto de las Palmas", "Fondo" + "Elx", "Hondo" + "Elche", "Prat de Cabanes", "Cabanes", "Espadà", "Espadán", "Marjal" + "Pego-Oliva", "Mariola", "Calderona", "Irta", "Gorges del Cabriol", "Hoces del Cabriel", "Serra Gelada", "Sierra Helada", "Penyagolosa", "Peñagolosa", "Beninfassà", "Turia", "Chera", "Xera", "Pobla de Sant Miquel", "horta", "lilit del Túria", "zones verdes".

Capítol 4.6. Altres episodis ambientals de la dècada dels vuitanta

4.6.1. Cofrents: La premsa i la central nuclear valenciana (1984-1989)

Període analitzat: De l'1 de juny de 1984 al 31 de desembre de 1989.

Justificació de les dates: La Central Nuclear de Cofrents es connecta a la xarxa nacional el 10 d'octubre de 1984 i arriba a la seua potència màxima de funcionament al llarg de 1985. Iniciar el període d'anàlisi uns mesos abans ens permet conèixer si hi havia expectació davant la connexió de la central. D'altra banda, allargar el període d'anàlisi fins a 1989 ens permet comprendre també dos accidents nuclears, el primer d'ells el de Txernòbil (26/04/1986) i el segon d'ells el de Vandellós I a Tarragona (19/10/1989), i veure si aquests van tenir cap efecte en l'opinió sobre la central valenciana. Paraules clau: "Cofrents", "Cofrentes".

4.6.2. Els grans incendis de la dècada dels vuitanta (1985-1989)

Període analitzat: De l'1 de gener de 1985 al 31 de desembre de 1989.

Justificació de les dates: L'inici de l'anàlisi en 1985 ens permet analitzar l'any de la dècada dels vuitanta amb major número d'hectàrees forestals cremades i conèixer l'evolució de l'opinió sobre els incendis forestals al llarg de la segona meitat de la dècada.

Paraules clau: "incendio forestal", "incendi forestal"

4.6.3. La pluja àcida dels Ports (1984-1989)

Període analitzat: De l'1 de gener de 1984 al 31 de desembre de 1989.

Justificació de les dates: El gener de 1984 el Servei contra Plagues de Castelló presenta un informe on es preveu que la central tèrmica d'Andorra siga la causant de la mort d'arbres que es ve detectant des de 1982. Al llarg dels anys vuitanta, els Ajuntaments de les comarques afectades es mobilitzen contra la central tèrmica. El 1989, onze municipis de l'Alt Maestrat, Baix Maestrat i els Ports presenten una querella per delictes ecològic contra ENDESA.

Paraules clau: "pluja àcida" + "Ports", "lluvia ácida" + "Ports"

La cerca per paraules clau va oferir un alt nombre de resultats que va ser necessari revisar per descartar aquells que s'ocupaven de temes no relacionats amb l'objecte d'estudi. Finalment, el corpus d'aquesta investigació l'han integrat les 751 peces (Taula 3.2.2) resultants d'aquest procés de cerca i posterior selecció de les peces (419 publicades en el diari *Las Provincias* i 332 en el diari *Levante*).

Taula 3.2.2. TOTAL DE PECES ANALITZADES PER PERÍODE, TEMÀTICA I DIARI.

	<i>Las Provincias</i>	<i>Levante</i>	Total dels dos diaris	
La campanya del Saler (1973-1974)	<i>Editorials</i>	2	1	3
	<i>Columnnes</i>	58	27	85
	<i>Tribunes i articles d'opinió</i>	12	18	30
	<i>Cartes al director</i>	71	37	108
	<i>Vinyetes</i>	2	0	2
	Total	145	83	228
L'antic Illit del Túria (1973-1974)	<i>Editorials</i>	0	0	0
	<i>Columnnes</i>	18	2	20
	<i>Tribunes i articles d'opinió</i>	16	0	16
	<i>Cartes al director</i>	36	2	38
	<i>Vinyetes</i>	0	0	0
	Total	70	4	74
L'Albufera de València (1986-1990)	<i>Editorials</i>	0	2	2
	<i>Columnnes</i>	16	14	30
	<i>Tribunes i articles d'opinió</i>	12	34	46
	<i>Cartes al director</i>	19	18	37
	<i>Vinyetes</i>	4	26	30
	Total	51	94	145
La Llei de Costes (1987-1989)	<i>Editorials</i>	0	0	0
	<i>Columnnes</i>	14	3	17
	<i>Tribunes i articles d'opinió</i>	6	3	9
	<i>Cartes al director</i>	7	8	15
	<i>Vinyetes</i>	4	2	6
	Total	31	16	47
Altres espais naturals i medi ambient (1986-1989)	<i>Editorials</i>	0	0	0
	<i>Columnnes</i>	17	11	28
	<i>Tribunes i articles d'opinió</i>	44	61	105
	<i>Cartes al director</i>	9	13	22
	<i>Vinyetes</i>	3	10	13
	Total	73	95	168
Altres episodis ambientals: Cofrents, incendis forestals i pluja àcida (1984-1989)	<i>Editorials</i>	0	1	1
	<i>Columnnes</i>	10	7	17
	<i>Tribunes i articles d'opinió</i>	16	10	26
	<i>Cartes al director</i>	19	14	33
	<i>Vinyetes</i>	4	8	12
	Total	49	40	89
Total peces	419	332	751	

IV. RESULTATS

4.1. Inicis d'una opinió ambiental en la premsa valenciana (I): La campanya del Saler (1973-1974)

L'objecte d'anàlisi en aquest capítol han estat les d'opinió (columnes, articles, cartes al director i vinyetes) publicades en 1973 i 1974 en els diaris *Las Provincias* i *Levante* sobre el tema de la urbanització del Saler, i aquells que tractaven sobre l'Albufera, ja que totes dues zones s'integraran en 1986 en el Parc Natural de l'Albufera. També s'han tingut en compte de manera puntual certes informacions referides a aquestes tres qüestions que s'han cregut oportunes pel seu caràcter informatiu-interpretatiu en el cas dels reportatges i la seua incidència en els lectors. Les peces informatives s'inclouen només com a contextualització, però no formen part del corpus d'anàlisi. També s'ha inclòs en el apartat 4.1.2. sobre les columnes del Saler, referències al tractament de *Jornada*, tercer diari de la província en l'època. Tot i no haver-se comptabilitzat aquestes peces per al recompte total, ja que el diari va desaparèixer el 1974, ni haver-se realitzat l'anàlisi dels *frames* dels seus articles, s'ha cregut oportú incloure-lo en l'apartat del discurs sobre el Saler per a contextualitzar tot el tractament de la qüestió en els diaris valencians.

El diari *Las Provincias* va ser qui va tractar principalment aquesta qüestió en els diaris valencians. Com veurem, també en *Levante* la polèmica va tenir ressó, tot i que sense poder comparar-se a la cobertura informativa i a la implicació que va existir des de *Las Provincias*. De fet, la seua subdirectora, María Consuelo Reyna, es va comprometre directament amb els moviments socials que van estar al capdavant de les accions.³⁰

Encara que, com hem assenyalat, el període que centra aquest capítol és el de 1973-1974, durant el qual *Las Provincias* li dóna major cobertura, la polèmica sobre la urbanització arranca uns anys abans, a principis de la dècada,

---

30. Entrevista de l'autora amb María Consuelo Reyna. 29 de juny de 2009.

tot i que sense la repercussió ciutadana i mediàtica que tindrà després. Es produeix doncs un canvi important en quant a la posició del diari davant aquest problema, canviant substancialment en uns pocs anys el tractament informatiu del periòdic al respecte. La principal causa d'aquest canvi d'orientació s'explica per l'arribada de María Consuelo Reyna a la subdirecció del diari.

4.1.1. Antecedents en premsa

El 28 de juny de 1970, en l'espai de TVE *Vida salvaje*, el naturalista Félix Rodríguez de la Fuente (Figura 4.1.1) denuncia el perill de desaparició del llac de l'Albufera de València i de la Devesa del Saler (veure transcripció del programa en l'Annex I). Aquest programa provoca una gran polèmica al voltant de la situació d'aquests espais naturals. La posició de Rodríguez de la Fuente és recolzada per diversos biòlegs i tècnics valencians que així ho expressen en la premsa.

Figura 4.1.1. Fotograma del programa *Vida salvaje* de TVE, presentat per Félix Rodríguez de la Fuente, del 28 de juny de 1970, dedicat a l'Albufera de València.

El 26 de juliol de 1970, el zoòleg Ignacio Docavo escriu al respecte en *Las Provincias* on critica la falta d'estudis biològics sobre la urbanització i fa una crida a l'Ajuntament perquè prenga les mesures oportunes. «*Si para tener una urbanización es preciso destruir todo esto, decimos sencillamente: No, una y mil veces*», assenyalava Docavo.

L'Ajuntament de València no va tardar en respondre al científic, i en una nota del 2 d'agost de 1970 qualifica les afirmacions dels biòlegs d'alarmistes, sensacionalistes i provocades. Segons el consistori:

Las obras del puerto de Valencia [...] originaron un cambio en los vientos de Levante, que produce sus efectos incluso en las playas, que han sido absorbidas por el mar. [...] la salinidad de los vientos producen los depósitos de salitre sobre los pinos, que causan un efecto análogo al de las quemaduras. Antes de comenzarse las obras de urbanización [...] estaban muertos ya todos los pinos que se dice estaban enfermos. Queremos explicar también que la duna sigue donde estaba [...]. Las obras de la urbanización llevan aparejada la repoblación de distintas especies, en un programa de 1.000 pinos por cada uno muerto.

Ajuntament de València. *Las Provincias*, 2 d'agost de 1970.

L'11 d'agost tindrà lloc la resposta a aquesta nota de l'Ajuntament en una carta oberta publicada en *Las Provincias*, signada per Ignacio Docavo, junt al Catedràtic de Botànica José Mansanet i al naturalista Miguel Gil, amb l'objectiu de rebatir els arguments esgrimits pel consistori valencià.

Si esta vegetación de cobertura del suelo y protección de los pinos se destruye, éstos morirán irremisiblemente, como está sucediendo. ¿Por qué en aquellas escasas zonas donde el matorral y pinos bajos exteriores no se han destruido, los árboles enfermos y muertos son muy escasos? El viento también sigue siendo de Levante en estos lugares y, sin embargo, los árboles no mueren.

Ignacio Docavo, José Mansanet i Miguel Gil. *Las Provincias*,
11 d'agost de 1970.

Tanmateix, com es pot veure en els següents editorials del diari, *Las Provincias* mantindrà una línia editorial contrària a les manifestacions de Félix Rodríguez de la Fuente i dels biòlegs, tal i com es mostra als editorials del 21 i del 22 d'agost de 1970:

El señor Rodríguez de la Fuente [...] tiene sus ideas sobre lo que hay que hacer con la Dehesa, y aunque no las reprobamos, no las compartimos. Cree el señor Rodríguez de la Fuente que La Dehesa, adscrita ahora a la creación de una zona turística, debiera ser destinada a la instalación de una reserva zoológica para la práctica de safaris fotográficos. El distinguido zoófilo sueña, y así lo ha afirmado, con rinocerontes triscando entre los pinos de El Saler, y no sabemos si sueña también, aunque no sería extraño, con una suelta de cocodrilos y caimanes en las márgenes del lago.

Editorial «La Dehesa y su fauna». *Las Provincias*, 21 d'agost de 1970.

L'article està ple d'ironia i cinisme envers el naturalista espanyol. Ignacio Docavo³¹ opinava que el periòdic, i en especial el director José Ombuena, va ser molt dur amb Rodríguez de la Fuente. «*Las Provincias trató a Félix Rodríguez de la Fuente como un trapo –explicava Docavo –. Y lo que ocurre es que ninguno de los que nos criticaban tenían ni idea de ecología ni les importaba en absoluto.*»³²

En aquests articles, queda clar que la posició de *Las Provincias* en aquells primers moments és d'escepticisme respecte a l'opinió dels biòlegs. Segons Francisco Pérez Puche i María Consuelo Reyna, del que s'estava en contra en aquells moments era de la instal·lació del zoòlogic de la ciutat en el Saler, però els articles del diari revelaven una concepció de la natura totalment distinta a la que oferiria més tard, a partir de 1973-1974. El diari opina que l'entorn natural de la Devesa s'ha de respectar, això sí, quan no moleste els interessos ciutadans, és a dir, la urbanització. Així ho expressa aquest editorial del 22 d'agost de 1970:

---

31. Entrevista telefònica de l'autora amb Ignacio Docavo. 1 de juliol de 2009.

32. Id.

El alcalde es, además, un hombre ávido de buen consejo, en el que se advierte un vago estupor ante las críticas de los naturalistas, a los que, afirma, desea tener a su lado. Lo que no desea es repoblar forestalmente la Dehesa y que luego se la llenen de elefantes sueltos, para gozarla realizando safaris fotográficos. Eso al alcalde no le gusta, y le alabamos el gusto. [...]

Más probable es que los valencianos piensen que la labor que se impone sea la de conciliar objetivos que parecen antagónicos los unos de los otros, y quizá no lo sean ni poco, ni mucho: que coexistan la urbanización, tan necesario; la explotación turística, tan deseable; el disfrute popular tan justo; el esplendor del bosque tan esencial y tan intangible; el respeto, en fin, a la fauna, tan aconsejable.

Pero donde se dice fauna, léase la fauna que ni dañe, ni estorbe, ni prevalezca sobre los restantes fines. [...]

Esto, nos parece, es una verdad como la copa de un pino, como la copa de uno de esos pinos que queremos que crezcan y medren en el hermoso paisaje de nuestra Dehesa.

Editorial «Como la copa de un pino». *Las Provincias*, 22
d'agost de 1970.

Qualificant de «*diatribas*» les opinions dels biòlegs, *Las Provincias* adopta una posició on es recolza la reacció de l'Ajuntament davant les afirmacions dels científics, tot i acceptant parcialment la necessitat de preservar la natura sempre que no pertorbe els interessos de la ciutat, és a dir, la construcció de la urbanització –tan necessària, diu l'editorial– i del turisme –tan desitjable–. És més, en altre paràgraf de l'editorial posa l'exemple de la fama en el passat dels mosquits de l'Albufera per a assegurar: «*el valenciano de la ciudad [...] opinaba que, aunque la integridad de la fauna padeciese, lo mejor que se podía hacer*

*con ellos [els mosquits] era exterminarlos con todas sus secuelas.»*³³ És a dir, justifica, per boca de l'opinió «del ciutadà valencià», la destrucció de la fauna o de la flora en favor d'allò que el diari entén com l'interès general dels ciutadans, mentre que ridiculitza i minusvalora l'opinió dels científics.

Tres anys després, la posició del diari, dels seus periodistes i dels lectors, sobre la destrucció de la Devesa del Saler i el projecte de la urbanització variaran substancialment, com veurem a continuació en l'anàlisi de les peces publicades entre 1973 i 1974.

4.1.2. Les columnes sobre el Saler: Arguments i recursos

a) Anàlisi quantitativa: *Las Provincias* i *Levante*

Entre 1973 i 1974, es van un publicar un total de 228 peces d'opinió sobre la Devesa del Saler i l'Albufera de València. El diari que més articles d'opinió va dedicar a aquest tema va ser *Las Provincias*, amb 145 textos: setanta-una cartes al director, cinquanta-vuit columnes, sis articles d'opinió, sis tribunes, dos editorials i dues vinyetes. En total vuitanta-sis articles (59,3%) es mostraven contraris al pla de la urbanització, mentre que vint (13,8%) es consideraven favorables. La resta (n=39) mantenia una posició poc definida respecte a la polèmica, que s'ha qualificat com a neutral en l'anàlisi dels textos. L'àrea que més interès va despertar en les peces analitzades va ser el Saler, amb 128 peces (88,3%). L'Albufera va estar present en només quatre textos (2,7%), mentre que l'Albufera i el Saler entesos com un conjunt ho van estar en tretze (9%).

Per la seua banda, *Levante* va publicar vuitanta-tres peces d'opinió sobre el mateix tema: trenta-set cartes al director, vint-i-set columnes, onze articles

---

33. Editorial «Como la copa de un pino». *Las Provincias*, 22 d'agost de 1970.

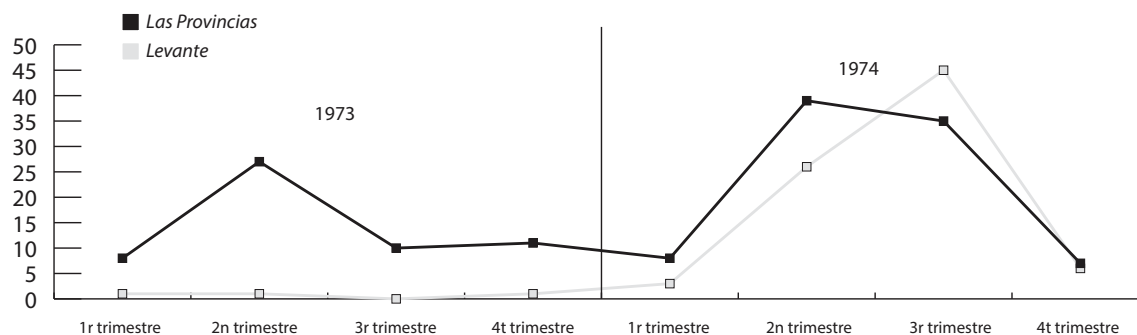

d'opinió, set tribunes i un editorial. En aquest cas, vint-i-nou articles (34,9%) es mostraven contraris al pla de la urbanització, mentre que vint-i-sis (31,3%) es consideraven favorables. La resta mantenia una posició poc definida respecte a la polèmica. De tots els articles, cinquanta-vuit (69,9%) van estar dedicats al Saler, setze (19,3%) a l'Albufera, i nou (10,8%) a l'Albufera i al Saler com a conjunt.

En tots dos casos destaca el fet de comptar amb un alt nombre de cartes al director en comparació a altres gèneres, el que ens indica una forta preocupació de la ciutadania cap a aquest tema.

En el període analitzat, els articles sobre la Devesa del Saler se centraren en la polèmica de la urbanització i per tant existeix una polarització en els textos sobre aquest tema a favor o en contra de la urbanització. Va ser *Las Provincias* qui va encapçalar la defensa de l'espai natural de la Devesa del Saler, tal i com analitzarem a continuació. El diari es va obrir a la participació d'ecologistes i científics que van aportar altres tipus d'arguments a l'hora de defensar l'espai natural. Molts dels autors dels articles a favor d'aturar la urbanització provenen també del món intel·lectual i universitari valencià, personatges que després jugaran un paper polític important durant la transició i que se situen en posicions antifranquistes.

La principal diferència amb *Levante*, com hem vist, ve pel nombre de textos publicats, 145 en el primer front als vuitanta-tres en el segon. La distribució de les peces al llarg del temps també presenta diferències en els dos diaris, tal i com podem observar en la Gràfica 4.1.1. Així, mentre que al llarg de 1973 *Las Provincias* comença a dedicar amb certa constància articles d'opinió a la qüestió del Saler, en *Levante* la presència és pràcticament anecdòtica durant aquest primer any. Serà en 1974, durant el segon i tercer trimestre –coincidint amb l'exposició pública del nou pla de la urbanització, de l'exposició del Col·legi d'Arquitectes i de la recollida de signatures, com veurem més endavant– quan

Gràfica 4.1.1. Distribució temporal de les peces d'opinió sobre el Saler i l'Albufera durant el període 1973-1974 en els dos diaris analitzats. Podem observar com existeix un període de màxima atenció en el 2n i 3r trimestre de 1974 en el dos mitjans. Destaca també la poca presència d'articles d'opinió en *Levante* al llarg de 1973 en comparació a l'atenció dedicada per *Las Provincias*.

hi haja una pujada en els textos d'opinió publicats tant en *Levante* com en *Las Provincias*.

Però també es poden subratllar diferències en quant a la postura respecte a la urbanització. Els textos publicats en *Las Provincias* es decanten clarament en contra de la urbanització (59,3% front al 13,8% a favor), mentre que en el diari *Levante* els percentatges es trobaven més equilibrats (34,9% en contra davant d'un 31,3% favorable a la construcció de la urbanització).

b) Anàlisi del discurs: La campanya del Saler en *Las Provincias*

Ja hem parlat del canvi que es produeix amb l'arribada el 1972 de Maria Consuelo Reyna a la subdirecció del diari. Cap a la meitat de la dècada dels setanta, el diari *Las Provincias* s'implica amb les causes del Saler i del llit Túria, i dona veu a col·lectius i intel·lectuals que ofereixen visions crítiques de la societat valenciana del moment, amb les limitacions que establia la censura en premsa durant el règim franquista. És interessant analitzar, doncs, les posicions del diari en aquests últims anys de la dictadura, durant els quals *Las Provincias*

jugaria un paper clau a l'hora de donar difusió i vertebrar un dels moviments ecologistes més importants i amb més ressó de la dècada dels setanta.

Com ja hem vist, la polèmica sobre la urbanització del Saler ja havia aparegut als diaris a principis de la dècada dels setanta, tot i que la vertadera campanya cívica contra la urbanització de la Devesa tindrà lloc el 1974. Una campanya que va dur endavant la delegació del País Valencià d'AEORMA i que, aquesta vegada sí, es trobava recolzada per un moviment cívic incipient i per María Consuelo Reyna des de *Las Provincias* (Amer, 2008a).

Però la cobertura informativa i el tractament de la qüestió de la urbanització del Saler per part dels columnistes del diari havia començat abans. El 25 de febrer de 1973 apareix en *Las Provincias* un extens reportatge del periodista Francisco Pérez Puche³⁴ sobre la situació de la urbanització del Saler, «La urbanización de la Dehesa, al día» (Figura 4.1.2). Es tracta d'un reportatge realitzat amb motiu de la presentació de l'informe del tinent d'alcalde ponent de la Devesa, Luis Puig, on es resumeixen les dades de la urbanització i s'inclou una entrevista amb el mateix Puig.

Tot i mantenir un to eminentment informatiu en la relació de dades de les construccions previstes, és en l'entrevista a l'arquitecte on Pérez Puche deixa entreveure les seues reticències a aquest projecte: «*Don Luis: a mí la*

---

34. Francisco Pérez Puche (1945) és un periodista valencià que va iniciar la seua carrera en el diari *Las Provincias* el 1967. El 1982 va ocupar el càrrec de cap de redacció, fins que el 1992 va ser nomenat subdirector del diari. El 1999, amb l'eixida de María Consuelo Reyna, ocuparà el càrrec de director de *Las Provincias* fins l'any 2002. En 1973 i 1974, el periodista Francisco Pérez Puche publicava en *Las Provincias* la columna diària «A la luna de Valencia», un espai on el columnista jugava amb la difusa barrera entre opinió i informació combinant la crònica municipal amb l'article d'opinió. Durant la segona etapa analitzada, en la segona meitat de la dècada dels vuitanta, Pérez Puche publicarà la columna «I ♥ Valencia», ara sí, un espai clarament d'opinió on el periodista dissecarà l'actualitat valenciana.

Domingo, 25 febrero de 1973

LAS PROVINCIAS

LA URBANIZACION DE LA DEHESA, AL DIA

**Ya se construyen hoteles y apartamentos
A fin de año, la infraestructura terminada**

Datos básicos:

- 24 hoteles y 12 apartoteles.
- Unos 2.250 apartamentos, en 56 torres.
- Nueve poblados costeros.
- Zona popular para 100.000 personas.

El Parador Nacional del Saler y sus instalaciones

Ahí la tenemos desde hace Dios sabe cuanto tiempo. Es una franja de arena que separa el mar de la Albufera. Once kilómetros de playa ininterrompida. Son 871 hectáreas, de las que 600 están cubiertas de arbolado, principalmente pinos. Es la Dehesa del Saler.

Fue cedida por el Estado al Ayuntamiento de Valencia por ley de 23 de junio de 1911, y la entrega efectiva tuvo lugar el 3 de junio de 1927. El Ayuntamiento se comprometió, por dicha ley, a la obligación de conservar el arbolado y la integridad del suelo, que no podría tener más destino que el de monte. Para cortar pinos, el municipio debería solicitar el correspondiente permiso.

Esta situación vino a alterarse cuando se cedieron terrenos al Ministerio de Información y Turismo para la construcción del

Parador Nacional. Hubo que derogar la ley del año 1911, mediante otra ley que permitió al Ayuntamiento la enajenación. Fue en diciembre de 1964. A partir de entonces los proyectos que ya se habían formulado comenzaron a ponerse en marcha: comenzó a nacer la urbanización de la Dehesa con la consiguiente enajenación de parte de los terrenos.

«¿Cuál es la situación casi diez años después?»

—La infraestructura está terminada desde el norte de la urbanización hasta el canal del Puchol. Desde este canal hacia el sur, el viajero está casi terminado; sólo falta el de la zona hotelera del sur. Y las redes secundarias. Tevas, la empresa constructora que tiene la concesión, terminará a fines de 1973. Las obras costarán unos 1.200 millo-

nes de pesetas. De ellos ya se han realizado por valor de unos mil, de los que el Ayuntamiento ha pagado sobre ochocientos. En 1966 se formalizó un presupuesto extraordinario de más de 800 millones, que ha sido actualizado...

Quien nos informa es don Luis Puig, teniente de alcalde ponente de la Dehesa. Con él hemos hablado dos largas horas, acompañados por el arquitecto de la urbanización, don Juan A. Altés.

—Don Luis: a mí la urbanización me da un poco de miedo. ¿Y a usted?

—No. ¿Por qué miedo? Al Saler iban cuatro señoritos y ahora lo vamos a poner a disposición de los valencianos. Estaba por sanear y ahora lo va a poder disfrutar una gran masa de gente. Los valencianos han criticado siempre el abandono del Saler;

yo he oído decir mil veces: "Si esto lo tuvieran los catalanes sería un emporio..." Pues ahora vamos a intentar hacerlo.

—Pero ¿qué va a quejar al final?

El arquitecto aporta sus datos con una sonrisa.

—Me los sé de memoria porque es el tema de siempre. Del total se va a convertir en viales el nueve por ciento y en parcelas el dieciocho por ciento. De este dieciocho sólo el diez estará construido. El 73 por ciento será completamente libre; y procuramos, al trazar la urbanización, que en este porcentaje estuvieran los mejores parajes...

—¿Hay mejores y peores?

—El Saler, estamos convencidos, hubiera desaparecido en cincuenta años.

—Se ha comprobado, señor Puig?

—Sí. Como usted sabe, el lago sube de nivel en ciclos anuales fijos. Cuando eso se produce sube el nivel freático en el arenal de la Dehesa y muchos pinos, con el suelo empedrado, caen y terminan muriendo. Eso lo hemos comprobado. También hemos comprobado que los vientos de Levante arrastran arena que azota los pinos y los afecta gravemente; por eso las zonas más sanas de pineda están cerca de la Albufera, hacia el oeste.

—¿Todo eso se evitará urbanizando?

—Sí. La construcción de primera línea, aunque no será muy alta, frenará ese arrastre de arena con el viento. Por otra parte, estamos rellenando todos los carrizales y "maillacs" para evitar la inundación. Precisamente procuramos construir en los calveros.

—Pero, vamos a ser sinceros, ¿cuántos pinos han cortado?

—Unos doscientos, aproximadamente. Lo hacemos cuando no hay más remedio. Pero el Ayuntamiento plantará 190.000 pinos nuevos en la primera fase, con un presupuesto de noventa millones para repoblación y jardinería. Aparte los que están obligados a plantar quienes se quedan con parcelas.

El centro cívico, según un folleto editado por el Ayuntamiento

● LA URBANIZACION, HOY

Sobre los pinos de la Dehesa han comenzado a brotar grúas y siluetas de edificios. Ya hay sectores en obras, porque realmente la urbanización, con la infraestructura casi terminada, ha comenzado a moverse. Vamos

Figura 4.1.2. Primera pàgina del reportatge del periodista Francisco Pérez Puche, «La urbanización de la Dehesa, al día», publicat en *Las Provincias* el 25 de febrer de 1973.

urbanización me da un pooco de miedo. ¿Y a usted?», pregunta el periodista, mentre que l'entrevistat s'apressura a llevar ferro a l'assumpte. «*Al Saler iban cuatro señoritos y ahora lo vamos a poner a disposición de los valencianos*», contesta Puig, que més tard afegirà que «*El Saler, estamos convencidos, hubiera desaparecido en cincuenta años*», on el periodista aprofitarà per preguntar: «*¿Se ha comprobado, señor Puig?*». Pérez Puche realitzarà un treball d'insistència en aquesta entrevista en aquells punts més polèmics de la urbanització, com la tala de pins. Les tres últimes preguntes són una mostra d'açò:

- Pero, volviendo ahora a la Dehesa, ¿ganaremos o perderemos?
- Ganaremos. Llevamos mucho tiempo estudiándolo y se va a acometer la urbanización con orden y sin pasarnos; lo mejor del monte se respetará y las zonas regresivas e insalubres se mejorarán. Yo creo que es un bien para Valencia...
- ¿Y no hubiera sido mejor dejarlo todo como estaba?
- La Dehesa es un bien que había que poner a disposición de todos. Y Valencia necesita crecer en turismo. Claro, hubiera sido magnífico hacer de la Dehesa un parque e invertir los 1.200 millones por cuenta del Ayuntamiento, pero eso no se hubiera podido hacer nunca.
- ¿Será para bien, entonces?
- Seguro.

Francisco Pérez Puche. «La urbanización de la Dehesa, al día». *Las Provincias*, 25 de febrer de 1973.

Aquest reportatge marcaria l'inici de la campanya per part del diari, que a partir d'aquest moment inclourà la qüestió del Saler entre les notícies d'importància del periòdic i entre els temes prioritaris dels columnistes que

tracten l'actualitat valenciana. D'altra banda, i per donar més entitat al tema, les cartes al director que arriben al diari s'agruparan sota l'epígraf «La urbanització de la Dehesa».

La urbanització està planificada des de 1964, però hi ha un motiu que explica el canvi de percepció per part dels ciutadans i dels mitjans sobre aquest projecte: un canvi en la consciència sobre la necessitat de preservar el medi ambient. L'opinió sobre qüestions ecologistes i mediambientals havia canviat al llarg de la dècada que separava les primeres notícies sobre la urbanització de les actuals. Així ho veu el mateix periodista Francisco Pérez Puche en un article publicat el 9 de març 1973:

Un punto es evidente: las voces de alarma han comenzado a sonar con fuerza después del planteamiento de la urbanización, mientras que otras muchas voces, por los años 68 y 69, hablaban de la necesidad de un desarrollo turístico en el Saler. Ha sido en los últimos años, a raíz de la justificada conmoción mundial por los problemas de la contaminación y la ecología, de la destrucción de la naturaleza y el abuso urbanístico, cuando ha comenzado la reflexión sobre el Saler, de modo serio.

Francisco Pérez Puche. «La urbanización del Saler». *Las Provincias*, 9 de març de 1973.

No debades, la Cimera d'Estocolm havia tingut lloc un any abans, i la qüestió del medi ambient havia començat a ser tinguda en compte per l'opinió pública. Tanmateix, en aquest article el periodista veia la urbanització com un fet ja irreversible, amb cert caràcter de resignació, i es limitava a fer una crida a la reflexió sobre el tema. Encara deixa entreveure l'esperança d'una possible reducció dels espais privatitzats en la urbanització però sense pensar que el pla quedaria finalment paralitzat. Francisco Pérez Puche tractarà amb continuïtat la qüestió de la urbanització i de la contaminació de l'Albufera en la seua columna

«A la luna de Valencia», publicada diàriament en la secció local i on s'ocupa de l'actualitat municipal.

Després dels articles inicials de Pérez Puche, el 9 de maig de 1973, la subdirectora de *Las Provincias*, Mª Consuelo Reyna, pren part en l'assumpte amb el primer d'una sèrie de tres articles d'opinió (Figura 4.1.3) que publicarà en dies consecutius sobre la urbanització de la Devesa. En el primer dels articles, aparegut el 9 de maig de 1973, la periodista es posiciona ja clarament en contra de la urbanització i assegura: «*Es angustioso contemplar hacia dónde se dirige lo que en tiempos fuera el bosque natural más importante del Mediterráneo: pinos cortados, pinos muertos, edificios de muchas plantas –de demasiadas plantas– que se alzan desafiando y destrozando el paisaje.*»³⁵ En la mateixa columna, la periodista destaca el fet de què el periòdic haja sigut el primer en alertar de la situació de la Devesa:

En el mes de febrero, exactamente el día 25, *Las Provincias* publicó un magnífico informe de F. P. Puche sobre las obras que se estaban llevando a cabo en la Dehesa. Fue la primera voz de alarma, un toque de atención a los valencianos.

María Consuelo Reyna. «La “re población forestal” del Saler». *Las Provincias*, 9 de maig de 1973.

Sense dubte, un toc d'atenció al qual aquests van respondre per mitjà del periòdic, a través de les cartes al director. Durant els dies posteriors a l'article del 25 de febrer de Pérez Puche es recullen quatre cartes en resposta al reportatge sobre la Devesa. Tres són contràries a la urbanització tal i com s'està plantejant, mentre que una, publicada el 6 de març de 1973 i signada baix les sigles J. C. G., està a favor i es manifesta de la següent manera:

---

35. María Consuelo Reyna. «La “re población forestal” del Saler». *Las Provincias*, 9 de maig de 1973.

LA DEHESA (1)

La «re poblaci3n forestal» del Saler

Desde hace unas cuantas semanas, desde que empez3 el buen tiempo, son muchos los valencianos que habr3n ido a tomar el sol y a bañarse en las playas del Saler. Supongo que todos ellos se habr3n dado cuenta de la brutal transformaci3n que ha sufrido la Dehesa. Es angustioso contemplar hacia d3nde se dirige la que en tiempos fuera el bosque natural m3s importante del Mediterr3neo: pinos cortados, pinos muertos, edificios de muchas plantas —de demasadas plantas— que se alzan desafiando y destruyendo el paisaje, amplias carreteras cuya utilidad no acabamos de comprender...

Aunque la cita sea un tanto pintoresca, al ver todo aquello pensaba en el 3ltimo Asterix. «La residencia de los dioses», César para ver si así consigue dominar a la rebelde aldea gala donde vivían Asterix y Obelix, decide construir una grandiosa urbanizaci3n en las cercanías. «¡Trazemos el bosque!», dice el arquitecto encargado de la obra— y lo convertiremos en un parque natural». Eso es lo que se está haciendo en la Dehesa.

Vamos a analizar punto por punto lo que se ha hecho y lo que se va a hacer en la Dehesa para ver lo que hay de magnífico y si todas las palabras tr3nquilizadoras que se están pronunciando a diestro y siniestro son realmente tranquilizadoras o simplemente palabras.

LOS PINOS

En el mes de febrero, exactamente el día 25, LAS PROVINCIAS publicó un magnífico informe de F. P. Fuche sobre las obras que se estaban llevando a cabo en la Dehesa. Fue la primera voz de alarma, un toque de atención a los valencianos para que supieran en lo que, de verdad, iba a convertirse la Dehesa. En el informe se incluía una entrevista, algunas de cuyas respuestas queremos analizar a fondo.

«Se han cortado —se decía— unos doscientos árboles aproximadamente. Lo hacemos cuando no hay más remedio. Pero el Ayuntamiento plantará ciento noventa mil pinos nuevos en la primera fase, con un presupuesto de noventa millones para repoblaci3n y jardinería. Aparte los que están obligados a plantar los que se quedan con parcelas.»

Conforme con que, y emplearemos las mismas palabras, en «primera fase» se han cortado doscientos pinos, pero ¿cuántos miles habrá que talar porque están muertos y bien muertos? Los que bordean las carreteras, los que hay alrededor de las calvas que se han hecho, y se harán, para construir hoteles, bloques de apartamentos, chalets, centros comerciales... No crea equivocarme al decir —todo sería cuesti3n de preguntar a un experto en

la materia— que cuando a un pino se le toca una raíz, tarda más o menos en morir pero, al final, muere.

Para «tranquilizar» se decía que en «primera fase» se plantarían ciento noventa mil pinos nuevos. La cantidad parece importante. La cantidad, sí; la calidad, no.

Los pinos de la Dehesa son centenarios; los que se plantarán serán, por supuesto, jóvenes que prenderán o no prenderán, pero que, indudablemente, hasta dentro de cien o ciento cincuenta años no alcanzarán el tamaño de los que había. Y quien no me crea que se fije en aquellos lugares donde el Estado está llevando a cabo repoblaci3n forestal. Lo que no creo que se haga es transplantar pinos de edad similar a los que hay —mejor dicho, había— en la Dehesa. De sobra saben los responsables que un pino no se puede transplantar y que aun en el caso —casi milagroso— de que esto se lograra, con noventa millones no habría ni para empezar.

La tan comentada «re poblaci3n» de la Dehesa es una de las cosas más dolorosamente cómicas que he visto en los últimos tiempos. Es algo así como si alguien dijese: «Vamos a derribar la catedral de Burgos y en su lugar haremos una iglesia más de acuerdo con las directrices del Concilio Vaticano II.» Esto, a cualquiera, le parecería una solemne barbaridad. Pues bien, que piensen que la Dehesa también es una obra de arte de la naturaleza.

En estos momentos, gracias al concurso sobre «El viejo cauce del Turia», se ha puesto de manifiesto que la Valencia popular, no la Valencia oficial, exige que el viejo cauce sea destinado a jardines, a los jardines que Valencia necesita, a esas zonas verdes que tanta falta nos están haciendo. Y, ¡ha pensado alguien que Valencia tenía en la Dehesa una de las mejores zonas verdes de España y va a dejar de tenerla?

Otra de las respuestas dadas a F. P. Fuche era la siguiente: «El Saler, estamos convencidos, hubiera desaparecido en cincuenta años.»

Y así, con la urbanizaci3n, desaparecerá en cinco. Ya se sabe que los malos tragos es mejor pasarlos lo más rápido posible.

Y una última consideraci3n sobre los pinos. No sé si yo seré muy negado para esto, de calcular espacios, pero a mí no me salen bien las cuentas y no me hago a la idea de que en «primera fase» quepan ciento noventa mil pinos donde habían doscientos. Claro que, a lo mejor, la Dehesa era un puro calvero y nadie nos habíamos dado cuenta. Olvidaba decir que en «la residencia de los dioses» al final ganaban Obelix, Asterix y sus amigos y se quedan con el bosque.

M. CONSUELO REYNA

LA DEHESA (2)

La «reserva» para los valencianos

Siguiendo con el tema de la Dehesa, hoy vamos a abordar dos aspectos sobre los que nos gustaría hacer algunas puntualizaciones: carreteras y «zona popular».

CARRETERAS

Se ha dicho —en esa cuesti3n estamos de acuerdo en parte— que era necesario abrir carreteras para que la totalidad de la Dehesa fuera utilizable. Hasta ahí, conforme. Pero no nos parece acertado, ni muchísimo menos, el tipo de carretera que se ha construido. ¿Podría alguien explicarnos, razonablemente, el porqué de su tremenda anchura? ¿Era necesaria la doble vía? ¿Es que se tiene intenci3n de convertir aquello en un pseudo-túnel del Jarama? Que yo sepa, ni los valencianos que vamos a tomar el sol, ni los turistas que, dicen, vendrán, utilizamos para nuestros desplazamientos coches Fórmula 1. Claro que, para mayor ironía, en aquellas hermosas, amplias y despejadas carreteras la velocidad está limitada a cuarenta kilómetros por hora.

Por razones económicas, estéticas y de seguridad, hubiera sido infinitamente mejor que los caminos de la Dehesa fuesen estrechos y hasta de direcci3n única si se quiere, pero sin constituir una invitaci3n, casi una provocaci3n, a apretar el acelerador. En toda aquella zona, excepto los que van en bicicleta y los peatones, no hay quien respete la velocidad límite señalada. Esto, por donde se puede circular, porque, y no deja de tener su gracia, algunas de esas hermosas carreteras están cubiertas de arena y no es posible utilizarlas. Y, lo que —en las cosas, sucede precisamente en aquellos lugares en que se han talado árboles y se ha cortado monte bajo con especial saña. No hay nada que frene la arena.

Un buen ejemplo de lo que se hubiera podido llevar a cabo en la Dehesa es la Casa de Campo de Madrid. Son estrechas, tortuosas, algunas de direcci3n única y, lo que es muy importante, encajan perfectamente «en el paisaje»; no se sienten uno en zona urbana, como va a ocurrir en el Saler. ¿Por qué no se ha aprovechado la experiencia ajena?

Pero ya están hechas —todos tenemos algo de culpa— y no hay remedio. Lo único que podemos pedir, y hasta exigir, es que las vías que se traen en el futuro por aquella zona no sean aspirantes a autopistas, sino más bien caminos vecinales.

ZONA POPULAR

Una de las respuestas que se publicaron en el informe realizado por F. P. Fuche sobre este tema («La urbanizaci3n de la Dehesa al día», LAS PROVINCIAS, 25-2-73) era: «Al Saler iban cuatro señoritos y ahora lo vamos a poner a disposici3n de los valencianos. Estaba por sanear y ahora lo va a poder disfrutar una gran masa de gente. Los valencianos han criticado siempre el abandono del Saler; yo he oído decir mil veces: «Si esto lo tuvieran los catalanes, sería un emporio.»

Pues ahora vamos a intentar hacerlo.»

Entre los «cuatro señoritos» que iban al Saler estaba media Valencia, o tal vez Valencia entera. «Señoritos» son los componentes de una familia que iban a pasar allí el domingo; «señoritos» son los que, por razones de trabajo, se veían obligados a pasar el verano en Valencia y hacían una escapada a tomar el baño al Saler; «señoritos» son los que, por no poderse pagar un verano en cualquier punto de la costa, iban todas las mañanas al Saler... Total, «cuatro señoritos»...

No deja de ser un curioso pensar que, por riguroso turno rotativo de cien mil en cien mil personas —esa es la capacidad máxima de la zona popular—, los valencianos podremos utilizar ahora lo que las urbanizaciones, hoteles, apartoteles, etc., dejan libre. Se ha pensado en una «reserva» para valencianos. ¡No nos podemos quejar!

Se que al decir esto se me va a acusar de demagogía. No me importa. Piense que también es demagogía afirmar que gracias a la urbanizaci3n se va a salvar El Saler.

Se ha dicho: «Estaba por sanear y ahora lo va a poder disfrutar una gran masa de gente.»

«Claro que estaba por sanear el Saler! ¡Claro que estaba abandonado y hecho una porquería! Pero, ¿era necesario poner en marcha toda esa gigantesca urbanizaci3n, de pretendidos fines socio-turísticos, para que los valencianos pudiésemos disfrutar de nuestro Saler? Creo que no. Será delicioso dentro de unos pocos años llegar a la Dehesa y ver: «Zona reservada para el hotel Fulanito», «Propiedad privada», «Prohibido el paso», «Prohibido el paso a toda persona ajena a la urbanizaci3n Mengano», «Autorizado acceso únicamente a los señores señores», etc. etc. Pero, repito, hemos tenido la inmensa suerte de que se nos reservara una «zona popular», donde usted, yo y cuatro señoritos más podremos ir a bañarnos y oxigenarnos.

«Yo he oído decir: «Si esto lo tuvieran los catalanes sería un emporio...»

Lo más probable es que si los catalanes hubiesen tenido la Dehesa se hubieran limitado a acenderla y a dejarla como un inmenso y maravilloso parque natural de la ciudad. La urbanizaci3n, el «emporio», lo hubiesen creado en cualquier otro lugar. Es absurdo el destrozar para crear y eso es lo que hemos hecho los valencianos en la Dehesa.

Y el «emporio», el famoso «emporio», veremos en qué acaba, pero eso pertenece a la cuesti3n turismo, de la que también hablaremos.

Es mucho lo que en estos momentos, cuando aún se está a tiempo, se puede hacer por el Saler. Hay tiempo para frenar, para hacer únicamente para Valencia. No es cuesti3n de sacrificar lo poco que nos queda a los valencianos en beneficio de un turismo que ni siquiera sabemos si vendrá.

M. CONSUELO REYNA

Figura 4.1.3. Sèrie de tres articles que va publicar la subdirectora de *Las Provincias*, Maria Consuelo Reyna, els dies 9, 10 i 11 de maig (d'esquerra a dreta). En ells, la periodista mostrava la seua postura contrària a la urbanització de la Devesa.

LA DEHESA (y 3)

UN PAISAJE DESTROZADO

Antes de empezar a escribir este comentario, he vuelto a la Dehesa. La he recorrido paíno a paíno, más a fondo que nunca, y no sólo me afirmo en lo dicho anteriormente, sino que creo haberme quedado corto: han destruido el paisaje. La Dehesa, a no ser que se detuviesen radicalmente las obras, ya no tiene solución.

Al principio habí un poco tímido de los pines que habían cortado —doscientos, dicen—, de los que iban a morir, pero hoy que he pasado por la Dehesa con un vehículo a todo terreno, casi me atrevería a afirmar que allí, con el tiempo y el cemento, no va a quedar un pino carente, una inmensa mayoría, una infinidad de ellos están tocados y, aun que después, morirán. Es absolutamente desolador contemplar lo que en tiempos fuera uno de los más delicados parajes de la costa del Mediterráneo.

Este próximo domingo sería interesante que, todos aquellos que estén preocupados por el tema, se den una amplia vuelta por toda la zona, sin dejar un solo rincón por visitar. Desgraciadamente, comprobaban que no estamos exagerando, ni echando por los suelos, por el simple gusto de hacerlo, la labor del Ayuntamiento. Pensamos que nuestra misión informativa es precisamente esa: informar sin miedos, ni trabas de ninguna especie. Y lo vamos a hacer llegando hasta el final.

Ultimamente se está hablando mucho de la necesidad de que todos nos preocupemos y tomemos conciencia de los problemas de la ciudad. Sería perfecto que nos dejásem a los sufridos valencianos algo más que el derecho al voto y esta sería una excelente ocasión para comenzar. ¿Por qué no se pulsa la opinión de la ciudad sobre la Dehesa un problema cuya solución —en un sentido o en otro— será decisiva en el futuro de Valencia?

Las obras propiamente dichas no han hecho más que comenzar y aún quedan si no estamos mal informados, parcelas por subastar. En resumen, lo que se piensa hacer allí es lo que ya decía F. F. Fache en su informe a la Dehesa, al día:

Zona popular: Utilización máxima, cien mil personas; aparcamiento para cuatro mil vehículos. Unas cuatro mil ochocientas cabinas de baño.

Hoteles: Veinticuatro, de tres, cuatro y cinco estrellas. Capacidad, unas nueve mil plazas.

Apartamentos: Cincuenta y seis torres. Unos dos mil doscientos cincuenta apartamentos en total.

Apartoteles: Doce en total.

Poblados costeros: Doce en total, con unas trescientas viviendas.

Parcelas unifamiliares: Aproximadamente unas doscientas cincuenta.

Zona de uso colectivo: Veintidós parcelas.

Aquí, por supuesto, se incluye hipódromo, parque de atracciones, parroquia, supermercados, oficinas, pabellón de huéspedes lujosos y un farosísimo etcétera.

¿Y ya tengo otra vez el mismo problema de siempre! No me salen las cuentas. ¿Cómo van a poder meter todo ese cemento sin dejar aquello convertido en un erial? Por más cálculos que hago no consigo resolver el problema. Se ha dicho: «Del total se va a convertir en vides el nueve por ciento y en parcelas el dieciocho por ciento. De este dieciocho por ciento sólo el diez estará construido. El setenta y tres por ciento será totalmente libre.» ¿Pero si allí prácticamente no queda nada libre y sano!

Por el momento no hay demasiadas torres empezadas a construir y ya resulta abrumador. Así es que cuando estén las cincuenta y seis, y los hoteles, y los apartoteles, y el centro cívico, y los supermercados... no sé lo que parecerá!

Todo esto me hace pensar en lo que ayer publicábamos en nuestra primera página, a raíz de la visita a Bella: «En el curso de las conversaciones entre el ministro y los representantes del Ayuntamiento se trató, fundamentalmente, de la necesidad de compaginar el desarrollo turístico con una estricta defensa del paisaje. Según nuestras noticias, punto principal del intercambio de sugerencias de los edificios proyectados, existía si se tienen en cuenta las modernas tendencias urbanísticas en los cen-

trados turísticos situados al borde del mar».

¿Quién ha pensado en la defensa del paisaje? No deja de ser irónico que algunas empresas que se han quedado con parcelas para construir torres de apartamentos, hayan decidido reducir dos o tres alturas porque las que el Ayuntamiento les permitía eran —eso hasta un niño se da cuenta— una solemne barbaridad. Y, al fin y al cabo, es lógico que estas empresas constructoras traten de hacer el mejor negocio posible y, sin embargo, algunas de ellas no han querido aprovechar al máximo las posibilidades que se les ofrecían.

¿No hubiera sido mucho más normal que el Ayuntamiento hubiese sido quien defendiese a ultranza el paisaje? Lo que llevaba, y lleva entre manos, es algo que pertenece a toda Valencia y cualquier decisión que he tome debe hacerse pensando antes que nada en el beneficio que puede reportar a la comunidad. Esa debe ser la idea fija.

Sigamos con las preguntas de desseo, de verdad, tengan respuesta. ¿Qué normas se han impuesto para que las construcciones que allí se realicen armonicen con el paisaje o con lo que queda de él? Por lo que he podido ver, las torres que por allí se están construyendo son de calidad, no son feas, pero exactamente igual podrían estar en la calle Colón o en la Alameda. Pertenecen a la ciudad, no a la Dehesa. Resulta muy difícil de creer que un bloque de apartamentos o un hotel de diez plantas sea lo que mejor encaja con el paisaje típicamente mediterráneo.

Al decir todo esto pienso en Marbella y Torremolinos, en el enorme contraste existente entre ambos. Torremolinos es una colmena, la negación de la belleza; Marbella es un lugar delicioso en el que se ha sabido gastar el dinero y, lo que es mucho más importante, han sabido crear un paisaje. Nosotros tenemos el paisaje y los hemos hecho añicos.

M. CONSUELO REYNA

Estoy seguro que la mayoría de los valencianos, cuando nos visite algún familiar o amigo de otra región española, nos apresuraremos a mostrar nuestro Saler con orgullo, precisamente por estar urbanizado, con fantásticas torres de apartamentos, hoteles de cinco estrellas, lagos artificiales, zonas deportivas, etc. Hoy lo único que podemos mostrar satisfechos son los Jardines del Real, pero no tanto si estos jardines fuesen tan naturales que para recorrerlos tuviésemos que enredarnos entre zarzales y no tuviésemos dónde sentarnos cómodamente, los niños correr libremente entre palomas o viendo el Zoo tomarnos un simple refresco en un buen restaurante. Es la opinión de un valenciano.

Carta al director. *Las Provincias*, 6 de març de 1973

Una carta que representa una mostra de la falta de sensibilitat ecològica de l'època. No obstant, les cartes que s'expressen en sentit contrari –és a dir, a favor de conservar la Devesa i en contra de la urbanització– reflecteixen clarament el canvi que a poc a poc es va produint en la societat. De fet, la majoria de lectors del periòdic es manifesta en contra de la urbanització, i açò és el que sembla que dóna peu a la subdirectora a iniciar la seua sèrie d'articles. Les cartes al director sobre la qüestió del Saler –i també del Illit del riu Túria–, com veurem més endavant, seran una constant en el diari durant els següents mesos.

Els següents articles de María Consuelo Reyna, apareguts en dies successius el 10 i 11 de maig, continuaran en la mateixa direcció. Amb certa ironia, la periodista respon a la versió oficial de l'Ajuntament –segons la qual la urbanització permetrà ara als veïns de València gaudir de la Devesa en adequar-la mitjançant la urbanització– en l'article publicat el dia 10 de maig:

No deja de ser un consuelo pensar que, por riguroso turno rotativo de cien mil en cien mil personas –esa es la capacidad máxima de la zona popular–,

---

los valencianos podremos utilizar ahora lo que las urbanizaciones, hoteles, apartoteles [sic.], etc., dejen libre. Se ha pensado en una “reserva para valencianos”. ¡No nos podemos quejar!

María Consuelo Reyna. «La “reserva” para los valencianos». *Las Provincias*, 11 de maig de 1973.

Per últim, en l'article de l'11 de maig, María Consuelo Reyna se centra més específicament en la qüestió paisatgística i ecològica de la Devesa, a diferència dels dos articles anteriors, que els havia destinat a parlar de les posicions oficials de l'Ajuntament i de la qüestió de la privatització de l'espai públic:

Antes de empezar a escribir este comentario, he vuelto a la Dehesa. La he recorrido palmo a palmo, más a fondo que nunca, y no sólo me afirmo en lo dicho anteriormente, sino que creo haberme quedado corta: han destrozado el paisaje. La Dehesa, a no ser que se detuviesen las obras, ya no tiene solución.

María Consuelo Reyna. «Un paisaje destrozado». *Las Provincias*, 11 de maig de 1973.

Els articles de María Consuelo Reyna no només venen a reforçar els primers articles de Francisco Pérez Puche, sinó que donen una nova dimensió a la qüestió del Saler, situant-la entre les prioritats informatives del diari i plantejant-la com una creuada personal de la periodista. De fet, Francisco Pérez Puche³⁶ opina que la campanya del Saler va ser principalment orquestrada per la subdirectora. Segons explica Pérez Puche, es tractava de fer una oposició al franquisme per mitjà de la qüestió verda, una de les poques crítiques que es podien fer a les institucions en un context de censura i de repressió política.

---

36. Entrevista de l'autora amb Francisco Pérez Puche. 22 de juny de 2009.

En aquest sentit, la lluita democràtica hauria estat «prematurament verda»,³⁷ en paraules del periodista valencià, anticipant-se al moviment ecologista que es consolidaria durant la democràcia.

Com es pot veure per les reaccions dels lectors a través de les cartes al director, els articles de María Consuelo Reyna van tenir una molt bona acollida entre els seguidors de *Las Provincias*. Fins i tot un conseller nacional del Movimiento, José María Adán, escriu una carta posicionant-se en contra del projecte d'urbanització tal i com s'està duent a terme, subratllant la falta de «*respeto a la naturaleza*» que s'està evidenciant:

He leído con gran interés los tres trabajos de María Consuelo Reyna sobre “La Dehesa”, con los que estoy totalmente de acuerdo [...]. Pese a todo los proyectos han salido adelante y cada vez que recorro aquellos parajes no puedo por menos de lamentar la falta de visión de futuro, de respeto a la naturaleza, de sentido social y de espíritu mercantil que se evidencia de todo lo actuado y proyectado.

José María Adán. Carta «El futuro del Saler». *Las Provincias*,
16 de maig de 1973.

María Consuelo Reyna explicaria a Pérez Puche (2001) la seua posició davant la qüestió del Saler: «*No había un deseo específico de hacer una campaña determinada, como se puede pensar. Yo procuro siempre tener el olfato de la calle y aplicar el sentido común, una vía mediante la que los acontecimientos acaben dándote la razón.*»

Segons la periodista, el moment en què s'adona de la gravetat de l Saler és durant les vacances de Pasqua de 1973, durant un viatge familiar per Andalusia.³⁸

---

37. Id.

38. Entrevista de l'autora amb María Consuelo Reyna. 29 de juny de 2009.

És en aquell moment en què assegura que compren que no es pot continuar destrossant el paisatge d'aquella manera. «*Como en muchas otras cuestiones ambientales, la influencia de mi hermano Santiago es esencial –explica María Consuelo Reyna–. Él es ingeniero forestal y es el que me dice que el bosque que tenemos en la Dehesa es una joya, el último bosque natural del Mediterráneo*». ³⁹ Des d'aquell moment, el tema del Saler va ocupar durant els següents mesos una part important de les pàgines del diari. El mateix director de *Las Provincias*, José Ombuena, se n'ocuparia en un article publicat el dia 20 de maig en la seua columna «Dietario personal»:

Parece que hay quienes, puestos a urbanizar, no cejarán hasta convertirlo [El Saler] en urbe, ¡y qué urbe! Parece que hay quienes, alegando razones de equilibrio biológico, sueñan con incrementarlo mediante el ingreso de rinocerontes, jirafas y otra fauna igualmente peculiar del paraje. Parece que hay quienes quieren convertirlo en un Montecarlo y quienes se lo imaginan a modo de suburbio de ciudad, con partidas domingueras de “truc” a la sombra de algún pino que haya sobrevivido a la hecatombe denunciada por Consuelo Reyna.

José Ombuena. «El Salé». *Las Provincias*, 20 de maig de 1973.

El director del diari es manté en una posició un tant neutra, sense donar la raó als partidaris de la urbanització ni als de protegir l'espai natural. Ombuena assegura que cap del dos criteris és mesurat ni raonable. Així, tot i que deixa entreveure una defensa de la Devesa (parla d'*hecatombe*), tampoc es posiciona amb els biòlegs que a principi dels anys setanta havien sigut els primers a denunciar la destrucció del Saler. Un dels usos que es barallaven per al Saler

---

39. Id.

era el de servir d'ubicació al zoològic de València, d'ahí el comentari sobre girafes i rinoceronts.

En un principi, la defensa de la Devesa del Saler és una reivindicació d'allò públic com a propietat dels ciutadans més que una qüestió de defensa del medi, tot i que a poc a poc aniran sorgint termes que es popularitzaran després en la defensa del territori i del paisatge, entesos al cap i a la fi pels seus defensors com a espais públics patrimoni dels ciutadans. Es començarà a parlar d'ecologia, de defensa de la fauna, de conservació, etc.

Els articles d'opinió sobre la polèmica de la urbanització signats principalment per María Consuelo Reyna i Francisco Pérez Puche aniran acompanyats d'una àmplia cobertura informativa del tema, amb entrevistes a polítics com la publicada el 23 de setembre de 1973 a l'ex-ministre d'Informació i Turisme, Alfredo Sánchez Bella, qui declararà: «*Soy contrario a la parcelación del Saler para fincas privadas*». I també amb biòlegs, com és el cas de Miguel Gil Corell, en una entrevista publicada en dos dies diferents, el 29 i 30 de juny de 1973. En aquest sentit, caldria afirmar que la falta de coneixements científics per part dels periodistes que s'ocupen del tema principalment, Pérez Puche i Reyna, la supleixen amb la incorporació d'aquestes entrevistes a experts o amb la inclusió d'articles de determinats especialistes en urbanisme, ecologia, etc., deixant d'aquesta manera els temes més polítics o socials als periodistes de plantilla.

En setembre de 1973 es produeix la destitució de Vicente López Rosat com a alcalde de València, que serà substituït per Miguel Ramón Izquierdo. A partir d'aquest moment té lloc un cert canvi en la sensibilització del consistori cap a la qüestió de la urbanització del Saler, almenys de cara a l'opinió pública intentant mostrar una actitud diferent a la de l'anterior equip municipal. De fet, Francisco Pérez Puche subratlla la importància d'aquest canvi en l'alcaldia titllant-lo de

---

decisiu a l'hora d'aturar la urbanització.⁴⁰ S'encarreguen diferents informes sobre la Devesa, amb els quals s'elabora una reforma del pla d'urbanització. L'1 de juny de 1974, *Las Provincias* inclou en portada la notícia sobre la reforma aprovada pel consistori valencià. En un faldó, en la mateixa primera plana, es publica un editorial dedicat al tema:

Con ellos [con los acuerdos sobre la remodelación] –y a pesar de que la tramitación de estas reformas no ha hecho más que comenzar– viene a cerrarse un largo ciclo de toma de conciencia en el que la opinión pública valenciana ha reaccionado ante un planteamiento erróneo, adoptando una decidida posición de rechazo.

Y se cierra este ciclo, en el que nuestro periódico ha querido ser portavoz de una clara opinión ciudadana, como en buena ley deben suceder estas cosas [...].

Conviene, pues, que los valencianos adoptemos también una cierta dosis de realismo, con el fin de ver el tema con la comprensión que parece necesario adoptar. Pedimos esto desde unas páginas que fueron pioneras en la larga tarea de denunciar un peligro.

Editorial «La Dehesa». *Las Provincias*, 1 de juny de 1974.

Amb aquest editorial, *Las Provincias* sembla donar el tema per tancat, amb certa satisfacció i subratllant la influència del diari en la resolució de la polèmica, i fent una crida a la col·laboració i comprensió dels valencians a partir d'aquell moment. No obstant, alguns dies després, l'entusiasme per la remodelació del pla canvia de to i es converteix en sospita d'algun tipus

---

40. Entrevista de l'autora amb Francisco Pérez Puche. 22 de juny de 2009.

d'ocultació per part de l'Ajuntament, i així ho explica María Consuelo Reyna en la seua columna del 6 de juny de 1974:

Hace algunos días hablábamos de la posible existencia de cierto informe de carácter sociológico realizado de cara a la remodelación de la urbanización de La Dehesa. Y lo hemos confirmado: existe. Y según nuestras noticias, hay una cierta divergencia de criterio entre el informe urbanístico y el sociólogo [*sic.*] en lo que se refiere a la creación de una segunda zona popular que los sociólogos consideran factible en cuanto a realización y absolutamente necesaria.

La cuestión de la urbanización de la Dehesa requiere una política clara, sin ninguna clase de lagunas, puesto que Valencia sólo podrá opinar debidamente si se le dan los datos que han servido de base para la remodelación de la Dehesa.

María Consuelo Reyna. «El informe». *Las Provincias*, 6 de juny de 1974.

Els autors de l'informe sociològic (Annex II) encarregat per l'empresa contractada per l'Ajuntament de València per a realitzar els estudis sobre una remodelació del pla són Joëlle Bergère i Josep-Vicent Marqués, a qui el periòdic entrevista el 9 de juny de 1974, dins de la línia informativa que *Las Provincias* ha seguit sobre la urbanització del Saler. El mateix Marqués,⁴¹ amb motiu d'aquesta entrevista, iniciarà una col·laboració amb el diari amb un sèrie d'articles sobre la Devesa, amb un to desenfadat, crític i reivindicatiu, oferint una nova versió

---

41. Josep-Vicent Marqués (1943-2008) va ser un sociòleg i assagista, impulsor del moviment ecologista valencià. Habitual col·laborador en premsa en els vuitanta i els noranta, la seua relació amb el columnisme va nàixer amb aquestes primeres columnes sobre la Devesa del Saler. Durant la segona etapa analitzada en aquesta tesi doctoral, Marqués serà col·laborador del diari *Levante* on publica una columna setmanal, «Si anem a mirar». En els seus escrits era habitual que s'ocupara de la qüestió de la degradació del territori i de l'ecologisme en general.

sobre la urbanització del Saler des d'un punt de vista més clarament ecologista que la resta de columnes del diari. «¿Autoriza la ausencia de puericultores a tirar los niños por la ventana? Parece que no. Sin embargo, la falta de ecólogos y de preocupación ecológica ha sido esgrimida por el señor Cano Lasso⁴² para disculpar la urbanización del Saler», escribia Marqués en el primer dels seus articles publicat el 13 de juny de 1974.⁴

A partir de la notícia de remodelació de la urbanització del Saler i l'exposició del projecte en l'Ajuntament, *Las Provincias* s'implica totalment en la seua cobertura informativa. Entrevistes, articles d'opinió, informes i multitud de cartes al director. Després dels tres articles inicials de Marqués sota l'epígraf «Tres miradas sobre El Saler», aquest continuarà la seua col·laboració amb les seues «Cartas sobre El Saler». De la mateixa manera, escriuran Ricardo Bellveser, Trinidad Simó, Damià Mollà o Juan Antonio Calabuig, entre altres, i el periòdic anirà donant cabuda a escrits dels lectors fora de la secció de cartes al director a causa del volum d'escrits rebuts. Així, serà normal que es troben els textos dels lectors junt a la columna de Francisco Pérez Puche, equiparant d'aquesta manera l'opinió dels lectors a la dels col·laboradors del diari.

Com a mostra, només en el mes de juny de 1974, quan comença veritablement la mobilització popular sobre la urbanització del Saler, es publiquen les següents peces: 19 articles d'opinió –entre ells un editorial–, 3 portades del diari, 9 notícies i una entrevista i 10 cartes al director. En total 41 peces sobre el Saler en 30 dies.

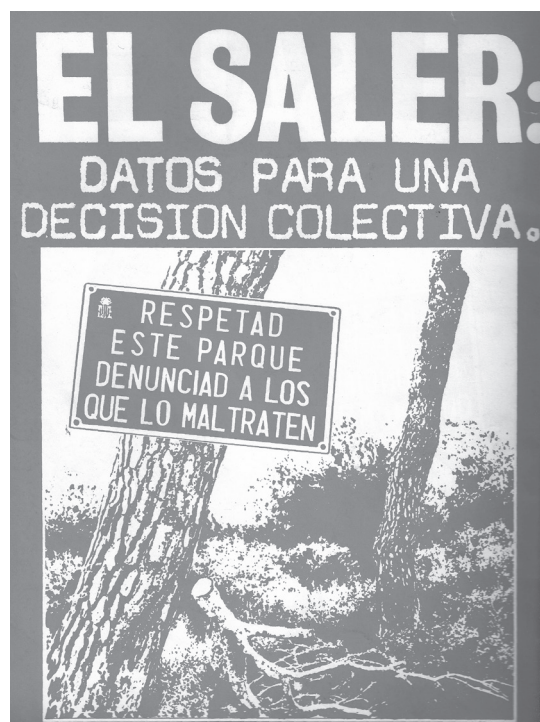
El motiu d'aquest augment en el número d'articles dedicats es deu a la inauguració en juny de l'exposició del pla de remodelació en l'Ajuntament. Aquest mateix mes, el Col·legi d'Arquitectes de València inaugura una altra exposició amb el nom: «El Saler: Dades per a una decisió col·lectiva» (Figura

---

42. Julio Cano Lasso va ser l'autor del primer projecte d'urbanització del Saler.

43. Josep-Vicent Marqués. «Cuando no había ecólogos o las razones de un desguace». *Las Provincias*, 13 de juny de 1974.

4.1.4), en la qual se sol·licita la paralització total de la urbanització i la recuperació del bosc. El 23 de juny de 1974, *Las Provincias* publica un escrit que serà presentat a l'alcaldia segons el qual es pretén impugnar el projecte de remodelació de la urbanització del Saler. L'escrit, que es presentarà a final de l'estiu a l'Ajuntament avalat per un total de 15.750 signatures, sol·licitava un nou projecte sobre la base de no subhastar «*ni un centímetro más del patrimonio público del Saler [...], rescatar el máximo de lo posible de lo que ya haya sido subastado [...], potenciar el uso público de la zona con aquellas mejoras necesarias [...], salvar la naturaleza superviviente e iniciar un riguroso plan de regeneración de lo desaparecido o deteriorado*».

Font: Fons de Documentació del Medi Ambient de la Casa Verda

Figura 4.1.4. Cartell de l'exposició «El Saler: Dades per a una decisió col·lectiva», que va tenir lloc al Col·legi d'Arquitectes en juny de 1974.

Tanta serà la cobertura informativa, i tan clarament oposada i crítica amb les posicions de l'Ajuntament, que el director de *Las Provincias*, José Ombuena, es veurà obligat a escriure sobre el tema, al qual no s'havia referit des del seu article publicat en maig de 1973, per restar importància a la polèmica. El 14 de juliol de 1974, Ombuena publica un extens article en el qual assegura: «*Quisiera decir que no considero bueno el encono que se le está dando al tema del Saler, y que tanto encono, enturbiando la vista y avivando la bilis, no es conveniente; es malo, francamente malo.*»⁴⁴ Sembla que el director vol rebaixar

44. José Ombuena. «El Saler». *Las Provincias*, 14 de juliol de 1974.

la polèmica sobre el Saler que s'està alimentant des del seu diari, principalment a través dels articles de María Consuelo Reyna i de Josep-Vicent Marqués, que a més s'han vist seguits d'un cert debat a través de les cartes al director. En el seu article, Ombuena diu que la urbanització pot ser criticable però «*no reproable*».⁴⁵

D'aquesta manera, el director es distancia de la polèmica, posicionant-se d'una manera neutral en assegurar que totes les dues opcions són defensables, tot i que del seu text es dedueix una inclinació favorable cap a la postura de l'Ajuntament més que no als textos crítics apareguts en el seu diari:

De un lado, quienes propugnan el estado natural, salvaje, silvestre o virgen, "ecológico", de la zona, abandonándola a sus propios impulsos. Del otro lado, quienes desean trocar el paisaje natural en paisaje "civilizado", es decir, manipulado por el hombre para "urbanizándolo", ponerlo más plenamente a su servicio.

José Ombuena. «El Saler». *Las Provincias*, 14 de juliol de 1974.

Així, davant l'opció d'una Devesa salvatge i abandonada al seus impulsos, Ombuena col·loca l'opció de la urbanització, un paisatge civilitzat posat al servei de l'home. Clarament, mentre la primera descripció compta amb associacions negatives, la segona es més positiva. De fet, sobre la possibilitat de recuperar totalment aquest espai –que qualifica de «*zona con vocación de ciénaga*»– Ombuena acaba concluint així l'article: «*Gravar la economía valenciana con esos miles de millones [per a recuperar el Saler] sí entrañaría responsabilidad y no corta porque es un despilfarro irrazonable que posterga necesidades más perentorias y vitales.*»⁴⁶

---

45. Id.

46. Id.

El 27 de juliol, un editorial de *Las Provincias* aprofundirà en la línia de l'article del director, introduint un canvi en la línia editorial del diari, que a partir d'aquest moment rebaixarà el to en contra de la urbanització:

¿Cómo se van a recuperar terrenos que se han vendido con todas las bendiciones? ¿Cómo se van a dinamitar edificios que se han construido con todas las de la ley? [...] En nombre de la fiebre turística se cometió un error de los que hacen época. (Y en este caso no es una frase hecha). No cometamos el segundo.»

Editorial «El Saler». *Las Provincias*, 27 de juliol de 1974.

Així i tot, María Consuelo Reyna continuarà defensant el seu particular punt de vista des de la seua columna, tal i com es veu en l'article «15.750 firmas» del 30 de juliol de 1974 on parla de l'escrit d'impugnació presentat a l'Ajuntament recolzat per les signatures de milers de ciutadans. Reyna defensa obertament en aquest article, com ja ho ha fet amb anterioritat,⁴⁷ la possibilitat de què l'Ajuntament –ja siga mitjançant l'ajuda de l'Estat o d'un crèdit bancari– compre les parcel·les del Saler.

Aquesta campanya orquestrada pel diari va ser l'inici de la fi del projecte, que va ser progressivament revocat per a ser aturat definitivament en 1977. Serien ja els ajuntament democràtics els que s'ocuparen de desenvolupar la recuperació natural de la Devesa, un procés encara avui en marxa. En tot cas, la mobilització ciutadana, recolzada per la campanya de premsa orquestrada per *Las Provincias* i els seus principals columnistes, va aconseguir parar el que hauria estat sense dubte la fi de la Devesa i molt probablement del llac de l'Albufera. Una cosa semblant a la que ocroreria amb la conversió del riu Túria en zona verda, com veurem més endavant. Tots dos moviments, relacionats

---

47. Una setmana abans, el 21 de juliol de 1974, María Consuelo Reyna publica l'article «¿Comprar la Dehesa?», en el qual assegura que és necessari «reconquistar El Saler».

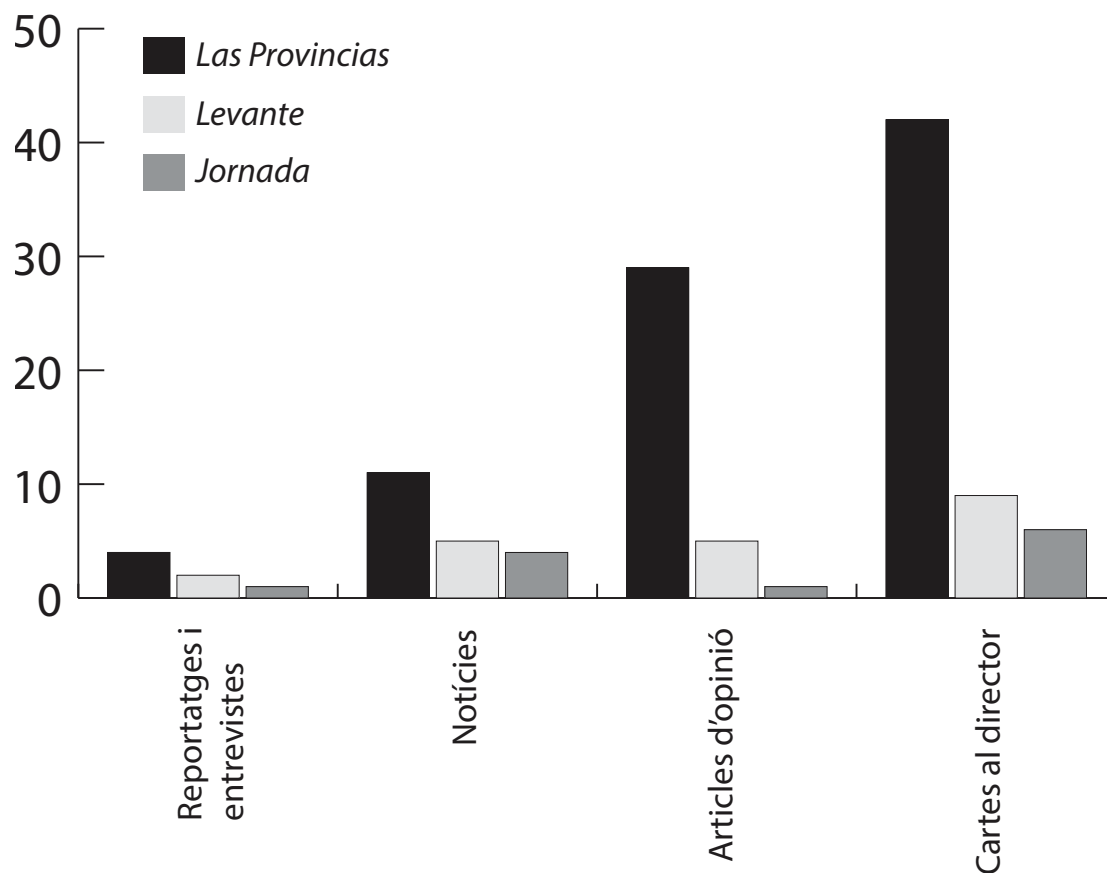
entre ells, significaren l'inici del moviment ecologista a València i van ser pioners a Espanya en la lluita contra la depredació urbanística dels entorns naturals.

c) Anàlisi del discurs: La postura de *Levante* i *Jornada*

Els altres dos diaris de l'època, *Levante* i *Jornada* es van ocupar també en les seues pàgines de la urbanització de la Devesa del Saler, com no podia ser d'altra manera a causa de la repercussió d'aquesta qüestió en l'opinió pública. No obstant, el tractament que donaren aquests dos mitjans és molt diferent al que va tenir lloc en *Las Provincias*. Ja hem vist en l'anàlisi quantitativa com el número de peces d'opinió en aquest diari pràcticament doblava al de *Levante* (145 textos front a 83). Si ens fixem en alguns dels moments de major cobertura sobre el tema en *Las Provincias*, podem comprovar com l'altre diari de la cadena del Movimiento, *Jornada*, tampoc no mostrava més interès (Gràfica 4.1.2).

El 25 de febrer de 1973, Francisco Pérez Puche publicava en *Las Provincias* el seu reportatge sobre la urbanització de la Devesa. En aquella mateixa data, Vicente Murillo de las Heras publicava un reportatge en *Levante* amb el títol «En marcha, la gran obra de urbanización de la Dehesa y de El Saler» (Figura 4.1.5a). Dos dies després, dimarts 27 de febrer, es publicava també un reportatge en *Jornada*: «Extraordinaria importancia del plan de urbanización de la Dehesa», amb el subtítol «El futuro del turismo en Valencia está lleno de posibilidades» (Figura 4.1.5b). Aquests reportatges es van realitzar amb motiu de la presentació de l'informe del regidor ponent de la Devesa i l'Albufera, Luis Puig.

Mentre que el reportatge de Pérez Puche –i sobretot l'entrevista que inclou– deixava entreveure certs dubtes davant la urbanització, els reportatges de *Jornada* i de *Levante* mostren amb entusiasme aquest projecte com un gran avantatge per a València. *Jornada* parla de la urbanització com «uno de los

Gràfica 4.1.2. Peces publicades en *Las Provincias*, *Levante* i *Jornada* en tres moments clau de la cobertura sobre la urbanització del Saler: entre el 25 de febrer i el 25 de març de 1973, el mes de maig de 1973 i juny i juliol de 1974.

complejos turísticos mejores de Europa».⁴⁸ Segons *Jornada*, a més, el projecte serà respectuós amb l'entorn natural on està previst: «*prevalece en líneas generales el máximo respeto al ambiente natural [...]. De ahí que la conservación de un grupo de árboles o el respeto a una cota sean más importantes que la comunicación en línea recta o la parcelación regular y rígida*».⁴⁹

48. «Extraordinaria importancia del plan de urbanización de la Dehesa». *Jornada*, 27 de febrer de 1973.

49. Id.

Página 28 LEVANTE Domingo, 25 de febrero de 1973

En marcha, la gran obra de urbanización de la Dehesa y de El Saler

Pero hay que salvar la Albufera

Una gran obra de urbanización se está realizando en la zona de la Dehesa y de El Saler, en el área metropolitana de Valencia. El proyecto, que incluye la construcción de viviendas, hoteles, restaurantes y otros servicios turísticos, ha suscitado preocupación por el posible impacto ambiental en la Albufera, un espacio natural de gran valor ecológico y paisajístico.

El Ayuntamiento de Valencia, a través de la Corporación Municipal, está gestionando el desarrollo del proyecto, asegurando que se respeten las características naturales de la zona. Se han establecido diversas medidas de protección y control para garantizar la sostenibilidad del desarrollo urbano.

El proyecto contempla la construcción de viviendas de diferentes tipologías, así como la creación de zonas verdes y espacios públicos que permitan disfrutar del entorno natural de la Albufera. La obra se está ejecutando en varias fases, con un avance significativo en la construcción de las infraestructuras básicas.

Se espera que la urbanización de la zona contribuya al desarrollo turístico de Valencia, ofreciendo a los visitantes un entorno de alta calidad y cercanía con la naturaleza.

PERITOS INDUSTRIALES
 (O SUELOS)
 para reparar y pintar. Materiales en polvo, espumas, para los trabajos especiales de la construcción y para el mantenimiento de las superficies.
MANTENIMIENTO
 —ELECTRICO
 —MECANICO
 Trabajos eléctricos y mecánicos en general, en viviendas, comercios, industrias y servicios públicos. Instalación y mantenimiento de aparatos eléctricos y mecánicos.
 —PINTOR
 Pinturas y trabajos de pintura en general.
 —MONTAJE DE MOBILIARIO
 Montaje de muebles, estanterías, etc.
 —REPARACIONES EN GENERAL
 Reparación de todo tipo de averías.
 Calle de San Vicente, 10. 46100 Sagunto (Valencia).
 Teléfono: 51.10.10.

UNA REALIDAD EN 15 MINUTOS PARA COMPRAR Y EN 150 MESES PARA PAGAR!
PISOS
PISOS
PISOS
 SIN ENTRADA
 SIN LA "TASITA" DE BARRIO, ANEXO, PAVO DE HUEVO, Y PISCINA LAS VEGAS. EN CONDOMINIO. Gastos de Conservación en "DÓNDE SE AJUSTE".
 SOLO POR 3.000 PESETAS MENSUALES AMORTIZACION
PLAZAS GARAJE CHELE SUAVIA, JARDIN PERIBUENO GARCILLO DEL SUELO Y BARRIO.
 SOLO POR 3.000 PESETAS MENSUALES AMORTIZACION
INMOBILIARIA GARCIA AZNAR
 CALLE GENERAL SAN MARTIN 11, PRINCIPAL.

VA A CONTAR CON UNO DE LOS COMPLEJOS TURISTICOS MEJORES DE EUROPA

Extraordinaria importancia del plan de urbanización de la Dehesa

El futuro del turismo en Valencia está lleno de posibilidades

El futuro del turismo en Valencia está lleno de posibilidades. El plan de urbanización de la Dehesa y de El Saler representa una oportunidad extraordinaria para convertir esta zona en uno de los complejos turísticos mejores de Europa.

Este proyecto, que incluye la construcción de viviendas, hoteles, restaurantes y otros servicios turísticos, ha suscitado preocupación por el posible impacto ambiental en la Albufera, un espacio natural de gran valor ecológico y paisajístico.

El Ayuntamiento de Valencia, a través de la Corporación Municipal, está gestionando el desarrollo del proyecto, asegurando que se respeten las características naturales de la zona. Se han establecido diversas medidas de protección y control para garantizar la sostenibilidad del desarrollo urbano.

El proyecto contempla la construcción de viviendas de diferentes tipologías, así como la creación de zonas verdes y espacios públicos que permitan disfrutar del entorno natural de la Albufera. La obra se está ejecutando en varias fases, con un avance significativo en la construcción de las infraestructuras básicas.

Se espera que la urbanización de la zona contribuya al desarrollo turístico de Valencia, ofreciendo a los visitantes un entorno de alta calidad y cercanía con la naturaleza.

Habrà zona de esparcimiento popular i otra de residència temporal

El plan de urbanización de la Dehesa y de El Saler contempla la creación de una zona de esparcimiento popular y otra de residencia temporal. Estas zonas estarán diseñadas para ofrecer a los visitantes un entorno de alta calidad y cercanía con la naturaleza.

La zona de esparcimiento popular incluirá áreas verdes, senderos y otros espacios que permitan disfrutar del entorno natural de la Albufera. La zona de residencia temporal estará diseñada para ofrecer a los visitantes un alojamiento cómodo y cercano a la naturaleza.

Se espera que estas zonas contribuyan al desarrollo turístico de Valencia, ofreciendo a los visitantes un entorno de alta calidad y cercanía con la naturaleza.

INMOBILIARIA GARCIA AZNAR
 CALLE GENERAL SAN MARTIN 11, PRINCIPAL.

Figures 4.1.5a i 4.1.5b. A l'esquerra, reportatge del periodista Vicente Murillo de las Heras, «En marcha, la gran obra de urbanización de la Dehesa y de El Saler», publicat en *Levante* el 25 de febrer de 1973 (Figura 4.1.5a). A la dreta, reportatge de *Jornada*, publicat el 27 de febrer de 1973, «Extraordinaria importancia del plan de urbanización de la Dehesa» (Figura 4.1.5b).

Levante, per la seua banda, qualifica la urbanització de projecte ambiciós que convertirà «la zona del Saler en la más espléndida zona turística del Mediterráneo, incluyendo a las importantes». ⁵⁰ Com els altres dos diaris, *Levante* també detalla tots els edificis, serveis i construccions diverses. Una urbanització que el diari defineix així:

50. V. Murillo de las Heras. «En marcha, la gran obra de urbanización de la Dehesa y de El Saler». *Levante*, 25 de febrero de 1973.

...esta gran obra de urbanización de la Dehesa y de El Saler, que en estos momentos nos hace sentirnos orgullosos de lo que se presagia, con el asfalto, cemento y hierro, para un futuro inmediato. Pensando en lo que será este paraíso turístico de once kilómetros de ininterrumpida playa de fina arena, bañada por las tranquilas y cálidas aguas del Mediterráneo y a escasa distancia de ese maravilloso lago de agua dulce, la Albufera.

V. Murillo de las Heras. «En marcha, la gran obra de urbanización de la Dehesa y de El Saler». *Levante*, 25 de febrero de 1973.

Més tard, en resposta als articles que María Consuelo Reyna va publicar els dies 9, 10 i 11 de maig mostrant la seua posició contrària a la urbanització, els dos diaris del Movimiento van publicar també dos articles d'opinió recolzant les idees de Reyna. Així, en la seua columna de la contraportada, «Al filo de la noche», i on el periodista ja havia publicat algun article en defensa de la natura –en general sense centrar-se en cap espai en concret– José Antonio de Alcedo es refereix així a l'article de la periodista de *Las Provincias*:

Nos encontrábamos [*un amic i ell*] una mañana entre los pinos de la Dehesa, y surgió el comentario de este paisaje con motivo de los artículos que ha publicado en “Las Provincias” esa joven periodista inteligente, ponderada en sus juicios, que es María Consuelo Reyna.

Fue común, mutuo, el elogio a la serie de los tres trabajos a través de los que María Consuelo Reyna ha enfocado un problema que nos preocupa a tantos y tantos valencianos. El que caiga para siempre gran parte de la flora secular y este parque natural se convierta tan sólo en una babel de lenguas y de contaminaciones. [...]

El cemento avanza, los árboles mueren de pie, y se dice que serán sustituidos por otros que Dios sabe si podrán sobrevivir en un medio difícil.

José Antonio de Alcedo. «Un paisaje entrañable». *Levante*, 15 de maig de 1973.

En *Jornada* farà l'equivalent José Arraiz Cid, periodista i enginyer agrònom, dos dies després, en format de carta oberta a María Consuelo Reyna, en un article que començava així:

Estimada María Consuelo,

Vaya por delante mi felicitación a tus acertados comentarios sobre la Dehesa, aparecidos días atrás en "Las Provincias". Estoy totalmente de acuerdo contigo. Lo que se ha hecho con la Dehesa es una verdadera monstruosidad –y eso que todavía no han terminado–. [...]

No hace muchos veranos, la cuestión se removi6. Tomaron parte en el asunto don Félix Rodríguez de la Fuente y don Ignacio Docavo Alberti, quienes a los cuatro vientos proclamaron los peligros que podía traer consigo la ejecución del proyecto que existía sobre El Saler. En la prensa valenciana hubo de todo: abstenciones y partidarios y enemigos de tal proyecto. A los que combatimos las intenciones del Ayuntamiento se nos dijo que aquella no era una cuestión para "técnicos". Pero lo cierto es que eran precisamente los que apoyaban tales intenciones [...] los que carecían de la más elemental base técnica y científica.

José Arraiz Cid. «Sobre la Dehesa de El Saler. Carta abierta a María Consuelo Reyna». *Jornada*, 17 de maig de 1973.

El periodista Arraiz es refereix a l'estiu de 1970 (veure epígraf 4.1.1). De fet, enmig de la polèmica de notes de l'Ajuntament i cartes dels científics i

biòlegs valencians als diaris, Arraiz havia publicat un article en *Jornada* el 22 d'agost de 1970 amb el títol «El caso de la Albufera y la Dehesa». Arraiz signava com a tècnic, tot i que era periodista del diari. En el text discuteix la posició de l'Ajuntament i s'alineava amb les opinions expressades per Rodríguez de la Fuente, Docavo, Mansanet i Gil Corell, denunciant el perill que patia aquest ecosistema amb la urbanització.

En tot cas, veurem com ni *Jornada* ni *Levante* donen continuïtat a la polèmica. Quan en 1974 *Las Provincias* es fa ressò de la polèmica de l'informe sociològic, i obre les seues pàgines a col·laboracions sobre la el Saler, ofereix extensos articles amb dades sobre els informes i multiplica l'espai destinat a cartes al director per a acollir més textos sobre el Saler, *Jornada* i *Levante* a penes tracten el tema i inclús intenten llevar ferro a l'assumpte.

La crònica local de *Levante*, signada per Chanzá, serà un espai que mostrarà el posicionament contrari del diari a la revocació del pla. A través d'algunes notícies i d'aquest espai, equivalent al de Pérez Puche en *Las Provincias*, es deixarà entreveure que el diari és partidari de donar el vist-i-plau a l'últim pla de remodelació publicat per l'Ajuntament. El juny de 1974 es mostrarà així de contundent amb un article titulat «La Dehesa no muere», on explica els resultats que donarà aquesta remodelació del pla: «*Se anduvieron todos los caminos, se efectuaron todas las consultas y el diagnóstico de los psiquiatras de la naturaleza y del urbanismo es que no sólo no morirá el enfermo, sino que respirará con mayor euforia de salud.*»⁵¹ En aquest sentit, dóna per tancat el tema, i el 2 de juliol de 1974 suggereix una falta d'interès de la ciutadania en aquesta qüestió:

Cada día visitamos la exposición de planos de El Saler [...]. Pese a todo el “boom” sobre el tema, les diremos que allí no va nadie. Bueno, los primeros días fueron todos los interesados en realidades y posibilidades de parcelas

---

51. Chanzá. «La Dehesa no muere». *Levante*, 1 de juny de 1974.

y, después, aquello ha quedado al ritmo de exposición de cualquier concurso de carteles [...]; es decir, por la mañana no llega a un par de docenas, y por la tarde, todo lo más, media docena, y sin más aliciente que la curiosidad del mirón.

Chanzá. «Histórica y laboriosa». *Levante*, 2 de juliol de 1974.

En un altre article del 13 de juliol, en la mateixa secció, es referiran a la Devesa també demostrant cert cansament sobre el tema i deixant entreveure una crítica a l'atenció i debat generats al voltant de la remodelació del pla d'urbanització: «*Ayer, en la tertulia de los viernes con el alcalde, por razón de vigencia actualidad, salió a flote el tema de la Dehesa, considerando que, al parecer, el único problema de Valencia que resolver es ese*». ⁵²

Tot i això, *Levante* donarà cabuda a algun article més, com el de Fernando Vilar publicat el 21 de juny de 1974, en el qual l'autor es mostra tímidament contrari al pla de remodelació i assegura que es podria haver anat un poc més lluny en la protecció del bosc aprofitant el canvi de govern.

Altres articles que no parlen de la Devesa ens ajuden també a fer-nos una idea de la posició dels diaris envers la urbanització. *Jornada*, en el *Suplemento de la Construcción*, publicarà un editorial en portada on es desglossaran les virtuts de la construcció i els beneficis per als valencians que es desprenen d'ella. Sota el títol «Un lema: Construir» es deixa ben clara la posició del diari. Després d'anunciar, com a dada «curiosa», ⁵³ que València és una de les ciutats espanyoles, en proporció als seus habitants, que més habitatges ha construït, l'editorial continua més endavant: «*Pero es que construir es, en definitiva, un deseo, un intento, una tarea que debe ser defendida a toda costa. Construir*

---

52. Chanzá. «El bosque y el árbol». *Levante*, 13 de juliol de 1974.

53. Editorial «Un lema: Construir». Suplement Construir de *Jornada*, 28 de juny de 1974.

puede ser, y es, un lema hermoso».⁵⁴ Així doncs, com no ha de posicionar-se *Jornada* de part de la urbanització de la Devesa? Construir és una tasca «hermosa», diuen. Amb aquests arguments ha d'entendre's que el periòdic no considere que la urbanització atempte contra cap interès dels ciutadans, tot i l'opinió d'alguns dels seus periodistes com Arraiz que es va posicionar públicament en contra en les seues pàgines.

Les cartes al director

Tot i que en menor mesura que en *Las Provincias*, *Jornada* i *Levante* també recolliran cartes al director on els lectors mostraran el seu posicionament envers la urbanització de la Devesa. En el diari *Jornada* trobem que durant els moments àlgids de la polèmica sobre el Saler, a l'estiu de 1974, es publiquen 6 cartes al director, totes elles favorables a la urbanització o disconformes amb el tractament que s'està donant al tema. Així, trobem per exemple la carta al director de José María Chornet, sota un títol si més no curiós: «José María Chornet habla de El Saler, que conoce palmo a palmo». L'autor de la carta s'expressa així:

Sin entrar en el estudio del equilibrio ecológico que precisaría, para lo cual me considero incapacitado, tan sólo de manera simplista, he podido observar, cronológicamente, cómo ha ido menguando, de una parte la vegetación, o sea, los pinos y el monte bajo y, de otra, su fauna en general y, naturalmente, no obedece a la proyectada urbanización, ni mucho menos a haber convertido sus insuficientes y descuidados caminos forestales en viales asfálticos por donde actualmente circulan y se estacionan libremente millares de automóviles, portadores de gran contingente de ciudadanos que se permiten gozar del hermoso paraje que significa la Dehesa y las playas que la orillan y del que nunca disfrutaron. [...]

---

54. Id.

No es posible pensar que Valencia, con sus hermosos encantos naturales a orillas del mar, la Dehesa y la Albufera, tenga que desplazar a sus ciudadanos a afincar en otras zonas de la costa y en otras provincias cuando, repito, la Dehesa tiene capacidad suficiente para albergar a todos.

José María Chornet. Carta «José María Chornet habla de El Saler, que conoce palmo a palmo». *Jornada*, 13 de juliol de 1974.

El 20 de juliol de 1974 es publica una altra carta, signada per «Vicente» –sense més dades–, on el que es critica és l'excessiva cobertura –en opinió d'aquest lector– que alguns mitjans li estan donant a la qüestió de la urbanització, en especial mitjans de fora de València. Es refereix a un article de *Sábado Gráfico* on es parla de que els valencians són unànimement contraris a la urbanització de la Devesa, fet que aquest lector veu com una ingerència i assegura no veure aquesta unanimitat enlloc.

En el diari *Levante* sí que trobem un poc més de pluralitat en el que fa a les cartes dels lectors. El 28 de juliol de 1974 publica la mateixa carta que també es publica a *Las Provincias* –tot i que aquesta ho fa en portada– del procurador en Corts Alberto Jarabo Payá. En total, de les nou cartes, només dues estan a favor de continuar endavant amb la urbanització. D'aquestes, destaca l'èmfasi que posen en allò que diuen, ridiculitzant la qüestió del medi ambient i posant en dubte les opinions dels científics sobre el tema. Antonio Goberna, en una carta publicada el juliol de 1974, opina d'aquesta manera:

Ahora me entero que el cemento enferma a los pinos. Nada, despedámonos de todos los pinos de España y del mundo y las casas que se hagan en lo sucesivo de madera, pero, claro, que sean de pino.

Si triunfa el criterio de la selva, que lo sea con todas sus consecuencias, sus culebras, sus mosquitos, sus guardas forestales, su letrado de prohibición, algún lince, sus ratas, sus escarabajos peloteros, etc. Entonces iría a El Saler Rita la Cantaora.

Antonio Goberna. Carta «La Dehesa de El Saler». *Levante*,
16 de juliol de 1974.

No obstant, com hem dit, les cartes a favor són majoritàries, tot i que sembla que el diari no vol prestar excessiva atenció a la qüestió del Saler, una tendència més marcada encara en *Jornada*. En aquest sentit, és d'entendre que aquests diaris, pertanyents a la cadena del Movimiento, tractaren el tema amb més prudència i distància que *Las Provincias*, tot i que tampoc no pogueren ignorar-lo a causa de la importància que havia pres en l'actualitat valenciana, i inclús que els seus periodistes es manifestaren en contra de la urbanització de la Devesa del Saler.

És interessant també assenyalar que no foren els mitjans valencians els únics en tractar la polèmica del Saler. Com hem vist, algunes cartes feien referència al setmanari *Sábado Gráfico*, però també a altres revistes com *Triunfo*, publicació símbol de la resistència al franquisme, que s'havia ocupat del tema a principis de la dècada dels setanta. El 26 de setembre de 1970 aquesta revista va publicar un article on es realitzava un resum de la polèmica entre els biòlegs encapçalats per Félix Rodríguez de la Fuente i l'Ajuntament de València, en

Font: Triunfo Digital

Figura 4.1.6. Portada de *Triunfo* del 25 d'agost de 1973 amb el reportatge de Carles Mira sobre l'Albufera.

un reportatge signat per José Monleón i titulat «Informe sobre una polémica. El Saler y la Albufera». L'Albufera ocuparia tres anys més tard la portada de la revista (Figura 4.1.6), el 25 d'agost de 1973, poc després que *Las Provincias* haguera començat a tractar de manera seriosa el tema del Saler i haguera fet referència també a l'Albufera. Amb el títol de «Adiós “Cañas y barro”. La agonía de la Albufera», el director de cine Carles Mira, que aquell any acabava de realitzar un documental sobre el llac, *Biotopo*, tractava el problema ambiental i social d'aquest llac.

4.1.3. Els *frames* ambientals sobre el Saler

Una vegada analitzades les principals postures del diari privat i de la premsa del Movimiento respecte a la urbanització, així com d'altres tipus de mitjans, realitzarem una comparativa dels principals discursos sobre el medi ambient que es poden extraure a partir de l'anàlisi dels *frames* utilitzats en els articles d'opinió dels dos principals diaris de la província de València: *Las Provincias* i *Levante*. Per a aquesta anàlisi s'han tingut en compte les 228 peces d'opinió publicades en *Las Provincias* i *Levante* entre 1973 i 1974 dedicades a l'Albufera i al Saler.

Els *frames* predominants en aquests textos mostren una certa correlació amb la postura cap a la urbanització (Taula 4.1.1). Així, tant en *Levante* com en *Las Provincias*, aquells textos que es mostraven favorables a la urbanització contenien com a *frames* principals «Progrés vs. Natura» i «Recursos i desenvolupament econòmic».

Els articles amb *frame* «Progrés vs. Natura» amaguen una concepció negativa de la natura, en entendre que protegir la natura frena el progrés de la societat. El bosc s'equiparava d'aquesta manera a un estat primitiu i no desenvolupat de l'entorn, mentre que la urbanització representava el progrés, entès com una cosa positiva i inqüestionable. En aquest sentit, la natura té un

Taula 4.1.1. Postura dels textos en relació al seu *frame* dominant. Els textos s'han classificat en funció de: a) suport a la protecció de la natura; b) suport a la urbanització del Saler. Els textos neutrals o amb postura poc definida s'han classificat com NP (No postura).

Frame	Postura	
	a) Suport a la protecció de la natura	b) Suport a la urbanització
Dret ciutadà (n=80)	Sí 26,3% No 8,8% NP 63,7%	Sí 5,0% No 82,5% NP 12,5%
Recursos i desenv. econòmic (n=31)	Sí 29,0% No 38,7% NP 32,3%	Sí 64,5% No 3,2% NP 32,3%
Valor ecològic/científic (n=30)	Sí 96,7% No 0,0% NP 3,3%	Sí 0,0% No 76,7% NP 23,3%
Responsabilitat política (n=26)	Sí 46,2% No 0,0% NP 53,8%	Sí 3,8% No 26,9% NP 69,2%
Símbol d'identitat (n=2)	Sí 0% No 50% NP 50%	Sí 0% No 100% NP 0%
Progrés vs. Natura (n=21)	Sí 4,8% No 76,2% NP 19,0%	Sí 95,2% No 0% NP 4,8%
Bellesa (n=13)	Sí 46,2% No 30,8% NP 23,1%	Sí 0,0% No 76,9% NP 23,1%
Ciència com a solució (n=2)	Sí 100% No 0% NP 0%	Sí 0% No 0% NP 100%
Conflicte (n=1)	Sí 100% No 0% NP 0%	Sí 0% No 100% NP 0%
No frame (n=22)	Sí 0% No 0% NP 100%	Sí 0% No 9,1% NP 90,9%

component «salvatge» i «perillós» que s'enfronta a la «civilització» i al «progrés» de la urbanització. Aquests textos desprenen una concepció antropocèntrica de l'entorn natural, és a dir, una visió utilitarista de la natura segons la qual aquesta només té valor pels beneficis que pot oferir a l'home (Verhagen, 2008), ja siguin aquests econòmics, socials o culturals. Està doncs relacionada amb

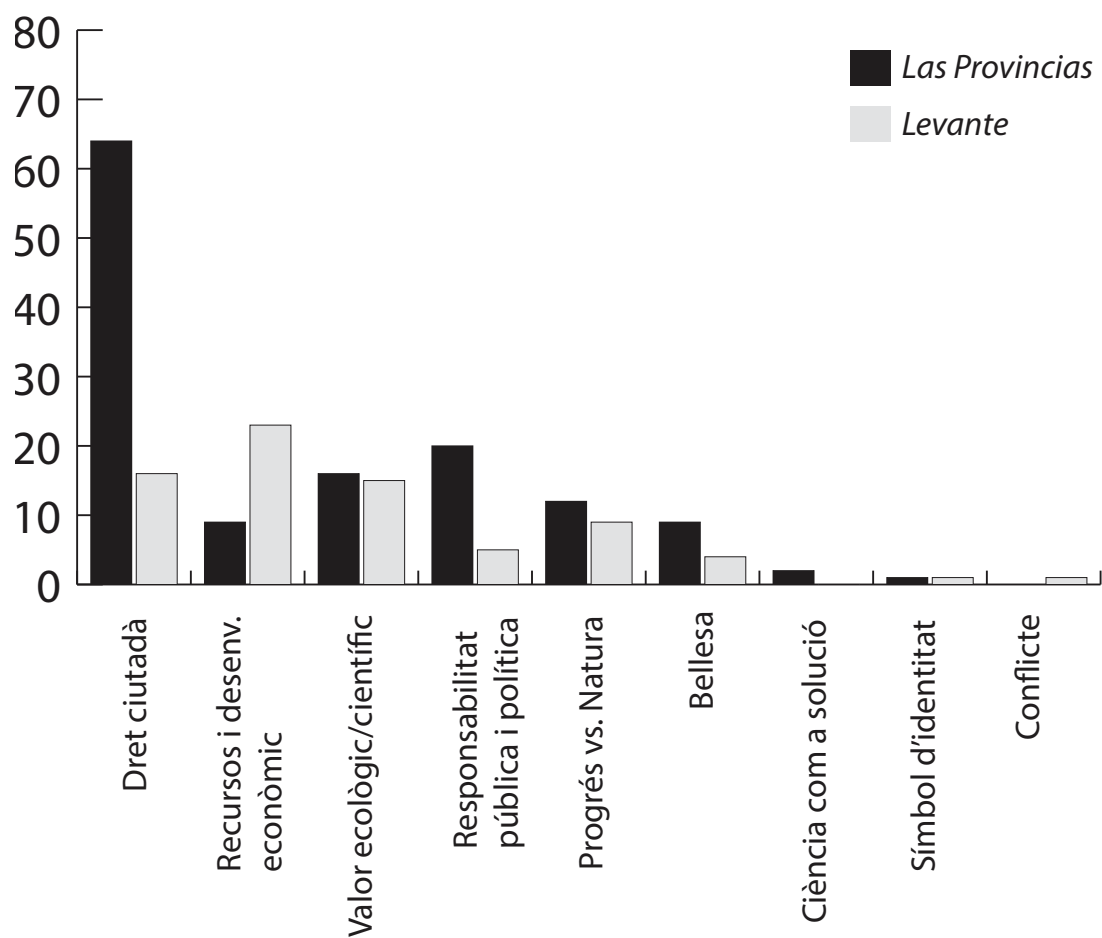
el següent *frame* que veurem a continuació, tot i que la diferència és que el següent se centra exclusivament en els beneficis econòmics que es poden extraure de la natura.

Per la seua banda, en els dos diaris els textos que es mostraven contraris a la urbanització (la majoria) venien marcats per altres *frames*, principalment «Dret ciutadà» i «Valor ecològic/científic». El primer marc o *frame*, dins del discurs que entén la natura com un dret, va constituir l'argument més utilitzat pels defensors de la Devesa del Saler: el bosc era públic i qui havia de gaudir-lo eren els ciutadans. I d'ací el lema de la campanya ciutadana: «El Saler per al poble». En aquest grup trobem els articles que defensen El Saler com a patrimoni col·lectiu dels valencians, així com aquells que defenen el dret dels ciutadans a gaudir de la natura com un objecte d'oci i entreteniment. Per tant, molts dels articles se centraren en el dret a gaudir d'un dia de platja o de passeig a la Devesa del Saler.

Coincidint amb aquesta defensa de la propietat pública del bosc (davant la defensa de la propietat privada que es deriva del *frame* «Recursos i desenvolupament econòmic») van sorgint conceptes que es popularitzarien després en la defensa del territori i del paisatge, entesos al cap i la fi pels seus defensors com espais públics patrimoni dels ciutadans. El *frame* «Valor ecològic/científic» està present en vint-i-nou textos. En moltes ocasions al darrere hi havia una formació científica dels autors, i els arguments que s'esgrimien per evitar la urbanització eren de caràcter científic i conservacionista (valor de l'ecosistema, biodiversitat, estreta relació entre l'ecosistema del bosc i el de l'Albufera...).

En general, en els articles de *Las Provincias* d'aquesta època trobem una defensa de l'espai natural com a bé públic, però molt per davant d'altres consideracions com la conservació d'un espai natural o la necessitat de protegir els ecosistemes. És a dir, tant en la defensa de la urbanització com en la defensa del bosc trobem un component humà en la mesura dels beneficis, i en general,

uns i altres, es posicionen en una banda o altra argumentant que és el millor per a la societat, però mostrant poca sensibilitat ecologista o conservacionista encara. En *Levante*, per la seua banda, és la defensa de l'espai natural com a font de riquesa la que prima: el turisme i el progrés venen de la mà gràcies a la urbanització, i l'espai natural és una qüestió secundària (veure Gràfica 4.1.3).

Gràfica 4.1.3. Frames presents en *Las Provincias* i *Levante* en els articles sobre la urbanització del Saler i l'Albufera en el període 1973-1974.

4.2. Inicis d'una opinió ambiental en la premsa valenciana (II): La defensa de l'espai verd urbà i l'antic llit del Túria (1973-1974)

La campanya informativa i d'opinió que el diari *Las Provincias* va organitzar al voltant de la qüestió de la urbanització del Saler no es pot analitzar sense tenir en compte el tractament que el diari va donar a un altre tema ambiental de l'època: el llit del riu Túria. A causa de la riuada de 1957, que va provocar quantiosos danys a la ciutat de València, s'havia pres la decisió de desviar el llit del riu Túria, que creuava la ciutat, per fora d'aquesta. L'anomenat Pla Sud obria la possibilitat de donar diferents usos a l'espai que deixava ara l'antic llit del riu Túria al seu pas per València. Una de les opcions era la construcció d'una carretera, o una ronda, per a descongestionar de trànsit, aprofitant també espai per a aparcaments d'automòbils. Tanmateix, la major part de la ciutadania es decanta per aprofitar l'espai que deixarà el riu per a dotar València dels espais verds que li falten. En aquest epígraf analitzarem els articles d'opinió publicats en 1973 i 1974, coincidint amb la campanya del Saler, sobre els usos que s'han de donar a l'antic llit del riu Túria.

4.2.1. Les columnes sobre l'antic llit del riu Túria: Arguments i recursos

a) Anàlisi quantitativa

Entre 1973 i 1974, el diari *Las Provincias* va publicar setanta peces d'opinió sobre el destí de l'antic llit del riu, front als quatre únics articles de *Levante*. La majoria de textos de *Las Provincias* corresponen a cartes al director (n=36), seguides de columnes habituals (n=18) i de tribunes (n=16). En aquestes tribunes s'han inclòs nou articles publicats dins del concurs «Significación y

futuro del viejo cauce del Turia» que va convocar *Las Provincias* per a conèixer l'opinió dels lectors, com veurem més endavant. Així, si sumem les cartes al director i els textos del concurs, 45 articles estaven signats per lectors, mentre que 19 ho estaven per periodistes del diari.

El 71,4% (n=50) dels textos publicats en *Las Provincias* es mostraven partidaris de destinar l'antic llit del riu Túria a un parc o un bosc urbà, mentre que el 10% (n=7) preferien que en aquest espai es construïra una autovia que descongestionara el trànsit de la ciutat i servira també per ampliar l'espai d'aparcament. El 18,6% dels textos (n=13) no es posicionaven explícitament a favor d'una o altra opció.

En el cas de *Levante*, trobem dues columnes escrites per periodistes del diari i dues cartes al director. Les columnes no mostraven una posició concreta respecte a l'ús que s'havia de donar a l'antic llit del riu, mentre que en el cas de les dues cartes es mostraven partidàries de dedicar-lo a la construcció d'aparcaments i d'una via ràpida.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

Els primers articles en *Las Provincias* que comencen a tractar el tema de l'autopista del llit del Túria daten de 1971, quan el diari publica un plànol a tota pàgina de la carretera que es pensa construir aprofitant l'antic llit. «Es tractava de colpir al lector», explica Francisco Pérez Puche.⁵⁵ A més, segons explica el periodista en aquest tema confluïa la qüestió de reclamar espais verds per a València amb una qüestió que també era clau per al diari, la conservació del patrimoni històric de la ciutat, ja que l'autopista posava en perill els ponts que creuaven –creuen– el Túria al seu pas per la capital.

---

55. Declaracions de Francisco Pérez Puche a l'autora en una entrevista realitzada el 22/06/2009.

En el tema del riu se segueix la mateixa línia que en la del Saler, reclamar que el poble pugua decidir el futur d'aquesta part de la ciutat. I açò es potenciarà també amb l'arribada de María Consuelo Reyna. En aquest sentit, *Las Provincias* inicia el concurs periodístic «Significación y futuro del viejo cauce del Turia». El diari convidava els lectors a enviar els seus textos, d'entre els quals el diari publicaria una selecció, premiant els articles publicats amb 3.000 pesetes:

Nuestro periódico, deseoso de servir de vehículo de expresión a las opiniones, ideas y criterios sustentados en torno a un tema de tan extraordinario interés para la ciudad como es el destino del viejo cauce del Turia, atendidas a la vez la nobleza de su pasado histórico, la monumentalidad de sus muros, puentes y pretils, la importancia de su paisaje en la imagen de la ciudad y su inserción en un sano concepto urbanístico para el futuro, convoca un concurso de trabajos periodísticos sobre el tema «Significación y y futuro del viejo cauce del Turia».

«Concurso periodístico de *Las Provincias*». *Las Provincias*, 8 d'abril de 1973.

Des del 8 d'abril de 1973 fins l'11 de maig d'aquell any es publiquen els textos seleccionats entre els rebuts pel diari. Un total de nou articles en els quals els lectors exposen la seua opinió sobre el destí que hauria de tenir el llit del riu. De tots els textos, només un es decanta per la construcció d'una carretera, mentre que la resta d'articles són partidaris d'augmentar les zones verdes de la ciutat aprofitant l'espai que deixarà el Túria una vegada es desvie: «*La ocasión es única. Valencia necesita un gran parque natural, un nuevo pulmón para el futuro*», opina Aurora Rodríguez en el seu article «Un nuevo pulmón para Valencia».⁵⁶

---

56. Aurora Rodríguez. «Un nuevo pulmón para Valencia». *Las Provincias*, 18 d'abril de 1973.

Juan Antonio Calabuig s'expressa de manera semblant en el seu article «El parque del Turia», inclús enumerant molts dels usos que finalment se li han donat a l'antic llit del Túria:

El viejo cauce del Turia nos brinda medio millón de metros cuadrados para enjugar el déficit en zonas verdes [...]. Allí podrán crecer árboles, predominando los de hoja caduca, que aparezcan frondosos en verano y dejen pasar libremente los cálidos rayos de sol en invierno. Y habrá lugar también para zonas deportivas [...]. Cabrán también sendas de arena [...]. El Zoo hallará también hueco para algunas de sus instalaciones. Y podrán trazarse pequeñas carreteras de "karts" a disposición de los niños.

Juan Antonio Calabuig. «El parque del Turia». *Las Provincias*,
22 d'abril de 1973.

Aquesta era la visió majoritària dels articles publicats, tot i que com hem dit hi havia un que es mostrava partidari de la utilització de l'espai del riu per a construir una carretera. Es tracta de l'article «Por una Valencia soñada, sin tráfico», de Carmen Llabaya Sanchis, publicat el 2 de maig de 1973 i que ja començava reconeguent la falta de recolzament de la seua idea: «*Por unas semanas he vencido a la tentación de empuñar la pluma para decir algo que ya considero una causa perdida, aun antes de nacer.*» Així i tot, l'autora també es mostra partidària de la necessitat de destinar més zones verdes en la ciutat, tot i que no pensa que siga el llit del riu la zona més adequada: «*El cauce del viejo río podría ser, unido a las avenidas de Pérez Galdós y Peris y Valero, el cinturón que (siempre en el subsuelo) rodeara a nuestra ciudad, aproximándonos al punto de destino. Y por las calles, sólo el tráfico imprescindible.*»

Als articles del concurs s'han de sumar també les cartes al director sobre aquest tema (n=36) que també seran nombroses al llarg de 1973 i 1974. En

---

aquest sentit, María Consuelo Reyna, ja en el primer dels articles dedicats a la Devesa, publicat el 9 de maig de 1973, assegurava:

... gracias al concurso sobre “El viejo cauce del Turia”, se ha puesto de manifiesto que la Valencia popular, no la Valencia oficial, exige que el viejo cauce sea destinado a jardines, a los jardines que Valencia necesita, a esas zonas verdes que tanta falta nos están haciendo. Y, ¿ha pensado alguien que Valencia tenía en la Dehesa una de las mejores zonas verdes de España y va a dejar de tenerla?

María Consuelo Reyna. «La “replacación forestal” del Saler». *Las Provincias*, 9 de maig de 1973.

Reyna lliga d'aquesta manera la necessitat de zones verdes de València amb la urbanització de la Devesa del Saler, que la periodista considera que podria haver-se condicionat com un gran parc natural del qual haurien pogut beneficiar-se els veïns de la ciutat.

Un dels articles que destaquen sobre aquesta qüestió, per la seua originalitat respecte a la resta de textos publicats, serà el de Néstor Ramírez, que precisament participa també en la polèmica del Saler, tot i que mentre en aquest cas està a favor de continuar endavant amb la urbanització, en la qüestió del riu Túria defensa la idea de convertir el llit en jardí. En aquest article, «En el cincuentenario de la autopista del Turia» publicat el 24 de novembre de 1974, Ramírez imagina una crònica sobre l'aniversari en l'any 2029 de la construcció de l'autopista pel Túria. Mitjançant una narració fictícia, l'autor imagina les conseqüències de la construcció de l'autopista, mostrant una ciutat futura que difícilment pot agradar al lector, sobretot quan, una vegada enumerats tots els aspectes negatius de la construcció d'aquesta via ràpida pel mig de la ciutat –ara si, com si l'autor del text les veiera com a circumstàncies normals i necessàries– es presenta l'únic avantatge que Ramírez troba a la construcció

de l'autopista: la reducció del temps de viatge entre València i Madrid en vint minuts.

Se prometió solemnemente que los viejos puentes del río, que habían sido desmontados piedra a piedra, se reconstruirían en el momento en que se hallara un lugar idóneo para ellos; lástima que tal lugar no se encontrara nunca.

[...] se fueron a pique los jardines de los Viveros, Alameditas de Serranos, Alameda y jardincillos de Jacinto Benavente [...] incapaces de asimilar el monóxido que los extractores les vertían [...]

Las autoridades sanitarias declararon inhabitables los edificios que recaían a la autopista, y es que las franjas hoy conocidas como “zona de influencia de polución” eran antiguamente calles normales [...]

Se pudo sustituir el viejo petril por terraplenes, creándose nuevas carreteras de servicio de la autopista, y agilizándose en consecuencia la comunicación Madrid-Puerto de Valencia, claro que a costa de entorpecerse un tanto la relación entre las zonas Norte y Sur de la ciudad [...]

Después ya no existen hechos notables que convenga recordar. Los setecientos doce muertos en accidentes constituyen cifra normal para cincuenta años de funcionamiento [...]

Aunque se produjeron en principio algunos inconvenientes, no superan la irrefutable ventaja de que el trayecto Madrid-Puerto de Valencia pueda hacerse en veinte minutos menos [...].

Néstor Ramírez. «En el cincuentenario de la autopista del Turia». *Las Provincias*, 16 de noviembre de 1974.

Las Provincias continuaria amb el seguiment d'aquest tema, amb la publicació regular d'articles d'opinió i informacions sobre la polèmica. Així, el 28 de juny de 1973, el diari publicarà com a notícia principal en portada les declaracions del ministre d'Obres Públiques de l'època, Gonzalo Fernández de la Mora, sobre el llit del riu Túria: «*Si los valencianos desean que sea zona verde, será zona verde*». Uns mesos després, el 18 de setembre de 1973, María Consuelo Reyna es referiria a aquesta qüestió com «altre cas El Saler», mostrant certa desconfiança sobre les declaracions oficials:

Llámenlo sexto sentido, intuición, recelo o lo que mejor les parezca, pero desde hace unos cuantos días, poco más o menos desde finales de agosto, hay algo que me hace pensar que el proyecto de convertir el viejo cauce del Turia en el jardín que Valencia necesita, no va por buen camino. [...] Mucho me temo que se esté tratando de llegar a una de esas famosas soluciones intermedias que no conducen a nada. [...] Una segunda edición de la monstruosidad del Saler sería demasiado.

María Consuelo Reyna. «¿Otro "caso" Saler». *Las Provincias*,
18 de setembre de 1973.

Es tractava sens dubte d'una manera de fer pressió sobre les autoritats, refrescant la memòria dels lectors sobre el tema i recordant també les promeses oficials.

Cartes al director

La qüestió del riu Túria va provocar també l'enviament de nombroses cartes al director per part dels lectors que es mostraven a favor o en contra de crear un espai verd i matisaven les opcions possibles també. Era habitual que una carta donara peu a un altre escrit d'un lector defensant la posició contrària, de la mateixa manera que amb el Saler. Aquest és el cas de la carta publicada

el 22 de setembre de 1973 i signada por «una valenciana»: *«Acabo de leer el artículo de María Consuelo Reyna publicado en su periódico de hoy, 18-9-73, sobre el cauce viejo del río Turia, y se me ha encogido el corazón sólo de pensar que pudiera ser verdad lo que en el mismo apunta, que dicho cauce no fuese totalmente verde»*. Al mateix article es referirà també L. Coloma en una carta publicada el 27 de setembre de 1973: *«El día 18 de los corrientes leí el toque de alarma que la señorita Reyna dio en su periódico [...] se me ocurre pensar que es esta una ocasión en la que todo el pueblo valenciano en masa debería hacer oír su voz»*.

No obstant, en el que respecta a la selecció de cartes al director en el cas del destí del llit Túria, María Consuelo Reyna reconeixia⁵⁷ que se seleccionaven prioritàriament aquelles que responien als interessos del diari, és a dir, aquelles que eren partidàries de convertir l'antic llit del riu Túria en un jardí:

Me han criticado mucho por decir esto abiertamente pero con el río Turia manipulé todo lo que quise y más. En este tema la opinión estaba más dividida que con el Saler, y pienso que había una mayoría que era partidaria de una solución mixta. Es decir, destinar una parte a autovía y otra a jardín. Pero aquel proyecto nos parecía totalmente agresivo con el entorno histórico del río, con sus puentes. Así, las cartas al director que eran favorables a esta mayoría mixta las obviábamos en su mayoría, y publicábamos principalmente aquellas que estaban a favor de convertir el río en un jardín de manera íntegra.⁵⁸

Així, del total del total de trenta-tres cartes al director que s'ocupaven de la polèmica del llit del Túria, només set estaven a favor de la construcció d'una autopista o via ràpida aprofitant aquest espai, destinant això sí certs espais a zona verda. La resta, vint-i-sis cartes, estaven a favor de fer del riu un jardí de

---

57. Entrevista de l'autora amb María Consuelo Reyna. 29 de juny de 2009.

58. Id.

manera íntegra. A aquestes opinions hauríem de sumar les del Concurs del riu Túria exposades abans. En aquest sentit, és de considerar que la selecció de textos com la carta d'aquests xiquets, publicada el 26 d'octubre de 1973, respon a un interès de provocar en el lector una sensibilitat respecte al tema, atacant per la part emotiva: «*Somos niños de cuarto de básica y queremos que publique esta noticia en su periódico. Queremos que no edifiquen en el viejo cauce del Turia, pues así pueden jugar los equipos que no tienen dinero para comprar un campo de fútbol. También podían hacer un parque infantil con muchos árboles así la atmósfera se purificará.*» D'altra banda, moltes de les cartes publicades fan referència a l'opinió dels valencians, com una opinió canalitzada i demostrada a través de les cartes al director del diari.

J. M. Sabater ho resumeix així en la seua carta del dia 26 d'octubre de 1973: «*ahora por las "Cartas al director" vamos tomando consciencia de que es ¡un clamor! en favor de la solución ajardinada. Sólo algún raro caso habla de pistas, sin descuidar tampoco lo del jardín.*» Potser el clamor no era tal, però finalment l'estratègia de *Las Provincias* va acabar donant els seus fruits, i tot i que amb diversos usos, el riu definitivament no es va convertir en autopista.

Les dues cartes de *Levante*, no obstant, obviaven tant la solució mixta com l'opció del riu com a espai verd. Així, la primera de les cartes optava⁵⁹ per la creació d'aparcaments per a solucionar el que l'autor considera «*el gran problema de Valencia*», mentre que la segona⁶⁰ considerava que calia destinar la totalitat del riu a una autopista per crear una xarxa viària que unira l'àrea metropolitana amb la ciutat). Contrasta doncs no només la diferència de cartes sobre l'ús del riu en un i altre diari, amb un clar interès de *Las Provincias* per generar debat, sinó també les postures. Mentre en *Las Provincias* cap de les 33 cartes es mostren favorables a dedicar el riu exclusivament a una autopista

---

59. A. M. M. Carta «Aparcamiento en el centro». *Levante*, 7 de juny de 1974.

60. Fransobel. Carta «Autopistas». *Levante*, 31 de juliol de 1974.

o a aparcaments, les dues úniques publicades en el diari del Movimiento es decanten per aquesta opció.

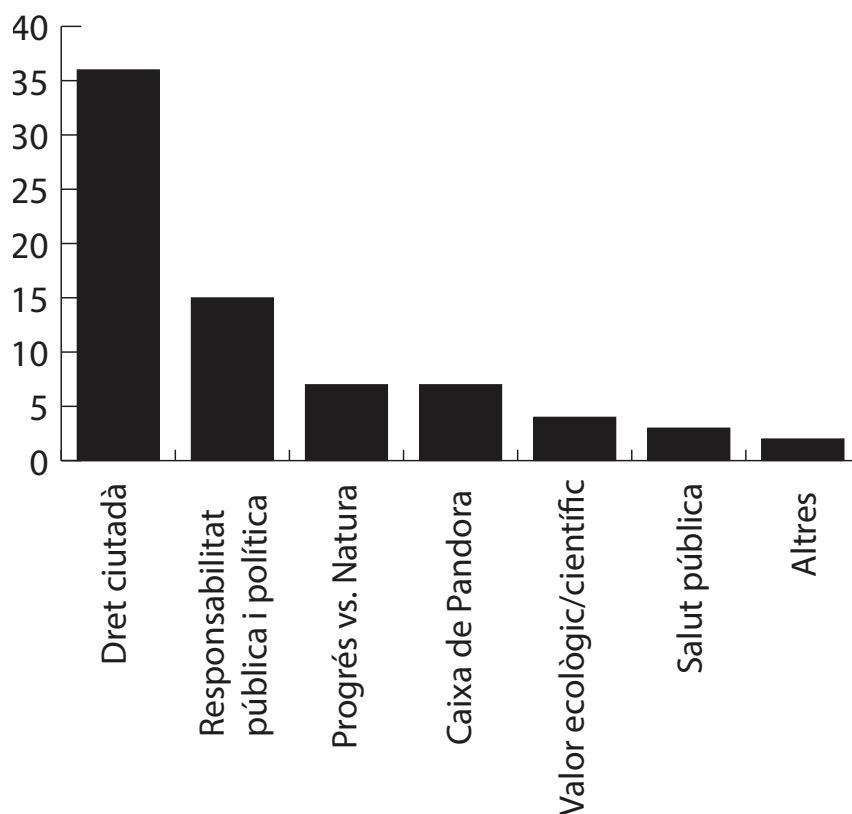
4.2.2. Els *frames* ambientals sobre el llit de riu Túria

El marc o *frame* que va predominar en els articles sobre el llit del riu Túria va ser el de «Dret ciutadà» (n=36), present en un 48,6% dels articles. En segon lloc trobem el *frame* «Responsabilitat política i pública» (n=11) en un 9,5% de les peces i en tercer «Progrés vs. Natura» (n=7) i «Caixa de Pandora» en un 9,5% de les peces cadascun (veure Gràfica 4.2.1).

En el tema del llit del riu Túria, d'una manera similar a com ocorria en el Saler, el marc «Dret ciutadà» (n=36) també ve definit per les referències als drets dels veïns de València a comptar amb espais verds. En moltes ocasions es fa referència al «poble valencià», com un recurs per a validar l'opinió dels qui defensen aquesta opció. Així, *Las Provincias* principalment eleven un dret ciutadà a un dret d'un poble a reclamar allò que considera oportú. Són comunes les referències en aquest sentit a què l'Ajuntament i el Ministeri d'Obres Públiques s'han compromès a fer en el Saler allò que els ciutadans de València desitgen.

Aquesta opció lliga amb el segon *frame*, «Responsabilitat política i pública» (n=15), en el qual es fa referència a la gestió dels poders públics en aquesta qüestió, fent èmfasi en la necessitat de passar per una solució política del problema. Aquests articles presenten el problema del llit del Túria com una qüestió de planificació urbana, i en aquest sentit l'emmarquen dins de l'àmbit de la gestió política.

D'altra banda, és interessant els *frames* «Progrés vs. Natura» (n=7) i «Caixa de Pandora» (n=7), com les dues cares d'un mateix problema. Els articles del primer marc aborden el problema des de l'equiparació de progrés

Gràfica 4.2.1. *Frames* presents en els articles de *Las Provincias* i *Levante* sobre l'antic llit del riu Túria en el període 1973-1974: 1) Dret ciutadà (n=36, dos d'ells publicats en *Levante*). 2) Responsabilitat política i pública (n=15, un d'ells publicat en *Levante*). 3) Progrés vs. Natura (n=7, un d'ells publicat en *Levante*). 3) Caixa de Pandora (n=7). 4) Valor ecològic/científic (n=4). 5) Conflicte (n=4). 6) Salut pública (n=3). 7) Altres: Recursos i desenvolupament econòmic (n=1) i Simbol d'identitat (n=1).

amb automòbil, mentre que els del segon posen l'accent en les conseqüències negatives d'aquest progrés. Així, els primers textos, partint de que és necessari l'ús de l'automòbil com a part del progrés de la nostra societat, argumenten que és necessària l'autopista per unir l'aeroport de Manises amb el port de València, o per crear una xarxa viària en tota l'àrea metropolitana. Els articles emmarcats dins del segon *frame*, per la seua part, posen l'accent en les conseqüències d'optar per aquest tipus de progrés, que vindrien principalment per l'augment de la contaminació i la pèrdua de qualitat de vida dels veïns de València.

Aquest *frame* està en certa forma relacionat amb el de «Salut pública» (n=3), present en textos que fan referència a les conseqüències negatives per a la salut humana que tindria el fet d'ampliar el trànsit de vehicles per la ciutat de València, amb l'augment de malalties i la pèrdua de qualitat de vida, i les conseqüències positives que en tindria el fet de destinar el riu a jardí. No obstant, trobem una diferència en certa tendència al catastrofisme i l'exageració en el *frame* «Caixa de Pandora». L'exemple perfecte seria la carta que ja hem vist de Néstor Ramírez,⁶¹ on entre altres qüestions s'apunta a com afectaria l'augment de la contaminació a la salut dels valencians, un text que dibuixa una visió d'una València pràcticament inhabitable per als ciutadans, en un escenari apocalíptic on la contaminació i els cotxes condicionen la vida de la ciutat.

Un grup reduït d'articles (n=4) presenten com a *frame* principal «Valor ecològic/científic». Aquests textos defenen la necessitat d'una zona verda en la ciutat en el context del valor ecològic que suposaria aquest espai: es descriu la flora que hi podria créixer, la fauna que hi podria habitar, etc., així com la necessitat d'apostar per la creació d'espais verds i boscos urbans. Un exemple el trobem en aquest article del biòleg Ignacio Docavo, que també lliga la qüestió del riu amb la del Saler:

Meditemos en el viejo cauce del río. ¿Aún vacilamos sobre su destino? Estamos viendo morir un bosque [el Saler], un pulmón suburbano de un valor inconmensurable para la salud física y síquica de todos los valencianos. [...] El mundo precisa pulmones, bosques, prados, ríos limpios, paisajes maravillosos, aguas cristalinas, aire puro, oxígeno que limpie pulmones y conciencias.

Ignacio Docavo. «Valencia y sus espacios verdes». *Las Provincias*, 12 de desembre de 1973.

---

61. Néstor Ramírez. «En el cincuentenario de la autopista del Turia». *Las Provincias*, 16 de novembre de 1974.

Per últim, trobem també de forma anecdòtica pràcticament dos *frames* en un text cadascun: «Recursos i desenvolupament econòmic» (n=1) i «Símbol d'identitat». En el primer text⁶² l'autor proposa una sèrie de solucions destinades a l'explotació del riu per empreses o a la construcció d'un tren pel llit del Túria, on l'argument principal és la creació de llocs de treball i la potenciació del turisme. El segon text,⁶³ publicat dins del concurs organitzat per *Las Provincias*, converteix el riu en un símbol de la ciutat:

De todos los rasgos definidores de la ciudad de Valencia, ninguno tan fundamental, tan originario, tan básico, como el viejo cauce del Turia. [...] Cualquiera, no sólo en España, sabe que "La ciudad del Turia" es nuestra Valencia.

Vicente Ribarrocha. Carta «El rostro de la madre». *Las Provincias*, 24 d'abril de 1974.

En quant a la relació entre els *frames* i la seua postura respecte al medi ambient i a l'ús que se li havia de donar al riu (Taula 4.2.1), la majoria dels textos no defenien ni a favor ni en contra la necessitat de conservar o protegir la natura. La defensa de destinar l'ús del riu a una opció o altra no es va basar en arguments ecològics. Tan sols en uns pocs textos es va argumentar a favor de la protecció o la conservació del medi ambient, bé definint una nova concepció del progrés «ecològic» per oposició a un progrés no respectuós amb la natura («Progrés vs. Natura»), bé descrivint els perjudicis que l'autopista tindrà per al medi ambient («Caixa de Pandora») o bé subratllant la importància d'un bosc urbà per a la conservació de la biodiversitat («Valor ecològic/científic»).

D'altra banda, en la relació del *frames* amb la postura dels textos respecte al destí del riu, observem que és el marc «Progrés vs. Natura» i el que està

---

62. J. M. F. Carta «Aprovechamiento del cauce del Turia». *Las Provincias*, 23 de març de 1974.

63. Vicente Ribarrocha. Carta «El rostro de la madre». *Las Provincias*, 24 d'abril de 1974.

Taula 4.2.1. Postura dels textos sobre l'antic llit del riu Túria en relació al seu *frame* dominant. Els textos s'han classificat en funció de: a) suport a la protecció de la natura; b) defensa de l'opció del riu com a jardí o com a autopista. Els textos neutrals o amb una postura no explícita s'han classificat com NP (no postura).

Frames Riu Túria	Postura	
	a) Suport a la protecció de la natura	b) Destí del riu
Dret ciutadà (n=36)	Sí 0% No 0% NP 100%	Jardí 83,3% Autopista 11,1% NP 5,6%
Responsabilitat política i pública (n=15)	Sí 0% No 0% NP 100%	Jardí 33,3% Autopista 0% NP 66,7%
Progrés vs Natura (n=7)	Sí 14,3% No 0% NP 85,7%	Jardí 14,3% Autopista 57,1% NP 28,6%
Caixa de Pandora (n=7)	Sí 14,3% No 0% NP 85,7%	Jardí 85,7% Autopista 0% NP 14,3%
Valor ecològic/científic (n=4)	Sí 50% No 0% NP 50%	Jardí 100% Autopista 0% NP 0%
Salut pública (n=3)	Sí 0% No 0% NP 100%	Jardí 100% Autopista 0% NP 0%
Recursos i desenvolupament econòmic (n=1)	Sí 0% No 0% NP 100%	Jardí 0% Autopista 100% NP 0%
Símbol d'identitat (n=1)	Sí 0% No 0% NP 100%	Jardí 100% Autopista 0% NP 0%

present en un major percentatge d'articles que defensen l'opció de l'autopista o els aparcaments com a ús per al llit del riu. Com hem vist, aquests articles equiparen el progrés amb l'automòbil i per tant estan a favor de potenciar el seu ús amb la construcció d'autopistes i facilitar l'accés a la ciutat amb aparcaments.

4.3. L'Albufera de València: La declaració del primer Parc Natural valencià i la seua repercussió en premsa (1986-1990)

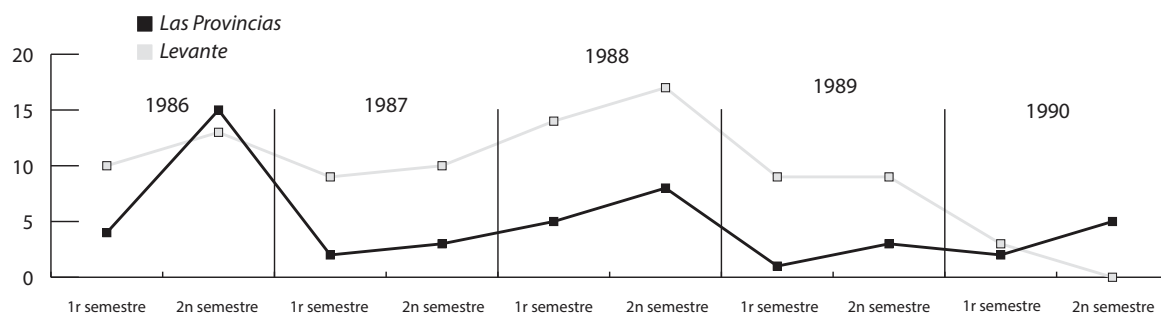
4.3.1. Les columnes sobre el Parc Natural: Arguments i recursos

A continuació es presenten els principals resultats de la investigació referents a la declaració del Parc Natural de l'Albufera, on s'ha analitzat les peces d'opinió de *Levante* i *Las Provincias* en el període comprés entre 1986 i 1990. Seguint l'esquema de la tesi, es detallen primer de forma quantitativa les peces publicades en cadascun dels diaris, mentre que en un segon bloc s'analitzen els principals arguments esgrimits per a posicionar-se sobre el Parc Natural de l'Albufera.

a) Anàlisi quantitativa

Durant el període estudiat, s'han recollit un total de 145 peces periodístiques, la majoria d'elles en el diari *Levante*. Aquest diari va publicar noranta-quatre peces: trenta-quatre articles i tribunes d'opinió, vint-i-sis vinyetes gràfiques, divuit cartes al director, catorze columnes i dos editorials. *Las Provincias*, per la seua banda, va publicar cinquanta-una peces: dèneu cartes al director, setze columnes, dotze articles i tribunes d'opinió i quatre vinyetes. A diferència del període 1973-1974, en aquesta ocasió és el diari *Levante* qui dedica més peces d'opinió a la qüestió de l'Albufera, una tendència que es produeix pràcticament durant els cinc anys analitzats (Gràfica 4.3.1).

El diari *Levante* presenta una major varietat de procedència de les signatures en comptar amb cinquanta peces signades per periodistes i col·laboradors gràfics dels diari, dotze per lectors, deu per ecologistes, vuit

Gràfica 4.3.1. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre el Parc Natural de l'Albufera durant el període 1986-1990. Es pot observar que el diari *Levante* manté la tendència a publicar més peces que *Las Provincias*, exceptuant el segon semestre de 1986 i el segon semestre de 1990.

per científics, sis per polítics, tres per caçadors, dues per agricultors i tres per altres. *Las Provincias* per la seua banda, publica vint-i-tres peces signades per periodistes o col·laboradors, setze per lectors, set per polítics, dues per ecologistes i una per un científic, per un agricultor i per un caçador.

En quant a la posició dels articles respecte a la necessitat de conservar el medi ambient i respecte al Parc Natural de l'Albufera, en el diari *Levante* seixanta-cinc articles es mostraven a favor de la protecció del medi ambient, vuit es mostraven favorables a la seua protecció però per motius utilitaristes (econòmics, per afavorir el turisme...) i cinc es posicionaven en contra de la seua protecció. La majoria d'articles (quaranta-set) es mostraven favorables a la protecció de l'Albufera i set ho feien en contra. Hi havia un gran nombre d'articles que es limitaven a descriure i analitzar la polèmica sobre el parc sense posicionar-se a favor o en contra.

També trobem diferències en els dos diaris respecte al tema tractat en els articles. En el cas de *Levante* un 81,9% (setanta-set peces) tractava la qüestió de l'Albufera davant un 18,1% (dasset peces) al Saler, mentre que *Las Provincias* va dedicar una proporció menor a l'Albufera (62,7% amb trenta-dues peces davant les quinze dedicades al Saler, un 37,3% dels articles).

El diari *Las Provincias* per la seua banda va publicar vint-i-sis articles que es mostraven favorables a la protecció del medi ambient, deu que eren partidaris de la seua protecció però des d'un punt de vista utilitarista, i set que es mostraven contraris. Respecte al Parc Natural de l'Albufera, divuit articles es mostraven a favor i cinc en contra. De la mateixa manera que en el diari *Levante*, hi havia un gran nombre d'articles dels quals no es podia deduir pels seu contingut la seua postura.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

La majoria d'articles es posicionen a favor de la protecció de l'Albufera de València, prova de què el discurs ambiental s'ha assumit pels mitjans de comunicació i per la societat. No obstant, en molts casos s'entreveu aquesta posició com el que podríem denominar un discurs «políticament correcte», darrere del qual s'amaguen tesis contràries al discurs ecologista i inclús atacs als propis conservacionistes. Així, les veus més crítiques amb el Parc Natural, provinents del món de la caça i de l'agricultura, es mostren partidaris de la protecció del llac, sempre i quan aquesta no perjudique els seus interessos. És a dir, aquells que adopten una actitud més agressiva contra la protecció del parc ho fan des d'una actitud autoproclamada com a protectora de la natura, tot i que dels seus arguments es dedueix el contrari.

El Parc Natural de l'Albufera: Protecció i conservació

El grup més nombrós d'articles és el corresponent a la protecció i conservació del parc (59 peces): trenta-cinc apareguts *en Levante* i vint-i-quatre *en Las Provincias*. D'aquests articles, només de quatre d'ells es desprèn clarament una posició negativa davant la protecció de la natura o una nul·la sensibilitat al respecte, tots publicats *en Las Provincias*. Un dels casos més significatius, i que reflecteix la posició d'una part dels valencians que utilitzen

el parc –especialment la Devesa del Saler– com a zona d’oci, el trobem en aquesta carta al director que critica la falta d’aparcaments públics en contrast amb la protecció de les dunes:

Por qué todo aquel espacio, de terreno arenoso e inútil a todos los efectos, que se extiende entre los aparcamientos y el susodicho paseo, donde apenas si se cría algún lentisco, o alguna coscoja, o vive alguna lagartija (perdón, compañeros ecologistas), con un costo de “cuatro perras”, no se habilita –siquiera fuere provisionalmente– para aparcamiento de vehículos.

Felipe Ruiz Sánchez. Carta al director «Aparcamientos en el Saler». *Las Provincias*, 6 de setembre de 1990

Aquesta zona a què es refereix el lector va ser posteriorment regenerada, una vegada enderrocat el passeig marítim, i es van recuperar les dunes que havien estat destrossades per la urbanització dels anys setanta. En la carta del lector no trobem cap sensibilitat cap a la possible recuperació de la zona, i només es detecta un sentiment utilitarista de la platja, inclús amb alguna referència despectiva als ecologistes. És en les cartes al director on més abunda aquest tipus d’arguments, especialment sobre el Saler, un espai tradicionalment molt lligat a l’oci dels veïns de l’àrea metropolitana de València. Si bé, a diferència d’aquest exemple, la resta de cartes sí que fan referència a problemes ecològics com la contaminació de les platges o de l’aigua, ho fan també des d’un punt de vista de l’ús que se li dona a la platja, inclús des d’una perspectiva econòmica en fer referència al turisme que pot generar unes platges netes:

Cuando pienso en el disgusto que se deben llevar los extranjeros que vienen a veranear al Sidi-Saler. Cuando días atrás soñaban con playas del Caribe, con enormes olas azules y grandes palmeras. Y no encuentran más que: alquitrán, suciedad a porrillo, animales muertos y una gran repugnancia.

José Arturo. Carta al director «La playa de El Saler». *Las Provincias*, 9 d’agost de 1986

D'una forma similar es posiciona un altre lector, en aquest cas del diari *Levante*, sempre amb el turisme com activitat a les quals s'han de supeditar les actuacions en les platges del parc:

Se observa cómo llegan numerosos turistas nacionales y extranjeros y los mismos ciudadanos de la Comunidad Valenciana, y la mayoría de ellos, al ver la precaria situación de dichas playas, con sus caravanas, emprenden marcha para otras zonas más higiénicas y limpias.

José López Rodríguez. Carta al director «Que el alcalde visite el Saler». *Levante*, 10 de juliol de 1987

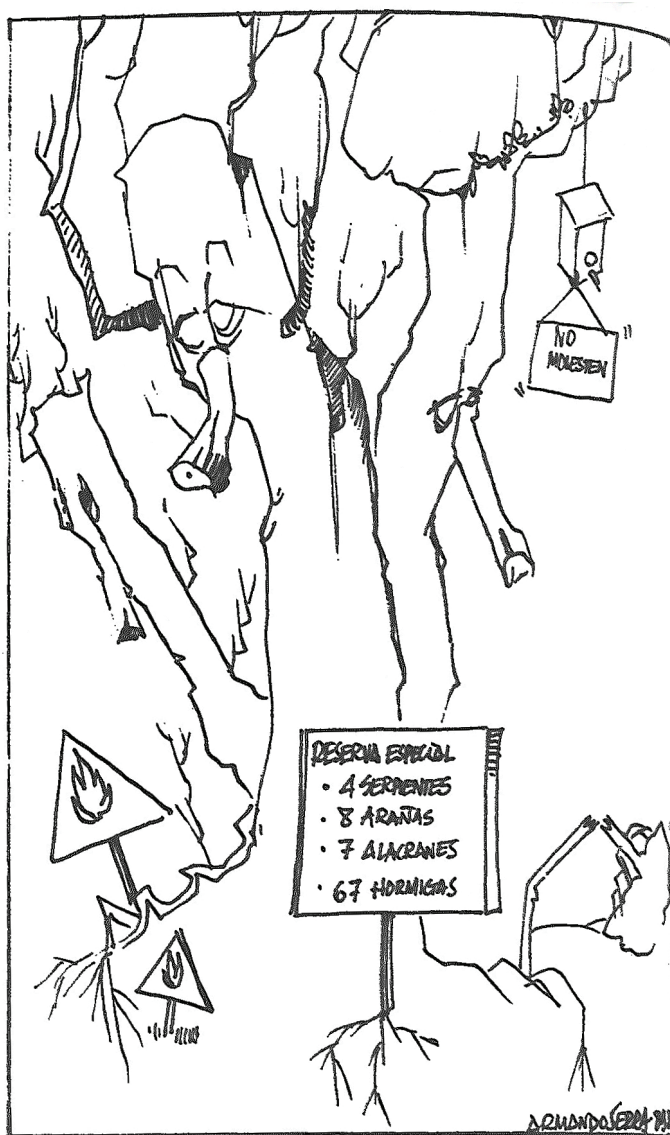
Així, la protecció de la natura no es veu com un fi sinó com el mitjà per aconseguir beneficis socials i econòmics per a la societat. En aquesta línia, trobem relacionat un argument que més tard veurem que és utilitzat en relació a l'agricultura i la caça al parc: la protecció de la natura és positiva sempre que no perjudique els interessos dels ciutadans. És el cas d'aquesta columna breu signada per un periodista de *Las Provincias*:

Creo que la declaración es necesaria, aunque huyendo como apestados de quienes, si pudieran, vallarían el campo y pondrían carteles de "prohibido pisar los rastrojos".

José Miguel García. «Peine». *Las Provincias*, 26 d'agost de 1986

En la mateixa línia podem enquadrar la vinyeta d'Armando Serra (Figura 4.3.1) en *Las Provincias*, de la qual es desprèn una posició irònica davant la protecció del medi ambient. Aquesta peça, publicada el 5 de juliol de 1989 acompanya una notícia sobre la falta de neteja de la Devesa del Saler, la qual cosa pot provocar incendis segons el redactor. Els arguments de l'Ajuntament i dels biòlegs per no retirar els arbres caiguts són de caràcter biològic: aquests

proporcionarien humus i afavoririen el desenvolupament de petites espècies. La posició crítica de la notícia cap a aquestes actuacions es reforça amb la vinyeta que ridiculitza aquests arguments representant dos arbres amb rostres tristos dels quals pegen cartells amb un «No molesten» per a un niu d'ocells, i un rètol als seus peus on es pot llegir: «Reserva natural: 4 serpientes, 8 arañas, 7 alacranes, 67 hormigas». Una vinyeta que pretén posar de manifest la insignificança de la fauna que es protegeix, davant la importància dels arbres, que apareixen humanitzats i presentats com a víctimes del Parc Natural.

Figura 4.3.1. Vinyeta d'Armando Serra, publicada en el diari *Las Provincias* el 5 de juliol de 1989, acompanyant la notícia «El Saler, en trance de convertirse en estopa».

En l'altra banda trobem els articles favorables a la protecció de l'Albufera i de la Devesa. Mentre hi ha sis peces que es mostren neutres respecte a la qüestió, és a dir, que es limiten a descriure la problemàtica del parc sense

posicionar-se en cap sentit, hi ha un total de trenta-dues peces que s'han catalogat com a favorables a la protecció i conservació de la natura.

Entre aquestes peces destaca un editorial de *Levante* que ens mostra la posició del diari cap al Parc Natural de l'Albufera, on ja s'avancen algunes polèmiques que esdevindran amb el debat sobre el parc:

Será necesario que el plan contemple aspectos tan importantes como la ordenación del territorio, el desarrollo de las previsiones de protección de los planes generales, la contaminación de las aguas, el avance de los procesos de urbanización, la transformación de cultivos, el peligro de desaparición de las especies autóctonas, así como actividades encaminadas a fomentar las visitas y el conocimiento del parque. [...]

Sería imprescindible buscar la vía del consenso desde el principio –cuestión que a nadie se le escapa va a ser complicada en esta ocasión– y avanzar por la senda de la salvaguarda del medio ambiente [...] aunque sea a base de sacrificar una parte de los muchos intereses que se acumulan en una zona que es necesario recuperar para todos.

Editorial «Un plan sin precedentes». *Levante*, 28 de
novembre de 1986

Las Provincias no comptava amb espai editorial, tot i que la columna de la seua directora, María Consuelo Reyna, era la que fixava les prioritats del diari i la seua postura cap a l'actualitat (Mateu i Domínguez, 2011b). La periodista va dedicar dos articles al tema de la conservació i la protecció, posicionant-se a favor de la conservació de l'Albufera tot i que en la línia antropocèntrica abans comentada. Els seus arguments, front als «ambientals» de l'editorial de *Levante*, es posicionen més amb l'ús de l'espai natural:

Figura 4.3.2. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* el 16 de març de 1989, acompanyant la notícia «Tráfico abre vías alternativas para la conservación ecológica».

La degradación del Saler y la seguridad de los niños en la playa no es un “problema angustioso y acuciante”, de esos que el Ayuntamiento alardea de haber resuelto. ¿Dónde ponemos, señor alcalde, el desastre del Paseo Marítimo desaparecido y las dunas no aparecidas?

María Consuelo Reyna. «Ni paseo, ni dunas». *Las Provincias*,
3 de maig de 1987.

Front a aquesta postura antropocèntrica i utilitarista, destaca la visió de l'humorista gràfic Ortifus⁶⁴ en el diari *Levante*, que dedicarà 26 vinyetes a la conservació del parc, moltes d'elles precisament a criticar postures com les que posaven abans la necessitat d'accedir en cotxe a la platja que el fet de protegir la reserva natural de la Devesa del Saler (Figura 4.3.2).

64. Antonio Ortiz Fuster (València, 1948), àlies Ortifus, és un conegut humorista gràfic valencià. Va iniciar la seua carrera en la dècada dels vuitanta en mitjans com *Diario de Valencia* i *Noticias al día*. El 1984 inicia la seua col·laboració en el diari *Levante*, que continua fins a l'actualitat.

Política i gestió del parc

La política i la gestió del parc tampoc no van estar exemptes de polèmica, especialment en allò relatiu al director del Parc Natural, que va rebre crítiques de tots els sectors implicats: ecologistes, agricultors i caçadors, i polítics. Un total de quaranta-sis peces van estar centrades en temes polítics i de gestió: trenta-dues de *Levante* davant de les catorze de *Las Provincias*. Tant des d'un diari com des de l'altre, un dels principals arguments que s'extrauen dels seus textos d'opinió és la de la crítica a l'electoralisme del PSPV, al capdavant de la Generalitat, a l'hora de la declaració del Parc Natural de l'Albufera. Tots dos diaris acusen el Consell de no posar els mitjans suficients ni l'interès a conservar el Parc.

Entre els articles de *Las Provincias*, destaquen dos textos de Jesús Sánchez Carrascosa, periodista d'aquest diari, on el motiu del Parc Natural és utilitzat per a realitzar una crítica política al PSPV.

La gente tiene unas necesidades y los políticos (y sus nefastos asesores) tienen otras. Las necesidades del ciudadano son claras: calidad de vida, buenos colegios, buena sanidad, un medio ambiente limpio, buenos servicios sociales. Y las necesidades de los políticos y de sus colaboradores también están claras: pasárselo bien, aumentar su poder y ganar el máximo dinero que les permita la ley. [...] En El Saler, decidieron hacer un parque natural para proteger sus valores ecológicos y para entregarlo sano y salvo al ciudadano. Hasta aquí, perfecto. Pero a la hora de explicar cómo y por dónde se accede a la playa, a la hora de ordenar la depositación y recogida de basuras, a la hora de dar clases de civismo para que todos sepamos hacer buen uso de este rico patrimonio, van y se nos ponen intelectuales. [...] Lo que El Saler necesita, a parte de un servicio de mantenimiento constante y eficaz, es un buen montón de papeleras y cubos de basura, acompañados de carteles donde figuren su

situación y donde se explique el valor ecológico de aquel lugar para que la gente lo cuide por considerarlo valioso, y no por real decreto.

Jesús S. Carrascosa. «El Saler no tiene moqueta». *Las Provincias*, 9 de juny de 1988.

És interessant l'ús en aquesta columna de l'expressió «*medio ambiente limpio*», ja que redueix el problema ambiental a una qüestió simplement de neteja, que tal i com conclou al final del paràgraf, se soluciona amb la instal·lació de papereres i contenidors de fem. Aquesta tendència a la simplificació del problema de l'Albufera serà molt comú en el diari *Las Provincias*, que confronta la seua posició de «sentit comú» amb la postura «fantasiosa» dels polítics. Aquest tipus d'articles anirien en la mateixa línia dels textos de l'anterior apartat. Tot i que centrats en la crítica política, la posició que pren el diari és que un excés de «proteccionisme» de l'espai perjudica els seus usuaris, de la qual cosa és després la seua concepció utilitarista de la natura. També el periodista criticaria el director del parc, culpabilitzant-lo dels aterraments il·legals de la marjal.⁶⁵

El director del Parc, Carlos Auernheimer, protagonitzaria també diferents articles del diari *Levante*, en una polèmica en la qual participarien ecologistes i polítics de l'esquerra. En aquest sentit trobem cinc articles publicats en 1988, i dos publicats un any més tard. En aquest grup s'inclouen dos articles on el director es defendria de les acusacions.

El 13 de gener de 1988, el president d'Acció Ecologista-Agró, Rafael Pardo, va publicar una tribuna on s'assenyalava que després d'un any i mig amb Carlos Auernheimer al capdavant del Parc, la situació delicada de l'Albufera no s'havia solucionat:

---

65. Jesús S. Carrascosa. «Nombre y apellidos». *Las Provincias*, 2 de febrero de 1988.

... cuando se pide su dimisión [de Carlos Auernheimer] como director del parque natural de la Albufera por la mala gestión que ha realizado, argumenta que esto no solucionaría nada. Esta respuesta es muy alarmante porque puede significar que la mala gestión del parque no se deba a su “exceso de trabajo”, sino a la política medio ambiental del Consell, con lo cual estaríamos, según lo denunciábamos en su día, con que el decreto de declaración de parque natural para la Albufera habría sido tan sólo una maniobra meramente electoralista.

Rafael Pardo. «¿Para cuándo la Albufera?». *Levante*, 13 de gener de 1989.

Auernheimer, per la seua banda, es va defensar titllant de «catastrofistas» i interessades les acusacions contra la seua gestió. Així contestava uns dies després del primer article de Pardo en *Levante*:

En las últimas semanas hemos oído algunas voces alarmistas sobre el futuro del Parque Natural de la Albufera. Parecería que el parque se muere ante la indiferencia de la Administración, que se ha comprometido a conservarlo. Mi opinión sobre el tema es otra. Ocurre, desgraciadamente, que las visiones catastrofistas tienen mejor prensa que las posturas positivas.

Carlos Auernheimer. «En torno al parque de la Albufera». *Levante*, 19 de gener de 1988.

Víctor Navarro Matheu,⁶⁶ membre de la junta rectora del Parc per Acció Ecologista, i les regidores d'Esquerra Unida en l'Ajuntament de València, Carme Arjona i Empar Ferrando,⁶⁷ tornarien a contestar al director del parc, aprofundint en les crítiques a aquest. Navarro acusava directament Auernheimer de falsejar

---

66. Víctor Navarro Matheu. «Auernheimer falsea los hechos». *Levante*, 27 de gener de 1988.

67. Carme Arjona i Empar Ferrando. «Director conservador o batle general de l'Albufera». *Levante*, 24 de febrer de 1988.

els fets en el seu text, i posava en evidència els desacords existents al si de la Junta Rectora de qüestions d'importància com la regulació de la caça (a la qual eren contraris els ecologistes), la prohibició de la transformació dels cultius d'arròs i sobre les sancions a empreses contaminants. Totes tres, qüestions clau per a l'establiment del Pla especial que estava pendent d'aprovar-se.

La polèmica amb els arrossers

Les crítiques més intenses al decret i la presentació del primer Pla Especial van venir per la superfície del parc, i van propiciar una campanya en contra per part de les associacions d'agricultors (Figura 4.3.3). Sobre aquest tema, *Levante* va publicar quinze articles (onze articles i tribunes d'opinió, tres cartes al director i una vinyeta) i *Las Provincias* vuit (cinc articles i tres cartes). Els opositors al parc consideraven l'extensió massa gran, i pretenien que es limitara al llac en sí mateix i la franja de bosc de la Devesa. Van ser les cambres agràries, alguns municipis arrossers i el partit Alianza Popular (actual Partit Popular) –amb el polític Martín Quirós al capdavant– els qui van presentar les primeres al·legacions al decret de creació del parc (Piera, 1988).

La concepció del llac per part dels agricultors de la marjal la resumeix l'assagista valencià Joan Fuster –veí de Sueca, localitat banyada per l'Albufera– en un breu llibre dedicat al llac: «Si per ells fos [pels agricultors], a hores d'ara ja no quedaria ni senyal de l'Albufera. L'haurien aterrada del tot. [...] El camperol s'irrita o es burla de qualsevol concepció de la terra que no siga l'agrícola, i en particular, en rebutja les admiracions estètiques. El "paisatge", per a ell, és una simple vel·leïtat de la gent ciutadana, increïble i propensa a la lírica d'excursió dominical. Déu no ha creat la "terra" perquè ens entretinguem mirant-la, sinó perquè la conreem. L'Albufera es redueix a una bassa d'aigua notòriament improductiva, i susceptible, per contra, de ser dessecada i de donar esplets. Tal és la convicció més generalitzada» (Fuster, 1993).

Figura 4.3.3. Noticias relacionades amb l'oposició dels agricultors al Parc Natural de l'Albufera. A l'esquerra, Baltasar Bueno. «Los agricultores arroceros contra el Parque de la Albufera, oficial». *Las Provincias*, 2 de novembre de 1988. A la dreta, V. Ll. «Los agricultores ven el Parque de la Albufera como una limitación al desarrollo de la zona». *Las Provincias*, 13 de novembre de 1988.

En aquest context s'ha d'entendre la reacció dels agricultors davant el parc, que van veure en ell un atac als seus interessos. El periodista Emili Piera,⁶⁸ també veí de Sueca, resumeix la polèmica en el diari *Levante* el 1988:

Hace unos días, la prensa recogió las razones de los arroceros de mi pueblo que han recurrido el decreto de creación del Parc Natural de l'Albufera. Se

68. Emili Piera (Sueca, 1954) és un periodista i escriptor valencià, habitual col·laborador de mitjans com *Levante* o la *Cartelera Turia*. És autor del llibre *El cas de l'Albufera: zones humides valencianes* (1988).

metían con los ecologistas como es natural y no sólo porque es el deporte de moda. A continuación, estas buenas gentes presumían de ser los verdaderos guardianes de la armonía ambiental y atribuían todos los saqueos del patrimonio físico a los perversos industriales. No está mal como argumento de una película de Tarzán, aunque lo veo más como un síntoma cualquiera de la viejísima enfermedad infantil que tiende a situar fuera de nosotros mismos la causa de nuestras desgracias. [...] Es “natural” que los arroceros se metan con los ecologistas: ¿Desde cuándo un oficinista de Frankfurt ha entendido a un navajo de Arizona? [...] Ecologistas y arroceros pertenecen a dos sistemas antropológicos distintos, obedecen a códigos diferentes.

Emili Piera. «La húmeda niña mimada». *Levante*, 15 de noviembre de 1988.

El periodista contraposava així els interessos dels arrossers amb els dels ecologistes, subratllant la dicotomia que va marcar la polèmica de l'Albufera, on sovint es va acusar els ecologistes de desconeixement del parc natural, presentant-los com gent de ciutat allunyats de la realitat de l'espai natural, en contraposició als arrossers i els caçadors, que serien els veritables coneixedors de l'Albufera. La següent carta resumeix el sentir de molts dels habitants de la zona:

Desitge un parc natural, encara que sóc partidari que es limite tan sols als límits de l'Albufera actual. [...] Desitge un entorn nostre, dels habitants, dels agricultors i dels caçadors que durant molts anys hi eren ací, i tot era meravellós. [...] Uns senyors, als que mai els he vist en la marjal, ens diuen que la culpa és dels agricultors que contaminen i aterren; dels caçadors que espantegen les aus protegides.

José R. Ibor. Carta al director «El parc natural de l'Albufera». *Las Provincias*, 1 de desembre de 1988.

El diari *Las Provincias* va prendre partit pels agricultors, només exceptuant els dos articles publicats per Carlos Auernheimer, a forma de rèplica, on el director del parc natural va denunciar la «*intoxicación informativa*» i la «*campaña de desprestigio*» general sobre el parc amb motiu del conflicte amb els arrossers.⁶⁹ No obstant, *Las Provincias* va marcar distàncies amb certes declaracions des de les cambres agràries que asseguraven que l'Albufera no es podia considerar un parc natural. On va posar l'accent el diari va ser en presentar els agricultors com els grans perjudicats per la declaració de la zona com a espai protegit. En aquest sentit es posicionava el periodista José Miguel García en un breu article d'opinió⁷⁰ i la directora del diari, María Consuelo Reyna en la següent columna:

¿Tanto le costaba al ex-director general hacer un esfuerzo y recibir a un grupo de agricultores a los que, a cuenta de la Albufera, les están dando bofetadas por todas partes? Algún día habrá que decir que si hoy es posible declarar la Albufera parque natural, es porque antes hubo agricultores que cultivaron arroz. Sin agricultores, la Albufera sería hoy como el Saler. [...] Lo menos que se merecen los agricultores es que se les trate con un cierto respeto porque, en definitiva, a ellos se les está pidiendo el sacrificio en beneficio de todos los valencianos.

María Consuelo Reyna. «No saben quien manda». *Las Provincias*, 21 de gener de 1989.

El diari *Levante*, per la seua banda, va optar per mantenir un to més crític amb les associacions d'agricultors i amb les manifestacions contràries al parc, on el director del diari, Ferran Belda, veia un cúmul d'interessos que anaven

---

69. Carlos Auernheimer. «El Parque Natural de la Albufera y los agricultores arroceros». *Las Provincias*, 27 de novembre de 1988.

70. José Miguel García. *Las Provincias*, 13 de maig de 1988.

més enllà dels purament agrícoles tal i com explicava en la seua columna «Bastos»:

Como si de la mismísima caja de Pandora se tratara, la publicación de un simple avance del plan especial de protección del parque natural de la Albufera ha levantado una oleada de protestas que culminará el viernes, con una manifestación de arroceros ante el palacio de la Generalidad, pero que dispondrá de más de un epígono en cuanto se sumen a la invectiva más o menos antiecológica otros sectores que hasta la fecha han guardado silencio, pero que, para qué dudarlo, no tardarán en exceso en hacer oír su voz. Me estoy refiriendo a propietarios de “campings” situados en la zona a proteger, industriales que serán obligados a depurar los vertidos de sus fábricas, etc.

Ferran Belda. «La zona pantanosa del parque». *Levante*, 29 de noviembre de 1988.

En la mateixa columna, el periodista criticava l'actitud demagògica del president d'UFADE (Unión de Federaciones de Agricultores de España), José María Giralt, per acusar la Conselleria de «*interesarle mucho más el futuro de los patos que el de las personas*», però també d'incompetència al Govern per no saber aturar les acusacions i manipulacions de certs sectors:

Al margen de la politización que pueda hacerse de la cuestión, ni la Conselleria de Agricultura ni la de Obras Públicas han sabido conjugar los intereses particulares de los arroceros con los de la colectividad, al tiempo que cerraban los resquicios por los que se han colado instigadores del conflicto [...].

Ferran Belda. «La zona pantanosa del parque». *Levante*, 29 de noviembre de 1988.

És interessant també l'anàlisi que el periodista J. J. Pérez Benlloch feia de la polèmica en el mateix diari, mostrant-se partidari de regular l'agricultura al

parc per tal de no crear precedents que més tard obriren la porta al turisme o a altre tipus d'activitats econòmiques. En aquest sentit, coincidia amb el director del diari en veure més sectors interessats en la limitació del parc, més enllà dels arrossers:

Me apresuro a declarar que los arroceros no son culpables, o no lo son principalmente, de este desastre. [...] como el mismo director del parque ha escrito estos días, “sin arroz no hay zona húmeda”. Carlos Auernheimer ha sido muy claro a este respecto. Quiero decir que está garantizado el cultivo del arroz, si se trata de eso. Pero, ¿se trata de eso o de la libertad para sustituir el cultivo del arroz por otros cultivos incompatibles con las características del ecosistema? Digo hoy cultivos como en un futuro próximo puede hablarse de urbanizaciones o polígonos tecnológicos [...] Algo que podría ocurrir perfectamente si el parque natural se redujese a la propiedad pública, al lago y la Devesa, como pretenden los agricultores.

J. J. Pérez Benlloch. «Recuperemos la Albufera». *Levante*, 1 de diciembre de 1988.

De la mateixa que Pérez Benlloch «s'apressava» a dir que els arrossers no eren els culpables de la situació, de la mateixa manera diversos articles d'ecologistes i del mateix director del Parc Natural van haver de presentar-se en la premsa per tal d'intentar rebaixar el to, i incidir en la idea que la declaració de Parc Natural no anava en contra dels agricultors i que el cultiu de l'arròs era necessari per a la conservació del parc. També biòlegs com Guillermo de Felipe, de l'oficina Municipal de l'Albufera, va dedicar dos articles⁷¹ en el diari *Levante* en 1988 a la necessitat de limitar la dessecació de la marjal. Enmig d'aquesta polèmica, trobem com que els ecologistes s'han de justificar en certa manera i mostrar en diverses ocasions el seu suport als arrossers:

---

71. Guillermo de Felipe. «Es posible limitar la desecación de “la marjal” (I)». *Levante*, 26 de febrer de 1988; «Medidas contra la desecación del “marjal” (y II)». *Levante*, 27 de febrer de 1988.

Los ecologistas y naturalistas estamos por completo a favor de los campos de arroz, ya que, al igual que ustedes, sabemos que ayudan a mantener las zonas húmedas, dan de comer a muchas especies migratorias, así como que son uno de los cultivos más tradicionales de nuestra cultura e historia.

Vicente Pons. Carta al director «Arroceros y Albufera». *Las Provincias*, 23 de noviembre de 1988.

La caça al parc

D'una manera similar a la polèmica amb els arrossers, tot i que amb menys intensitat, els caçadors també van alçar la veu contra la declaració del Parc Natural, en considerar que atemptava contra els seus interessos. L'argumentació principals esgrimida per aquest col·lectiu era que la seua activitat ajudava a conservar el parc, i, de la mateixa manera que els agricultors, consideraven els gestors i els ecologistes com intrusos.

Sobre la caça, el diari *Las Provincias* només va publicar dos textos, una carta al director i un article d'opinió, tots dos favorables a permetre la caça en el parc natural. *Levante*, per la seua banda, va publicar setze peces (cinc articles d'opinió, un editorial, quatre cartes al director i sis vinyetes de l'humorista gràfic Ortifus). Mentre que en *Las Provincias*, l'autor era un caçador i un periodista de la plantilla, *Levante* en incloure més peces va permetre també una major procedència en les signatures que van tractar el tema de la caça: tres caçadors, un científic, dos ecologistes i un sociòleg, a més de periodistes del diari.

Un dels arguments més utilitzats pels caçadors és el fals dilema d'optar entre permetre la caça o que desapareguen les aus, ja que segons aquest col·lectiu la caça implica la inundació dels camps, i sense caça açò no es duria a terme i les aus no podrien niuar en l'Albufera. En aquest sentit es manifestava el president de la Societat de Caçadors de Sueca:

Con la supresión de las cábilas, la marjal se quedará en un día sin agua, y las aves abandonarán igualmente la zona. Y por último, el cazador quiere tener caza para poder salir a cazar, por lo que es el primer interesado en que haya caza. Si todas las organizaciones ecologistas y entidades oficiales hicieran lo que hacemos nosotros, esto sería en un paraíso, por lo que, por favor, “dirijan los tiros a otro sitio”.

José Vicente Nácher Beltrán. Carta al director «Caza en la Albufera». *Las Provincias*, 26 de noviembre de 1988.

En el diari *Levante* es reproduïeixen cartes i algun article d'opinió similar, com el signat pel periodista Josep Blay Meseguer, aparegut dins de la secció de *Deportes*, en la qual s'inclouïen les notícies cinegètiques. Un article on de nou apareixen els ecologistes com a centre de les crítiques i on es presenta la caça com a part del patrimoni cultural d'un poble:

En estos días se podría decir: “¡e! Amagueu els patos que venen els ecologistes”, porque el temor al desahucio de la pequeña reserva familiar en tiempos de postguerra es traducible por el miedo a que se acaban las buenas, y sanas, costumbres de las gentes de l'Albufera. Y es que la manera de vivir de un pueblo también es materia a proteger.

Josep Blay Meseguer. «¡Que viene el desahucio!». *Levante*, 9 de desembre de 1986.

En aquest sentit, l'autor inclou la caça com a matèria a protegir, paradoxalment, de la defensa del medi ambient. No obstant, a diferència de *Las Provincias*, el periòdic dirigit per Ferran Belda sí que va incloure també articles contraris a la caça, en especial de diferents grups ecologistes. Destaca entre tots ells, per la seua riquesa, ironia i intensitat, un text del sociòleg i pioner ecologista Josep-Vicent Marqués, publicat el 27 d'octubre de 1987.

També per aquests dies, els companys d'Acció Ecologista-Agró varen denunciar la matança d'aus protegides (moralment protegides, és clar) a l'Albufera, portant a la Generalitat alguns exemplars morts. Va una au volant, no sé si buscant-se la vida o d'excursió, i un heroic ciutadà per damunt de tota sospita, industrial ferreter, metge antiabortista [sic.], "jefe de negociado" o venedor de ciris, li dispara, arriscant-se valerosament a un giró de peu o a fer-se al dit una bambolla amb el gallet. L'ésser que vola deixa de volar, deixa d'esser un ésser, pum, pum, mira com cau, la llei de la gravetat. Sublime espectacle físic-metafísic, ¿no?

Josep-Vicent Marqués. «Barbàrie per damunt de tota sospita». *Levante*, 27 d'octubre de 1987.

El sociòleg ridiculitza en aquest article l'activitat de la caça, mostrant així la seua postura contrària en subratllar el contrast entre els riscos a què s'enfronta el caçador (l'heroic ciutadà que s'arrisca a un giró de peu) davant els riscos a què s'enfronta l'animal (la mort) –posant en evidència així la desigualtat de condicions i posicionant-se del costat de l'animal. Marqués continua la seua tribuna titllant els caçadors de primitius: «¿Per què no cedir-los [als caçadors] el Museu Paleontològic com a seu social? S'hi trobarien com a casa seua. ¿Casa dic? Més que casa, Ítaca retrobada.»⁷² I, per acabar, acusa el govern de no posicionar-se en contra de la caça a l'Albufera per por a perdre vots: «No sóc polític ni psiconalista. [...] El primer em permet no callar-me per no perdre vots, puix al País Valencià hi ha milers de caçadors, votants probables.»⁷³

Les vinyetes d'Ortifus també van marcar la posició del diari *Levante* cap a la caça. Aquestes peces acompanyaven notícies del diari relacionades amb el Parc Natural, aportant un punt crític davant les activitats cinegètiques. En la vinyeta del 18 de novembre de 1987 (Figura 4.3.4), subratlla l'anacronisme

---

72. Josep-Vicent Marqués. «Barbàrie per damunt de tota sospita». *Levante*, 27 d'octubre de 1987.

73. Id.

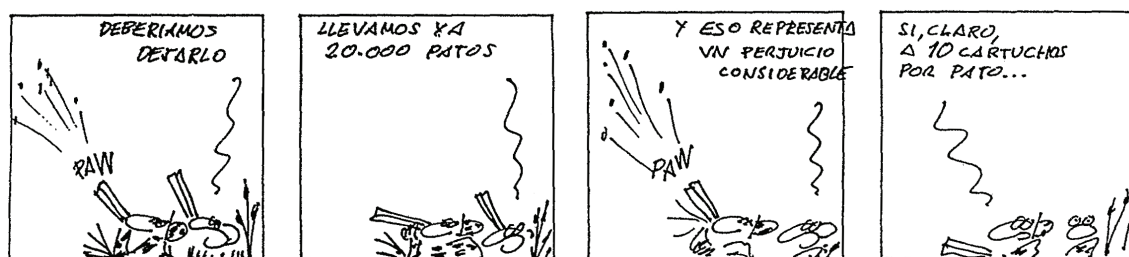
Figura 4.3.4. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* el 18 de novembre de 1987, acompanyant la notícia «Se acabó el privilegio de cazar en el lago».

de la caça quan un dels personatges li respon a un caçador que es queixa de que ja no es pot caçar al llac: «*Es que ahora hay supermercados*». D'altra banda, en les vinyetes publicades el 29 d'agost de 1986 i el 21 d'octubre de 1986, el vinyetista deixa en evidència la falta d'interès dels caçadors per la conservació de la natura. En el primer cas (Figura 4.3.5), els caçadors es prenen a broma el lema «El Saler és nostre i el volem verd»⁷⁴, mentre que en la segona vinyeta (Figura 4.3.6), quan un dels caçadors suggereix que caldria deixar de caçar perquè ja han mort 20.000 ànecs aquella temporada, l'altre li respon afirmativament però no per la mort de fauna al Parc Natural, sinó per l'alta despesa que això suposa per a ells en cartutxos. D'aquesta manera, Ortifus continua en la línia de Josep-Vicent Marqués, ridiculitzant els caçadors presentant-los com insensibles i primitius, i mostrant la fauna com a víctima.

74. Ortifus combina en aquesta vinyeta el lema de «El Saler per al poble» amb el de la campanya per aconseguir un jardí al llit del riu Túria, «El riu és nostre i el volem verd».

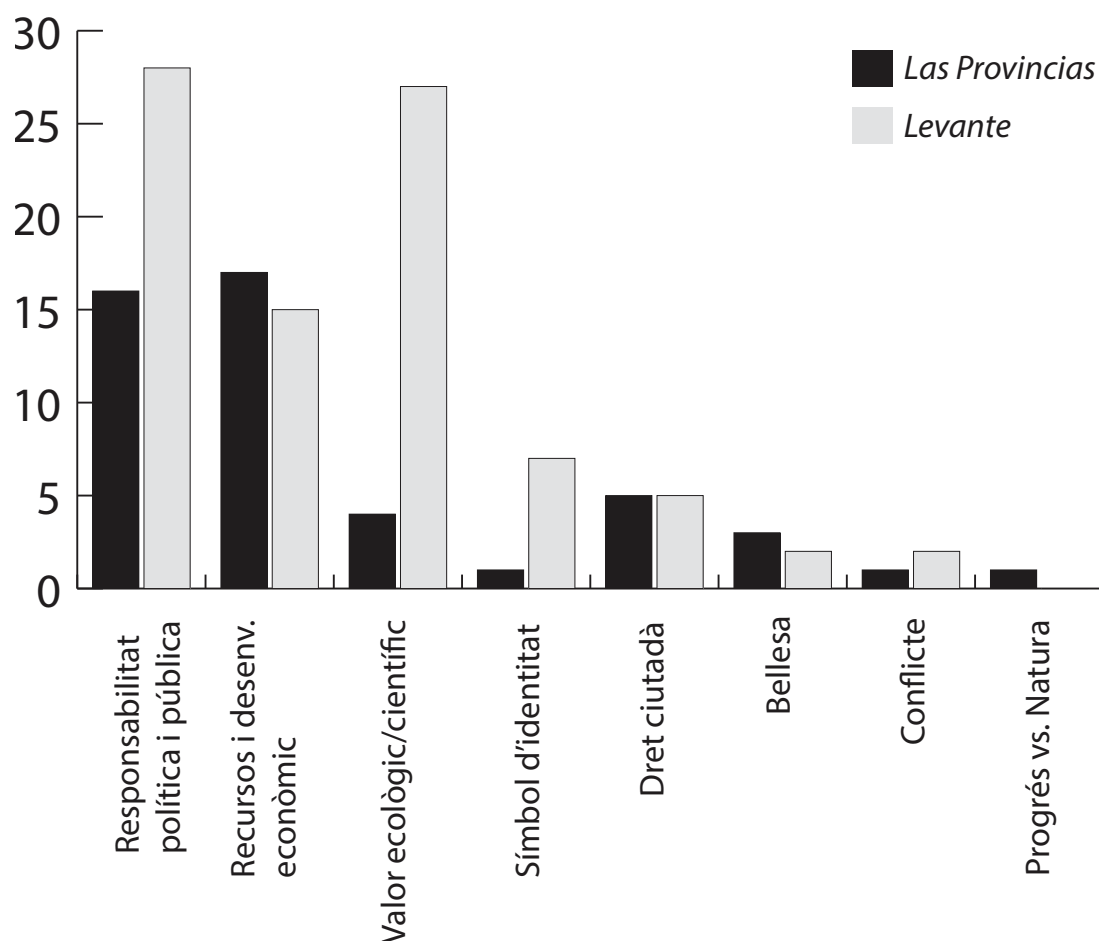
Figura 4.3.5. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari *Levante* el 29 d'agost de 1986, acompanyant la notícia «Blasco: “El decreto es el primer instrumento para defender el lago”».

Figura 4.3.6. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari *Levante* el 21 d'octubre de 1986, acompanyant la notícia «20.000 patos de la Albufera caerán en manos de cazadores».

4.3.2. Els *frames* ambientals sobre el Parc Natural de l'Albufera

En relació als *frames* predominants (veure Gràfica 4.3.2), que analitzarem amb més detall a continuació, trobem de forma global que els més utilitzats en aquesta etapa són «Responsabilitat política i pública» (n=44), «Recursos i desenvolupament econòmic» (n=32) i «Valor ecològic/científic» (n=31). La majoria d'articles mostren una posició favorable a la protecció de l'Albufera de València, o en tot cas a la conservació del medi ambient, prova de què el discurs ambiental s'ha assumit ja dins dels mitjans de comunicació i de la societat.

Gràfica 4.3.2. *Frames* predominants en els textos analitzats dels diaris *Levante* i *Las Provincias* sobre el Parc Natural de l'Albufera de València entre 1986 i 1990.

No obstant, en molts casos s'entreu aquesta posició com el que podríem denominar un discurs «políticament correcte», darrere del qual s'amaguen tesis contràries al discurs conservacionista i inclús atacs als propis ecologistes. Així, com hem vist, les veus més crítiques amb el Parc Natural, provinents del món de la caça i de l'agricultura, es mostren partidaris de la protecció del llac, sempre i quan aquesta no perjudique els seus interessos, així com els dels usuaris de les platges i del parc com a zona d'oci. És a dir, aquells que adopten una actitud més agressiva contra la protecció del parc ho fan des d'una actitud autoproclamada com a protectora de la natura, tot i que dels seus arguments es dedueix el contrari.

Als anys vuitanta, i a partir de la declaració del Parc Natural de l'Albufera, els articles en premsa reflecteixen la complexitat social i política que es desprèn d'aquesta zona natural. Trobem també una característica que no existia en els anys setanta. En aquella etapa les posicions es trobaven clarament marcades i contraposades, però deu anys després la idea de la conservació de la natura ja s'ha estès, i per tant hi ha un posicionament social amplament acceptat sobre la necessitat de conservar el medi ambient. Per tant, les posicions contràries no són tan contundents o almenys tan obertes com en els anys setanta. De fet, com hem vist, la majoria dels articles mostren una posició favorable a la protecció del medi ambient, i molts pocs es mostren obertament contraris al Parc Natural. En el diari *Levante* un 50% dels textos es mostrava favorables al parc, mentre tan sols un 7,4% ho feia en contra. El diari *Las Provincias* mostrava una postura favorable al Parc més baixa (35,3%) i una posició contrària lleugerament més alta (9,8%).

És en l'anàlisi de contingut, i a partir dels *frames* on hem categoritzat els articles, on veurem realment la percepció del Parc Natural i per tant de la conservació de la natura. La majoria de textos en *Levante* favorables al Parc Natural responen als *frames* «Valor ecològic/científic» (n=27) i «Responsabilitat política i pública» (n=28). En *Las Provincias* els *frames* estan menys equilibrats, però així i tot aquells textos favorables al Parc Natural responen principalment,

i per aquest ordre, a «Responsabilitat política i pública» (n=16), «Dret ciutadà» (n=5) i «Valor ecològic/científic» (n=4).

Els articles que s'inscriuen dins del *frame* «Valor ecològic/científic» se centren en la necessitat de protegir el Parc Natural de l'Albufera des d'un punt de vista conservacionista, és a dir, destacant el valor ecològic del parc. Aquests articles subratllen la necessitat d'augmentar la consciència ecològica dels ciutadans, amb l'objectiu d'aconseguir una protecció eficaç de l'Albufera i de la natura en general. Com ja va ocórrer en els anys setanta, moltes vegades darrere d'aquests textos hi ha científics o biòlegs, als que ara se sumen també els ecologistes.

En quant a «Responsabilitat política i pública», aquests articles defenen que l'administració ha d'encarregar-se de la gestió de les zones naturals, i per tant darrere d'aquest *frame* hi ha una concepció de la natura pública i com a part ja de la pràctica política. Es tracta d'una evolució lògica del *frame* «Dret ciutadà», i en conseqüència pot indicar una acceptació per part de la premsa del medi ambient com a part de la gestió pública. Aquesta evolució no s'entén sense l'arribada de la democràcia. Aquells sectors que durant la dictadura consideraven la natura com a espai públic, amb el canvi a la democràcia passen a comprendre la gestió del medi ambient com una parcel·la més de la política. Tot i que aquesta gestió no responga sempre als mateixos interessos: trobem textos que defensaran la seua protecció des d'aquesta perspectiva, mentre que altres defensaran la seua explotació econòmica. Però en tots dos casos subjau la idea que la natura és un bé públic i que ha de ser objecte de regulació.

Els articles contraris al Parc Natural, per la seua banda, es concentraren principalment sota el *frame* «Recursos i desenvolupament econòmic» (veure Taula 4.3.1), d'una manera similar a com ocorria en la dècada dels setanta. Però si en aquell cas era el turisme, ara es tracta més aviat d'una visió centrada en la concepció de la natura com a font de recursos, principalment l'agricultura i la caça. Els agricultors van ser un dels sectors més crítics amb la declaració

Taula 4.3.1. Postura dels textos sobre el Parc Natural de l'Albufera en relació al seu *frame* dominant (1986-1990). Els textos s'han classificat en funció de: a) suport a la protecció de la natura; b) suport al Parc Natural de l'Albufera. Els textos neutrals o amb postura poc definida s'han classificat com NP (No postura).

Frame	Postura	
	a) Suport a la protecció de la natura	b) Suport al Parc Natural
Progrés vs. Natura (n=1)	Sí 0% No 100% NP 0%	Sí 0% No 0% NP 100%
Bellesa (n=5)	Sí 80% No 20% NP 0%	Sí 20% No 0% NP 80%
Recursos i desenv. econòmic (n=32)	Sí 12,5% No 71,87% NP 15,63%	Sí 18,75% No 28,13% NP 35,12%
Dret ciutadà (n=10)	Sí 80% No 0% NP 20%	Sí 50% No 0% NP 50%
Responsabilitat política i pública (n=44)	Sí 82% No 4% NP 14%	Sí 64% No 2% NP 34%
Símbol d'identitat (n=8)	Sí 50% No 0% NP 50%	Sí 0% No 0% NP 100%
Valor ecològic/científic (n=31)	Sí 97% No 3% NP 0%	Sí 74% No 0% NP 26%
Conflicte (n=3)	Sí 33,33% No 66,66% NP 0%	Sí 33,33% No 33,33% NP 33,33%
No frame (n=11)	Sí 27% No 0% NP 73%	Sí 0% No 0% NP 100%

de Parc Natural. La delimitació de la zona protegida abraçava a més del llac i el bosc de la Devesa, les zones de marjal dedicades al cultiu de l'arròs. La protecció implicava certes restriccions als propietaris sobre els productes i pesticides utilitzats en els cultius, així com respecte a l'aterrament dels camps per a convertir els cultius d'arròs en altres més econòmics o destinar el terrenys a altres activitats distintes a l'agricultura. El perjudici econòmic que el Parc Natural anava a suposar per als agricultors era l'argument que les cambres

agràries utilitzaven per a posicionar-se en contra de la protecció de l'espai tal i com es plantejava. Subjau en aquests textos un rebuig implícit a la conservació de la natura i una falta de consciència ecològica, quan aquesta xoca amb interessos econòmics o de lleure de la ciutadania.

La postura general de *Las Provincias* va ser més pròxima als agricultors, presentant-los com a víctimes del decret de protecció del Parc Natural, mostrant els perjudicis econòmics que implicava la declaració per a aquests. La resta de textos publicats a favor dels agricultors provindran dels mateixos arrossers, per mitjà de cartes al director. Aquestes cartes incidien en com de perjudicial era el decret per a l'agricultura, mostrant els polítics i els ecologistes com personal aliè al parc que desconeixia la realitat i els problemes de l'agricultura de la zona.

El marc «Conflicte» es pot trobar en un percentatge baix dels textos i cobreix la polarització del debat, amb dues postures oposades. Els textos analitzats dins d'aquest marc reflecteixen les notícies en termes de confrontació entre polítics i ecologistes, científics i ecologistes, etc. Diversos textos critiquen els ecologistes, la majoria d'ells signats per la comunitat agrària i de caçadors, però també provinents de la comunitat científica, oposant el moviment ecologista amb la ciència.

Per últim, hi ha una altre *frame* utilitzat en un baix percentatge dels articles dels dos períodes: «Símbol d'identitat». La idea principal d'aquest marc ve des de la concepció d'un espai natural com l'emblema d'un grup de persones. La idea de la naturalesa com a símbol no només la trobem en els espais naturals específics, sinó que també vincula els animals (Domínguez i Mateu, 2014a). En aquest cas, l'Albufera es reflecteix en els textos com un símbol d'identitat per a la ciutat de València, escenari i referent de la cultura popular i el folklore valencià, un exemple del qual es veu clarament en una sèrie de vinyetes d'Ortifus publicades el maig de 1986 amb referències a qüestions històriques i culturals (veure figura 4.3.7).

Figura 4.3.7. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari *Levante* el 10 de maig de 1986, dins de la sèrie «Invasor el último» amb referències a la conquesta de València, on l'Albufera és la protagonista de diverses peces i on abunden les al·lusions a qüestions culturals, gastronòmiques i folklòriques, com l'all i pebre, la fauna del llac o, en aquest cas, la novel·la *Cañas y barro* de Vicente Blasco Ibáñez.

4.4. La concepció del territori: La reacció davant la Llei de Costes (1987-1989)

4.4.1. Les columnes sobre la Llei de Costes: Arguments i recursos

A continuació presentem els resultats relatius a l'anàlisi de les peces d'opinió sobre la Llei 22/1988, de 28 de juliol, coneguda com a Llei de Costes publicades en *Las Provincias* i *Levante* entre 1987 i 1989, un període de temps que comprèn la polèmica i debat sobre l'avant-projecte, l'aprovació del text definitiu i el seu primer any d'aplicació.

a) Anàlisi quantitativa

En el període analitzat es van publicar un total de quaranta-set peces d'opinió sobre la Llei de Costes, la majoria d'elles (trenta-una) en el diari *Las Provincias*. Aquest diari va publicar catorze columnes, sis articles d'opinió, set cartes al director i quatre vinyetes sobre el projecte, aprovació o execució de la Llei de Costes. La majoria dels textos estan signats per personal i col·laboradors del diari (desset per periodistes i quatre per humoristes gràfics), seguits de lectors (set), polítics (dos) i altres (un). Dels trenta-un textos, tretze articles van estar escrits per María Consuelo Reyna (el 40,3% dels articles publicats sobre el tema).

El diari *Levante*, per la seua banda, va publicar la meitat d'articles (setze) que el periòdic anterior: tres columnes, tres articles d'opinió, vuit cartes al director i dues vinyetes. En aquest cas, la majoria de textos estan escrits per lectors (vuit), seguit de periodistes (tres), humoristes gràfics (dos), polítics (un) i altres (dos).

En quant a la posició dels articles respecte a la Llei, la majoria es posicionaren en contra (70%), percentatge elevat principalment pels articles publicats en *Las Provincias*. Aquest diari va publicar vint-i-set articles en contra de la Llei, que representaven el 87% dels articles publicats en les seues pàgines, i quatre articles on no es defensava cap posició ni a favor ni en contra. El diari *Levante*, per la seua part, va mostrar un major equilibri en les opinions publicades: vuit articles es mostraven favorables a la Llei (50%), sis es posicionaven en contra (37,5%) mentre que dos no es posicionaven (12,5%).

En el cas dels articles favorables a la Llei (n=8), tots ells publicats en *Levante*, la majoria (n=5) es van centrar en les crítiques als opositors de la Llei –sobretot pel fet d'estar condicionades per interessos econòmics com veurem més endavant–, mentre que els altres tres destacaven el dret al medi ambient com un dret ciutadà i com un deure polític.

Respecte als articles que es van posicionar en contra de la Llei (n=33), la majoria (n=20) ho van fer amb arguments polítics (criticant la Llei per estar feta a Madrid, per perjudicar els interessos valencians, per ser inconstitucional...). El següent grup d'articles (n=11) va utilitzar principalment arguments on el medi ambient es troba en un segon pla, i el dret a la propietat privada o els beneficis del turisme són les principals qüestions que s'esgrimeixen per a atacar la Llei.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

És cert que la Llei de Costes va produir un volum d'articles d'opinió menor que altres qüestions com el Saler o l'Albufera, però les posicions totalment oposades, així com els arguments utilitzats, són una mostra de la dicotomia existent en el discurs conservador i en el progressista sobre qüestions ambientals. És interessant així analitzar on va posar cada diari l'accent a l'hora de parlar d'aquesta llei.

El diari Las Provincias

S'ha d'assenyalar que el nombre d'articles d'opinió apareguts no es correspon amb la cobertura donada a la qüestió, almenys en el diari *Las Provincias*, on la Llei de Costes va ocupar pàgines informatives i portades del diari amb vistosos titulars.

Així, la primera referència al projecte de la Llei de Costes apareix en *Las Provincias* el dia 22 d'agost de 1987, amb una informació que ocupa la part principal de la portada del diari i acompanyada d'un article editorialitzant de la directora, María Consuelo Reyna, que marcarà la postura del diari sobre la llei durant els pròxims dos anys analitzats. En portada, el diari titula «Escándalo nacional por la salvaje nueva Ley de Costas» (Figura 4.4.1), acompanyat d'una sèrie de destacats que resumeixen els punts que el diari considera més greus o criticables: «*No respeta derechos adquiridos*», «*Prohíbe la construcción en una franja de 100 metros y en esa zona no puede haber propiedad privada*», «*La zona de influencia de dominio público se extiende un kilómetro*», «*Toda la costa pasa a ser de dominio público*», «*Las concesiones podrán ser suspendidas sin indemnización*».

Aquestes línies seran les que mantindrà el diari pràcticament al llarg del període de tramitació i posada en marxa de la llei. El diari publicarà periòdicament informacions i entrevistes relacionades amb el tema, posant l'accent en la falta de coherència entre el socialistes valencians i els socialistes del carrer Ferraz, i en el suposat atac de la llei contra ciutadans i contra el dret a la propietat privada.⁷⁵

---

75. Veure per exemple: «Blasco: “La Constitución consagra el derecho a la propiedad privada del cual nadie puede ser privado”» (*Las Provincias*, 26 d'agost de 1987) ; «Auernheimer: La Ley de Costas es medioambientalista, pero los derechos adquiridos hay que respetarlos, aunque vayan contra el medio ambiente» (*Las Provincias*, 2 d'abril de 1989).

LAS PROVINCIAS

DIARIO DECANO DE LA REGION VALENCIANA

Escándalo nacional por la salvaje nueva Ley de Costas

El proyecto de ley de Costas, aprobado recientemente por la comisión de subsecretarios y que en días próximos será debatido por el Consejo de Ministros para ser enviado a las Cortes, establece que la costa será de dominio público, no permitiendo la existencia de propiedades privadas, aun cuando lo hayan sido durante años y figuren en el Registro de la Propiedad. Prohíbe cualquier tipo de edificación en una franja de cien metros desde la línea del mar, y establece una serie de limitaciones y condiciones para el uso de las playas, que serán de utilización "libre y gratuita".

El texto del proyecto, compuesto por 118 artículos y ocho disposiciones adicionales, que será presentado próximamente a las comunidades autónomas por el Ministerio de Obras Públicas, y se espera que entre en uno de los primeros Consejos de Ministros que se celebren tras el período vacacional, establece que son "bienes de dominio público", según lo dispuesto en la Constitución, "la ribera del mar y de las rías". Ello incluye "el espacio comprendido entre la línea de bajamar y el límite hasta donde alcanzan las olas en máximos temporales", "las playas o zonas de depósito de materiales suel-

tos", "el mar territorial y las aguas interiores, definidos por su legislación específica" y "la plataforma continental". En su artículo siete considera que no existen derechos adquiridos anteriores y la nueva ley. "No se admitirán —precisa— más derechos que los de uso y aprovechamiento adquiridos al amparo de la presente ley, careciendo de todo valor ostensivo frente al dominio público las detenciones privadas, por prolongadas que sean en el tiempo y aunque aparezcan amparadas en el Registro de la Propiedad." (Página 7)

- No respeta derechos adquiridos.
- Prohíbe la construcción en una franja de 100 metros y en esa zona no puede haber propiedad privada.
- La zona de influencia de dominio público se extiende un kilómetro.
- Toda la costa pasa a ser de dominio público.
- Las concesiones podrán ser suspendidas sin indemnización.

Según el concejal valencianista González Lizondo

El Auditorium necesitará cada año 1.000 millones para funcionar

El concejal del Ayuntamiento de Valencia Vicente González Lizondo ha manifestado que según un estudio realizado por el grupo municipal valencianista el Palau de la Música va a necesitar mil millones de pesetas anuales para su funcionamiento normal, cantidad esta que el Ayuntamiento es absolutamente incapaz de disponer. En dichas declaraciones señala también que han decidido suprimir la Trobada d'Escriptors porque sólo sirve para que se coloquen los amiguetes y los autotitulados intelectuales. Lizondo afirma que para ser intelectual en Valencia basta con pintar un ladrillo en la playa o ser bisexual. (Página 15)

Di Stefano, tras el fichaje de Clos: "No he recomendado a nadie de los que han traído"

La plantilla profesional del Valencia reanudó ayer la preparación de la temporada en las instalaciones de Paterna, tras el viaje a Italia. Alfredo Di Stefano comentó la actualidad del equipo y se refirió al fichaje de Clos en el sentido de que "los directivos y el secretario técnico ven a los jugadores que sean buenos y los traen", añadiendo que

él no ha recomendado a ninguno de los que han traído, porque no es su misión. El fichaje de Clos se produjo ayer —a falta del reconocimiento médico— por cuatro temporadas y un montante de 30 millones para el Barcelona y diez para el jugador por cada uno de los años que estará ligado al Valencia. (Página 30)

La "empresa" Generalidad Valenciana, morosa con la Seguridad Social

La Generalidad Valenciana, que por el número de contratados laborales que tiene en su nómina es una de las "empresas" más importantes de la Comunidad Valenciana, es morosa en los pagos de las retenciones hechas a sus trabajadores a la Seguridad Social. Por ese motivo, la administración autonómica se ha visto obligada a pagar recargos. La deuda, que ha sido confirmada por fuentes de la Administración central y de la autonómica, no se sabe si ya ha sido cancelada. (Página 13)

Irán asegura que otro barco USA ha chocado con una mina

(Página 9)

Sábado, 22 de agosto de 1987

Figura 4.4.1. Portada del diari Las Provincias del 22 d'agost de 1987 amb motiu de l'aprovació del projecte de Llei de Costes.

El 15 de setembre de 1987, al poc d'iniciar-se la polèmica amb la publicació de l'avant-projecte de llei, el diari va publicar a una pàgina sencera (Figura 4.4.2), un article on l'advocat d'Unió Valenciana, José Maria Ibarra, enumerava 100 raons en contra de la Llei.⁷⁶ Algunes de les raons esgrimides pel partit polític eren la «*confusión entre Ley de Costas y Medio Ambiente*» (4), la creació d'un «*urbanismo utópico*» (16), el desconeixement de la realitat valenciana (33) o que «*mejorar el litoral no quiere decir arrasarlo todo y dejarlo de forma salvaje*» (81). A més, acusava la llei de preocupar-se més per l'aparcament de cotxes que pels paratges naturals (14), en l'única crítica sustentada amb arguments ambientalistes o ecologistes. Les que més abundaven eren, per contra, aquelles que tractaven d'argumentar sobre com de perjudicial era la llei pels interessos econòmics (turístics i industrials) del País Valencià, així com la desprotecció del ciutadà davant la llei: «*Ataca la seguridad jurídica del ciudadano*» (17), «*La propiedad privada, reconocida en la Constitución, queda abolida*» (18), «*Atenta contra la economía nacional, disminuyendo la expectativa de inversión en el litoral*» (26), «*No tiene en consideración que en las áreas de influencia se encuentran importantes industrias*» (51), «*No tiene con el turismo ninguna previsión*» (52).

Aquestes raons esgrimides en l'article d'Unió Valenciana són interessants en tant que seran reproduïdes en els articles d'opinió que s'aniran publicant durant el seguiment informatiu del tema.

Madrid vs. València: La victimització del poble valencià

El primer dia de la cobertura informativa (veure Figura 4.4.1) de la Llei de Costes en *Las Provincias*, la directora del diari, María Consuelo Reyna, publica una columna on subratlla els mateixos aspectes criticables de la Llei que s'apunten en la notícia de portada, i a més destaca un altre element que

---

76. José María Ibarra. «Unión Valenciana tiene cien razones para oponerse al anteproyecto de ley de Costas». *Las Provincias*, 15 de setembre de 1987.

- 1.—El actual proyecto es copia de otro que ya se intentó en la pasada legislatura.
- 2.—Confusión de materias que no se encuentran bien delimitadas.
- 3.—Confusión entre Ley de Costas y Ley de Aguas.
- 4.—Confusión entre Ley de Costas y Medio Ambiente.
- 5.—Confusión al tratar sobre materias urbanísticas.
- 6.—El urbanismo es competencia del ayuntamiento y de la comunidad autónoma.
- 7.—Fuente de conflicto ante el Tribunal Constitucional.
- 8.—La clasificación de zonas no responde a los conceptos mundiales vigentes.
- 9.—Hay confusión entre servidumbre de tránsito y servidumbre de protección.
- 10.—El denominado acceso al mar incide en competencias que no son del Estado por haber sido transferidas.
- 11.—La zona de influencia del dominio público está puesta sin criterio lógico ni jurídico alguno.
- 12.—La existencia de puertos deportivos desaparecerán con la nueva regulación.
- 13.—La ocupación de terrenos no podrá hacerse sin previa indemnización.
- 14.—Se preocupa más del aparcamiento de coches que de salvar el paisaje natural.
- 15.—No puede tratarse en la Ley de Costas de densidades de edificación, ya que para ello existe la Ley del Suelo actualmente vigente.
- 16.—El criterio imperante en la ley crearía un "urbanismo utópico".
- 17.—Ataca la seguridad jurídica del ciudadano.
- 18.—La propiedad privada, reconocida en la Constitución queda abolida.

Unión Valenciana tiene cien razones para oponerse al anteproyecto de ley de Costas

Unión Valenciana, después de realizar un exhaustivo estudio del anteproyecto de Ley de Costas, ha elaborado un documento que contiene cien razones para oponerse al mencionado anteproyecto de ley. Este documento que publica LAS PROVINCIAS ha sido redactado por el abogado del partido, José María Ibarra.

- 19.—El Código Civil y sus preceptos son olvidados.
- 20.—Queda anulada la "posesión civilísima", reconocida en nuestras leyes.
- 21.—Los asientos del Registro de la Propiedad son desconocidos por la nueva ley.
- 22.—El derecho comparado de la Comunidad Europea a la cual pertenecemos, es desconocido en la Ley de Costas.
- 23.—Se desconoce en la ley la propiedad de extranjeros.
- 24.—Burocratiza e impone rigidez en el tráfico inmobiliario.
- 25.—Dificulta absolutamente la inversión extranjera.
- 26.—Atenta contra la economía nacional, disminuyendo la expectativa de inversión en el litoral.
- 27.—No es lo suficientemente respetuosa con la defensa de los intereses y derechos.
- 28.—Debería abordarse desde un amplio consenso social que la ley no contempla.
- 29.—Necesita enormes recursos económicos para llevarla a cabo indemnizando a los afectados.
- 30.—Colisiona con los esfuerzos de otros sectores de la Administración Pública que trata de atraer capital extranjero para su inversión en España.
- 31.—Existe disparidad de criterios respecto a la regulación de los vertidos.
- 32.—Desconoce la directiva comunitaria 76/464/CEE de 4 de mayo, relativa a la contaminación por vertidos.
- 33.—Desconoce la realidad valenciana.
- 34.—Desconoce la directiva comunitaria 78/319/CEE de 20 de marzo.
- 35.—Resultan inadmisibles las cuantías de las sanciones que en el proyecto se establecen.
- 36.—Es intervencionista y recaudatoria.
- 37.—Se preocupa más por los ingresos por multas que por los problemas de vertidos.
- 38.—Existe una evidente desproporción en las multas que impone, frente a las que se imponen en la Ley de Aguas o en la Ley de Residuos Tóxicos.
- 39.—No contempla para nada las construcciones de emisarios submarinos que se están realizando.
- 40.—La regulación de la publicidad es inadmisibile, ya que más que regulación podemos hablar de prohibición.
- 41.—La existencia de la llamada publicidad estática sufre una persecución injustificada en este anteproyecto.
- 42.—Es inaceptable el período que estipula para la concesión, ya que es mínimo.
- 43.—La concesión durante 30 años hace inviable cualquier proyecto respecto a concesiones futuras.
- 44.—Trata de reducir al mínimo los derechos del concesionario.
- 45.—Intenta asegurar una pronta reversión de las concesiones efectuadas.
- 46.—No plantea sería y realista esta modalidad de explotación de bienes demaniales.
- 47.—Una buena Ley de Costas debería regular exquisitamente esta materia asegurando los derechos del concesionario.
- 48.—Reconoce incompatibles los derechos del concesionario con los de la Administración cuando esto no es cierto.
- 49.—No respeta el equilibrio económico permanente en las relaciones concesionales.
- 50.—No considera importante que en la coste exterior en torno al 35 % de la población española.
- 51.—No tiene en consideración que en las áreas de influencia se encuentran importantes industrias.
- 52.—No tiene con el turismo ninguna previsión.
- 53.—Considera que la protección tiene que partir de cero, lo cual no es correcto.
- 54.—Debería concentrar la protección en los espacios de costa.
- 55.—Impone medidas que desconocen las instituciones jurídicas.
- 56.—Pretende una aplicación inmediata de sí misma.
- 57.—Debería contemplar esas medidas graduales para las explotaciones.
- 58.—Vierte toda la responsabilidad de la degradación de las costas en los empresarios y propietarios.
- 59.—Desconoce que todo o la gran mayoría de acciones se han desarrollado bajo licencias administrativas.
- 60.—Desconoce total y absolutamente que el mayor fuente de conflictos siempre ha sido la confusión de competencias entre la Administración central y la municipal.
- 61.—Debería contemplar una compensación —en todo caso— a los municipios afectados.
- 62.—Además de deslindar las competencias una Ley de Costas debería contemplar el ejercicio de las mismas.
- 63.—Pretende imponer medidas uniformes con criterios dispares, anti-jurídicos e ilógicos.
- 64.—No existiendo criterios homogéneos, los agravios comparativos surgirán por la aplicación de todos los artículos del anteproyecto.
- 65.—Desborda ampliamente lo que debería ser una Ley de Costas.
- 66.—No regula las servidumbres de igual forma que lo hace nuestro Código Civil.
- 67.—Al incidir de lleno en materias urbanísticas, desvirtúa incluso la propia Ley del Suelo y sus reglamentos.
- 68.—Las facultades reservadas a la Administración son excesiva e incomprensiblemente discrecionales.
- 69.—Son asimismo excesivas para la finalidad que se proponen.
- 70.—Las medidas urbanísticas que propone son ilógicas por cuanto tratan a todo el litoral de igual manera.
- 71.—Omite cualquier referencia a las islas y así algunos preceptos resultan inaplicables a las mismas.
- 72.—La repercusión económica en las islas que resultaría de la aplicación de los criterios generales resultan desproporcionadamente exagerada.
- 73.—Resulta contradictoria la regulación de los vertidos.
- 74.—La ley debería abordar situaciones de hecho y no de derecho en lo ya consolidado.
- 75.—Las disposiciones transitorias deberían considerar la seguridad en el tráfico inmobiliario.
- 76.—Al facilitar movimientos especulativos dará origen a posibles fraudes inmobiliarios.
- 77.—De igual forma produce aumentos de valor en zonas realmente no de valor.
- 78.—Dichos cambios de aprovechamiento son los que ahora deberían regular y no se electos así.
- 79.—Existe una divergencia entre lo regulado y las concesiones por este anteproyecto y lo que regula la Ley de Patrimonio del Estado.
- 80.—Al desconocer aspectos como el señalado de la publicidad estática, desconoce la realidad las costas.
- 81.—Mejorar el litoral no quiere decir arrasarlo todo y dejarlo forma salvaje.
- 82.—No contempla para nada conservación de los logros conseguidos.
- 83.—Debería aplicar diferentes tratamientos de subvenciones para conseguir una regeneración de empresas y particulares de costa dañada.
- 84.—Debería reducir el ámbito de aplicación a la costa en sentido estricto.
- 85.—Debería admitir y proteger conceptos empleados que no responden a concepciones modernas y actuales.
- 86.—Debería contemplar la coordinación desde la base del conocimiento mutuo en las propias competencias.
- 87.—Dicha coordinación debería incluso contemplar ciertas recomendaciones sobre las competencias propias.
- 88.—Debería tratar por parte de una ley armonizadora y consensuada.
- 89.—El presente anteproyecto es imposible de llevar a la práctica sin desatender otros aspectos muy importantes de la vida económica.
- 90.—Las multas deberían tener el tratamiento de impuestos finis listas, dedicándose a su utilización en la regeneración de costa.
- 91.—Bajo ningún concepto deben emplear para indebidamente, como presuntamente se piensa hacer en el anteproyecto.
- 92.—La pretendida creación de una zona de influencia es una artificialidad inoportuna e incompatible.
- 93.—Los criterios objetivos de determinación deben fijarse por misma ley.
- 94.—Los accesos públicos mar deben ser tratados con igualdad de criterio respecto a los existentes.
- 95.—La seguridad jurídica no puede quedar en manos de la Administración sino de los tribunales.
- 96.—Para la distribución de construcción a lo largo del litoral hay que tener en cuenta el mercado inmobiliario.
- 97.—Es ilógica, ya que lógicamente contemplar lo realizado aunque esté mal, si obedece a actuaciones que en su día fueron legales.
- 98.—No se puede trasladar la responsabilidad investigadora de si se invade o no zonas de dominio público.
- 99.—Debería contemplar la acción de vertidos naturales.
- 100.—Por último, porque continuaremos que Europa se ría de nosotros.

LA TROBADA MUSICA DEL MEDITERRANI

No me contéis más cuentos. Que venga de muy lejos y sé todos los cuentos. León Felipe

CONCERTS:

Del 15 de setembre a les 23'30 ESGLÉSIA DE LA COMPAÑIA: Els instruments al Mediterrani (presenta: Roberto Cantos)/Carlos Blanco Fado (Uruguai)/Fred Feenstra (Països Baixos): guitarra de bambú de Manuel Adail (València)/Toru Kanna (Japó): guitarra de Xavier Darias (Alicò)/Xavier Zamora (València): guitarra flamenca/Saïah Cherki (Marroc): Kanun/Ramón García, Xavi Richard i Xavi Ferragut (País Valencià): dolçaina i percussió/Janita Salomé (Portugal): percussió magrebí/Pep Rotger i Toni Rubio (Les Illes): xeremes, flabiol, tamborino

Del 16 de setembre a les 23 al PORT AUTÒNOM DE VALÈNCIA: «La re-elaboració» (presenta: Vicent Garcés)/Pepe Bes i Jóc Fòra (País Valencià)/Freteli Mancuso (Itàlia)/Tullius (País Valencià)

Del 17 de setembre a les 23 el PORT AUTÒNOM DE VALÈNCIA: «3.000 milions de cançons» (Homenaje 25 anys nova cançó i Josep Alonso) (Presenta: Lluís Miquel/David Broza (Israel)/Janita Salomé (Portugal))

Del 18 de setembre a les 23'30 al PORT AUTÒNOM DE VALÈNCIA: «Un altre rock: el mediterrani» (presenta: Carlos Tenas)/Remigi Palmero (País Valencià)/Léi i Soli (Iugoslàvia)/Abderrahmane Djilali (Algèria)

Del 19 de setembre a les 23 al PORT AUTÒNOM DE VALÈNCIA: «La dona i el flamenco»/Inmaculada Aguilar/Carmen Linares/Bernarda e Inés de Ultera/La Paq. a de Jerez

SALA EXPOSICIONS JARDI DELS VIVERS:

Del 4 al 24 setembre: exposició d'instruments de canya i bambú

Del 16 al 19 de setembre al Port Autònom de València: GASTRONOMIA MEDITERRANEA (a partir de les 20 hores). Grècia: BORGOMANA/Arab GENIS KHAN/Itàlia: LA PIAZZA/Bar RECORDS DE L'AVENIR. ANIMACIÓ: Grup de danses ALIMARA

Activitats complementàries a l'OBRA CULTURAL DE LA CAIXA D'ESTALVIS:
(Plaça de Tetuán, 23, a les 19'30)

Del 16: Presentació de discos: Trobada 86/Banda i Coral de Vinuesa/Fonoteca de materials/Canem/Mamen/Lluís Miquel/Remigi Palmero/Novelats Saga

Del 18: Taula rodona «Un altre rock» amb CARLOS TENAS/REMI GI PALMERO/LUIS MERINO/V. STEFANOVSKI (Léi i Soli)/ABDERRAHMANE DJALTI, JOAN BIBILONI/PATRICIA NATAL/ESANTÍ ARISA/(Pegasus)/modera: ALBERT GARCÍA.

Del 18: Conferència «Paradigmas de mujer oscura en el canto flamenco» per GENESIS GARCÍA.

COL·LABOREN: Port Autònom de València/Església de la Compañia/Ajuntament de Còrdoba/OBRA Cultural Caixa d'Estalvis de València/Direcció General de Mitjans de Comunicació Social/Cervantes El Tura/Diputació de València/Despat-Real-Benloch/Mediterrània de Operacions Portuàries, SA/Transallear/Antonio Pons Llibres/Recomar/Cotransua/Maersk Espanya SA/Boza i Monzo/Choo Containers/Transportes Ainoso/Casasa/Cutpel -eSede/ÀRG-VMB/Astece/Testi/Melomans/València Musical/Disqueria/Oldies/Zic-Zac/Galerías Precados/Radio Castilla/Lanas Aragón/Librería S' d'octubre/Librería Set i Mig/Dodinn.

AJUNTAMENT DE VALÈNCIA
GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I CIÈNCIA

Figura 4.4.2. Article publicat el 15 de setembre de 1987 en Las Provincias, signat per l'advocat d'Unió Valenciana, José María Ibarra, on resumia 100 raons per estar en contra de la Llei de Costes.

---

serà clau durant la cobertura: la confrontació entre València i Madrid, entre ciutadans i govern, entre ciutadans i polítics socialistes.

Es la clásica ley hecha en Madrid, por un señor de secano, sin tener en cuenta cómo es nuestra costa. [...] La ley parece hecha por un Caballero de Madrid, de esos que identifican la costa con Marbella y que ha debido pensar, muy socialista él, “voy a fastidiar a todos éstos”... y a quien va a fastidiar es a los habitantes de muchísimos pueblos costeros, que se van a encontrar que pasan a ser de dominio público.

María Consuelo Reyna. «Costas: La ley más salvaje jamás contada». *Las Provincias*, 22 d'agost de 1987.

No obstant, tot i que en la majoria dels articles l'aspecte turístic queda en un segon plànol durant la primera època de cobertura informativa de la llei, Reyna ja suggereix que un dels inconvenients d'aquesta llei recaurà sobre el sector turístic: «*Una ley que destrozará pueblos y, por supuesto, zonas turísticas*».⁷⁷

Las Provincias se centrarà així en la dicotomia entre Madrid i València, subratllant les diferències entre el PSOE de Madrid i el PSPV de València, partits que ocupen respectivament el Govern espanyol i el Govern valencià.

Si algo está claro en las declaraciones del “conseller” Blasco es que Madrid ha “pasado” olímpicamente de las autonomías en la Ley de Costas y que, de un plumazo pueden cambiar todos los planes de ordenación urbana que hay en danza.

María Consuelo Reyna. «Cabras en la costa». *Las Provincias*, 26 d'agost de 1987.

---

77. María Consuelo Reyna. «Costas: La ley más salvaje jamás contada». *Las Provincias*, 22 d'agost de 1987.

A més, la victimització dels valencians no només ve perquè la llei està feta des de Madrid, sinó que es veuen també en comparació amb altres autonomies:

Lo peor del caso es que esta aplicación brutal y apresurada de la Ley de Costas solo se está haciendo en la Comunidad Valenciana. [...] En el País Vasco, ni se atreven por las razones que todos sabemos. En Cataluña, tampoco, porque Jordi Pujol no lo permitiría. En Andalucía, ¿qué les voy a decir a ustedes?

María Consuelo Reyna. «Los valencianos, conejillos de Indias de la Ley de Costas». *Las Provincias*, 11 de febrer de 1989.

El govern vs. els ciutadans: El dret de la propietat privada

Un altre dels eixos on el diari posarà especialment l'accent durant la cobertura és en la presentació de la llei com una agressió als ciutadans. Ja des del primer titular (*la salvaje ley de costas*) que fa referència al projecte de llei el diari deixa clara l'estratègia, i així els articles d'opinió del diari reforçaran aquesta tesi parlant de *salvajada*, *aberración* o *expolio*, al temps que es qualificava la llei com a *brutal*, *burrada*, *desmesurada*, *salvaje* o *desagradable*. D'altra banda, la indefensió dels ciutadans es veurà reforçada per l'ús de camps lingüístics relacionats amb la inseguretat i la preocupació. Així, titulars com «La ley de Costas desata el pánico y la preocupación»⁷⁸ venien acompanyats pels articles d'opinió i les referències a la «*preocupación desmesurada*»,⁷⁹ la inseguretat jurídica pel funcionament de la llei com una «*ruleta rusa*»,⁸⁰ o l'atac a la propietat privada. En aquesta línia, el vinyetista Armando Serra representa

---

78. *Las Provincias*, 14 de febrer de 1989.

79. Fernando Martínez Fenollar. Carta al director «Devastadora Ley de Costas». *Las Provincias*, 22 de febrer de 1989.

80. María Consuelo Reyna. «Derribos Cosculluela». *Las Provincias*, 25 de febrer de 1989.

Figura 4.4.3. Vinyeta publicada per Armando Serra en el diari *Las Provincias*, l'1 de març de 1989, acompanyant una notícia sobre la intenció del Partit Popular de denunciar la Llei de Costes davant el Tribunal de Drets Humans d'Estrasburg: «El PP inicia una campanya internacional contra la Ley de Costas».

la Llei de Costes com un tauró (Figura 4.4.3) davant el qual s'han de protegir els indefensos habitants de la Costa.

Las Provincias presenta així una dicotomia on d'un costat apareix una llei «salvatge», impulsada per un Govern allunyat de la ciutadania (com hem vist anteriorment el fet de situar-lo com a *señores de Madrid* els dibuixa com a estranys), i d'altra banda uns ciutadans indefensos, humils i treballadors, els quals se senten atacats. Així, quan en un article de març de 1989, María Consuelo Reyna fa referència a «*los vecinos de las casitas de Chilches*»,⁸¹ que acaben de ser enderrocades, ho fa de manera que subratlla la humilitat d'aquests habitatges només amb el diminutiu de *casitas*, provocant que el lector es pose de part dels veïns.

En aquest sentit, trobem articles del diari que fins i tot suggereixen que el Govern és pitjor que els nazis:

81. María Consuelo Reyna. «La gota». *Las Provincias*, 15 de març de 1989.

... una ley con efecto retroactivo, lo que siempre genera clamores, como ya les sucedió a los franceses de Vichy cuando en plena guerra mundial juzgaron a “franceses libres” y –cosa que ni siquiera se habían atrevido a hacer los nazis alemanes– les aplicaron la ley con efecto retroactivo.

José Miguel García. «Costas, prepotencia y prisas». *Las Provincias*, 21 de febrer de 1989.

I, en el mateix sentit, el següent lector assegura que si aquesta llei l'haguera promulgat Franco els partits de l'esquerra se li haurien tirat damunt, deixant entreveure també la idea de que la dictadura franquista era més benèvola i justa que la democràcia:

Si al anterior jefe del Estado, generalísimo Franco, se le hubiera ocurrido una cosa así tengo la Seguridad de que todos los partidos de izquierda se hubieran rasgado las vestiduras y hubieran acudido incluso al Tribunal de Ginebra, denunciando los excesos dictatoriales sobre la propiedad privada, algo inadmisibile e intolerable en una sociedad democrática.

Víctor Hernández Serrano. Cartes al director: «Ley de Costas». *Las Provincias*, 1 de març de 1989.

Els perjudicis turístics

Com hem vist, el gruix de l'argumentació en contra de la llei se centra en la pèrdua de drets per part dels propietaris de parcel·les o habitatges en zones costaneres, presentats sempre com a víctimes, gent humil i treballadora. No obstant, darrere de tot açò es deixaran entreveure també els interessos del sector turístic, tot i que en menor mesura i sempre de forma secundària. D'aquesta manera, la Llei de Costes es presenta com una legislació que frenarà

Figura 4.4.4. Vinyeta de Boro publicada en *Las Provincias* el 26 de setembre de 1987, que representa el fre al desenvolupament turístic que implica la Llei de Costes.

el desenvolupament turístic (veure Figura 4.4.4) i que no és pròpia de països desenvolupats:

... una ley impresentable, una ley más propia de Albania que de un país que, mejor o peor, se ha construido a partir del boom turístico. Y miren ustedes por dónde, en Albania no hay ecologistas. Tienen sus costas intactas. Bueno, intactas no, llenas de cabras. [...] ¿Por qué en lugar de inspirarse en Albania no se inspiran en Italia, o en Francia...?

María Consuelo Reyna. «Cabras en la costa». *Las Provincias*,
26 d'agost de 1987.

En un sentit similar, un altre dels periodistes de pes del diari, Francisco Pérez Puche, argumenta que la Llei de Costes beneficiarà els països mediterranis competidors d'Espanya en matèria turística.

Lo único que me falta saber es cómo reciben todas estas novedades en las embajadas de Grecia, Italia, Túnez y Marruecos, naciones competidores en el pastel mediterráneo. Los aplausos se deben oír en la calle.

Francisco Pérez Puche. «De costa a costa y tiro porque me toca». *Las Provincias*, 26 de febrer de 1989.

Les conseqüències econòmiques de la llei són també una de les argumentacions utilitzades per la directora per oposar-se al projecte legislatiu. I així, mentre el diari dedica titulars a les conseqüències negatives per als negocis turístics,⁸² els articles d'opinió incideixen en els mateixos aspectes:

El resultado es que el precio de los apartamentos está bajando tanto, que las agencias de turismo extranjeras empiezan a recomendar no comprar en la costa valenciana...

María Consuelo Reyna. «Derribos Cosculluela». *Las Provincias*, 25 de febrer de 1989.

El medi ambient: El gran oblidat de la llei

Així doncs, economia, turisme i drets dels ciutadans són els principals arguments utilitzats en *Las Provincias* per estar en contra de la llei. L'aspecte ambiental serà àmpliament obviat, o en tot cas ridiculitzat.

¡Ya está bien de suecas en pelotas, inglesas en top-less y francesas y wikingas enseñando sus maravillosas vergüenzas! Al fin y al cabo, los cuerpos perfectos

---

82. Veure per exemple: E. Aigües. «Numerosos hoteles, construidos a 100 metros de la costa, pasarán a ser propiedad del Estado». *Las Provincias*, 26 d'agost de 1987.

---

al sol y las tetas, no son más que una horterada. Lo ecológico, lo vistoso y natural, son el valido y la teta, pero de cabra.

Antonio Lara. «La ley de Costas». *Las Provincias*, 2 de setembre de 1987.

Hem de tenir en compte que el diari no es posiciona a favor de la llei en cap article d'opinió del període analitzat, i que inclús alguns dels seus textos ataquen els ecologistes en diferents sentits, com l'exemple anterior. La protecció del medi ambient, però, s'ha acceptat políticament i socialment per part de la societat, i per tan és difícil trobar textos que critiquen la conservació de la natura. El que sí que és habitual, com en el cas del Parc Natural de l'Albufera (veure capítol anterior), és que l'autor d'un text accepte la necessitat de protegir el medi ambient, sempre que no entre en conflicte amb altres interessos. És el cas del següent article, signat pel diputat d'Alianza Popular Juan Salvador Gaya Sastre:

Todos estamos en defender nuestro litoral, en procurar que no se produzcan desbarajustes urbanísticos, pero de eso a pretender derribar lo ya construido es una barbaridad que no tiene nombre en un país civilizado, y si mucho que decir de una república bananera de las que desgraciadamente todavía existen.

Juan Salvador Gaya Sastre. «El proyecto de ley de Costas, una broma pesada». *Las Provincias*, 29 d'agost de 1987.

El diari Levante

En el diari *Levante* també es presenten similituds amb la cobertura de *Las Provincias* i, així, es repeteix la idea de la victimització dels ciutadans. Però la principal diferència en aquest punt és que la difusió d'aquesta idea es reproduïx ací només en la secció de cartes al director, en boca de ciutadans

directament afectats per la Llei de Costes o de propietaris que temen que els pugua afectar la nova legislació. Trobem quatre textos en aquest sentit, que reproduïxen els mateixos arguments citats anteriorment.

Però a banda d'aquestes similituds, l'anàlisi dels textos d'opinió del diari *Levante* introdueix noves línies argumentatives sobre la Llei de Costes, mostrant altra postura i matisant en molts casos alguns dels arguments esgrimits per *Las Provincias*.

La crítica política

En tots dos diaris existeix una gran crítica política en els articles relatius a la Llei de Costes, però el signe dels polítics objecte dels articulistes canvia en funció del mitjà que analitzem.

Es curioso que [Vicente González Lizondo] no consienta que se atente contra los "intereses" de algunos valencianos y no diga nada, y consienta, por aquello de que el que calla otorga, la miseria, el hambre, el paro, la precariedad de tantísimos valencianos, lo cual es lo que realmente "no hay que consentir".

Manuel Escorial Lázaro. Cartes al director: «La costa de algunos señores». *Levante*, 6 de setembre de 1987.

Els articles de *Levante* deixen palesa la crispació i enfrontament que es va produir a nivell polític amb l'elaboració d'aquesta llei, defensant –tal i com fa *Las Provincias*– els drets dels ciutadans, per a, segons *Levante*, defensar realment els interessos d'un sector de la població:

Políticos de tres al cuarto y sus voceros van a intentar convencernos de que se están sacrificando en el altar del Dios-Estado derechos inalienables de la ciudadanía. Habrá que tener cuidado con aquellos que hablan de democracia y

de justicia para defender intereses conseguidos en épocas felizmente pasadas, casi siempre por dejación o complicidad del Estado, que, al fin y al cabo, ahora sí, somos todos.

J. Andrés. «Un nuevo acto de la gran ceremonia de la confusión». *Levante*, 23 de febrer de 1989.

En aquest mateix article, es pot entendre que el periodista J. Andrés fa referència vetllada al diari *Las Provincias* en assegurar que el discurs d'indignació contra la llei es realitza «*desde donde siempre*»:

... llenarse la boca de indignación y, desde donde siempre, descargar todas sus baterías contra el MOPU, ley de costas y, en general, sobre cualquier intento por salvar lo buenamente salvable de este mare mágnum urbanístico que es el litoral valenciano.

J. Andrés. «Un nuevo acto de la gran ceremonia de la confusión». *Levante*, 23 de febrer de 1989.

El turisme i els interessos turístics: L'altre punt de vista

També en *Levante* es van publicar articles destacant el perjudici que patiria el sector turístic amb la Llei de Costes, és el cas de Salvador Ruso Pacheco, president del CDS (Centro Democrático y Social) en les Corts Valencianes.

Un aparente desconocimiento de la realidad turística de la costa valenciana [...] lo que para nosotros es primordial, como es la armonización de la dualidad turismo-conservación de la costa, no es contemplada en absoluto.

Salvador Ruso Pacheco. «La conservación de las costas». *Levante*, 18 d'octubre de 1987.

Figura 4.4.5. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* el 30 de setembre de 1988, acompanyant la notícia «Conflictos sobre la propiedad de los terrenos retrasan el paseo marítimo».

Però la diferència en *Levante* respecte a *Las Provincias* és que alguns dels seus articulistes veuen en la crítica a la Llei de Costes uns interessos econòmics darrere, cosa que podem observar d'una manera molt gràfica en les vinyetes d'Ortifus. Així, en la peça publicada el 30 de setembre de 1988 (Figura 4.4.5), l'humorista gràfic mostra la polèmica derivada de la nova Llei de Costes sobre la titularitat d'uns terrenys on està en aquell moment projectat el passeig marítim de València.

Mentre que en la vinyeta publicada el 27 d'octubre de 1988 (Figura 4.4.6), es representa als polítics votant en contra de la Llei de Costes amb una paleta a la mà, com a metàfora dels interessos urbanístics al darrere de l'oposició política a aquesta nova legislació.

Així mateix, ja siga a través de cartes al director o d'articles d'opinió, el diari *Levante* introdueix la idea de què aquesta llei es concep per a lluitar contra l'especulació urbanística, concepte al qual no fan referència els articles de *Las Provincias*:

Contra quien hay que ir es contra los especuladores rapaces de siempre, vengan de donde vengan; pero todo lo que sea progreso, libertad y protección

Figura 4.4.6. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* el 27 d'octubre de 1988, acompanyant la notícia «El socialista Juan Callao acusa a UV de “camuflar intereses especuladores”».

de la naturalesa en benefici de la majoria, hay que apoyarlo, estimularlo y agradecerlo.

Pilar Martí Perales. Carta al director «Una ley contra los especuladores». *Levante*, 5 de març de 1989.

D'aquesta manera, es lliga el turisme i l'especulació amb la degradació del litoral:

La ley de costas no remediará nuestro turístico litoral, al que la especulación, irreversiblemente, ha dejado hechos unos zorros despellejados.

Adolfo Plasencia. «Especulatum tremens». *Las Provincias*,
27 de setembre de 1989.

La defensa del medi ambient

Si en el diari *Las Provincias* la qüestió del medi ambient no apareixia en cap moment, el diari *Levante* la tracta de forma col·lateral en els articles que parlen d'especulació, com hem vist, en lligar especulació urbanística i degradació. Però seran les columnes del periodista valencià J. J. Pérez Benlloch les que

entren indirectament a defensar el medi ambient, posant l'èmfasi en l'objectiu de conservació natural de la llei, obviat totalment en les columnes i peces d'opinió del diari *Las Provincias*. Comencen a aparèixer les primeres crítiques al model turístic valencià i a les «*construcciones urbanísticas delirantes*»

Una de las carencias jurídicas más asombrosas desvelada por la democracia ha sido la desprotección del patrimonio natural de los españoles. [...] La costa litoral, con sus playas, ha sufrido asimismo la desdicha de un impresionante vacío legal, expresivo del secular desinterés de la administración acerca de los bienes colectivos.

J. J. Pérez Benlloch. «Estalla la guerra de las costas».
Levante, 19 de febrer de 1989.

La defensa del medi ambient per part d'aquest periodista es combina en les seues columnes també amb les crítiques al govern socialista valencià, a qui acusa d'enfrontar-se als atacs a la llei amb massa tebiesa. Un exemple el trobem en el següent article, que escriu com a recció a una entrevista a Carlos Auernheimer, director de la Agència del Medi Ambient, en el diari *Las Provincias*,⁸³ i on aquest assegura que es respectaran els drets adquirits encara que açò siga contrari a la protecció del medi ambient:

Ha dicho este señor [Auernheimer] de apellido impronunciable que los derechos adquiridos hay que respetarlos, aunque vayan contra el medio ambiente. Supongo que pronunciamiento tal está cogido por los pelos. Y necesitado de alguna matización. De otro modo, es inadmisibile desde una perspectiva progresista y aun desde el fiel de la justicia [sic.], que no del legalismo. Pues son el medio ambiente y el patrimonio colectivo los que tienen derechos

---

83. F. Escriche. «Auernheimer: La Ley de Costas es medioambientalista, pero los derechos adquiridos hay que respetarlos, aunque vayan contra el medio ambiente». *Las Provincias*, 2 d'abril de 1989.

adquiridos previos a los que se obtuvieron mediante la agresión, el secuestro o el allanamiento. Con esta mentalidad es mejor que lo destinen a la dirección general del Notariado.

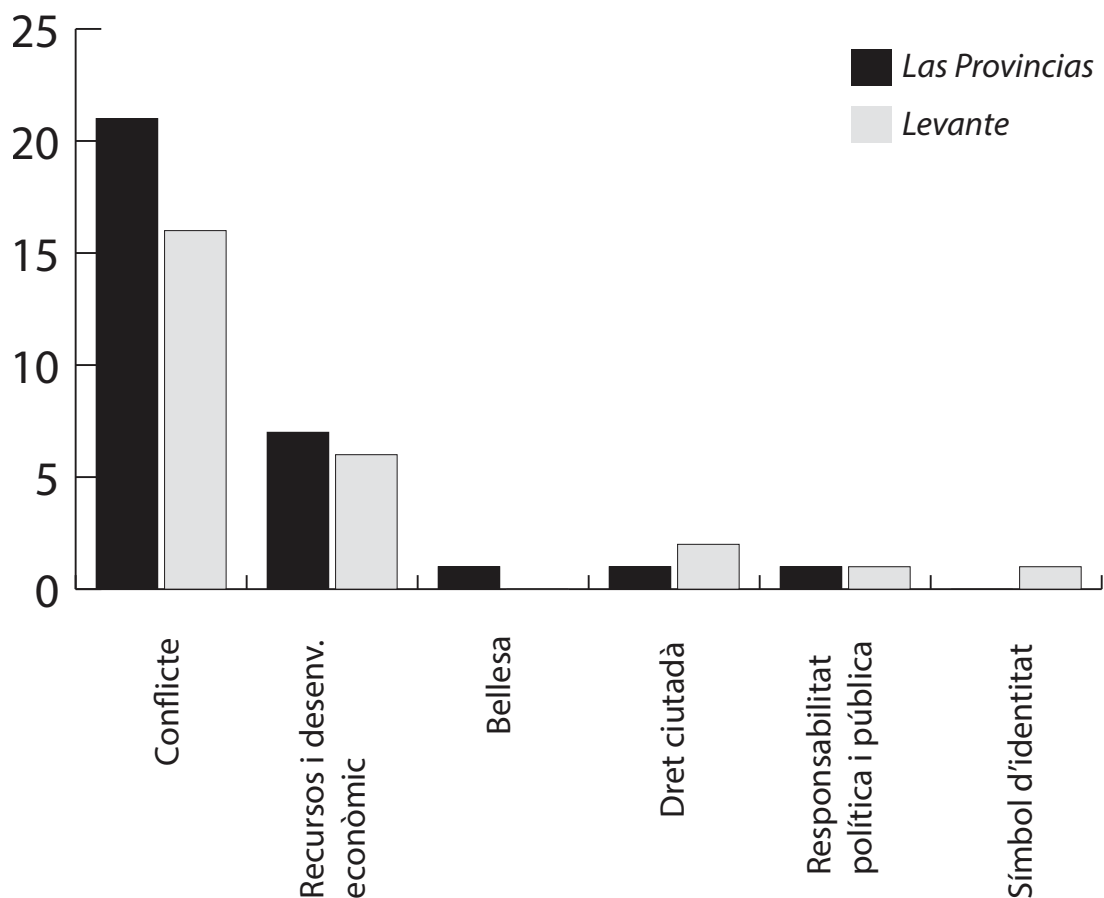
J. J. Pérez Benlloch. «Derechos adquiridos». *Levante*, 6
d'abril de 1989.

4.4.2. Els *frames* ambientals sobre la Llei de Costes

Després d'analitzar les postures dels principals diaris publicats a la província de València, a continuació presentem els principals *frames* o marcs periodístics en els quals s'han classificat les peces d'opinió analitzades.

En conjunt, els *frames* més presents en aquestes peces són «Conflicte» (57,4%) i «Recursos i desenvolupament econòmic» (27,7%). La resta de *frames* presents en els textos ho fan d'una manera molt puntual (entre una i tres ocasions): «Bellesa», «Símbol d'Identitat», «Dret Ciutadà» i «Responsabilitat política i pública» (veure Gràfica 4.4.1). Tant *Levante* com *Las Provincias* coincideixen en un repartiment semblant dels *frames* utilitzats, més enllà de la postura dels articles sobre la llei. Així el marc de «Conflicte» és utilitzat en un 67,7% en *Las Provincias* i en un 37,5% en *Levante*, mentre que el marc de «Recursos i desenvolupament econòmic» és emprat en un 37,5% en *Levante* i en un 22,6% en *Las Provincias*.

El marc o *frame* de «Conflicte» es caracteritza en aquest cas d'anàlisi en posar en relleu la confrontació, generalment política, en diversos sentits. En els articles contraris a la Llei de Costes, com hem vist abans, posen de relleu la confrontació entre el Govern de Madrid i els interessos valencians, o entre el Govern i els ciutadans. Mentre que d'altra banda, els articles favorables a la Llei destaquen la confrontació entre polítics de dreta i Govern, i entre especuladors i Govern. Així, mentre els articles contraris a la nova legislació posen l'accent

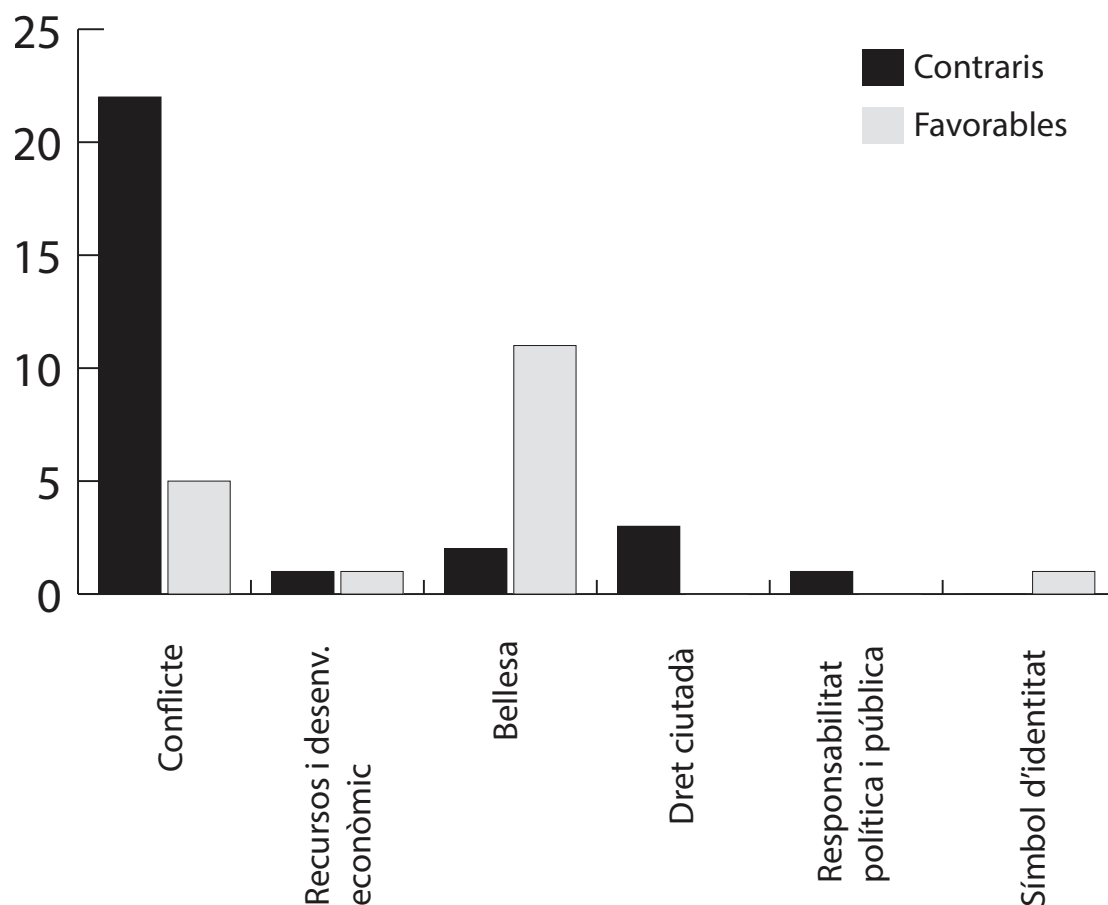

Gràfica 4.4.1. Frames predominants en els textos analitzats dels diaris *Levante* i *Las Provincias* sobre la Llei de Costes entre 1987 i 1989.

en l'atac del govern als interessos ciutadans, aquells articles partidaris de la llei ho fan en els interessos econòmics que es veuen afectats amb la Llei de Costes, on veuen la causa de l'enfrontament d'aquests grups amb la llei.

Respecte al *frame* «Recursos i desenvolupament econòmic», *Las Provincias* l'utilitza en set ocasions (22,6%), mentre que *Levante* ho fa en sis ocasions (37,5%), el que en proporció fa que el segon diari li atorgue més pes en els seus textos. En aquest cas, trobem també diferències a l'hora d'utilitzar aquest marc, que es caracteritza per emmarcar el discurs en l'àmbit de la relació de la natura amb l'economia, on aquesta queda supeditada als interessos econòmics. Així, de nou, *Levante* utilitza aquest marc per criticar

Gràfica 4.4.2. *Frames* principals en els textos analitzats (1987-1989) dels diaris *Levante* i *Las Provincias* en funció de la seua postura respecte a la Llei de Costes (favorable o contrària).

aquesta postura que posa per davant de la natura l'economia mentre que *Las Provincias* ho fa totalment des de la postura contrària.

En quant a diferències entre els articles favorables i contraris a la llei, en tots dos casos el principal *frame* utilitzat és el de «Conflicte» (veure Gràfica 4.4.2). No obstant, en els articles partidaris de la llei trobem *frames* no utilitzats en els altres textos com són «Dret ciutadà» i «Responsabilitat política i pública».

4.5. Els altres espais naturals i la visió del medi ambient en la premsa valenciana (1986-1989)

En aquest capítol s'inclouen totes les peces d'opinió recollides entre els anys 1986 i 1989 sobre la temàtica de medi ambient en general i sobre altres temes ambientals. Es tracta d'un grup d'articles ampli (n=168) i que ha permès la seua divisió en diferents subapartats. En aquest epígraf analitzarem els articles que tracten d'altres espais naturals i parcs naturals del País Valencià, de la concepció del medi ambient a la ciutat a través de les zones verdes i dels articles que s'ocupen del medi ambient de forma general (protecció del medi ambient, gestió i educació ambiental, ecologisme, etc.).

4.5.1. Els articles d'opinió sobre els altres espais naturals: Arguments i recursos

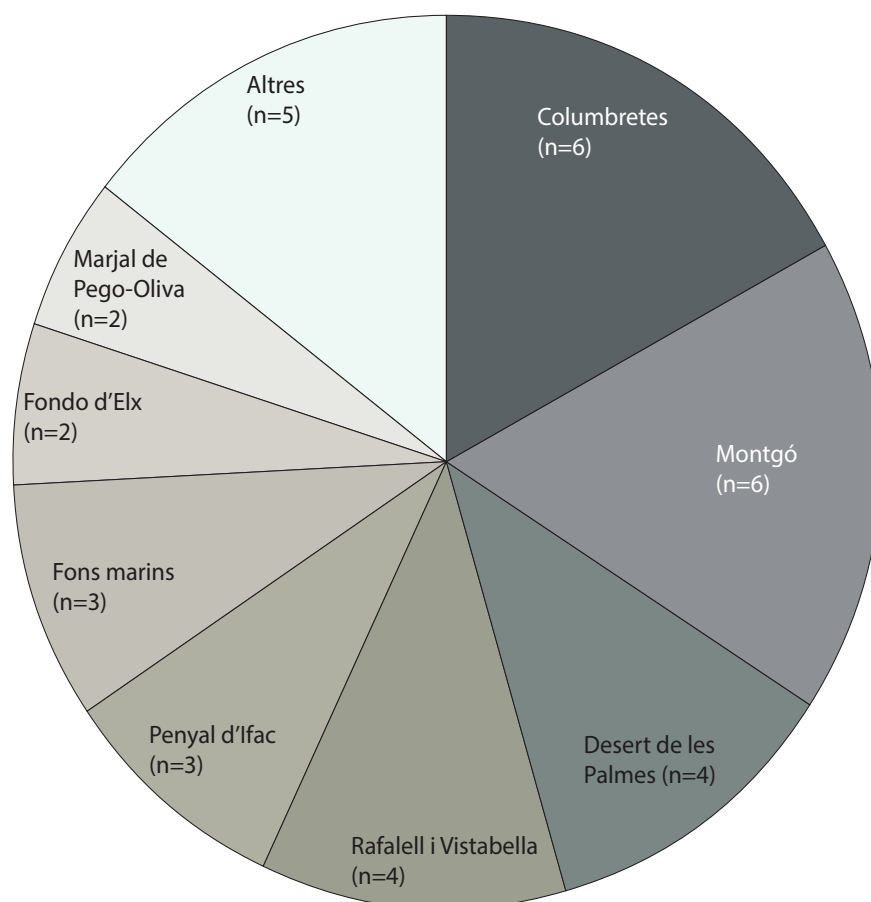
A banda de la declaració del Parc Natural de l'Albufera, la segona meitat de la dècada vuitanta va significar la protecció de set espais naturals més, tal i com hem vist en la introducció: Penyal d'Ifac (28/01/1987), El Montgó (16/03/1987), el Carrascar de la Font Roja (13/04/1987), les Illes Columbretes (25/01/1988), les Salines de Santa Pola (12/12/1988), les Llacunes de la Mata i Torrevella (27/01/1989) i el Desert de les Palmes (16/10/1989).

a) Anàlisi quantitativa

En el període estudiat, la majoria d'aquests paratges apareixen en les peces d'opinió dels diaris analitzats. Només les Salines de Santa Pola i les Llacunes de la Mata i Torrevella no són referenciades en cap article d'opinió. A banda d'aquests espais naturals, també apareixen d'altres que no seran declarats parcs naturals fins anys més tard, com és el cas del Penyagolosa,

la Marjal de Pego-Oliva, el Fondo d'Elx i les serres Calderona i d'Espadà. Apareixen també altres espais que no tenen la categoria de parc natural, com és el cas de la marjal de Rafalell i Vistabella (inclosa dins del catàleg de zones humides del País Valencià) o referències als espais marins on es nomenen zones d'interès com l'illa de Tabarca (reserva marina des del 9 de gener de 1995 amb 1.400 hectàrees, amb competències compartides entre la Generalitat Valenciana i l'administració general de l'Estat).

En total, 35 peces van estar publicades als diaris *Las Provincias* (n=18) i *Levante* (n=17) entre 1986 i 1989 sobre espais naturals (Gràfica 4.5.1), la

Gràfica 4.5.1. Distribució dels temes tractats dins del grup d'articles d'Espais Naturals. Els espais naturals que van ser objecte de més peces d'opinió van ser les Illes Columbretes i el Montgó.

majoria d'elles dedicades a les illes Columbretes (n=6), el Montgó (n=6), la Marjal de Pego-Oliva (n=4), el Desert de les Palmes (n=4) i la marjal de Rafalell i Vistabella (n=4). *Las Provincias* va publicar deu tribunes i articles d'opinió, cinc columnes, dues cartes al director i una vinyeta. La majoria dels textos d'aquest diari van estar a càrrec de periodistes (n=5) i polítics (n=5). *Levante* per la seua part va publicar onze tribunes i articles d'opinió, tres columnes, dues vinyetes i una carta al director. En aquest cas, la majoria d'articles van estar signats per col·laboradors (n=10) de diferents procedències (sociòlegs, arquitectes, etc.) front a dos periodistes i un polític. Si analitzem la posició dels articles respecte a la necessitat o no de protegir el medi ambient, onze articles de *Las Provincias* es mostraven favorables, un número semblant als dotze de *Levante*. L'únic text que mostrava una postura contrària a la protecció de la natura era un article de *Las Provincias*,⁸⁴ que analitzarem més endavant.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

En aquest reduït grup d'articles podem diferenciar tres tipus: aquells que argumenten sobre els espais naturals pel seu valor ecològic, aquells on s'observa la politització del medi ambient i, per últim, aquells que conceben el medi ambient per la seua bellesa i valor simbòlic, més enllà del valor científic o econòmic que se'n puga desprendre d'ells. A continuació analitzem els discursos sobre cadascun dels espais que centraren aquestes columnes.

Les Columbretes

L'espai que més va centrar l'atenció des dels gèneres d'opinió van ser les Illes Columbretes. *Las Provincias* li va dedicar un total de quatre articles, mentre que *Levante* li va dedicar dos. Aquest tema va tenir una certa unanimitat

---

84. Juan Salvador Gayá Sastre. «La marjal Pego-Oliva y los oscuros intereses». *Las Provincias*, 3 de setembre de 1988.

en quant a la necessitat de protegir l'espai, amb arguments principalment ecològics.

El conseller d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport, Rafael Blasco, defenia així la necessitat de protegir i conservar aquestes illes de les costes castellonenques:

Las Islas Columbretes son un lujo natural para los valencianos. Constituyen uno de los espacios naturales más valiosos y característicos de nuestro territorio y uno de los paisajes de mayor fuerza y personalidad del Mediterráneo occidental.

Rafael Blasco Castany. «Columbretes: Protección y responsabilidad». *Las Provincias*, 8 de maig de 1986.

El conseller subratlla en aquest article la importància de les illes com a patrimoni comú: «*evidencia nuestra concepción del medio natural como patrimonio de toda la sociedad*», assegura, i al llarg del text parla del «*patrimonio natural colectivo*». També el valor ecològic de les Columbretes és el principal argument d'aquest article del diputat socialista per Castelló Javier José Tárrega Bernal, que subratllava el consens social sobre la necessitat de conservar aquest espai:

No es necesario apelar a las teorías de Darwin para saber la importancia del ecosistema de Columbretes, que por su situación insular es de los más frágiles, de los que más rápidamente se pierden sus equilibrios. Todo esto lo ha entendido la opinión pública gracias a tantos periodistas sensibles y a los medios de comunicación. También se ha conseguido que en el fondo ningún grupo político discrepe en la necesidad de su protección.

Javier José Tárrega Bernal. «Aprobación definitiva de la ley de las islas Columbretes en las Cortes Generales». *Las Provincias*, 11 de desembre de 1987.

La referència a Darwin, emprat ací com a autoritat de la biologia i de la ciència, és utilitzada com a recurs per legitimar les seues afirmacions sobre el valor de l'ecosistema insular i per reforçar el caràcter científic de l'article. Es tracta d'un exemple de fal·làcia *ad verecundiam*, on s'invoca una autoritat com a prova única dels arguments exposats.

Les peces del diari *Levante* també es van centrar en el valor ecològic de les illes. De fet, els dos articles sobre les Columbretes es van publicar dins de la secció Diàrama del diari, unes planes setmanals coordinades per l'arquitecte Ignacio Blanco López presentades com «Revista de diseño, arquitectura, energía y medio ambiente», on l'arquitectura i l'urbanisme sostenible i la gestió i conservació del medi ambient tenien un espai especial. El mateix Ignacio Blanco subratllava de les Columbretes el seu «*interés por su origen volcánico, por su fauna y flora marina y terrestre, por ser un centro de paso de las aves migratorias entre el norte de Europa y el norte de África*».⁸⁵

No obstant, també en els articles sobre les Illes Columbretes, tot i l'aparent unanimitat, va tenir cabuda la crítica política. El president d'Unió Valenciana, Miguel Ramón Izquierdo, va escriure un article el 16 de setembre de 1987 en *Las Provincias* on acusava el govern central d'actuar en contra dels interessos dels valencians. L'objectiu de l'article era censurar l'actuació del partit socialista, diferent segons l'autor en el govern valencià i en el central:

Suponemos que dentro del partido socialista existirá una mínima relación de vasos comunicantes, y que los socialistas en Madrid no estarán actuando a espaldas de los socialistas de Valencia.

También resulta difícil admitir que puedan estar en desacuerdo, y en tal caso, habría de pensarse que los socialistas han cambiado de criterio, y “pasan” de lo que las Cortes Valencianas aprobaron, o están admitiendo ellos mismos

---

85. Ignacio Blanco. «Islas Columbretes: parque natural». *Levante*, 30 de gener de 1988.

que la proposición de ley en cuestión no tenía pies ni cabeza. O nepotismo o ineptitud.

Miguel Ramón Izquierdo. «Nepotismo o ineptitud: islas Columbretes». *Las Provincias*, 16 de setembre de 1987.

El Montgó

Com ocorria amb les Columbretes, en els articles dedicats al Montgó destaca la unanimitat sobre la necessitat de protegir aquest espai i evitar la proliferació de construccions en el massís, situat en una zona turística de la comarca de la Marina Alta. Al Montgó, tant *Las Provincias* com *Levante* li van dedicar tres articles cadascun. Un article, una carta i una vinyeta en *Levante* i dos articles i una carta al director en el cas de *Las Provincias*. Sobre aquest massís del litoral de la Marina, destaquen les argumentacions relatives a la seua bellesa o al lligam cultural i històric amb la zona. Així, Emili Beüt Belenguer,⁸⁶ després d'un acord de l'Ajuntament de Dénia per a demanar la declaració del Montgó com a Parc Natural, descrivia d'aquesta manera l'espai natural:

El Montgó es una atalaya natural soberbia; vista desde el mediodía se presenta como una pirámide; su extremo levantino puede hacerse imaginar simbólicamente un navío dispuesto a introducirse y navegar por el Mare

---

86. D'aquest autor hem trobat diferents signatures en els seus articles, utilitzant indistintament la forma valenciana del nom o la castellana (Emili o Emilio). En les referències s'ha respectat la forma que apareix en l'article citat. El geògraf Emili Beüt Belenguer (1902-1993) va ser un escriptor i editor valencià. Abans de la Guerra Civil va treballar amb diverses entitats cíviques i culturals valencians, com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana o l'Institut d'Estudis Valencians. Va ser president de Lo Rat Penat entre 1972 i 1980, quan va ser substituït per Xavier Casp després de presentar-li una moció de censura. Va publicar els llibres *Camins d'argent* (1950-1957), *Geografia elemental del Regne de València* i *Els paisatges i pobles valencians descrits pels nostres escriptors* (1966).

Nostrum, enfilando su proa para cruzar las aguas por donde velas griegas y latinas trajeron a estas costas sus culturas.

Emilio Beüt Belenguer. «El Montgó: atalaya y símbolo». *Las Provincias*, 14 de març de 1986.

Així, les referències al Mare Nostrum i als grecs i romans enllacen directament amb la tradició cultural mediterrània, convertint el Montgó en símbol i testimoni d'aquesta cultura. De forma similar, el col·laborador del diari Ramón Llidó fa referència al cresol de cultures que han passat per les terres dominades pel massís: «... *el Montgó ha hecho de su historia un patrocinio sobre judíos, cristianos y árabes, señalando a todos los pueblos un hito de convivencia*». ⁸⁷

També en *Levante* trobem articles en aquest sentit. El president de la Junta Rectora del Parc Natural, Pedro Grimalt Ivars, posava l'accent entre el lligam entre el Montgó i les activitats tradicionals de la zona, com la pesca, relacionant així la tradició marinera dels habitants de Dènia i els pobles pròxims amb la presència del Montgó com a far:

...para la Marina Alta donde se ubica, constituye un símbolo de esplendor y de orgullo. Se cuenta que los marineros al regresar con sus embarcaciones a los puertos de Jávea y Denia lo tuvieron y lo tienen como guía y orientación para los días de grandes tempestades, a las que se ven sometidos en algunas ocasiones, al divisarlo desde lejos no logran contener su emoción y sus rostros rasgados y marcados por el reflejo continuo del sol y del mar, en muchas ocasiones, se humedecen y empañan sus ojos.

Pedro Grimalt Ivars. «Cultura medio-ambiental». *Levante*, 10 de novembre de 1988.

---

87. Ramón Llidó. «El Montgó». *Las Provincias*, 22 de maig de 1987.

Figura 4.5.1. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* l'11 de maig de 1988, acompanyant una notícia sobre la suspensió de llicències d'obra en una urbanització al Montgó.

La resta d'articles, les dues cartes i la vinyeta, posaven l'accent en la pressió urbanística en la zona i en la responsabilitat dels organismes públics a l'hora d'evitar la proliferació de construccions en la zona declarada parc natural. Ortifus resumia gràficament en la vinyeta publicada el maig de 1988 (Figura 4.5.1) en *Levante* la pressió urbanística de la zona, on es pot observar a una persona des d'un cotxe (que representa els polítics) ordenant paraitzar les obres a un altre personatge (que simbolitzaria els constructors) que duu una casa o xalet a l'esquena, mentre aquesta exclama: «*Menos mal, no sabía ya dónde ponerlo*».⁸⁸

El Desert de les Palmes

Al Desert de les Palmes el diari *Las Provincias* li va dedicar tres articles, davant d'un per part de *Levante*. El diari *Las Provincias* va iniciar una breu polèmica amb els ecologistes a partir d'una repoblació de carrasques al Desert

88. Ortifus. *Levante*, 11 de maig de 1988.

---

de les Palmes. Una situació que la directora del diari, María Consuelo Reyna, va aprofitar per a criticar els ecologistes, si bé mantenint un to de respecte cap a la conservació dels espais naturals:

En el Desierto de las Palmas había pinos (Cavanilles lo cuenta así), se quemaron pinos... y los ecologistas lo conmemoran plantando una encina. Aplastante lógica.

Los grupos ecologistas valencianos llevan entre manos desde hace tiempo una fuerte campaña contra el pino. Se han empeñado en que no es especie autóctona. Dicen que lo realmente valenciano es la encina, que los pinos son unos intrusos. Qué disparate.

María Consuelo Reyna. «El Desierto de Las Palmas». *Las Provincias*, 8 d'agost de 1986.

La columna de Reyna va tenir resposta vuit dies després per part del president de l'Associació d'Amics del Desert de les Palmes, per rebatre la postura de la periodista sobre la repoblació amb arguments científics:

Antes de la masiva roturación de tierras de los últimos siglos, este espacio [el Desert de les Palmes], como casi todo el resto del litoral Mediterráneo, estaba ocupado por encinas, existiendo los pinos solamente, en las partes altas de los montes y en los lugares más abruptos y menos fértiles. Las encinas que ocupaban las mejores tierras, fueron cortadas, entre otras cosas para su conversión en carbón. [...] Todo, favorece extraordinariamente el avance de los pinares que ocupan el nicho ecológico del encinar, por su mayor rapidez de crecimiento; pero eso sí, como el matorral asociado al pino, es muy pirofito, al igual que éste, el peligro de los incendios se ha acrecentado enormemente, como desgraciadamente se está demostrando. [...] pretendíamos concienciar a todos los ciudadanos, de que, aunque sea a muy largo plazo, ya que el

crecimiento de las encinas (y otras “fagáceas”) autóctonas es muy lento, la solución para la repoblación correcta de estos parajes, es devolverles la vegetación original.

H. Beltran. «Pinos, encinas y el Desierto de las Palmas». *Las Provincias*, 16 d’agost de 1986.

La tribuna de Beltran anava acompanyada d’una columna de Reyna, titulada «La utopía ecologista»,⁸⁹ on continuava mostrant el seu desacord amb els seus arguments sobre la reprobació amb carrasques i aprofitava per carregar contra la resta d’ecologistes, que utilitzaven la lluita per la natura «*como arma política*».⁹⁰

En el diari *Levante*, l’únic article que es va publicar sobre el Desert de les Palmes estava centrat en aquest espai com a zona natural, i en la línia dels textos de Beüt Belenguer, és un exemple de com els textos d’opinió poden servir per a divulgar la natura, tant des del punt de vista històric com ecològic:

El nombre de desierto se le dio al establecerse, hacia el final del siglo XVII, los frailes carmelitas descalzos, que al tratarse de un lugar solitario, apartado del bullicio, lo designaron de esta manera, al igual que otros puntos parecidos donde tenían así mismo conventos. [...]

Los pinos dan al paraje un aspecto encantador; una vegetación espontánea, variada, crece. Junto a la aliaga y el romero, el enebro y la olivarda, el tomillo y el madroño ponen la nota atractiva, matizando de verdes diversos el paisaje. Se encuentran también algarrobos y encinas. El palmito o margalló abunda, y esto es precisamente, y no las palmeras, lo que le dio nombre a la zona.

---

89. María Consuelo Reyna. «La utopía ecologista». *Las Provincias*, 16 d’agost de 1986.

90. Id.

Los característicos cipreses señalan el lugar del convento. Diversas fuentes proporcionan óptimas aguas.

Emili Beüt Belenguer. «El desierto de las Palmas». *Levante*,
14 de maig de 1989.

Com hem vist en l'apartat anterior sobre el Montgó, l'autor del text, Emili Beüt Belenguer, signa diversos articles sobre espais naturals tant en *Levante* com en *Las Provincias*, i en els seus articles destaca sempre la descripció del paratge –amb importància dedicada a la flora i la fauna–, i les referències culturals i històriques.

Rafalell i Vistabella

El 1987, una empresa immobiliària presenta un pla per a construir una urbanització en la marjal de Rafalell i Vistabella. Un espai pertanyent al terme municipal de València, situat al sud de la Pobla de Farnals. La reacció de la premsa ve principalment per una crítica política a la gestió de l'assumpte. El desembre de 1987, l'empresa convida a un viatge a París a quatre regidors de l'Ajuntament de València: Fernando Puente (PSOE), Emèrit Bono (PSOE), José Luis Olivas (AP) y Manuel del Hierro (CDS).

El director de *Levante*, Ferran Belda, en la seua columna «Bastos» realitza una dura crítica que apel·la a l'ètica política amb aquesta pregunta: «¿Consideran que es de recibo que un político viaje a cuerpo de rey por cuenta de una sociedad anónima?»⁹¹ i afegeix: «De sólo pensar que sean ellos quienes en el día de mañana se sienten a la mesa de las negociaciones en donde, a cambio de la reclasificación del suelo, el Ayuntamiento ha de obtener del orden de mil a dos mil millones de pesetas para la ciudad me pongo a temblar.»⁹²

91. Ferran Belda. «El descaró viaja en avión privado». *Levante*, 16 de desembre de 1987.

92. Id.

L'article no se centra en la necessitat o no de conservar aquest espai, tot i que reconeix que el paratge té «*cierto interés ecológico*».⁹³

Uns mesos després és un periodista de *Las Provincias*, Baltasar Bueno, el que recorda l'episodi del viatge a França per criticar l'actuació política al respecte, acusant els regidors de l'Ajuntament de València de desconèixer la zona i les conseqüències que pot tenir la urbanització de la marjal:

Las burbujas del Moet Chandon encandilaron a los ediles, en el corazón del Moulin Rouge. Bajaron del supersónico Jet y firmaron de un plumazo la pipa de la convertibilidad. No saben dónde está Rafalell y Vistabella, no han visto la marjal, ni els aiguamolls, ni los peces que desaparecerán para siempre, no han prestado oídos a la zozobra del agricultor que ve pronta la salinización de sus campos, como no han medido la costa sin playas del alrededor.»

Baltasar Bueno. «El cuento de Rafalell». *Las Provincias*, 3 de maig de 1988.

El periodista utilitza una poderosa metàfora per fer referència a la transformació del paisatge: «*Del bucólico paisaje a la furia del cemento.*»⁹⁴ El ciment com a metàfora de la destrucció de la natura és un recurs força utilitzat. De forma similar, el vinyetista Ortifus utilitza la paleta d'obra (Figura 4.5.2) per a representar l'especulació urbanística, com ja faria amb el tema de la Llei de Costes.

Només un article posarà l'accent en el valor ecològic de la zona, una carta al director de setembre de 1988 on s'assegura que la urbanització «... *supondría la destrucción de uno de los pocos refugios de invierno de patos,*

---

93. Id.

94. Baltasar Bueno. «El cuento de Rafalell». *Las Provincias*, 3 de maig de 1988.

Figura 4.5.2. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* el 6 d'octubre de 1988, acompanyant la notícia sobre el rebuig de les Corts a declarar paratge natural Rafalell i Vistabella.

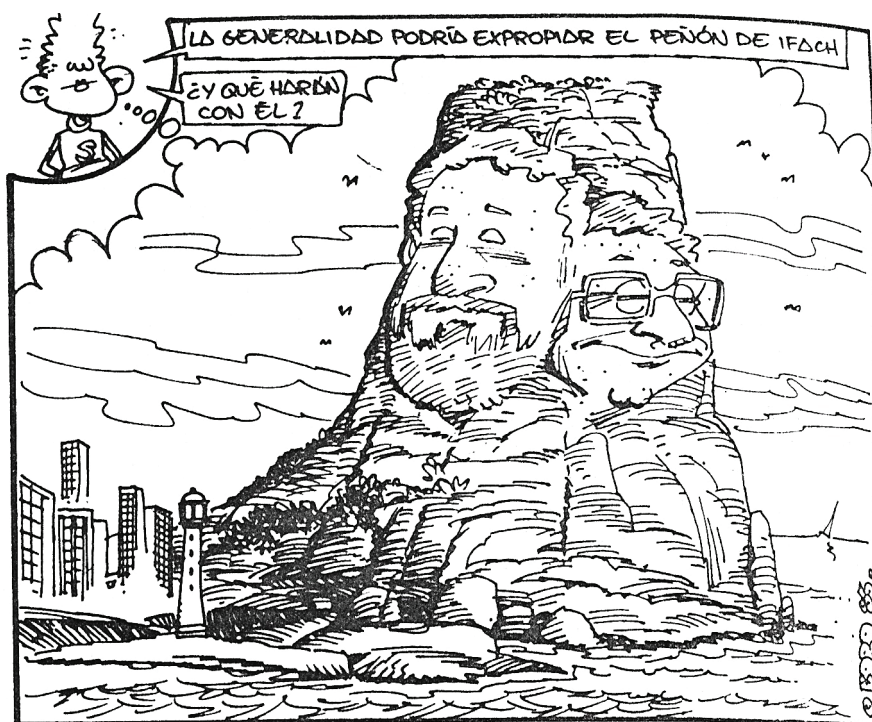
garzas y demás especies migratorias»⁹⁵ i on se subratllen les conseqüències negatives que podria tenir per a algunes espècies, arribant fins i tot a posar-les en perill d'extinció.

El penyal d'Ifac

El penyal d'Ifac va ocupar tres articles durant l'etapa estudiada (dos articles en *Las Provincias* i un en *Levante*). Curiosament, cap dels tres es referia a la declaració del penyal com a Parc Natural, sinó als passos previs on s'anuncia la possible expropiació del penyal (que posteriorment, al desembre de 1986, es va concretar com una compra dels terrenys que eren propietat privada) i a la voladura de l'hotel una vegada declarat ja el parc.

Així, en febrer de 1986, quan s'anunciava la possible expropiació del Penyal d'Ifac, el vinyetista Boro aprofitava per criticar un aparent ego o gust pel protagonisme del Consell en una vinyeta on el penyal es convertia en una espècie de Mount Rushmore (figura 4.5.3). Uns mesos després, no obstant, la

95. V. Pons. Carta al director: «Política medioambiental». *Las Provincias*, 3 de setembre de 1988.

Figura 4.5.3. Vinyeta de Boro, publicada en el diari *Las Provincias* el 25 de febrer de 1986, sobre la informació publicada el 23 de febrer en el mateix diari: «La Generalitat podria expropiar pronto el peñón de Ifach», i on es destacava amb un avanttítol que «Blasco asegura que en esta legislatura será parque natural».

directora del diari, María Consuelo Reyna, equiparava el patrimoni natural al patrimoni cultural valencià elogiant la gestió del president Lerma:

La Generalidad acaba de hacernos un hermoso regalo a los valencianos de hoy, de mañana y de dentro de mil años: ha adquirido una importantísima parte de la obra de Pinazo.

Si hace unos días fue el Peñón de Ifach –que, sin serlo, todos lo considerábamos patrimonio común– hoy le ha tocado el turno a uno de nuestros más importantes pintores. Un aplauso, sin reservas, para el presidente Lerma.

María Consuelo Reyna. «La gota». *Las Provincias*, 23 de
deseembre de 1986.

En el diari *Levante* per la seua banda, va ser Josep-Vicent Marqués en la seua columna «Si anem a mirar» qui es va ocupar de la demolició de l'hotel que es trobava en el parc natural. El sociòleg, amb el seu to habitual, parlava d'una «explosió justiciera als peus del Penyal d'Ifac»⁹⁶ per a referir-se a la voladura. L'onomatopeia utilitzada en el mateix títol de l'article, «Brooouummm», repetida després en diverses ocasions en el text, és utilitzada com a metàfora de la dinamització d'un sistema polític heretat del franquisme on el medi ambient es concebia com a recurs turístic i econòmic per damunt del seu valor ecològic i social:

“Brooouummm!” va dir ell. En eixe moment històric Rafael Blasco dotava d'un mínim d'èpica la política valenciana. Marcava, una mica tard, quan ningú no s'ho esperava, el final d'una època. La veritat és que ningú no va fer cap llibre blanc de la merda heretada del franquisme, ni es va produir cap acomiadament exemplar de funcionaris grossos. Deu anys després, se'ns ha permés un cert espectacle de justícia, un cert exemple de que la llei no és sempre o no és sols un sistema contra el robatori en petita escala. De veres que no esperàvem una cosa així.

Josep-Vicent Marqués. «“Broooumm!, va dir ell». *Levante*, 20 d'octubre de 1987.

I acabava amb una advertència per al conseller Rafael Blasco, de nou utilitzant el recurs onomatopeic, per aconsellar-li que no es quede només en aquest gest i que es comprometa realment amb la defensa del medi ambient:

“Brooouummm!” Això compromet a molt, senyor conseller. Vosté sap que ara molta gent tendirà a dir que es va tractar d'una simple mida publicitària, de cara a la galeria. Vosté sap que ara molta gent s'interessarà més pel que faça

---

96. Josep-Vicent Marqués. «“Broooumm!, va dir ell». *Levante*, 20 d'octubre de 1987.

l'Administració en defensa del medi, gent que ja pensava que era inútil esperar-ne res d'ella. Sort i gràcies per la millor imatge de la dècada.

Josep-Vicent Marqués. «Broooumm!, va dir ell». *Levante*, 20 d'octubre de 1987.

Els espais marins

El diari *Levante* va publicar tres articles dedicats als espais marins dins de la secció Diarema. Els tres textos coincidien a defensar la necessitat de conservar aquests espais naturals amb característiques tan específiques. No obstant, els textos presenten certes diferències entre ells. Mentre l'article signat pel Col·lectiu Kraken⁹⁷ se centra en la responsabilitat política de protegir i conservar aquests espais, el publicat per Juan José Chiarri Montesinos⁹⁸ destaca el valor ecològic d'aquests espais a causa de la seua biodiversitat. Per últim, l'article dels submarinistes Manuel Navas i Eduardo Soler⁹⁹ destaquen les possibilitats turístiques que oferiria una costa ben conservada front a un model de turisme massificat i poc respectuós amb l'entorn:

...determinados enclaves de nuestro litoral aún presentan un entorno lo suficientemente bien conservado como para que, con una protección adecuada, puedan convertirse en parajes ideales para la práctica de actividades subacuáticas incruentas (fotografía, turismo subacuático, etc.).

Manuel Navas i Eduardo Soler. «Los fondos marinos en la Comunidad Valenciana». *Levante*, 10 de desembre de 1988.

---

97. Col·lectiu Kraken. «Los espacios protegidos en el mar». *Levante*, 3 de juny de 1989.

98. Juan José Chiarri Montesinos. «Defender los fondos marinos». *Levante*, 30 de gener de 1988.

99. Manuel Navas i Eduardo Soler. «Los fondos marinos en la Comunidad Valenciana». *Levante*, 10 de desembre de 1988.

Altres espais

Els altres espais dels quals es va parlar en *Levante* i *Las Provincias* va ser el Fondo d'Elx (declarat Parc Natural el 12 de desembre de 1988), la marjal de Pego-Oliva (que hauria d'esperar fins 1995 per ser protegida), el Penyagolosa, la Serra Calderona, la Serra d'Espadà i la Font Roja.

Sobre el Fondo d'Elx, tant el diari *Levante*¹⁰⁰ com *Las Provincias*¹⁰¹ es van mostrar favorables a la seua protecció, destacant el seu valor científic i ecològic. Per contra, la marjal de Pego-Oliva sembla que no despertava la mateixa unanimitat. Tot i només comptar amb dos articles sobre el tema en el diari *Las Provincias*, un d'ells reflectia la posició de defensa dels interessos privats abans que els naturals. Així, el diputat de les Corts per Alianza Popular (AP) Juan Salvador Gayá Sastre,¹⁰² defenia la dessecació de la marjal argumentant principalment interessos econòmics i el dret dels propietaris a disposar del seus terrenys.

Una columna que va comptar amb la resposta del cap del gabinet de la Conselleria d'Agricultura i Pesca, Luis Peiró Roselló,¹⁰³ uns dies després en el mateix diari. Des de la Conselleria s'argumentava que calia trobar l'equilibri entre els interessos dels propietaris i la conservació dels «*valores ecológicos*», al que afegia: «*No es posible retroceder en el tiempo aunque el Sr. Gayá quiera volver al año 70. Vivimos en el año 88 y hay que atender intereses poblacionales, colectivos y culturales.*»¹⁰⁴

---

100. Ferran Belda. «La de vueltas que da el mundo». *Levante*, 8 d'abril de 1987.

101. Federic C. Fos. «Problemas del medio ambiente en el sur de la Comunidad Valenciana». *Las Provincias*, 22 de juliol de 1988.

102. Juan Salvador Gayá Sastre. «La marjal de Pego-Oliva y los oscuros intereses». *Las Provincias*, 3 de setembre de 1989.

103. Luis Peiró Roselló. «Sobre la Marjal de Pego-Oliva y el Diputado Gayá». *Las Provincias*, 10 de setembre de 1989.

104. Id.

En quant a la resta d'espais naturals, tres d'ells van ser el tema central d'articles d'Emili Beüt Belenguer. Aquests articles, com els que ja hem vist d'aquest autor, es caracteritzen per descriure en detall els paratges amb la seua fauna i flora, fent émfasi en la bellesa dels mateixos, així com en altres valors culturals i històrics lligats a l'espai natural. Així, del Penyagolosa destacava la seua importància en la geografia valenciana: «*Siempre ha sido considerada como la reina de nuestras montañas, y a ella dedicaron geógrafos, poetas y excursionistas su admiración y elogios*».¹⁰⁵ Mentre que de la serra d'Espadà recordava alguns passatges relacionats amb la reconquesta de València, una data clau en la història i la identitat valencianes:

La sierra de Espadán fue señaladamente una zona donde Jaime I al conquistar el territorio valenciano respetó las costumbres y religión musulmana, concediendo libertad para sus prácticas una vez más, circunstancia que sin duda quienes ignoran nuestra historia desconocen.

Emili Beüt Belenguer. «La sierra de Espadán». *Levante*, 11 de novembre de 1987.

Sobre la Font Roja, a més de destacar la bellesa del «*pintoresco lugar*» realitzava una detallada descripció de les espècies vegetals que s'hi poden trobar:

El Carrascar ofrece exuberante vegetación, que cubre de verde principalmente su ladera norte, pues al encanto de los millares de encinas, de pinos y demás árboles que tapizan las bravas pendientes, se unen numerosas especies vegetales de interés botánico: arbustos y plantas silvestres, aromáticas y medicinales, como, por ejemplo, el “viburno” o “saüquet”, el rosal silvestre,

---

105. Emilio Beüt Belenguer. «Penyagolosa: Majestuosa atalaya». *Las Provincias*, 23 de novembre de 1988.

---

la madreSelva, la retama o “ginesta”, el jazmín de monte, el “llentiscle”, la “bruguera”, el lirio, la manzanilla, el tomillo, el romero, el espliego, el “raïmet de pastor”, el espàrrago silvestre..., constituyendo todo un conjunto de gran seducción”.»

Emili Beüt Belenguer. «La Font Roja». *Levante*, 14 de febrer de 1988.

Aquests articles no argumentaven obertament a favor o en contra de la conservació d'un espai natural, però les detallades descripcions de la biodiversitat de la zona, i la relació que estableix l'autor entre espai natural i cultura i història valencianes, fan d'aquests textos uns articles divulgatius de la natura i al mateix temps reivindicatius del seu valor tant ecològic com cultural i social.

Per últim, l'altre article sobre espais naturals, en aquest cas publicat en *Levante* sobre la serra Calderona,¹⁰⁶ sí que tractava qüestions relatives a l'amenaça del paratge, en concret per la pressió urbanística, i es posicionava per la protecció de l'espai natural, posant en valor la biodiversitat i el paisatge de la Calderona. En aquest article en concret, el polític de Coalició Valenciana Ximo Díez relaciona directament la imatge de les màquines de la construcció amb la destrucció de la natura. Una imatge que veurem més endavant en relació a l'espai d'horta de la ciutat de València.

---

106. Ximo Díez i Pérez. «Calderona: el rumor de una muerte anunciada». *Levante*, 17 d'octubre de 1987.

4.5.2. Els articles d'opinió sobre els espais verds urbans: Arguments i recursos

En aquest apartat hem inclòs tots aquells articles que parlen de la concepció dels espais verds en la ciutat. En la segona meitat dels anys vuitanta, açò es traduïa en dos temes que encara perduren en l'actualitat: la necessitat d'espais verds i la protecció de l'horta que rodeja la ciutat. No obstant, des de 1986 a 1989 només trobem vint-i-sis peces d'opinió dedicades a aquests temes, deu a zones verdes i setze a l'horta, un tema encara incipient que esclataria ja als noranta amb el moviment Per l'horta.

a) Anàlisi quantitativa

Entre 1986 i 1989, *Levante* va publicar divuit peces d'opinió classificades en aquest apartat: onze sobre l'horta i set sobre zones verdes (sis en concret sobre els jardins del llit del riu Túria). D'aquestes peces, deu eren tribunes o articles d'opinió, quatre eren vinyetes, dues columnes fixes i dues cartes al director. En quant als autors de les peces, en *Levante* majoritàriament van ser col·laboradors externs (arquitectes, sociòlegs, etc.) i membres de col·lectius (com la Coordinadora per la Defensa de l'Horta o l'Associació de Veïns Devesa, de Font de Sant Lluís) o del Col·legi Oficial d'Arquitectes, molt involucrat des dels anys setanta en la necessitat d'un disseny sostenible de la ciutat. Les quatre vinyetes van ser obra de vinyetistes (tres d'elles d'Ortifus) i la resta de textos van estar a càrrec de lectors (dos) i un del periodista del diari Josep Torrent.

Las Provincias per la seua banda va publicar vuit peces: cinc sobre l'horta i tres sobre zones verdes (dues d'elles sobre el llit del riu Túria). Sobre aquest tema relatiu al medi ambient i la ciutat, el diari va publicar tres tribunes d'opinió, dues columnes, dues vinyetes i una carta al director. Els textos van estar a càrrec de dos periodistes, dos vinyetistes i la resta d'altres col·laboradors provinents de diferents àrees.

En quant a les postures sobre la necessitat de conservar el medi ambient o, en aquest cas, de dissenyar una ciutat sostenible amb dotació de zones verdes, el diari que es va mostrar més partidari va ser *Levante* amb vuit articles a favor, un en contra i nou que no es posicionaren al respecte, mentre que *Las Provincias* va publicar dos articles amb arguments favorables a una política municipal mediambiental i sis que no es pronunciaven al respecte.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

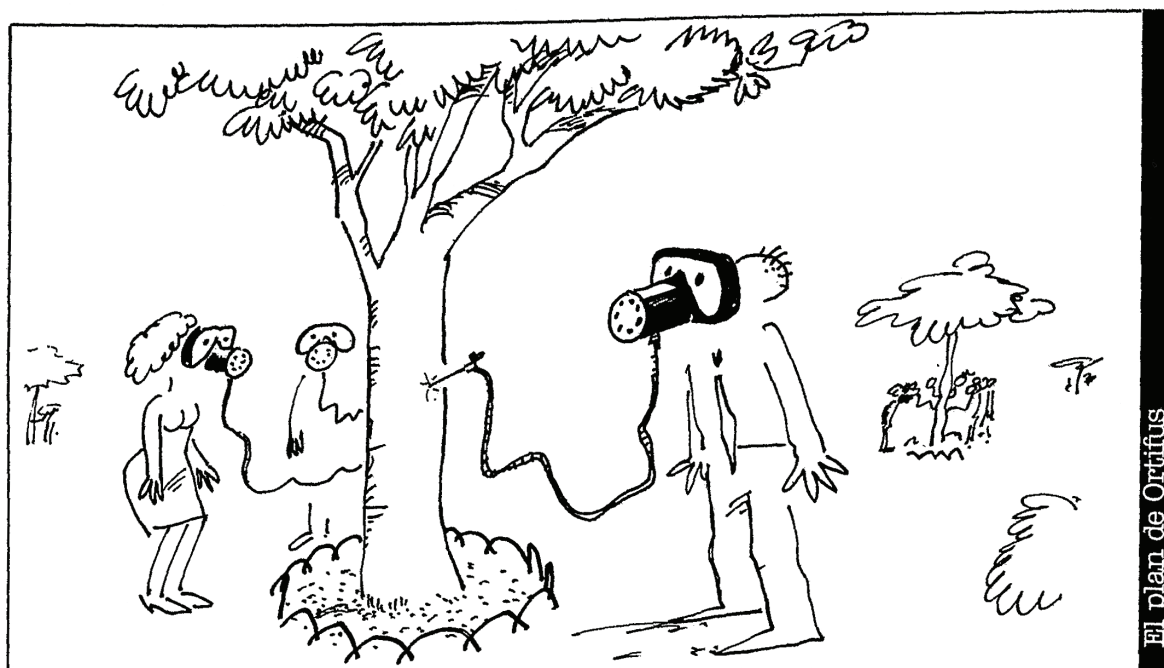
Tant els articles de *Levante* com de *Las Provincias* semblen favorables a la construcció de zones verdes i a la conservació de l'horta en l'entorn de la ciutat, però amb alguns matisos. Els articles de tots dos diaris destaquen en algun moment la contaminació de la ciutat, així com la bellesa o la tradició del paisatge de l'horta, però també es posa l'accent, com a contrapartida, en el fet que l'horta que envolta València limita el creixement de la ciutat.

La ciutat és doncs presentada com un espai poc habitable, amb contaminació i excés de «ciment». En aquests articles, els parcs i zones verdes són enteses com a serveis públics que posen a l'abast dels veïns i veïnes els espais naturals als quals s'ha renunciat en la vida en la ciutat. Es presenten com zones necessàries que proporcionen bona qualitat de vida als veïns davant un entorn dominat per la contaminació (veure vinyeta d'Ortifus, Figura 4.5.4). El ciment, per contra, es presenta com a metàfora de la desnaturalització del nostre entorn, i es converteix així en símbol d'allò oposat a l'espai verd:

... ciudades como Valencia, por su exceso de cemento y asfalto, nos claustrofobian y nos impelen a salir de ellas casi neuróticamente.

Julio García Camarero. «Una gran pasión por el cemento».

Levante, 20 de març de 1987.

El plan de Ortifus

Figura 4.5.4. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* el 17 de gener de 1986, en un especial dedicat al nou Pla General d'Ordenació Urbana en procés d'elaboració per l'Ajuntament de València.

Alguns articles s'ocupen del projecte de jardí de l'antic llit del riu Túria que s'està duent a terme en aquella època. Més de deu anys després de la campanya «El riu és nostre i el volem verd», es continua destacant l'esforç ciutadà per aconseguir aquest espai natural a la ciutat. El jardí del Túria es veia com una possibilitat de crear un bosc urbà a dins de la ciutat i el disseny

que està duent a terme l'Ajuntament no agrada a tots.¹⁰⁷ Així ho explica Josep-Vicent Marqués:

No pose en dubte la saviesa del disseny dels diversos trams del jardí previstos. Ara com ara, però em semblen això: jardinetes. Juraria que s'està perdent el que hauria de ser la concepció bàsica del llit: insertar un mínim de natura en el cor d'una ciutat destrossada. Potser la consigna "bosc urbà" de la Coordinadora pro Cauce siga ingènua o excessiva, però té una coherència que no li veig a allò que s'està fent. S'oblida que el llit va ser arrencat en temps del franquisme com a compensació, després de la mobilització popular del 74, per la privatització i destrucció del Saler. Una política mínimament ambiciosa haguera respectat per a llit un destí bàsicament "vegetal" i haguera buscat en altre lloc l'espai per reparar altres carències, culturals o esportives.

Josep-Vicent Marqués. «El llit del Túria, la mar de tot».
Levante, 31 de març de 1987.

Com es veu en l'article, Marqués defensa la idea de retornar la natura a la ciutat per mitjà de zones verdes com el llit del riu Túria, tot subratllant el paper ciutadà en la recuperació de l'antic llit per a la ciutat, lligant-lo a una altra lluita popular, la de la recuperació del Saler. De fet, Marqués assegura que

---

107. Una vegada decidit que el llit del riu Túria havia de convertir-se en zona verda el problema va estar decidir quin tipus d'espai anava a ser. Mentre l'Ajuntament va comptar amb diversos projectes per als diferents trams del riu, ubicant també zones esportives i d'oci, hi havia un sector de la societat valenciana partidària de convertir el llit del riu en un bosc urbà sense equipaments ni construccions. La polèmica és fàcilment rastrejable a través dels titulars en premsa de l'època. Veure per exemple: Francisco Agramunt. «El jardín del Turia daña la tradición fluvial valenciana»: Santiago Calatrava piensa que el proyecto de Bofill no tiene en cuenta el agua». *Levante*, 11 de febrer de 1987; S. G. «Quirós considera que el proyecto del Gulliver es una idea fuera de lugar: El portavoz del PP cree que hay que respetar los planes anteriores para el cauce». *Levante*, 28 de març de 1989; Juan Lagardera. «El sueño del jardín del Turia cumple una década de insomnio». *Levante*, 19 d'abril de 1988; Juan Lagardera. «Cano Lasso recuerda que su proyecto para el río "sí tenía ideas": El arquitecto que hizo el plan de El Saler y ganó el concurso del Turia estuvo en Valencia». *Levante*, 3 de maig de 1989.

l'Ajuntament «no ha fet sinó administrar discutiblement una renda procedent de la lluita popular sota el franquisme».¹⁰⁸

També en *Las Provincias* trobem critiques cap al disseny que està prenent el llit del riu Túria, en aquesta ocasió per mà de l'arquitecte Julio Cano Lasso¹⁰⁹ que també defensa la creació d'un bosc urbà en el riu, però en aquesta ocasió fent servir el recurs a la idealització de la natura, en un paisatge imaginat del que podria ser el Túria al seu pas per la ciutat:

Al atardecer, levantaban pesadamente el vuelo y en pequeñas bandadas pasaban rasantes sobre los puentes, y después de varias pasadas remontaban vuelo alejándose hacia los grandes árboles de los Viveros.

Julio Cano Lasso. «Cauce del Turia, un parque natural». *Las Provincias*, 3 de juny de 1989.

Cano Lasso fa referència al llarg de l'article a «*los animalillos del bosque, que allí vivían*», a «*los bellísimos ficus cuyas raíces aéreas iban extendiéndose formando extraños enrejados*», a la formació de «*bosquecillos diversos*», etc. Tota una selecció de vocabulari, amb l'ús de diminutius i d'adjectivació, destinat a crear una imatge idíl·lica de la natura al bell mig de la ciutat de València.

D'altra banda, l'horta que rodeja la ciutat de València és un dels altres temes que es relacionen amb la necessitat d'espais verds a la capital com hem comentat a principi de l'epígraf. El nou PGOU, l'interès de la Universitat Politècnica de València en ampliar el seu campus de Vera i el pla urbanístic a Campanar són els temes d'actualitat que donen peu a aquests articles. L'horta és considerada per molts com un cinturó verd de la ciutat:

---

108. Josep-Vicent Marqués. «El llit del Túria, la mar de tot». *Levante*, 31 de març de 1987.

109. L'arquitecte madrileny Julio Cano Lasso (1920-1996) havia estat l'autor del projecte de la urbanització del Saler en els anys seixanta i a principis de la dècada dels vuitanta va guanyar el segon premi en el concurs que va convocar l'Ajuntament de València per a projectes sobre el llit del Túria.

El papel que cumple la huerta como espacio libre próximo al suelo urbano, su función como área verde descontaminadora y oxigenadora, su riqueza paisajística, su papel de freno a un crecimiento desmesurado, son de gran importancia.

Just Ramírez. «La protección de la huerta». *Levante*, 17 de maig de 1987.

Així opina també el sociòleg Ernest García,¹¹⁰ que signa un article¹¹¹ l'octubre de 1988 al *Levante* com a membre de la Coordinadora per la Defensa de l'Horta. García destaca l'horta com a activitat productiva agrària i aposta per aquesta àrea econòmica com a possible solució a una crisi alimentària que s'augura per a la fi del segle, destacant-la com a «actiu econòmic importantíssim». Així mateix, afegeix que és un «actiu medioambiental», ja que per al sociòleg «no és cap jardí, però sí un pulmó verd per a la ciutat».¹¹²

Destaca també la defensa de l'horta no només com una zona verda, sinó també com a part del paisatge de València i de la seua identitat. Així ho expliquen els arquitectes Just Ramírez i Carles Dolç en la secció Diàleg de *Levante*: «València s'assenta en un medi físic amb dues característiques d'especial relleu: ser una ciutat costanera i estar envoltada per una horta d'excel·lent valor. Històricament el seu paisatge ha estat el "hinterland" agrari».¹¹³

Però a banda dels arguments de l'horta com a zona verda, o almenys com a cinturó verd, de València, trobem d'altres també que posen el focus en la qüestió econòmica, ja que la seua desaparició suposaria la pèrdua d'una

110. Ernest García (Alacant, 1948) és actualment catedràtic de Sociologia de la Universitat de València. Com a sociòleg s'ha ocupat entre altres qüestions de l'estudi del medi ambient. És autor, entre altres llibres de temàtica mediambiental, de *València, l'Albufera, l'horta: Medi ambient i conflicte social* (1997).

111. Ernest García. «Diuen que als amics de L'Horta els ofega l'estètica». *Levante*, 11 d'octubre de 1988.

112. Id.

113. Just Ramírez i Carles Dolç. «Un pla que ignora el medi físic». *Levante*, 9 de juliol de 1988.

activitat econòmica. En aquest sentit podem destacar les cartes al director, que defensaven la conservació de l'horta precisament per aquest caràcter econòmic, però també cultural, en trobar l'activitat agrària dels voltants de València com a part de la memòria col·lectiva:

Lo que verdaderamente resulta obvio es que la huerta donde en un cercano pasado disfrutábamos de la Pascua y las Fallas se encuentra cada vez más lejana, hasta el punto de tener que enviar a nuestros hijos a granjas escuelas para apreciar la naturaleza que antes econtrábamos a la vuelta de la esquina.

Vicente Pons. Carta: «El PGOU, ¡ay!». *Levante*, 28 de
diciembre de 1988.

En aquestes cartes destaquen les referències a situacions personals lligades a l'horta, on es descriu el dur treball del llaurador i la seua vida íntimament lligada a la terra i a les collites. És el cas d'aquesta carta signada per María R. R.:

Sí, yo lo he vivido en mi adolescencia. Dos hombres, mi padre y un hermano, dos familias, vieron con estupor cómo unas leyes les dejaban sin campos, unas tierras trabajadas por varias generaciones, mis antepasados.

María R. R. Carta: «La huerta de Vera, y sigue...». *Las Provincias*, 19 d'agost de 1988.

La mateixa María Consuelo Reyna prendria partit en una columna a favor dels agricultors de l'horta. La seua columna, seguint l'esquema propi del diari amb altres qüestions, seria la que obriria el diari a més col·laboracions sobre el tema de l'horta i marcaria la línia d'opinió a seguir pel mitjà i els següents articles. En el cas de la columna de la directora, el seu text era una crítica a la

---

política impositiva sobre els terrenys d'horta de l'Ajuntament de València, on situa els agricultors com a principals víctimes:

Ahí tienen a nuestro Ayuntamiento que está empeñado [...] en doblar a impuestos a los ciudadanos agricultores que, siguiendo las recomendaciones, intentan conservar la huerta y siguen cultivando sus alcachofas, tomates o lo que sea. [...] Vamos que el Ayuntamiento cobra impuestos suponiendo intenciones, en lugar de atenerse a la realidad. Luego se enfadan si los agricultores se deshacen de las tierras. ¿Y quién va a querer cultivarlas si el Ayuntamiento se empeña en que son solares?

María Consuelo Reyna. «Caras alcachofas». *Las Provincias*,
27 de gener de 1989.

No obstant, no tots els articles són favorables a la conservació de l'horta. En concret, el catedràtic de sociologia Manuel García Ferrando va publicar un text en el diari *Levante* on es presentava una falsa dicotomia: calia escollir entre horta i una bona universitat, és a dir, entre horta i progrés.

Hay que elegir entre tener una mejor y más amplia Universidad, o conservar la huerta. Se trata, pues, de una elección entre dos formas de vida, dos maneras de entender el desarrollo social. [...] Y el futuro de Valencia, para muchos, se encuentra más en la dirección que marca el desarrollo de la Universidad, de los equipamientos urbanos de calidad, que en la conservación de su huerta.

Manuel García Ferrando. «Desarrollo urbano y expropiaciones agrarias». *Levante*, 15 de juliol de 1988.

L'autor subratlla en el text que la qüestió de fons en el tema de l'horta era escollir entre dues formes d'entendre el desenvolupament social. Aquest argument només el trobem defensat en aquest article, davant la resta que

estan a favor de conservar l'horta per motius ben diferents (zona verda, qüestió cultural o econòmica), però l'oposició entre natura i progrés, que trobem en altres apartats de la present tesi, està prou lligada al debat sobre la natura i els espais verds.

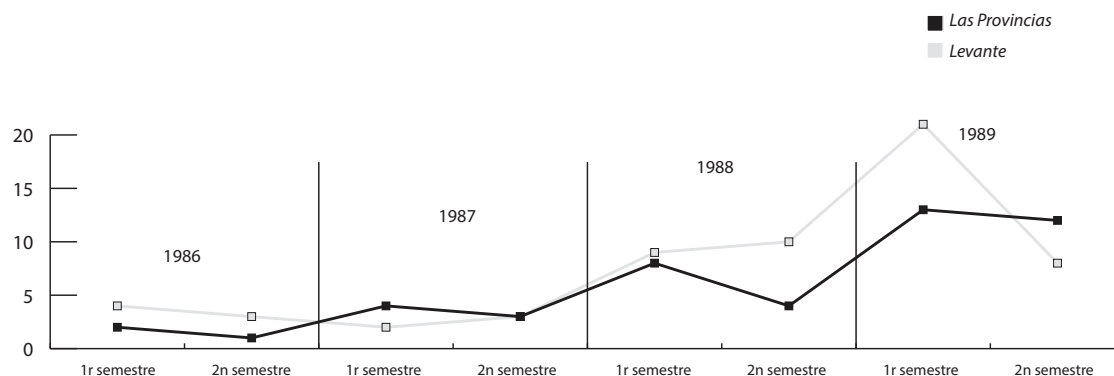
4.5.3. Els articles d'opinió sobre medi ambient, ecologisme i altres temes ambientals

Aquest grup d'articles és el més ampli de tots. En aquest grup s'han inclòs aquells articles que feien referència al medi ambient de forma genèrica (a la seua gestió, a l'ordenació del territori o a la necessitat de conservació), a l'ecologisme i a altres temes que van sorgint en la dècada dels vuitanta com l'interès en la capa d'ozó, la contaminació, la desertificació, etc.

a) Anàlisi quantitativa

En total, en el període analitzat es van publicar 107 peces d'opinió seguint els que responen als criteris assenyalats. L'any en què més articles es van publicar va ser 1989 (n=54) (veure gràfica 4.5.2). Va ser el diari *Levante* qui va publicar més articles d'opinió durant els anys estudiats, amb seixanta peces davant de les quaranta-set de *Las Provincias*.

El diari *Levante* va publicar quaranta articles d'opinió, sis columnes, deu cartes al director i quatre vinyetes. La majoria dels articles d'aquest diari van estar signats per polítics (n=19), lectors (n=10) i periodistes (n=7). Del total d'articles, hi havia dues peces signades per científics. *Las Provincias* per la seua banda va dedicar al medi ambient trenta-un articles d'opinió, deu columnes i sis cartes al director. En aquest periòdic, la majoria d'articles van estar signats

Gràfica 4.5.2. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre medi ambient en *Levante* i *Las Provincias* en el període 1986-1989.

per periodistes (n=12), polítics (n=9) i ecologistes (n=4). En aquest cas hi havia quatre textos signats per científics.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

Entre els articles agrupats baix el tema genèric de «medi ambient» la majoria dels textos (n=80) estaven destinats a la gestió ambiental, l'ordenació del territori, a la necessitat de conservar l'entorn i a la defensa o crítica de les polítiques ambientals del govern valencià. En menor mesura trobem altres articles centrats en l'ecologisme (sis articles en cada diari) i a problemes ambientals com la capa d'ozó (cinc en *Las Provincias* i tres en *Levante*) o la contaminació (quatre articles en *Las Provincias*).

És en el primer grup d'articles, dedicats a la gestió ambiental o l'ordenació del territori, on trobem la majoria de les signatures polítiques en els dos diaris. El 92,5% dels articles signats per polítics en aquest apartat estan dedicats a aquests temes (divuit textos en *Levante* i vuit en *Las Provincias*). Entre els signants d'aquests articles trobem el conseller d'Obres Públiques, Urbanisme

i Transports, Rafael Blasco,¹¹⁴ que publica principalment en *Las Provincias*. Blasco va publicar diversos articles amb motiu del Dia Mundial del Medi Ambient, que se celebra anualment el 5 de juny,¹¹⁵ així com sobre temes com la necessitat de conservar el medi ambient,¹¹⁶ l'ordenació del territori¹¹⁷ o la introducció del concepte de desenvolupament sostenible.¹¹⁸ Aquests textos estaven escrits des d'una perspectiva política i institucional, com a defensa i promoció de les polítiques ambientals dutes a terme pel Consell. Com a exemple, aquest article publicat en *Las Provincias* pel conseller amb motiu del Dia Mundial del Medi Ambient, en el qual explicava el funcionament, competències i objectius de la seua conselleria en matèria de medi ambient:

La política de la "Conselleria" sobre medio ambiente y territorio se articula a dos niveles. Existe, por una parte, un programa de análisis territorial de la Comunidad Valenciana que ya está ofreciendo sus primeras conclusiones, y que permitirá definir las estrategias de gestión del territorio más adecuadas a medio y largo plazo. A corto plazo, y como respuesta a la problemática ambiental

---

114. Rafael Blasco Castany (Alzira, 1945) va ser conseller d'Obres Públiques i Urbanisme pel PSPV entre 1985 i 1989, any en què va ser destituït després de la denúncia per suborns a funcionaris a canvi de la requalificació de terrenys. El 1995 tornaria al Consell per mà d'Eduardo Zaplana, del Partit Popular. Des de 1995 fins a 2011 ha estat al capdavant de diferents conselleries, entre les quals Territori i Habitatge. El 2012, va ser imputat per delictes de frau, prevaricació, suborn i malversació de fons públics, motiu pel qual va dimitir com a portaveu parlamentari del PP a les Corts. Actualment compleix una pena de sis anys de presó.

115. Rafael Blasco Castany. «5 de junio, día mundial del medio ambiente». *Las Provincias*, 5 de juny de 1986; «Día Mundial del Medio Ambiente», *Las Provincias*, 4 de juny de 1986; «5 de junio, Día Mundial del Medio Ambiente». *Levante*, 4 de juny de 1986.

116. Rafael Blasco Castany. «Salvaguardemos el medio ambiente». *Las Provincias*, 14 d'abril de 1987; «La defensa del medio ambiente, una tarea necesaria». *Las Provincias*, 6 de juny de 1987.

117. Rafael Blasco Castany. «La ordenación del territorio». *Las Provincias*, 24 de febrer de 1988; «La ordenación del territorio, una preocupación permanente», 28 de juny de 1989.

118. Rafael Blasco Castany. «El medio ambiente, factor de desarrollo». *Las Provincias*, 13 de gener de 1988.

más urgente, se está realizando una serie de actuaciones inmediatas. Estas actuaciones no son aisladas, sino que se integran formalmente en programas de alcance amplio.

Rafael Blasco Castany. «5 de junio, Día Mundial del Medio Ambiente». *Las Provincias*, 4 de juny de 1986.

També Carlos Auernheimer, director primer del Gabinet d'Ordenació del Territori i Medi Ambient de la Generalitat Valenciana i més tard, després de la seua creació al juliol de 1989, de l'Agència del Medi Ambient del País Valencià, va escriure diversos articles des de la mateixa òptica institucional.

En l'altra banda, polítics de l'oposició o de partits sense representació, oferien una visió més crítica del paper dels governants, com per exemple Joan Ribó (Partit Comunista del País Valencià),¹¹⁹ Juan Martorell Briz (CDS)¹²⁰ o el sociòleg Ernest García en un article signat com a membre del partit Unió del Poble Valencià:

Els governs, ara com ara, reconeixen només aquells aspectes de la crisi ecològica que semblen susceptibles de ser refrenats o ajornats amb més inversió i amb petites modificacions tecnològiques. Que permeten, per tant, continuar ignorant que les actuals estructures de la inversió i la tecnologia *són part del problema, no de la solució*.

Ernest García. «A quatre graus». *Levante*, 16 de juny de 1989.

Uns articles en els quals no hi ha una crítica directa al govern socialista valencià i a la seua gestió del medi ambient, però sí una apel·lació general

---

119. Joan Ribó. «Un 9 d'octubre ecològic». *Levante*, 8 de setembre de 1988.

120. Juan Martorell Briz. «La educación medio-ambiental». *Las Provincias*, 1 d'octubre de 1989.

als «polítics» a prendre mesures contra el deteriorament ambiental. En aquest sentit, serà un periodista qui realitze una crítica més directa sobre la gestió ambiental de determinades qüestions per part de la Generalitat Valenciana. J. J. Pérez Benlloch denunciarà la falta de resposta davant el delictes ecològic¹²¹ i es posicionarà clarament a favor de la creació d'una agència valenciana del medi ambient, criticant obertament el paper del president Joan Lerma en la lentitud respecte a aquesta iniciativa:

Joan Lerma es más inmovilista todavía que Felipe González y siente una peculiar alergia a los cambios.

No me extrañaría que su sueño político y profesional coincidiese con el del escribano equipado con manguitos y plumilla reescribiendo hasta el infinito la misma página del primer día. Una estampa nada acorde con la energía y decisiones que exigen la defensa del medio ambiente y el patrimonio natural.

J. J. Pérez Benlloch. «¿Quién teme a una agencia medioambiental?». *Levante*, 26 de juny de 1988.

Però més enllà d'aquests articles polítics, trobem també textos escrits per altres col·laboradors, com ecologistes o simplement lectors en la secció de cartes al director, que subratllen la necessitat de protegir el medi ambient o d'impulsar una vertadera educació ambiental. Destaquen en aquest sentit els articles de Frederic Fos C.,¹²² que signa cinc articles sobre medi ambient en *Las*

---

121. J. J. Pérez Benlloch. «Lenta lucha contra el delito ecológico». *Levante*, 10 de desembre de 1989.

122. Frederic Fos C., geòleg i enginyer ambiental i membre del partit polític Los Verdes, és un col·laborador habitual del diari *Las Provincias* en matèria de medi ambient, tot i que també trobem una col·laboració seua en *Levante* en el període analitzat. A més de sobre qüestions de gestió i educació ambiental de forma genèrica, també escriurà sobre espais naturals, la contaminació a la ciutat de València o la pluja àcida dels Ports.

Provincias i un a *Levante*, tots amb un marcat caire ecologista i de reivindicació de la protecció de la natura.

De forma general, aquest grup d'articles mostra una postura favorable a la protecció del medi ambient, bé posant l'accent en el valor de la conservació de la natura, bé en els perills de no fer-ho (per a la salut pública, per exemple, o per al propi ecosistema). Però entre aquests textos trobem també una novetat interessant, com és la introducció d'un nou concepte, el de «desenvolupament sostenible», en tres articles publicats en el diari *Levante* entre maig i juliol de 1988 pel conseller Rafael Blasco¹²³ i per l'historiador José Antonio Vidal.¹²⁴ Un terme que havia estat introduït el 1987 en l'informe «El nostre futur comú» (ONU, 1987) de la Comissió mundial sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament, tot i que ja havia estat utilitzat amb anterioritat en altres documents de l'ONU (ONU, 1983). Així definia José Antonio Vidal aquest nou concepte, que venia a unir dos camps, l'econòmic i l'ecològic, que fins aleshores s'havien plantejat com antagònics, creant un nou marc comú, com analitzarem més endavant:

El nuevo enfoque, la nueva tendencia que se abre camino entre la muralla de propuestas medioambientales, se llama teoría del desarrollo sostenible. Se trata, en resumen, de buscar el desarrollo por vías que aseguren la satisfacción de las necesidades presentes, sin comprometer gravemente la capacidad de las futuras para satisfacer las suyas.

José Antonio Vidal, «Chequeo al futuro ecológico». *Levante*, 4 de juny de 1988.

Entre els articles trobem també vuit textos dedicats a un altre tema que va sorgir en la segona meitat dels vuitanta: el forat de la capa d'ozó. *Levante* li va

---

123. Rafael Blasco. «El medio ambiente, factor de desarrollo». *Levante*, 26 de maig de 1988.

124. José Antonio Vidal. «Chequeo al futuro ecológico». *Levante*, 4 de juny de 1988; i «¿Creación de empleo “versus” medio ambiente?». 2 de juliol de 1988.

dedicar tres articles a aquesta problemàtica ambiental i cinc *Las Provincias*. Els articles dedicats a aquesta qüestió prengueren dues posicions diferenciades: d'una banda se centraven en la forma de gestionar el problema de la capa d'ozó des dels governs i institucions i d'altra en les conseqüències negatives que aquest fenomen podia tenir, en especial per a la salut de les persones (veure també figura 4.5.5):

La moda de tomar el sol se va a convertir en un claro riesgo de cáncer de piel. Quizá se vuelva a poner de moda el color blanquecino de quien no trabajaba el campo, como la nobleza de antaño.

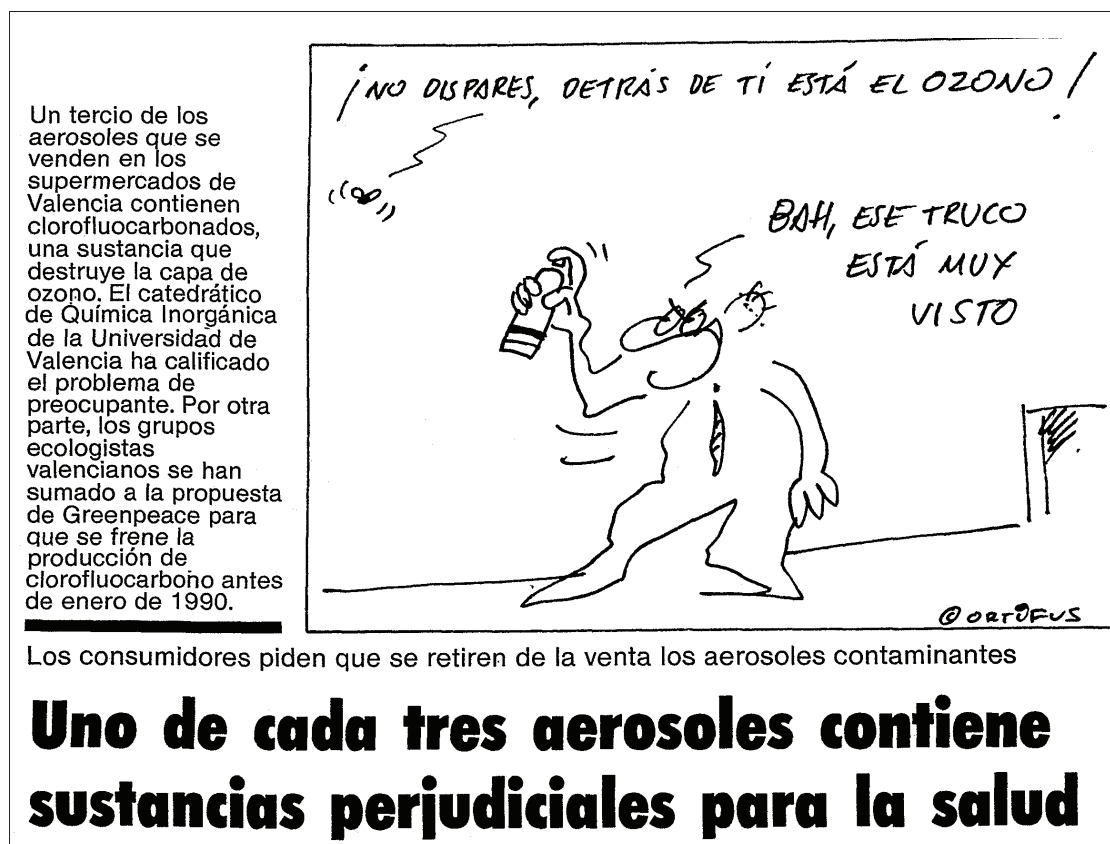
Ramón Sánchez-Ocaña. *Las Provincias*, 10 de març de 1989.

En general, aquests textos sobre medi ambient es mostren favorables a la protecció de l'entorn natural i subratllen la necessitat d'adoptar mesures contra els problemes com el forat de la capa d'ozó, la contaminació o la desertificació. Així, dels 107 articles analitzats en aquest epígraf, el 76,6% es mostrava favorable a la protecció del medi ambient, un 21,5% no mostrava una posició explícita al respecte i un 1,9% (dos articles) es mostraven contraris. Aquests dos articles se centraven precisament en la crítica a l'ecologisme com una qüestió amb fins exclusivament polítics o partidistes. En aquest sentit, el columnista Alfonso Ussía diferenciava entre un ecologisme científic i un altre al que qualificava d'«*indiotez [sic] exagerada*»¹²⁵ i explicava una anècdota que per a ell il·lustrava aquest tipus d'ecologisme del qual «*hacen gala los gestores de los bienes sociales cuando las demandas del ecologista rebajado salen a la palestra*»:

Me contaba un atribulado ganadero extremeño, que el Consejero de Agricultura y Medio Ambiente –otro gran ecologista– de la Junta de Extremadura, le había

---

125. Alfonso Ussía. «Ecologismos». *Las Provincias*, 10 de març de 1989.

Figura 4.5.5. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari *Levante* el 9 de juny de 1989, acompanyant la informació titulada «Uno de cada tres aerosoles contiene sustancias perjudiciales para la salud». La vinyeta mostra precisament aquesta sobreinformació sobre els riscos dels aerosols i del forat de la capa d'ozó que s'estava donant en l'època.

prohibido cercar el prado donde pastaba su ganado, porque interrumpía – textualmente– el normal desenvolvimiento vital del sapo partero. Lamentables coincidencias que se dan en nuestros campos. Un sapo partero había decidido pasar día tras día por el prado del ganadero y la cerca conculcaba sus sagrados derechos. Lo que no contemplaba el señor Consejero era el derecho del ganadero a no quedarse sin vacas.

Alfonso Ussía. «Ecologismos». *Las Provincias*, 10 de març de 1989.

Així, els articles de *Las Provincias* tendeixen a diferenciar entre un ecologisme «bo» i un de «dolent». Si Alfonso Ussía, com hem vist, oposava l'ecologisme a la ciència, altres peces parlen de diferents tipus d'ecologisme, l'activista i el científic. En aquest sentit, José M. Tortosa equipara els activistes o ecologistes amb «señoritos»¹²⁶ amb tendència a l'«esnobismo»,¹²⁷ on l'ecologisme acaba sent més una qüestió de fe que de raó: «*cuando les da la vena misionera son más pesados incluso que los rojos cuando intentan convencerte de lo imbécil –o hipócrita– que eres por no compartir su fe verdadera*».¹²⁸

També el periodista Jesús S. Carrascosa diferencia entre l'ecologisme polític d'Acció Ecologista i el científic d'Agró, en un article on tot i celebrar la unió de les dues associacions no oblidava un dels temes estrella del diari en l'època, l'anticatalanisme: «*Acció Ecologista es el brazo verde de Acció Cultural y por lo tanto suelen anteponer los intereses de quienes les mantienen, es decir de la cosa catalanista, a lo meramente ecologista*».¹²⁹ La relació amb Acció Cultural del País Valencià i amb el catalanisme és una forma per al periodista de desacreditar la tasca d'Acció Ecologista, acusant-la de posar els seus fins polítics per davant de l'ecologisme.

Encara que en *Las Provincias* també podem trobar algun article que defensa la figura de l'ecologista,¹³⁰ la postura d'aquest diari contrasta amb la de *Levante*, on fins i tot el periodista J. J. Pérez Benlloch arribarà a tractar-los com si d'herois es tractaren, en un article baix el títol de «Proeza en la mar», després de que l'armada espanyola arrestara el vaixell *Sirius* de Greenpeace en aigües espanyoles:

---

126. José M. Tortosa. «Verde utópico, verde científico». *Las Provincias*, 1 de juny de 1989.

127. Id.

128. Id.

129. Jesús S. Carrascosa. «Ecologistas». *Las Provincias*, 17 de desembre de 1987.

130. Gregorio Salvador. «Las elecciones y los verdes». *Las Provincias*, 7 de novembre de 1989.

Resulta obvio y universalmente admitido que el único armamento que lleva el buque ecologista [de Greenpeace] es un mensaje de paz y el tenaz propósito de salvar nuestro patrimonio natural. No nos puede sorprender que tan revolucionaria y en ocasiones incómoda carga suscite animadversión por parte de aquellos que suelen entrar en [sic] saco e impunemente en ese patrimonio. La Greenpeace es un dedo acusador que se ve y se observa en el ámbito mundial, debido, precisamente, a su rigor, valor y altruismo.

J. J. Pérez Benlloch. «Proeza en la mar». *Levante*, 25 de maig de 1989.

En el diari *Levante* trobem també una carta al director¹³¹ on es lliguen dues qüestions que *a priori* no tenen res a veure com és l'avortament i l'ecologisme, però que es repeteix també en un altre text de *Las Provincias* des d'una perspectiva més religiosa. D'aquesta manera, en la carta de *Levante* es conclou que «*el verdadero ecologismo debe empezar por la defensa del hombre*»,¹³² després de relacionar una notícia ecològica amb l'avortament, amb l'objectiu de subratllar la poca importància de la primera respecte al que l'autor considera una notícia més greu:

Esta grave noticia [vessament de residus tòxics al riu Rin], que ha consternado a la opinión pública, me trae a la cabeza otra ola de [sic.] tóxica que afecta al mundo: el aborto. La muerte de miles de niños no-nacidos, que no por accidente, sino con alevosía, son arrancados brutalmente del seno materno sin ninguna opción posible: ni su salvación, ni, por lo menos, su defensa.

Santiago Tusquellas Oto. Carta al director «El verdadero ecologismo». *Levante*, 17 de desembre de 1989.

---

131. Santiago Tusquellas Oto. Carta al director: «El verdadero ecologismo». *Levante*, 17 de desembre de 1989.

132. Id.

L'avortament centra una altra carta al director, que tracta la qüestió d'una manera similar però en aquest cas amb un rerefons religiós amb referències a la «Llei Natural». La carta ens ofereix una falsa dicotomia entre la defensa de la natura i la defensa de la vida humana. L'autor o autora defensa la seua postura antiavortista contraposant-la a la defensa dels drets dels animals i a l'ús eficient dels recursos naturals.

Tiempo atrás, en el "Telediario" de las 8'30, se daba la noticia de que el Gobierno implantaría la legislación de las comunidades europeas para evitar crueldades con los animales que se utilizan en los laboratorios de investigación. [...] Por otra parte, del 22 al 27 del mismo mes, se celebraba en Valencia el Congreso de Geología y en el mismo veía la luz un magnífico y detallado trabajo, el "Mapa Geocientífico de la Provincia de Valencia". Este trabajo describe lo mal que se están tratando los recursos naturales en la provincia y las consecuencias trágicas [...]. Ambas noticias que, hablan de esfuerzos por mejorar la calidad de vida del hombre sobre la tierra, contrastan con la legislación abortiva que trágicamente mejora progresivamente la patente de curso para matar impunemente, con medidas arcaicas o sofisticadas, a seres humanos indefensos.

M. C. Eléxpuru. Carta al director: «Impacto ambiental». *Las Provincias*, 7 d'abril de 1987.

Per últim, un darrer text de *Las Provincias* també relaciona natura i religió, però en aquest cas des d'una perspectiva totalment diferent, posant en evidència les contradiccions existents entre ciència i religió:

La perspectiva cultural ha cambiado de tal manera que no creemos pueda hacerse, después de estos descubrimientos [científicos], ninguna reflexión filosófica o teológica acerca de la naturaleza, el hombre o Dios, sin que de un modo u otro resulte afectada por ellos.

Segundo Gutiérrez Cabria. «La naturaleza, el hombre y Dios, en la encrucijada de nuestro tiempo». *Las Provincias*, 20 de noviembre de 1986.

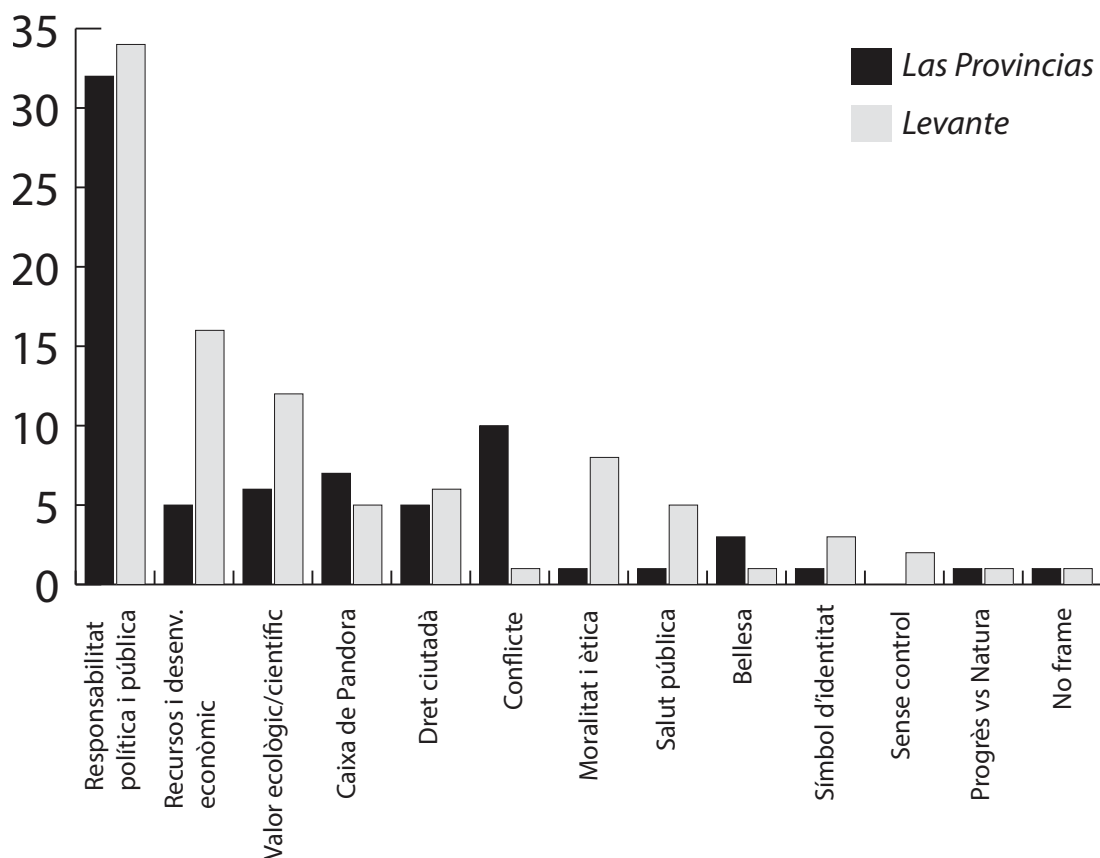
Es tracta d'un text de caire filosòfic, escrit per un catedràtic de matemàtiques de la Universitat de València, on l'autor es mostra favorable a la coexistència de l'explicació científica de la natura i de l'explicació religiosa: «*Tal naturalismo evolutivo no define por sí mismo una postura teísta o atea aunque sí puede exigir quizá un nuevo lenguaje teológico, principalmente al tratar del Dios creador.*» conclou l'autor.

4.5.4. Els *frames* sobre el medi ambient

En conjunt, el *frame* més present en les 168 peces analitzades dels tres grups d'aquest epígraf és el de «Responsabilitat política i pública» (n=66, 39,3%), seguit pel de «Recursos i desenvolupament econòmic» (n=21, 12,5%) i per «Valor ecològic/científic» (n=18, 10,7%). Pràcticament la totalitat dels articles d'aquest apartat es mostren favorables a la protecció del medi ambient (68,5%) front a només quatre (2,4% del total) que es mostren explícitament en contra. Aquests articles contraris a la protecció de l'entorn natural corresponen als *frames* de «Recursos i desenvolupament econòmic», «Conflicte», «Moralitat i ètica» i «Sense control».

Per diaris (Gràfica 4.5.3), el *frame* més utilitzat continua sent el de «Responsabilitat política i pública» (està present en 32 articles de *Las Provincias*, un 43,8% dels textos d'aquest diari sobre medi ambient; en *Levante* està present en 34 peces, un 35,8% del total d'articles analitzats), però mentre que en el diari *Levante* li segueixen els *frames* «Recursos i desenvolupament econòmic» (16,8%) i «Valor ecològic/científic» (12,6%), en el cas de *Las Provincias* el segon *frame* més utilitzat és el de «Conflicte» (13,7%) i «Caixa de Pandora» (9,6%). A continuació detallarem algunes de les característiques dels principals *frames* utilitzats, així com dels nous *frames* introduïts en aquest apartat.

Tal i com hem vist, un gran nombre d'articles estaven escrits des d'un punt de vista polític, bé per defensar la gestió ambiental del govern valencià,

Gràfica 4.5.3. *Frames* principals en els textos analitzats dels diaris *Levante* i *Las Provincias* sobre medi ambient entre 1986 i 1989.

bé per reivindicar una major conservació dels espais. És natural, per tant, que el *frame* més utilitzat siga el de «Responsabilitat política i pública» (n=66), ja que com hem vist en altres temes ambientals de l'època, com la declaració del Parc Natural de l'Albufera o la Llei de Costes, el medi ambient ja s'ha acceptat com un tema propi de la gestió política, i els partits polítics i els governants l'han incorporat al seu discurs. Apareixen així nous conceptes, com *ordenació* i *gestió del territori*, que confirmen aquesta inclusió del medi ambient en l'agenda política.

En quant als articles que utilitzen el marc de «Recursos i desenvolupament econòmic» (n=21), els textos continuen considerant la natura com a font de

riquesa principalment pels seus recursos (agricultura) o per les activitats econòmiques que se'ns deriven (turisme). No obstant, la diferència és que mentre que en els altres temes analitzats com el Parc Natural de l'Albufera o la Llei de Costes, la defensa de la natura es veia com un impediment per al desenvolupament econòmic, en aquest grup d'articles veiem com per exemple la defensa de les zones marines valencianes s'argumenta com una necessitat per a assegurar un turisme submarinista, i, per tant, la protecció del medi ambient podria ser una font de riquesa. En aquest sentit, diversos articles introdueixen com ja hem vist el concepte de «desenvolupament sostenible», acabant d'aquesta manera amb la idea d'oposició entre progrés i natura o entre riquesa econòmica i natura que es deduïa principalment d'aquest *frame*.

En quant al *frame* de «Conflicte» (n=11) en aquest grup d'articles, es dedueix principalment d'aquells textos que mostren una oposició entre ecologisme polític front a ecologisme científic, o també en aquells textos que enfronten l'ecologisme i la ciència amb la religió.

Els articles inscrits dins del *frame* «Caixa de Pandora» (n=12) responen principalment al tema del forat de la capa d'ozó. Es tracta d'articles que alerten sobre les conseqüències negatives d'aquest fenomen o d'altres qüestions com l'exhauriment dels recursos naturals o la contaminació, principalment amb un ús de vocabulari lligat amb el perill, l'advertència o el risc. Així, per exemple, el vinyetista Boro¹³³ interpreta la contaminació de l'horta amb la representació d'un braç negre tenebrós que surt de l'aigua contaminada i amenaça el llaurador i els cultius (Figura 4.5.6), en una referència a la figura de la mort. Expressions com «el forat de la capa d'ozó és una bomba de rellotgeria damunt els nostres caps»¹³⁴ ens recorden l'amenaça ambiental de determinats fenòmens, mentre que d'altres articles subratllen les conseqüències catastròfiques de les nostres

---

133. Boro. *Las Provincias*, 17 d'octubre de 1988.

134. Salus Herrero Gomar. «La pell de l'ozó». *Las Provincias*, 11 de maig de 1989.

Figura 4.5.6. Vinyeta de Boro, publicada en el diari *Las Provincias* el 17 d'octubre de 1988.

accions, fent referència al possible caràcter irreversible d'algunes d'elles: «*Hay que entregarse a esta causa, antes que sea demasiado tarde.*»¹³⁵

Els articles categoritzats amb el *frame* «Moralitat i ètica» (n=9) tracten el medi ambient des d'una perspectiva ètica, ja siga religiosa o no. Són articles on es plantegen qüestions morals com el dret de l'home a disposar dels recursos naturals sense tenir en compte les conseqüències de les seues accions.

135. Purificación González de la Blanca. «Por qué no podemos esperar». *Las Provincias*, 6 d'agost de 1989.

Per últim, el *frame* «Salut pública» (n=6) apareix molt lligat ací al tema de la contaminació. Els articles categoritzats dins d'aquest marc alerten dels perills per a la salut que pot comportar la contaminació de l'aire (amb possibles malalties respiratòries), el forat de la capa d'ozó (amb referències al risc per càncer de pell), o l'ús d'insecticides: «entre medio millón y un millón de personas enferman al año como consecuencia de los pesticidas, entre cinco y diez mil personas perecen por su causa».¹³⁶

Altres *frames* presents en els articles analitzats en aquest apartat són «Dret ciutadà» (n=11), «Bellesa» (n=4), «Símbol d'identitat» (n=4) i «Progrés vs. Natura» (n=2), que incideixen en la interpretació de la natura que ja hem vist en apartats anteriors.

---

136. Manuel Peris. «Don traguncio se nos hace ecologista». *Levante* 30 d'agost de 1989.

4.6. Altres episodis ambientals de la dècada dels vuitanta

4.6.1. Cofrents: La premsa i la central nuclear valenciana (1984-1989)

El 14 d'octubre de 1984 entrava en funcionament la central nuclear de Cofrents, l'única del País Valencià i una de les vuit que es van posar en marxa al territori espanyol entre 1971 i 1988. La central nuclear va suposar una de les primeres accions organitzades de l'ecologisme valencià, que va començar la seua oposició a la central a finals de la dècada dels setanta (Amer, 2008a).

No obstant, l'opinió en la premsa valenciana no va reflectir aquest moviment que s'iniciava en l'ecologisme valencià. Entre 1984 i 1989, anys analitzats, tan sols es publicaren en els diaris *Levante* i *Las Provincias* vint-i-nou articles sobre les centrals nuclears (vint-i-un sobre Cofrents, sis sobre Txernòbil, un sobre Vandellós i un altre sobre l'energia nuclear en general).

4.6.1.1. Els articles d'opinió sobre la central nuclear de Cofrents

a) Anàlisi quantitativa

En el cas de *Las Provincias*, el diari només va dedicar sis peces d'opinió a la qüestió de les centrals nuclears en el període estudiat. D'aquests textos, només un estava dedicat a Cofrents, i era per defensar la seua construcció, mentre que la resta (n=4) se centraven en l'accident de Txernòbil i un en la construcció de centrals nuclears en general. Tot i que sí que aparegueren

algunes notícies sobre les protestes contra la central¹³⁷ o articles informatius sobre els perills de l'energia nuclear recollint la veu d'experts,¹³⁸ els diaris no van oferir una ampla nòmina d'articles d'opinió sobre el tema. D'entre les peces publicades en aquest diari, trobem tres columnes, dues cartes al director i un article d'opinió. En quant als autors dels textos, tres eren periodistes, dos eren lectors del diari i un era un ecologista. Degut a la temàtica dels textos, és comprensible que la majoria (n=5) es publicaren en 1986 (any de l'accident de Txernòbil). El diari *Levante* per la seua banda, va publicar vint-i-tres peces d'opinió: set columnes, sis vinyetes, cinc articles d'opinió i cinc cartes al director. La majoria (n=15) es mostraven contraris a l'energia nuclear. Cap dels articles es mostrava partidari d'aquest tipus d'energia, tot i que trobem vuit textos on no s'expressa explícitament la postura de l'autor al respecte. Entre els signants dels textos, trobem sis periodistes, sis vinyetistes, cinc ecologistes, tres lectors, un polític i altres tipus de signants (n=2). En el cas d'aquest diari, trobem dos articles sobre Cofrents publicats abans de l'accident de Txernòbil, però sembla que és aquest fet el que marca l'interès del mitjà per el tema de l'energia nuclear, ja que en 1986 *Levante* publicarà sis peces d'opinió sobre Txernòbil o Cofrents i a partir d'aquest any trobarem certa regularitat en aquest sentit, tot i que sense que centre la prioritat del diari (veure gràfica 4.6.1).

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

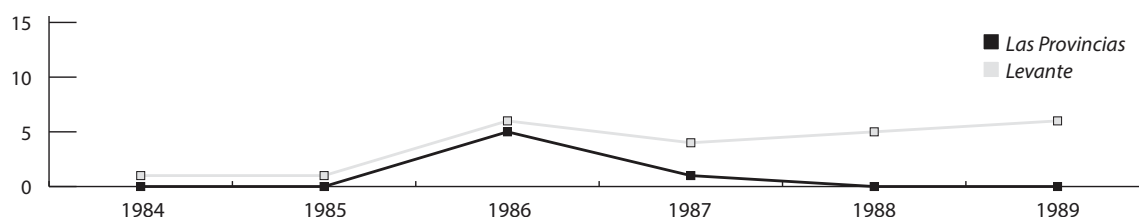
De la mateixa manera que en l'anterior epígraf sobre medi ambient trobàvem un grup d'articles que criticaven els ecologistes per les seues postures o implicacions polítiques, diferenciant un ecologisme polític (amb connotacions negatives) d'un ecologisme científic, en el cas de l'energia nuclear trobem també aquests arguments. En general es tracta d'una sèrie d'arguments esgrimits per

---

137. «Marcha ecologista sobre Cofrentes». *Las Provincias*, 19 de juny de 1984.

138. Miguel Ángel Sánchez. «Las consecuencias de un grave accidente nuclear son imprevisibles». *Levante*, 2 de desembre de 1984.

Gràfica 4.6.1. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre energia nuclear en *Levante* i *Las Provincias* en el període 1984-1989.

criticar les postures contràries a l'energia nuclear, tot i que aquests articles es cuiden de posicionar-se en aquest sentit i es limiten a criticar determinades actuacions dels ecologistes. És el cas dels articles publicats en *Las Provincias* amb motiu de l'accident de Txernòbil l'abril de 1986. Així, l'1 de maig d'aquest any, la directora de *Las Provincias* criticava el fet que els ecologistes que protestaven contra Cofrents no s'hagueren pronunciat sobre l'accident a la central soviètica:

¿Dónde están los ecologistas que protestan contra Cofrentes? [...] Si se protesta contra un accidente nuclear en Estados Unidos hay que protestar contra un accidente nuclear en la URSS. [...] Pero nada. Ni ecologistas, ni pacifistas protestan. No protestan ni por cubrir el expediente, no organizan manifestaciones monstruo como las de Alemania o como las que recibieron a Reagan cuando visitó Madrid. ¿No les parece curioso?

María Consuelo Reyna. «Fuga, ¿qué fuga?». *Las Provincias*,
1 de maig de 1986.

El fet que l'accident ocòrriga a la URSS i que el diari associe els ecologistes amb postures esquerranes fa que la crítica vinga d'una suposada mirada benèvola o parcialitat cap a les activitats soviètiques. Així, quan els ecologistes finalment es manifesten sobre l'accident nuclear de Txernòbil, la directora de *Las Provincias* els criticarà també per no posicionar-se en contra

de la gestió de la URSS i sol·licitar el tancament de la central valenciana, dues qüestions segons María Consuelo Reyna que no tenen res a veure:

Ecologistas y pacifistas valencianos, con considerable retraso, han decidido manifestarse. Pero, asómbrense, no se manifiestan contra la explosión de Chernóbil, ni contra la falta de seguridad de la central nuclear soviética, ni contra el hecho de que se fabricasen armas nucleares, ni contra la falta de información de Moscú. ¡Qué va! Nuestros ecologistas y pacifistas critican a las autoridades españolas por su falta de medidas –dicen– contra el accidente de la central nuclear soviética y piden la paralización total de la central nuclear de Cofrentes.

María Consuelo Reyna. «El rábano por las hojas». *Las Provincias*, 3 de maig de 1986.

Unes crítiques que es repetien en una carta al director,¹³⁹ que reproduïa els arguments de María Consuelo Reyna, i que el president del Grupo Ecológico del Mediterráneo, José Pérez Adán, acceptava en un altre article, assumint que certs grups ecologistes estaven controlats per interessos polítics i partidistes:

Leíamos en la prensa estos días que Chernobyl había acabado con la inocencia ecologista. Que todo era un engaño manipulado por ideologías políticas y que las utopías, por si no nos habíamos enterado, siguen sin existir. Lo que ocurre es que del ecologismo, como del arte y de la información, se estaban aprovechando unos señores que todo lo califican en términos políticos de derecha, izquierda y centro y que una vez más han sido delatados.

José Pérez Adán. «Pérdida de inocencia del ecologismo». *Las Provincias*, 15 de maig de 1986.

---

139. Luis Gil Navarro. Carta al director: «Chernóbil y los verdes». *Las Provincias*, 15 de maig de 1986.

Els dos únics articles que es posicionen sobre les centrals nuclears en *Las Provincias* són textos breus («La gota» de María Consuelo Reyna, que no acostuma a tenir més de dos breus paràgrafs, i una carta al director), que exposen dues postures enfrontades però representatives. D'una banda, del text de la directora del diari es dedueix que la central de Cofrents és necessària per tal de mantenir la producció elèctrica actual, i exposa que el tancament de la central nuclear suposaria un pas enrere en el nostre nivell de progrés:

¿Supone eso que la Diputación toma postura contra la central nuclear de Cofrentes? Pues vaya repartiendo velas y máquinas a vapor para que nos alumbremos y las industrias funcionen.

María Consuelo Reyna. «La gota». *Las Provincias*, 6 de juny de 1986.

Mentre que el lector que remet la carta al director mostra la seua postura contrària a les centrals nuclears pel perill que impliquen:

Yo opino que las nucleares son peligrosas y por lo tanto erradicarlas [sic.] y utilizar otras alternativas y que además las tenemos (energía solar, eólica...). Por el gran riesgo que suponen las centrales nucleares.

Benito Jiménez García. Carta al director: «Nucleares y democracia». *Las Provincias*, 9 de maig de 1987.

En el diari *Levante*, per la seua banda, trobem dos articles¹⁴⁰ publicats abans de l'accident nuclear de Txernòbil que ja es posicionen en contra de la central nuclear de Cofrents pels riscos i perills que suposa, especialment per a la salut:

---

140. Rafael Gadea Merino. «La marcha triunfal de Cofrentes». *Levante*, 1 d'agost de 1984; Grupo Ecologista Libertario. «Solidaridad con Acció Ecologista». *Levante*, 17 de gener de 1985.

Todo ello, pone de manifiesto el desprecio con que se toma el peligro que para la vida supone el uso de la energía nuclear. [...] Por lo visto, tendrá que haber víctimas. Tendrá que aumentar la incidencia de leucemias y otras enfermedades entre los habitantes del Valle de Ayora, especialmente entre los niños. Tendremos que esperar a que esta evidencia se instale entre nosotros para que el Gobierno Valenciano se decida a realizar un estudio en profundidad sobre la seguridad de la central nuclear de Cofrentes.

Rafael Gadea Merino. «La marcha triunfal de Cofrentes».

Levante, 1 d'agost de 1984.

De la mateixa manera, una vegada ha tingut lloc l'accident nuclear de Txernòbil, els articles dedicats a aquest tema se centren en els perills per a la salut humana¹⁴¹ (principalment el càncer) que pot tenir aquest accident, la qual cosa contrasta amb els articles publicats en *Las Provincias*, que obvien l'anàlisi sobre les conseqüències d'aquest tipus d'accident i se centren en la reacció dels ecologistes valencians davant el succés.

En general, els articles de *Levante* es mostren prou crítics amb l'energia nuclear, destacant els seus perills i falta de seguretat. Per exemple, l'advocat José Ramón Juaniz i el metge Anselmo Villar signen un article conjunt on es mostren rotundament contraris a l'energia nuclear precisament per la falta de seguretat a l'hora d'evitar accidents: «... *la seguridad absoluta en la utilización de la energía nuclear no existe, y en todo caso, el irresoluble problema de los residuos convierte la energía nuclear en una amenaza permanente para la vida*». ¹⁴² Els autors del text aposten per les energies netes com la solar com a alternativa, invitant així a un debat energètic que es troba a faltar en l'altre diari.

---

141. Josep Antonio Collado i Alvez. Carta al director: «Víctimes nucleares». *Levante*, 16 de maig de 1986; Manuel Peris. «Al rico residuo radiactivo». *Levante*, 9 de novembre de 1988.

142. José Ramón Juaniz i Anselmo Villar. «“No” a la energía nuclear». *Levante*, 21 de maig de 1986.

Diversos articles fan referència també a les avaries continues de la central nuclear de Cofrents.¹⁴³ És el cas de les vinyetes d'Ortifus del 2 de desembre de 1987 (figura 4.6.1) i del 6 de desembre de 1987 (figura 4.6.2). Sempre amb un toc d'humor, el vinyetista reflecteix en aquestes vinyetes la falta de seguretat de la central i la repetició constant d'incidents dels quals informen els mitjans de comunicació.

El mateix director de *Levante*, Ferran Belda, escriu un article l'octubre de 1988 on realitza una crítica a la falta de seguretat de Cofrents i a la gestió d'aquest tipus d'accidents per part de la central:

... el secretismo que impera en la empresa explotadora de la central nuclear, al menos en lo que a comunicación de percances se refiere. La opinión pública valenciana, susceptible de verse afectada por cualquier accidente que se origine en Cofrentes [...], ha sido privada de esta información [...]

Ferran Belda. «El percance de Cofrentes». *Levante*, 20 d'octubre de 1988.

Degut a la continuïtat del problema al llarg del temps, Ferran Belda escriurà un article similar el 21 de febrer de 1989,¹⁴⁴ on el periodista evidencia que no s'ha solucionat la falta de seguretat de la central ni les reaccions poc transparents davant aquest tipus d'incidents. També el sociòleg i ecologista Josep-Vicent Marqués s'ocuparà dels accidents recurrents a la central nuclear valenciana, oferint un punt de vista diferent més enllà del perill per a la població. El sociòleg apunta a una víctima molt sensible per a l'opinió pública valenciana, l'agricultura, potser en un intent d'ampliar la conscienciació de la població sobre l'energia nuclear:

---

143. G. E. Rosella, de Torrent; G. E. Etna, de Manises, y G. E. Llibertari i Colla Bici-Ecologista Més Lluny, de Valencia. «La población aquí no pinta nada». *Levante*, 2 de juny de 1987.

144. Ferran Belda. «Escurrir el bulto». *Levante*, 21 de febrer de 1989.

Figura 4.6.1. Vinyeta d'Ortifus publicada en *Levante* el 2 de diciembre de 1987 acompanyant la informació «La central nuclear de Cofrentes ha vuelto a sufrir dos nuevas averías».

Figura 4.6.2. Vinyeta d'Ortifus publicada en *Levante* el 6 de diciembre de 1987 en el resum setmanal que el vinyetista realitza sobre les notícies destacades dels últims set dies. Veiem com el vinyetista posa l'accent en l'assiduïtat de les avaries, acompanyat d'un titular del diari «La central nuclear de Cofrentes sufrió dos nuevas averías», amb l'avantítol que deixa clar que no és una situació aïllada: «Ya van 7 fallos durante 1987».

Cofrents continuarà donant notícies i cadascuna d'eixes notícies, independentment de si són alarmants o tranquil·litzants, anirà minant el prestigi de l'agricultura valenciana, i no sols la pau del veïnat més a prop del Xúquer. L'única forma de que la Central Nuclear de Cofrents no altere la seguretat vital ni l'economia dels valencians és que deixe de funcionar.

Josep-Vicent Marqués. «Arguments contra la central nuclear». *Levante*, 7 de juliol de 1989.

Així, el sociòleg associa els continus accidents a la central amb una mala imatge que perjudicarà l'exportació dels productes agrícoles valencians, i per tant l'economia. El sociòleg a més es mostra molt crític amb els científics, a qui acusa de respondre a interessos econòmics: «La tecnologia s'ha convertit en una cosa massa important, massa perillosa, per a deixar-la en mans de tècnics i científics poc autocrítics o servils amb l'empresa que els paga.»¹⁴⁵

Davant d'aquests articles sobre els possibles perills de la central nuclear, el president de la Comissió de Seguretat Nuclear de les Corts Valencianes, Enrique Louis Rampa,¹⁴⁶ va escriure un article de caràcter institucional on s'assumeix que l'energia nuclear implica una sèrie de riscos assumibles davant els beneficis que produeix a la societat:

La cuestión no está en abrir un debate sobre si el uso de la energía nuclear es bueno o malo –este debate pertenece a otro orden de ideas–, sino en asumir que existen unos peligros potenciales y que, mientras existan, es necesario defenderse de manera más eficaz contra ellos.

Enrique Louis Rampa. «Los valencianos y la seguridad nuclear». *Levante*, 2 de juny de 1987.

---

145. Josep-Vicent Marqués. «Arguments contra la central nuclear». *Levante*, 7 de juliol de 1989.

146. Enrique Louis Rampa (Salamanca, 1922 – Alacant, 2002). Químic i polític socialista valencià. Fou diputat de les Corts Valencianes entre 1983 i 1987.

L'any 1989 terminarà amb l'accident a Vandellós I, succés que dotarà de més arguments contra l'energia nuclear i contra la central nuclear de Cofrents. El diari *Las Provincias* no li dedicarà cap peça d'opinió, mentre que en el diari *Levante* el periodista J. J. Pérez Benlloch escriurà diversos articles sobre aquest tema,¹⁴⁷ mostrant-se molt crític amb els perills de l'energia nuclear i la falta de resposta per part de les autoritats: «*Ante hechos de este calibre, con los precedentes de Harrisburg, Chernobil y Vandellós I, procede preguntarse qué espera la Generalitat para decir su palabra*».¹⁴⁸ El periodista recorda els principals accidents nuclears ocorreguts als EUA i a la URSS i els lliga amb el de Vandellós i amb la possibilitat d'un accident similar a Cofrents. En aquest sentit, Pérez Benlloch mostra la seua postura contrària a considerar els riscos de l'energia nuclear com assumibles davant els beneficis d'aquest tipus d'energia.

4.6.1.2. Els *frames* ambientals sobre l'energia nuclear

Els principals *frames* dels articles sobre energia nuclear (n=29) en els diaris i període estudiat són «Caixa de Pandora» (31%) i «Responsabilitat política i pública» (27,6%), tots dos presents principalment en el diari *Levante*. En *Las Provincias* el marc més present és «Conflicte» (66,7%), mentre que «Progrés vs. Natura» i «Caixa de Pandora» apareixen en un article cadascun (16,7%) (Gràfica 4.6.2).

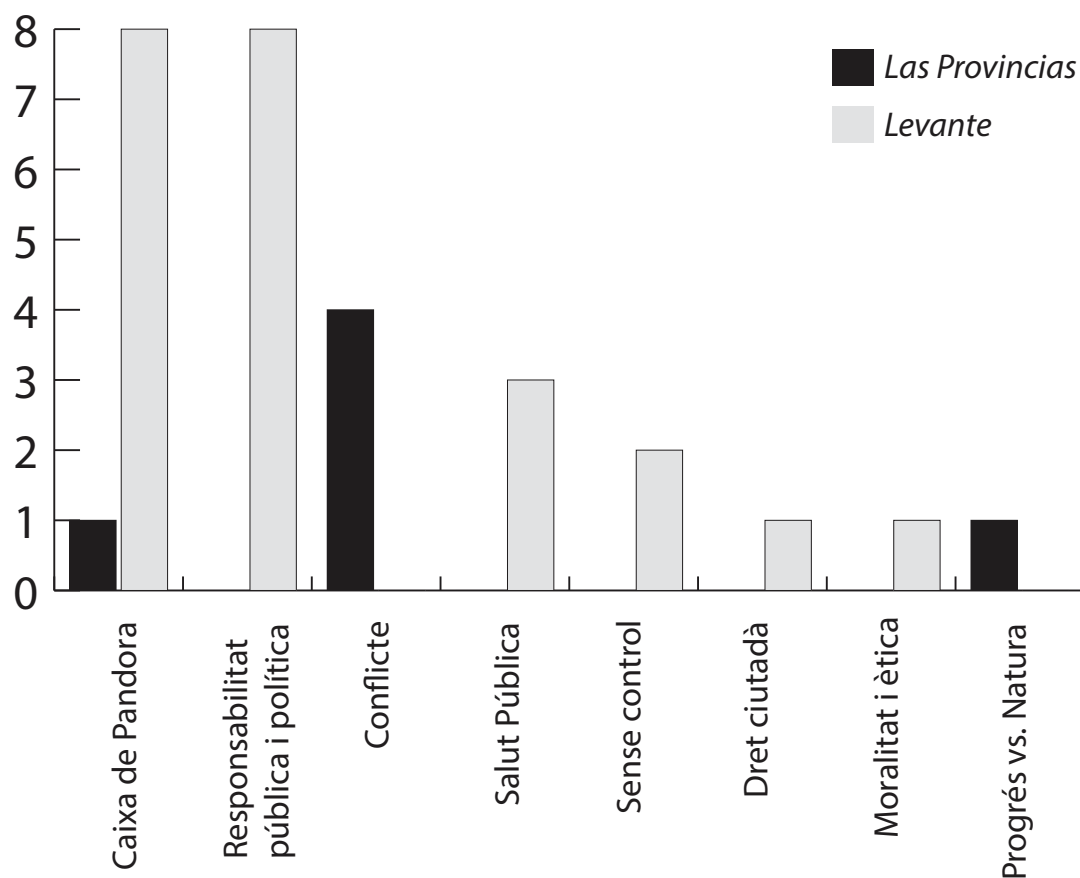
El *frame* «Caixa de Pandora» (n=9) se centra en els perills de l'energia nuclear. És un *frame* principalment present en els discursos antinuclears. Per la seua part, «Responsabilitat política i pública» (n=8) és un *frame* que pot estar present tant en els discursos pro com antinuclears, ja que implica una acceptació del control públic dels riscos de l'energia nuclear. No obstant, en els

---

147. J. J. Pérez Benlloch. «Vandellós está a la vuelta de la esquina». *Levante*, 29 d'octubre de 1989; «La caca nuclear». *Levante*, 9 de novembre de 1989; «Cofrentes es como Vandellós». *Levante*, 12 de novembre de 1989.

148. J. J. Pérez Benlloch. «Cofrentes es como Vandellós». *Levante*, 12 de novembre de 1989.

Gràfica 4.6.2. Frames principals en els textos analitzats dels diaris *Las Provincias* i *Levante* sobre energia nuclear entre 1984 i 1989.

articles analitzats, l'hem trobat principalment en articles antinuclears, en textos que reclamaven a l'administració més control sobre la seguretat de la central nuclear de Cofrents.

El *frame* «Conflicte» (n=4) ha estat present en els articles publicats en *Las Provincias* com a crítiques als ecologistes valencians i espanyols per la seua reacció davant l'accident de Txernòbil. En aquest sentit, els articles presenten una confrontació entre ecologistes «polítics» i altres ecologistes (que no es personifiquen en cap grup en concret però aquests articles els presenten com el model de bon ecologista). Aquesta confrontació implica també un conflicte entre esquerra i dreta, ja que els ecologistes implícitament es relacionen amb

grups d'esquerra i per tan alineats amb la URSS, on ha tingut lloc l'accident. Aquest grup d'articles amaguen darrere una posició contrària a l'ecologisme, de forma similar a altres articles on trobem aquest *frame* en altres apartats com hem vist per exemple en la Llei de Costes.

El *frame* «Salut pública» (n=3) també està present principalment en els articles contraris a l'energia nuclear i, de la mateixa manera que ocorria amb articles sobre contaminació o sobre la capa d'ozó, també s'ocupa de les possibles conseqüències per a la salut que pot tenir un accident nuclear, centrant-se principalment en els casos de càncer que es podrien originar.

El *frame* «Sense control» (n=2) és un marc relacionat directament amb la tecnologia i el progrés. Aquest *frame* no implica una oposició a l'energia nuclear, sinó una espècie de resignació davant la falta de control sobre els seus perills. D'aquesta manera, s'accepten els possibles riscos com a contrapartida dels seus beneficis. Aquests articles generalment no es posicionen ni a favor ni en contra de l'energia nuclear, sinó que l'accepten com a mal necessari.

Per últim, tres *frames* presents en un article cadascun són «Progrés vs. Natura», «Dret ciutadà» i «Moralitat i ètica». Els dos últims presenten en aquest cas concret una posició contrària a l'energia nuclear. En el primer dels casos es presenta l'opció a decidir sobre el tipus d'energia que es vol per part de la ciutadania, partint de la perillositat de l'energia nuclear en concret, mentre que en el cas de «Moralitat i ètica» presenta l'opció sobre l'energia nuclear com una qüestió moral, més enllà de l'ambiental o política, en relacionar l'energia nuclear amb la guerra i el desenvolupament d'armament nuclear. L'opció de deixar de banda l'energia nuclear seria per tant una opció pacifista més que ecologista.

Finalment, l'article que conté el *frame* «Progrés Social» és l'únic text posicionat obertament a favor de la central nuclear de Cofrents. Aquest *frame* implica que l'energia nuclear és un pas més en el progrés tecnològic i científic, i per tant, renunciar a ell és inevitable o fins i tot implica una regressió (l'article en

qüestió on està present¹⁴⁹ fa una referència a la tornada a tecnologies passades com la màquina de vapor o inclús la vela en substitució de l'electricitat).

4.6.2. Els grans incendis de la dècada dels vuitanta (1985-1989)

Amb 29.308 ha cremades, el 1985 va ser l'any de la dècada dels vuitanta en què més superfície de bosc es va cremar al País Valencià (Instituto para la Conservación de la Naturaleza, 1987). Els següents anys, la superfície cremada va disminuir considerablement, però l'interés informatiu dels incendis es va mantenir en els mitjans valencians. Entre 1985 i 1989, els incendis van ocupar portades a tota pàgina en els diaris analitzats, especialment en estiu (Figura 4.6.3). *Las Provincias* i *Levante* van publicar un total de 44 articles d'opinió en aquest període, com detallarem a continuació.

4.6.2.1. Els articles d'opinió sobre els incendis forestals

a) Anàlisi quantitativa

En el període estudiat, *Las Provincias* va publicar trenta articles d'opinió sobre incendis forestals, davant els catorze del diari *Levante*. El període en el qual es van publicar més articles va ser l'any 1985 (veure Gràfica 4.6.3), coincidint amb l'any en què més superfície forestal es va cremar al País Valencià. A més d'existir una relació entre el número d'articles publicats un any i el número d'hectàrees cremades, també trobem que els articles sobre incendis forestals responen a criteris estacionals, coincidint la seua màxima atenció amb l'època estiuenca, on es produeixen en el major número d'incendis.

---

149. María Consuelo Reyna. «La gota». *Las Provincias*, 6 de juny de 1986.

Levante

DIARIO REGIONAL VALENCIANO
MIRAFLORES, 31 de Julio de 1985
PRECIO: 50 pesetas

La CEOE rompe la baraja en la mesa de la concertación
La decisión de regalar el ASE ha dividido a los políticos de la mesa de la concertación...
Página 27

Por primera vez en catorce años bajaron los precios
Por primera vez desde 1971 se ha producido una disminución del índice de precios al consumo (IPC)...
Página 27

800 millones de fianza para Sixto Ayora por presunta estafa
Sixto Ayora Pérez, industrial valenciano, ha sido procesado por un delito de estafa...
Página 19

La SIV llega a Sagunto con el último empujón de Joan Majó
El secretario de la SIV, Joan Majó, ha llegado a Sagunto...
Página 23

Un cabo del Ejército murió cuando acudía a Cortes de Pallás
El fuego ya se ha cobrado 17.000 hectáreas de monte

Un cabo del Ejército murió cuando acudía a Cortes de Pallás. El fuego ya se ha cobrado 17.000 hectáreas de monte. Los incendios forestales que ya han devastado más de 17.000 hectáreas...
Página 3 y 4

Alrededor de 300 millones y 400 capras filipinicas, más la fauna habitual de montaña se han quedado sin hogar por obra y gracia del incendio registrado en la Muela de Cortes de Pallás, reserva nacional de caza y uno de los puntos ecológicos más interesantes de la provincia
Página 3 y 4

MEAR AL CENTRO
La encuesta de la CEDE se encuentra en estos momentos en su tercera fase...
Página 8 y 9

Según una encuesta de CEDE AP no ganará nunca las elecciones en su configuración actual
El PSOE perderá la mayoría absoluta en las próximas elecciones...
Página 8 y 9

La provincia de Valencia, en llamas
Más de 12.000 hectáreas, arrasadas por el fuego

La provincia de Valencia, en llamas. Más de 12.000 hectáreas, arrasadas por el fuego. El incendio registrado en la Muela de Cortes de Pallás...
Página 14 y 15

Los autores pertenecen al comando "Madrid"
Indignación popular tras el asesinato del vicealmirante Escrigas

Los autores pertenecen al comando "Madrid". Indignación popular tras el asesinato del vicealmirante Escrigas. El asesinato del vicealmirante Escrigas...
Página 6 y 7

Ultima Hora
Atentado en Vizcaya
Subcomisario asesinado de un tiro en la nuca

Atentado en Vizcaya. Subcomisario asesinado de un tiro en la nuca. Un atentado ocurrido en Vizcaya...
Página 23

Por ser una cuestión desconocida por el PSOE
Coalición Popular podría recomendar la abstención en el referéndum sobre la OTAN

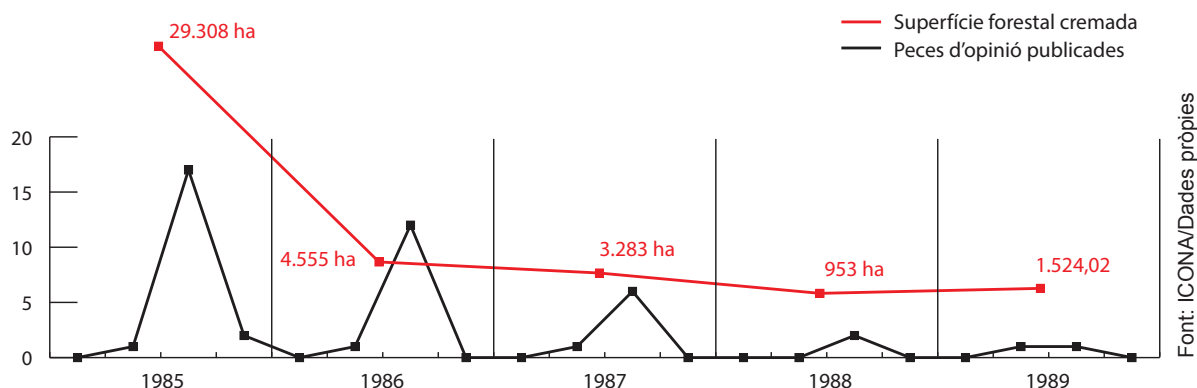
Coalición Popular podría recomendar la abstención en el referéndum sobre la OTAN. La Coalición Popular...
Página 23

AVISO ELEKTRO
Según las manifestaciones de OTN...
Página 23

Figura 4.6.3. A l'esquerra, portada de Levante del 31 de juliol de 1985 amb el titular de portada «El fuego ya se ha cobrado 17.000 hectáreas de monte». A la dreta, portada de Las Provincias del 30 de juliol de 1985 amb el titular «Más de 12.000 hectáreas, arrasadas por el fuego».

Al llarg dels cinc anys estudiats, Las Provincias va publicar setze cartes al director, deu articles d'opinió, tres columnes i una vinyeta. Els signants d'aquests articles eren majoritàriament lectors del diari (n=16), seguit de periodistes (n=5). En el mateix període, Levante va publicar vuit cartes al director, tres articles d'opinió, dues vinyetes i un article editorialitzant. Els signants d'aquests articles van ser també principalment lectors del diari (n=8), seguit de vinyetistes (n=2), científics (n=1) i ecologistes (n=1).

La majoria dels articles (85,7% en el cas de Levante i 76,7% en el de Las Provincias) es mostren explícitament partidaris de la protecció del bosc.

Font: ICONA/Dades pròpies

Gràfica 4.6.3. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre incendis forestals en cada trimestre de 1985 a 1989 en comparació a la superfície forestal cremada al País Valencià en el mateix període.

Només trobem dos articles de *Las Provincias* que es mostren contraris, com analitzarem en el següent apartat.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

La majoria d'articles publicats sobre incendis forestals mostren una posició partidària de la protecció dels boscos davant dels incendis, el que no implica que predominen els arguments ecològics a l'hora de defensar la necessitat de conservar el bosc, com veurem a continuació.

Només dos articles mostraran una visió crítica amb la protecció forestal. Tots dos textos, cartes al director publicades en *Las Provincias* signades pel mateix autor,¹⁵⁰ empraran una argumentació similar, en posar en dubte les restriccions imposades per l'administració en les actuacions al bosc, com per exemple a la crema de matolls o a la poda d'arbres. Així, en la següent

150. Vicent Meneu. Carta al director: «Foc». *Las Provincias*, 21 d'agost de 1985; Carta al director: «Defensa del monte». *Las Provincias*, 14 d'agost de 1986.

carta al director, el lector argumenta que la defensa del bosc no necessita de normatives, sinó tornar a les velles costums dels agricultors i gent del camp:

Les únicas mesures que se prenen són les més fàcils, les restrictives. Les dures i amenaçadores prohibicions. [...] Abans de que fora inventat lo de Conserva [sic.] de la Naturalesa, l'home que anava al monte a cultivar-lo tenia la llibertat de podar un arbre, que es com donar-li vida, i cremava aquelles rames junt a la invadent malea [sic.].

Vicent Meneu. «Defensa del monte». *Las Provincias*, 14 d'agost de 1986.

La resta d'articles, per contra, posa en la majoria d'ocasions l'objecte de crítica en la gestió de l'administració pública per falta d'actuació, no per excés com en el cas anterior. Aquests texts entenen que és de les institucions de qui depèn evitar els incendis i vigilar la superfície forestal del País Valencià. Així ho entenia l'autor de la següent tribuna, publicada enmig de l'onada d'incendis de l'estiu de 1985, per un membre de l'organització ecologista Acció Ecologista:

Por otra parte, jugando al equívoco y rayando el cinismo, la administración «socialista» se ha descolgado con una macrocampaña que abarca carteles, prensa, radio y televisión, cuyo mensaje central dirigido a los ciudadanos reza: «Este verano no te fumes el bosque». Tratan con ello de impresionarnos, de aparentar que hacen algo, además de culpabilizarnos a los de a pie de lo que es inevitable que ocurra gracias a ellos, sacudiéndose así las responsabilidades y situándose al margen de la catástrofe, libres de toda culpa.

Antoni Montesinos. «Tratan de impresionarnos». *Levante*, 13 d'agost de 1985.

Diverses cartes al director¹⁵¹ es dirigeixen als responsables polítics, apel·lant directament el conseller d'agricultura, Luis Font de Mora, per exigir-li una millor gestió i li recorden una frase que s'ha convertit en recurrent en el tema dels incendis forestals: «*Los incendios forestales se apagan durante el invierno*», en referència a l'atenció que se li presta als incendis a l'estiu, època de major incidència, davant la falta d'atenció política i mediàtica durant la resta de l'any.

A més del punt de vista polític, els articles també destaquen les conseqüències socials dels incendis. El bosc i els arbres es presenten com una font de recursos, i també com un escenari propici per a l'especulació, tal i com denuncia César Gavela en l'article «Matar el bosque»¹⁵² on deixa entreveure que darrere de la crema intencionada de massa forestal hi ha interessos ocults, més enllà de esporàdics piròmans.

D'altra banda, els textos destaquen també una vessant sentimental lligada al bosc, des de l'òptica de la gent de la zona afectada per l'incendi:

Hay que verlo. Subir y verlo. Por mucho que se cuente, que se trate de describir, hay que verlo. Es necesario oír a los vecinos de los pueblos. Escuchar sus palabras de impotencia. Verles andar hacia las llamas armados con una pequeña hoz y un hacha en el cinto. Oír como piden, imploran casi, una caterpillar [sic.], un bulldozer que pueda tirar, de una pasada, decenas de pinos para hacer el cortafuegos. Hay que verlos correr bajo una lluvia de pavesas, oler el humo de pino abrasado, sentir el calor del fuego y notar como se hace la noche por la nube de humo negro... hay que verlo.

V. F. «Verlo». *Las Provincias*, 19 de juliol de 1987.

---

151. Rafael Gascó Montesinos. Carta al director: «Font de Mora cuando truenas». *Levante*, 26 de juliol de 1986; M. García. Carta al director: «El incendio de Sierra Mariola». *Levante*, 12 de setembre de 1986.

152. César Gavela. «Matar el bosque». *Las Provincias*, 15 d'agost de 1985.

Es dibuixa així un escenari on predomina la impotència de la gent de la zona davant la destrucció del foc. El recurs a la descripció dels sentits (*oler el humo, sentir el calor...*) acostava el lector a la sensació de l'incendi. En el mateix sentit s'empra la narració en primera persona de la vivència i de les conseqüències de l'incendi en algunes cartes al director, on es continua insistint en la descripció de sensacions:

Hoy he vuelto a recorrer mi bosque, ya que si bien era de todos los españoles yo le llamaba mío por cuanto amaba pasear por él, y al llegar al punto más alto he sentido una sensación de escalofrío, la cual era producida al oír el ruido de las hojas quemadas sacudidas por el viento en un monte en el que antaño hubo vida y alegría y, hoy sólo hay tristeza y silencio.

Miguel Muñoz Sanjuán. Carta «Relatos de mi ex-bosque».
Las Provincias, 6 de setembre de 1985.

Els articles dibuixen un escenari en molts casos apocalíptic, amb conseqüències catastròfiques com l'amenaça patent de la conversió del territori en un desert: «*Nos estamos muriendo. Esto se está convirtiendo en un desierto*».¹⁵³ En aquesta línia, el periodista Pérez Puche titulava una de les seues columnes de la següent manera: «Como si hubiera estallado una bomba atómica»,¹⁵⁴ comparant directament les conseqüències de l'incendi en el terreny amb les d'una explosió nuclear. Reflexions com les de la directora de *Las Provincias*, María Consuelo Reyna, ajudaven també a dibuixar un escenari negatiu i catastròfic a causa dels incendis forestals:

No sé si ustedes se habrán dado cuenta, pero desde el lunes por la tarde, Valencia y sus alrededores tienen una luz siniestra, una luz muy especial. Son

---

153. J. Martín. Carta al director: «Incendios forestales». *Las Provincias*, 8 d'agost de 1985.

154. Puche. «Como si hubiera estallado una bomba atómica». *Las Provincias*, 11 d'agost de 1985.

---

las nubes de ceniza de los incendios que están arrasando lo que queda de bosque en nuestra Comunidad.

María Consuelo Reyna. «¿Quién sale ganando». *Las Provincias*, 31 de juliol de 1985.

Davant d'aquests textos, pocs articles reflexionen sobre la pèrdua de superfície forestal des del punt de vista de les conseqüències ecològiques, tot i que sí que es tracta de manera secundària en alguns textos: «*Que necesarios, y mucho, son los bosques para la conservación y purificación del aire que respiramos y que, en definitiva, es la base de nuestra vida*».¹⁵⁵ Però només un article en concret de tots els analitzats, escrit per un ecologista, realitzava una anàlisi en profunditat dels incendis forestals des de la perspectiva ecològica de la desaparició d'ecosistemes i de la reflexió sobre la necessitat de protecció i regeneració de les superfícies cremades:

La importància ecològica i social del bosc és molt gran. La seua destrucció suposa la pèrdua d'espècies d'animals i vegetals, perills de riuades, esgotament de recursos hídrics, desaparició de paratges naturals i zones d'esplai i sobretot un gran augment de l'erosió. [...] Els nostres sistemes ecològics es caracteritzen per la seua fragilitat. L'accidentada topografia unida a les clares pluges, malgrat que torrencials, converteixen la vegetació en el principal protector del sòl front a l'erosió. Protegir i regenerar una vegetació en equilibri amb el clima i el sòl es converteix, doncs, en un objectiu prioritari al nostre territori. Sense bosc caminem cap a un desert.

Josep Miquel Sanfèlix i González. Carta al director: «Els nostres pobres i degradats boscos». *Levante*, 13 de juliol de 1986.

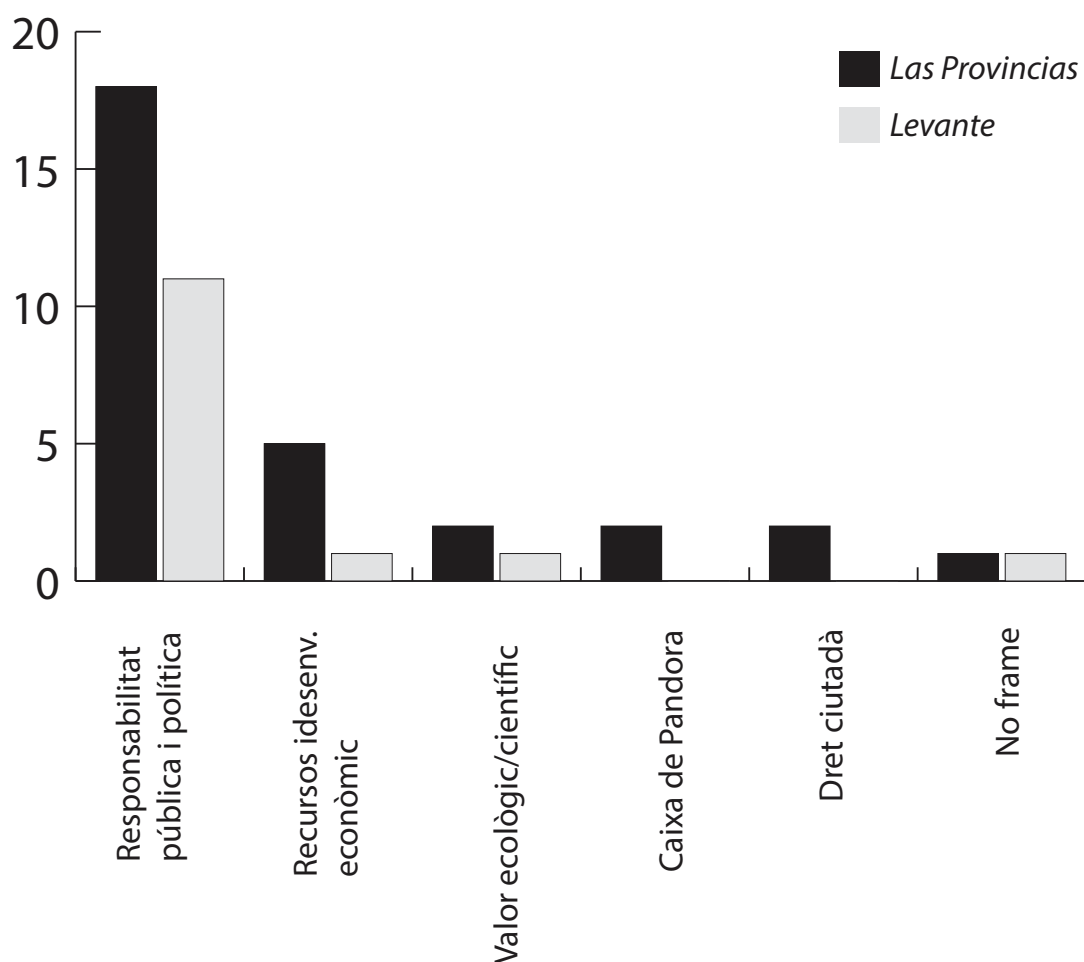
---

155. Enrique Belenguer. Carta al director: «Incendios y gamberrismo». *Las Provincias*, 1 de setembre de 1988.

4.6.2.2. Els *frames* ambientals sobre els incendis forestals

En els articles d'opinió sobre incendis, els *frames* predominants han estat «Responsabilitat política i pública» (65,9%) seguit per «Recursos i desenvolupament econòmic» (13,6%) i «Valor ecològic/científic» (6,8%) (Veure Gràfica 4.6.4 per la presència dels *frames* en cada diari analitzat).

Com hem vist, els articles sobre «Responsabilitat política i pública» posen el focus en la responsabilitat dels poders públics per a evitar o minimitzar l'impacte dels incendis que cada any es repeteixen en els boscos valencians.

Gràfica 4.6.4. *Frames* principals en els textos analitzats dels diaris *Las Provincias* i *Levante* sobre incendis forestals entre 1985 i 1989.

Alguns articles amplien aquesta responsabilitat a la ciutadania, fent una crida a la responsabilitat de tots en la protecció dels boscos. Aquesta responsabilitat ciutadana s'inscriu dins de la campanya de conscienciació posada en marxa des de la Generalitat Valenciana l'estiu de 1985 amb el lema «Este verano no te fumes el bosque» (Figura 4.6.4), una campanya objecte de crítiques en diversos articles analitzats, principalment en el diari *Las Provincias*. La problemàtica sobre els incendis forestals pateix així una politització que deixa fóra del debat altres qüestions ecològiques o científiques, tan sols presents en tres articles (*frame* «Valor ecològic/científic»).

Els únics dos articles que presenten una postura contrària a la protecció del medi ambient en aquest apartat s'inscriuen precisament dins d'aquest *frame* de «Responsabilitat política i pública». Aquests textos, com hem vist, entenen que l'excessiu intervencionisme de les administracions en la protecció del bosc incideix negativament en la prevenció d'incendis forestals, per la qual cosa consideren que l'administració hauria d'evitar legislar en aquest sentit i deixar

Figura 4.6.4. Cartell de la campanya contra incendis de 1985 de la Generalitat Valenciana.

la protecció de la natura en mans dels agricultors i els habitants de les zones rurals.

«Recursos i desenvolupament econòmic», present en sis peces, desenvolupa la idea de què el bosc és una font de recursos, ja siga a partir de la fusta o bé com a reclam turístic pel seu valor estètic. Es tracta d'una argumentació pràctica, que justifica la conservació d'un bé natural pel seu valor econòmic, ja siga directe o indirecte. En aquest grup d'articles, trobem també alguns textos que empren aquest *frame* per a criticar precisament la mercantilització del territori, donant a entendre que aquests incendis poden donar peu a l'especulació urbanística, permetent extraure benefici econòmic de la destrucció dels boscos.

Altres *frames* presents en aquest grup d'articles són «Dret ciutadà» (n=2) i «Caixa de Pandora» (n=2). Els articles que contenen el primer *frame* entenen que el bosc que és un bé comú i per tant s'ha de protegir en la mateixa línia que hem vist que es reivindicava per exemple la protecció de la Devesa del Saler per a permetre el seu gaudiment per part de la població. Per últim, els articles que s'han categoritzat amb el *frame* «Caixa de Pandora» se centren en les conseqüències catastròfiques dels incendis, principalment la desertificació.

4.6.3. La pluja àcida dels Ports (1984-1989)

L'episodi de la pluja àcida dels Ports va ocupar la segona meitat de la dècada dels vuitanta i va afectar els boscos dels Ports i en menor mesura del Maestrat. Els dos diaris valencians van seguir la informació sobre la contaminació que estava produint la mort d'arbres al nord de Castelló, però durant l'etapa estudiada entre 1984 i 1989 tan sols es publicaren setze peces d'opinió al respecte (tretze en *Las Provincias* i tres en *Levante*). El fet de ser dos diaris de difusió principalment en la província de València explicaria la poca atenció a l'episodi, posant de manifest la falta de vertebració territorial de la premsa valenciana també en qüestions ambientals.

4.6.3.1. Els articles d'opinió sobre la pluja àcida dels Ports

a) Anàlisi quantitativa

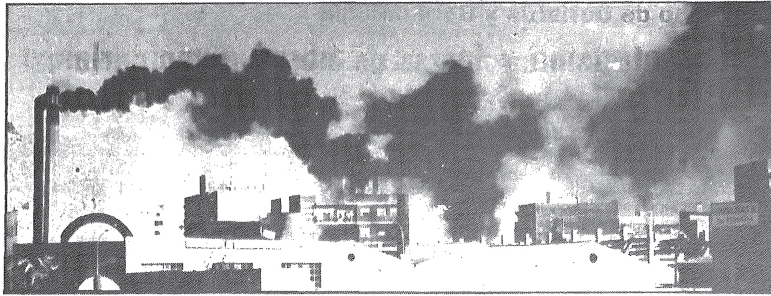
El diari *Las Provincias* va ser el que més peces d'opinió va dedicar al tema, amb tretze articles, front als tres del diari *Levante*. Tots dos diaris van dedicar informacions a la pluja àcida dels Ports des del moment en què es van iniciar les informacions sobre la mort d'arbres relacionades amb l'activitat de la central tèrmica d'Andorra a Terol (Figura 4.6.5).

El diari *Las Provincias* va dedicar-li cinc articles d'opinió, quatre columnes, tres vinyetes i una carta al director, mentre que *Levante* va publicar sobre el tema dos articles i una carta al director. En el primer diari, els signants van ser principalment periodistes (n=3) i vinyetistes (n=3), i apareixen també com a autors un polític, un científic i un lector (quatre signants no estaven identificats). En el cas de *Levante*, els signants eren un periodista, un polític i un lector.

Tot i que les informacions sobre la pluja àcida comencen en 1984, el diari *Las Provincias* va publicar les peces d'opinió entre 1987 i 1989. En el cas de *Levante* va publicar una peça el 1984 i les altres dues el 1989. Com era d'esperar, la majoria dels articles es mostraven crítics amb la mort dels arbres dels Ports i mostraven obertament la necessitat de defensar el medi ambient de les agressions i de la contaminació en el 50% dels articles.

b) Anàlisi del discurs: Principals arguments

El concepte de «pluja àcida» va ser tractat per primer cop com a problema ambiental de caràcter internacional en la Conferència de l'ONU de 1972 (Kowalok, 1993), tot i que el terme es popularitzaria durant la dècada dels vuitanta. És comprensible doncs que el primer article que se li va dedicar al

La lluvia ácida es un tipo de contaminación que se produce por la combinación química en la atmósfera de gases procedentes de una deficiente combustión. (Foto, Penalba)

En septiembre habrá resultados

Campaña contra la posible lluvia ácida de Els Ports y el Maestrazgo

Castellón en su término del Maestrazgo y Els Ports se ha convertido a una de las provincias más castigadas por los efectos de la lluvia ácida. Los bosques de pinos y encinares siguen viéndose afectados en la comarca de Els Ports por una fuerte contaminación que está provocando un verdadero desastre ecológico.

La naturaleza de los agentes contaminantes y la procedencia de los vientos dominantes depositan todas las sospechas en los humos de la central térmica de Andorra.

En el año 83 se detectaron los primeros síntomas de daños y debilitamiento alpinos. En consecuencia, durante el año siguiente se produjo una tala de pinos secos diez veces superior a la habitual en relación a los años anteriores.

Estas observaciones constituyen la alarma que puso en marcha una serie de investigaciones destinadas a valorar la importancia de las causas aventuradas inicialmente, en particular, el efecto de las emisiones de la Central Térmica Teruel, tal como sugería la situación geográfica de las zonas afectadas en relación a la central y a la dirección de los vientos dominantes.

COMISION DE SEGUIMIENTO

Para estudiar la situación se formó la comisión de seguimiento de la situación ambiental del Maestrazgo y Els Ports. Dentro de los estudios programados destacan la realización, en Mayo de este año, de una campaña de investigación cuyos resultados, dada su complejidad saldrán a la luz pública en septiembre. El ensayo de dispersión está formado por distintos equipos de trabajo: NILU, MOPU, INM, EN-DESA, ENA, Laboratorio de la Diputación Provincial de Teruel.

De la información recabada hasta la fecha destaca el estudio de Impacto (Tratado de Cooperación de Noruega) realizado y en el que se incluye que la central térmica, por el volumen de sus emisiones gaseosas, supone un riesgo potencial de contaminación que exige una continua vigilancia. Por este motivo, se estableció, antes de su puesta en funcionamiento, una red de vigilancia en la zona próxima, consistente en 18 estaciones de muestreo de SO.

Los resultados obtenidos señalan que los niveles no sobrepasan los límites admisibles fijados por la

legislación vigente, apreciándose, sin embargo, un incremento en el tiempo.

Problemas surgidos en las masas forestales de lugares situados en el Maestrazgo y Els Ports, han propiciado una larga serie de estudios y programas de vigilancia que no han permitido hasta la fecha, a pesar de los indicios, establecer cualitativa y cuantitativamente, la participación de las emisiones de la central en el proceso desencadenante de los daños detectados.

En base a esta situación, la comisión técnica de seguimiento, se ha encargado de coordinar y reorientar los trabajos en fase de realización, así como de plantear nuevos estudios con el fin de establecer diagnósticos.

Según el informe presentado por el ICONA, los daños observados alcanzan a unas 11.000 hectáreas de monte, donde se contabilizan los árboles muertos en 47.962 pies y otros 20.000 seriamente afectados en la provincia de Castellón. En la provincia de Teruel, no ha habido bajas de importancia, apreciándose daños de unas 2.000 hectáreas.

C. CALABUIG.

MORELLA

La central de Andorra puede contaminar a Els Ports

La contaminación de la comarca de Els Ports, de Morella, puede ser debida a las emanaciones de la central térmica de Andorra (Teruel), según explicó ayer en Las Cortes valencianas el conseller de Agricultura, Luis Font de Mora.

Esta respuesta fue dada a una pregunta formulada por el diputado del grupo popular José Vives Borrás, quien planteó que la lluvia ácida desprendida por emanaciones sulfurosas de la central ha provocado la paulatina muerte vegetal en los bosques de pinos y encinas de la comarca mencionada.

El conseller de Agricultura ha subrayado que se realizan unos estudios ambientales sobre las causas de esta contaminación, que presumiblemente provienen de la central, distante unos 70 kilómetros de la comarca, y hasta que no se conozcan los resultados no se podrán acometer actuaciones concretas para evitar el deterioro ambiental. Font de Mora señaló que el ICONA no realizará una repoblación forestal hasta que no se reduzca hasta unos límites de contaminación tolerables la cantidad de azufre que se desprende de la central.

El conseller explicó también que su departamento realizará en la comarca una serie de inversiones para tratar de hacerla emerger de su actual situación de depresión económica, mediante el fomento de una ganadería intensiva y del cultivo de productos de alta montaña.

Figura 4.6.5. A l'esquerra, notícia apareguda en el diari *Las Provincias* el 2 de juliol de 1985. A la dreta, informació de *Levante* del 28 de desembre de 1984. Tots dos diaris van realitzar un seguiment informatiu del tema de la pluja àcida dels Ports, una cobertura que no queda totalment reflectida en les peces d'opinió dels dos periòdics.

tema en el diari *Levante* tinguera un fort caràcter divulgatiu, explicant en què consistia aquest fenomen:

Una lluvia normal, es decir, una gota de agua de lluvia tiene una concentración de iones hidrógeno en equilibrio con el dióxido de carbono atmosférico, lo que

da un Ph medio de 5,6. Se observa en las zonas contaminadas de lluvia ácida, un descenso progresivo del Ph de las gotas de lluvia, aumenta la concentración de iones hidrógeno y baja el valor del Ph del agua, estabilizándose en 4,0-4,3 o a veces menos, de ahí el nombre al aumentar la acidez de las gotas de lluvia ácida.

Javier J. Tárrega Bernal. «La lluvia ácida». *Levante*, 31 de juliol de 1984.

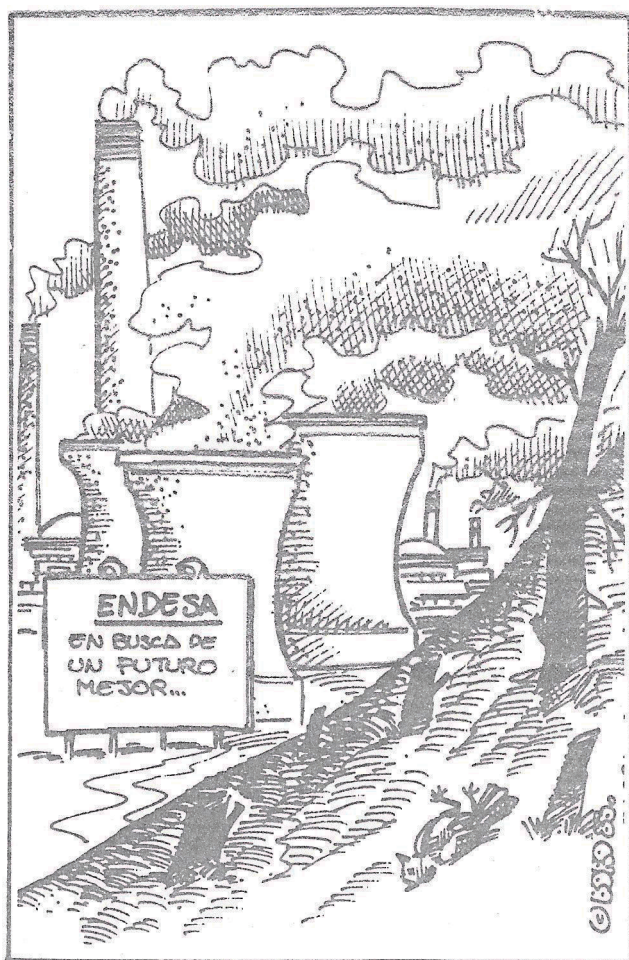
En l'article, el polític socialista i enginyer agrònom de formació, detallava les conseqüències que per a la vegetació podia tenir la pluja àcida, amb un llenguatge eminentment tècnic («*Mayor lavado de cationes inorgánicos, en particular calcio y magnesio de las hojas, necrosis celular, caída de células epidérmicas, enrollamiento y enanismo de las hojas; en definitiva, disminución de la actividad clorofilica*»¹⁵⁶), i descrivia les conseqüències negatives que tot açò podia tenir en la salut humana, per a acabar reivindicant l'acció del govern per a solucionar aquest problema.

En el cas de la pluja àcida dels Ports, diversos articles van relacionar directament la contaminació amb el concepte de «mort». Aquesta relació es veu clarament en dues vinyetes publicades en el diari *Las Provincias*. La primera d'elles (figura 4.6.6), publicada el 23 de gener de 1988, mostra la mort de la flora i la fauna com a conseqüència de les emissions de la central tèrmica, propietat d'Endesa. L'altra vinyeta (figura 4.6.7), publicada el 2 de juliol de 1988, representa la figura de la mort amb una dallà on es pot llegir «Lluvia ácida» sobre els arbres de la comarca dels Ports, en el cartell de la qual s'ha canviat «Ports» per «Pors».

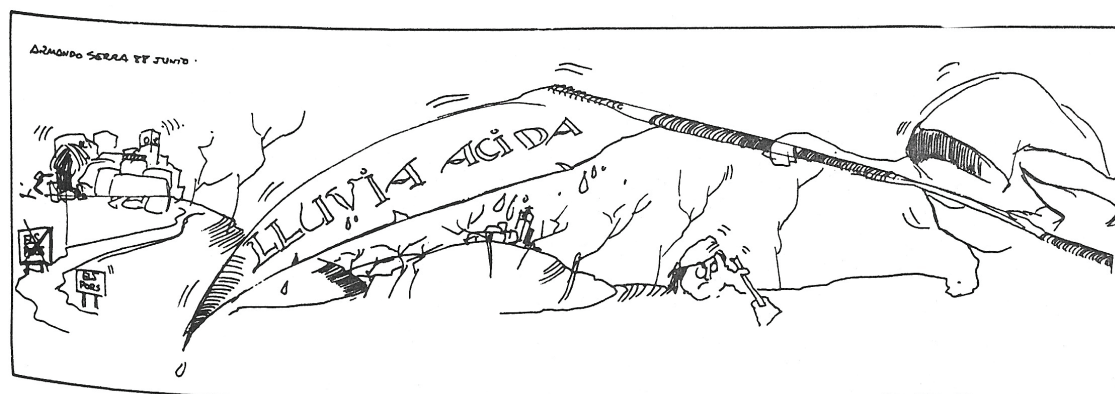
Així, la pluja àcida es representa en les vinyetes, però també en els articles, com una amenaça mortal sobre els boscos de la comarca. Per exemple,

---

156. Javier J. Tárrega Bernal. «La lluvia ácida». *Levante*, 31 de juliol de 1984.

Figura 4.6.6. Vinyeta de Boro publicada en el diari *Las Provincias* el 23 de gener de 1988. La il·lustració destaca la mort de fauna i flora, amb arbres secs i un ocell mort en primer pla, amb la central tèrmica d'Andorra i els seus fums al fons.

Figura 4.6.7. Vinyeta d'Armando Serra publicada en el diari *Las Provincias* el 2 de juliol de 1988 que representa la pluja àcida com la dallà de la mort sobre els arbres de la comarca dels Ports que ha passat a anomenar-se «Pors».

l'article de José Sanmartín, publicat el 22 de gener de 1988 en *Las Provincias*, lliga la contaminació amb el color negre, color amb connotacions negatives i també relacionat amb la mort en la cultura occidental: «*Lo negro, el humo de la fábrica, es símbolo de generación de empleo. [...] La negrura es pan para hoy pero hambre para mañana. Esa hambre se halla representada por un medio ambiente que se torna cada vez más hostil*».¹⁵⁷

També en el diari *Levante* es fa aquesta relació entre pluja àcida i «mort». En el cas de l'article publicat pel periodista especialitzat en medi ambient d'aquest diari, José Sierra, trasllada la mort dels arbres a la mort d'una comarca davant la falta de solucions de l'administració: «*Mientras tanto, Els Ports de Morella se mueren entre declaraciones y parches que no solucionan el verdadero problema: cómo acabar con la contaminación*».¹⁵⁸ Aquest periodista posa el focus en una qüestió clau en la resolució política del conflicte, i és que el que per al País Valencià és una qüestió ambiental per a Aragó és una qüestió econòmica, amb la possible pèrdua de llocs de treballs davant l'hipotètic tancament de la central:

No puede ser igual la perspectiva de la Conselleria de Agricultura y de las Cortes valencianas, especialmente sensibilizadas sobre el tema, que la que tienen los representantes políticos aragoneses: la central térmica de Andorra representa un índice muy elevado de los recursos industriales del Bajo Aragón y significa la única posibilidad de futuro de los trabajadores mineros y comerciantes de la zona.

José Sierra. «Que se aclaren». *Levante*, 12 de març de 1989

De fet, entre els articles analitzats hi ha un que veu en les conseqüències econòmiques del tancament uns efectes més negatius que en la contaminació

---

157. José Sanmartín. «No sólo es una cuestión de sensibilidad». *Las Provincias*, 22 de gener de 1988.

158. José Sierra. «Que se aclaren». *Levante*, 12 de març de 1989.

de la comarca dels Ports, i aposta per buscar solucions però mantenint la central tèrmica i els seus llocs de treball:

La Central Térmica puede y debe seguir funcionando. Su cierre, que "a lo peor" es lo que buscan FECSCA y ENDESA, cuya propiedad es la Central Térmica de Andorra, por su baja rentabilidad, causaría graves perjuicios laborales en toda la comarca del Bergueda que, directa o indirectamente, depende de la minería.

Hay que mantener los puestos de trabajo. Y requerir a la Central para que instale un proceso de desulfuración cueste lo que cueste. El bien común es prioritario a los intereses privados.

Francisco Ortí Ciscar. Carta «En Els Ports y El Maestrat hay contaminación». *Las Provincias*, 7 de juliol de 1988.

Aquest text serà l'únic en defensar el manteniment de la central tèrmica; i la majoria d'articles es mostren crítics amb el paper de la central i se centren en la denúncia dels efectes negatius de la pluja àcida, ja siga per a la salut pública o per a la fauna i flora de la zona.

Se ha demostrado, y dispongo de datos, que estas nubes de ácido sulfúrico están ocasionando un aumento considerable de enfermedades respiratorias, coronarias y cancerígenas entre las personas, y esto aunque no se ha dicho, está provocando serias enfermedades en esas zonas, que sería interesante conocer y profundizar en su estudio.

José Sancho.¹⁵⁹ «Nubes ácidas». *Las Provincias*, 19 d'agost de 1987.

---

159. Vicepresident A. A. Escuelas Profesionales de San José.

Diversos articles de *Las Provincias* destacaran el valor ecològic i paisatgístic dels Ports i el Maestrat, per a subratllar les conseqüències de la contaminació en aquestes comarques castellonenques: «*La zona en cuestión posee cantidad de especies tales como encina, enebro, pino negral y sabina que constituyen un área importante de bosque mediterráneo*»,¹⁶⁰ resumeix l'enginyer ambiental i geòleg Frederic Fos. La directora del diari, María Consuelo Reyna, per la seua banda també destaca el valor paisatgístic de la zona i considera que s'està «*destrozando*» i «*arrasando*».¹⁶¹ Així, destaca la «*belleza del Maestrazgo*» i defineix la zona com «*uno de los más hermosos paisajes de nuestra Comunidad*».¹⁶²

4.6.3.2. Els *frames* ambientals sobre la pluja àcida

Els principals *frames* presents en els setze articles sobre la pluja àcida són «Caixa de Pandora» (n=4) i «Responsabilitat política i pública» (n=3). Els articles on trobem el primer *frame* posen l'accent en les conseqüències negatives de la pluja àcida, ja siga per a la salut (malalties respiratòries, càncer...) o per a l'ecosistema (mort de flora i pèrdua de fauna). En quant al *frame* «Responsabilitat política i pública», com en altres ocasions, es tracta d'articles que reclamen accions a l'administració, en entendre que la cura del medi ambient forma part de les seues responsabilitats.

El *frame* «Recursos i desenvolupament econòmic» es troba present en dos articles, de la mateixa manera que el de «Valor ecològic/científic». Relacionat amb aquest últim trobem també el *frame* «Bellesa» en un article. Mentre que el primer *frame* subratlla el valor de la zona per la seua biodiversitat, el segon ho

---

160. Frederic Fos. «La lluvia ácida en Els Ports». *Las Provincias*, 21 de setembre de 1988.

161. María Consuelo Reyna. «Pero ¿qué les ha hecho Castellón?». *Las Provincias*, 17 de setembre de 1988.

162. Id.

fa pel seu valor paisatgístic des del punt de vista del gaudiment de l'home d'una zona natural pel seu valor estètic.

Altres *frames* presents són «Dret ciutadà» (n=1) i «Conflicte» (n=1), mentre que trobem altres *frames* menys utilitzats en la resta d'articles però interessants per la seua relació amb la ciència. Es tracta del *frame* «Incertesa» (n=1) i del de «Ciència com a solució» (n=1). En el primer cas, l'article on es troba el *frame* destaca les poques evidències científiques que relacionen la central amb la mort de pins («*Hasta el momento, y pese a los numerosos estudios, no hay conclusiones que permitan determinar la responsabilidad de la central en los hechos*»¹⁶³) mentre que en el segon es posa l'esperança en la ciència com a solució del problema, és a dir, segons l'article¹⁶⁴ l'aplicació d'una metodologia científica permetria conèixer l'impacte ambiental d'una tecnologia abans d'aplicar-la, evitant situacions com les de la pluja àcida dels Ports.

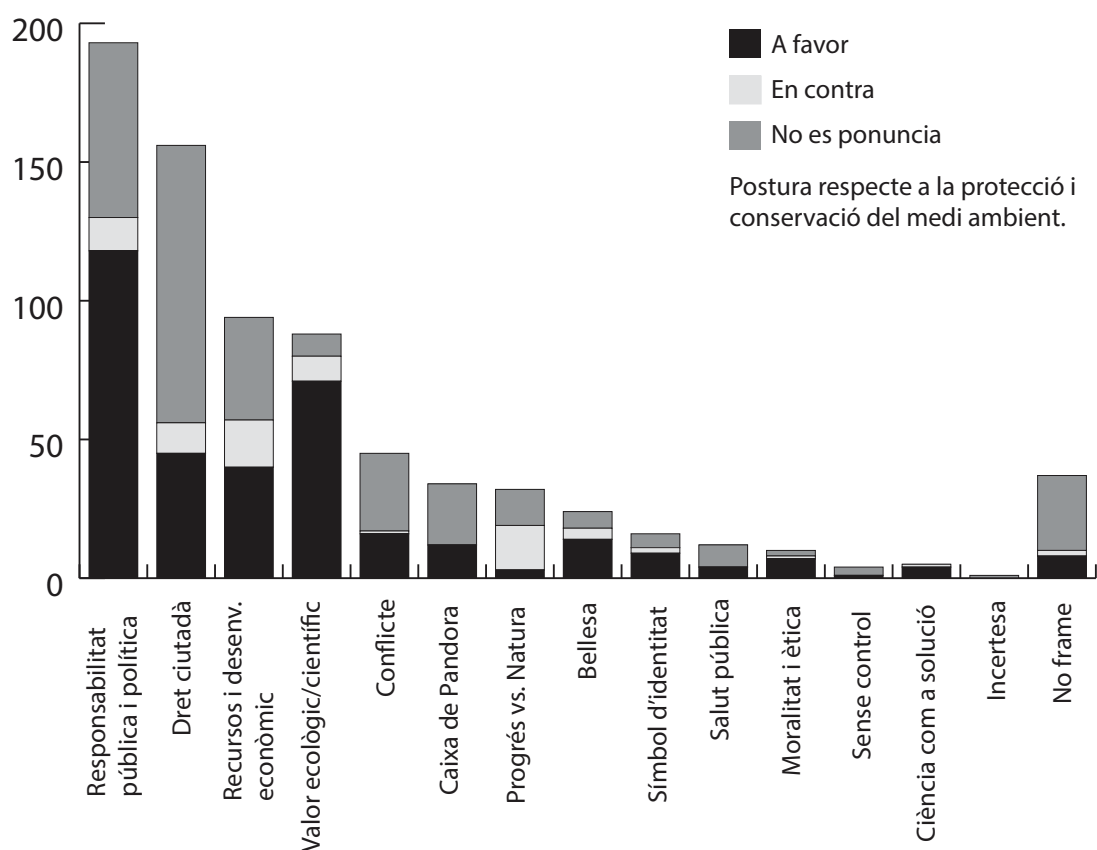
---

163. V. Fayos. «“Stress”». *Las Provincias*, 3 de maig de 1987.

164. José Sanmartín. «Convendría matizar». *Las Provincias*, 26 de febrer de 1988.

4.7. Els *frames* sobre medi ambient: Resum i característiques de la tipologia

Al llarg dels anteriors epígrafs s'han anat detallant els *frames* presents en les diferents peces d'opinió analitzades. En el present apartat es presenta un resum amb els principals recursos que caracteritzen cadascun d'aquests *frames*. També s'ha cregut oportú assenyalar la quantitat d'ocasions en les quals el *frame* apareixia en textos que defensaven la protecció de la natura o per contra en peces que s'oposaven o defensaven postures no conservacionistes (veure Gràfica 4.7.1).

Gràfica 4.7.1. *Frames* presents en els articles analitzats i postura respecte a la protecció del medi ambient.

Tal i com s'ha explicat, la tipologia de *frames* o marcs mediàtics emprada en l'anàlisi de les peces ha estat extreta de tipologies ja existents, a més d'adaptar-se i crear-se nous *frames* a les temàtiques exclusives d'aquesta tesi. La següent tipologia hauria de ser aplicable a l'estudi d'altres temes ambientals, poguent-se ampliar en funció de l'aparició o evolució de nous marcs en funció dels temes estudiats.

Els *frames* més presents en les peces analitzades han estat «Responsabilitat política i pública» (25,7%), «Dret ciutadà» (20,8%) i «Recursos i desenvolupament econòmic» (12,5%). Per diaris, trobem algunes diferències (veure Taula 4.7.1). Els *frames* més presents en el diari *Las Provincias* van ser «Dret ciutadà» (28,4%), «Responsabilitat política i pública» (24,6%) i «Recursos i desenvolupament econòmic» (9,1%), mentre que en *Levante* van estar «Responsabilitat política i pública» (27,1%), «Recursos i desenvolupament econòmic» (16,9%) i «Valor ecològic/científic» (16,6%).

Per gèneres periodístics (Veure Taula 4.7.2), en *Las Provincias* el *frame* predominant en les cartes al director ha estat «Dret ciutadà» (41,6%), marc que està present també en els dos editorials dedicats al medi ambient del diari. En els articles signats per periodistes i col·laboradors habituals del diari, els *frames* «Responsabilitat política i pública» (36,1%) ha estat el predominant en les columnes, mentre que en les vinyetes és el *frame* «Caixa de Pandora» (29,4%) el més repetit. Per últim, en els articles d'opinió i tribunes lliures (a càrrec de col·laboradors puntuals, polítics, ecologistes o altres), el *frame* predominant és «Responsabilitat política i pública» (32,1%).

En el diari *Levante*, les cartes al director signades per lectors del diari presenten el *frame* «Recursos i desenvolupament econòmic» de forma prioritària (25%), mentre que en la resta de gèneres és el de «Responsabilitat política i pública» el més repetit (apareix de forma predominant en el 50% dels editorials; 32,8% de les columnes; 30,4% de les vinyetes; i 32,5% de les tribunes i articles

TAULA 4.7.1. COMPARATIVA DE LA PRESENCIA DE FRAMES EN LES PECES ANALITZADES DELS DOS DIARIS.

	Las Provincias		Levante		Total	
	Peces	%	Peces	%	Peces	%
Responsabilitat política i pública	103	24,6	90	27,1	193	25,7
Dret ciutadà	119	28,4	37	11,1	156	20,8
Recursos i desenv. econòmic	38	9,1	56	16,9	94	12,5
Valor ecològic/científic	33	7,9	55	16,6	88	11,7
Conflicte	37	8,8	8	2,4	45	6,0
Caixa de Pandora	21	5,0	13	3,9	34	4,5
Progrés vs. Natura	21	5,0	11	3,3	32	4,3
Bellesa	17	4,1	7	2,1	24	3,2
Símbol d'identitat	4	1,0	12	3,6	16	2,1
Salut pública	4	1,0	8	2,4	12	1,6
Moralitat i ètica	1	0,2	9	2,7	10	1,3
Ciència com a solució	3	0,7	2	0,6	5	0,7
Sense control	0	0,0	4	1,2	4	0,5
Incertesa	1	0,2	0	0,0	1	0,1
No frame	17	4,1	20	6,0	37	4,9
Total	419	100,0	332	100,0	751	100,0

d'opinió). El *frame* «Valor ecològic/científic» té pes principalment en les tribunes (25,4%).

En quant a la posició dels diaris respecte a la protecció del medi ambient, el 56,9% de les peces de *Levante* són favorables a la conservació de la natura, front al 38,7% de *Las Provincias*. *Levante* té també un percentatge lleugerament superior de les peces contràries (11,4% front a 9,3%). El 52% dels textos de

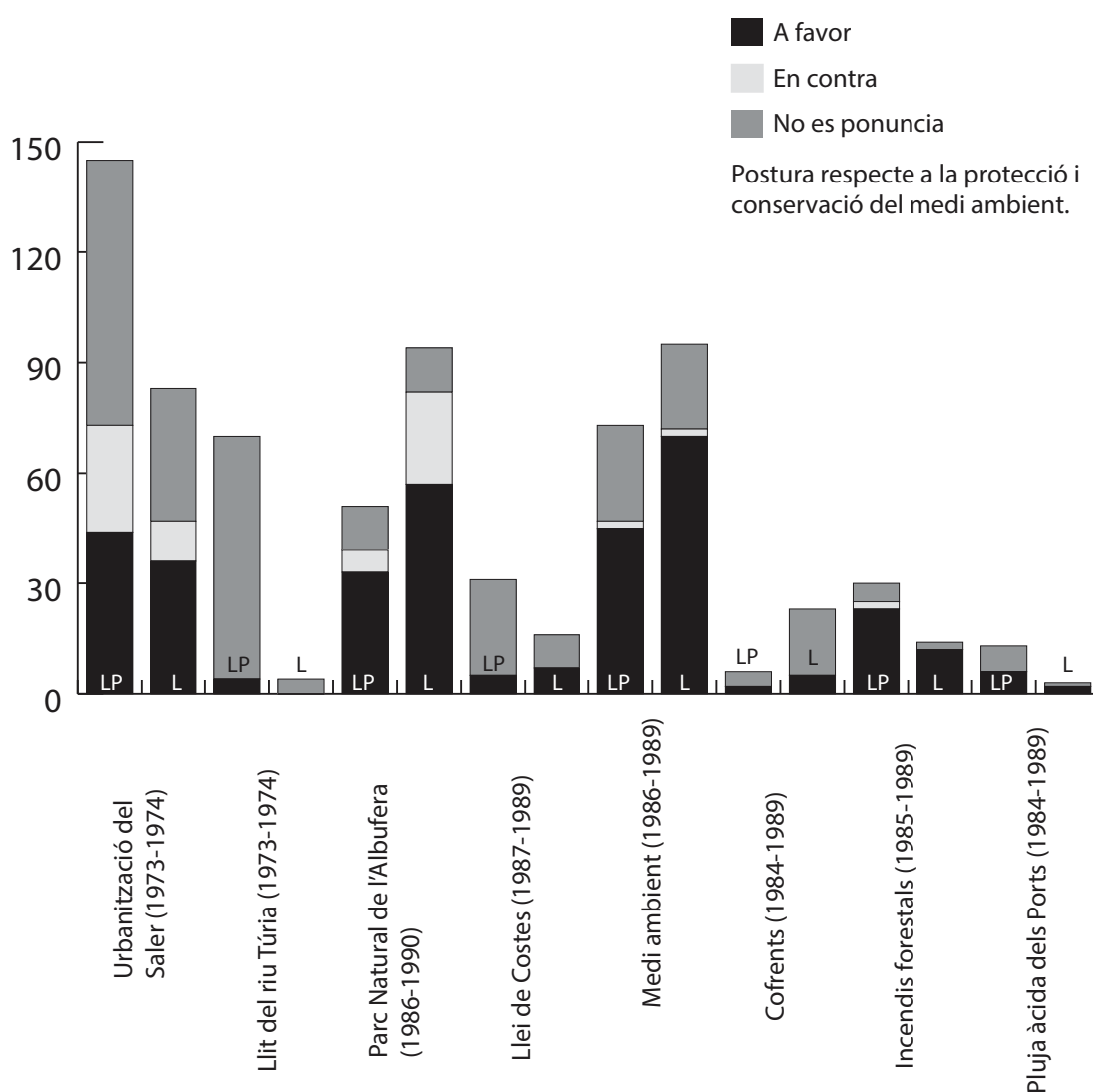
TAULA 4.7.2. PRESENCIA DE FRAMES EN LES PECES ANALITZADES PER GÈNERE PERIODÍSTIC.

Gènere	Frame	Las Provincias		Levante		Total	
		Peces	%	Peces	%	Peces	%
Editorial	<i>Rec. i desenv. econ.</i>	0	0,0	1	25,0	1	16,7
	<i>Dret ciutadà</i>	2	100,0	1	25,0	3	50,0
	<i>Resp. política i pública</i>	0	0,0	2	50,0	2	33,3
Columna	<i>Progrés vs. Natura</i>	2	1,5	2	3,1	4	2,0
	<i>Bellesa</i>	4	3,0	2	3,1	6	3,0
	<i>Rec. i desenv. econ.</i>	11	8,3	8	12,5	19	9,6
	<i>Símbol d'identitat</i>	0	0,0	1	1,6	1	0,5
	<i>Dret ciutadà</i>	26	19,5	6	9,4	32	16,2
	<i>Resp. política i pública</i>	48	36,1	21	32,8	69	35,0
	<i>Valor ecològic/científic</i>	8	6,0	8	12,5	16	8,1
	<i>Ciència com a solució</i>	3	2,3	0	0,0	3	1,5
	<i>Conflicte</i>	17	12,8	1	1,6	18	9,1
	<i>Moralitat i ètica</i>	0	0,0	1	1,6	1	0,5
	<i>Caixa de Pandora</i>	2	1,5	3	4,7	5	2,5
	<i>Salut pública</i>	0	0,0	1	1,6	1	0,5
	<i>No frame</i>	12	9,0	10	15,6	22	11,2
Tribuna / Article d'opinió	<i>Progrés vs. Natura</i>	5	4,7	1	0,8	6	2,6
	<i>Bellesa</i>	3	2,8	2	1,6	5	2,2
	<i>Rec. i desenv. econ.</i>	7	6,6	19	15,1	26	11,2
	<i>Símbol d'identitat</i>	2	1,9	1	0,8	3	1,3
	<i>Dret ciutadà</i>	22	20,8	9	7,1	31	13,4
	<i>Resp. política i pública</i>	34	32,1	41	32,5	75	32,3
	<i>Valor ecològic/científic</i>	11	10,4	32	25,4	43	18,5
	<i>Ciència com a solució</i>	0	0,0	2	1,6	2	0,9
	<i>Conflicte</i>	12	11,3	3	2,4	15	6,5
	<i>Moralitat i ètica</i>	0	0,0	4	3,2	4	1,7
	<i>Caixa de Pandora</i>	7	6,6	5	4,0	12	5,2
	<i>Incertesa</i>	1	0,7	0	0,0	1	0,4
	<i>Sense control</i>	0	0,0	2	1,6	2	0,9
	<i>Salut pública</i>	0	0,0	3	2,4	3	1,3
	<i>No frame</i>	2	1,9	2	1,6	4	1,7
Vinyeta	<i>Rec. i desenv. econ.</i>	1	5,9	5	10,9	6	9,5
	<i>Símbol d'identitat</i>	0	0,0	5	10,9	5	7,9
	<i>Dret ciutadà</i>	2	11,8	3	6,5	5	7,9
	<i>Resp. política i pública</i>	4	23,5	14	30,4	18	28,6
	<i>Valor ecològic/científic</i>	1	5,9	8	17,4	9	14,3
	<i>Conflicte</i>	4	23,5	0	0,0	4	6,3
	<i>Caixa de Pandora</i>	5	29,4	2	4,3	7	11,1
	<i>Sense control</i>	0	0,0	2	4,3	2	3,2
	<i>Salut pública</i>	0	0,0	1	2,2	1	1,6
	<i>No frame</i>	0	0,0	6	13,0	6	9,5
Carta al director	<i>Progrés vs. Natura</i>	14	8,7	8	8,7	22	8,7
	<i>Bellesa</i>	10	6,2	3	3,3	13	5,1
	<i>Rec. i desenv. econ.</i>	19	11,8	23	25,0	42	16,6
	<i>Símbol d'identitat</i>	2	1,2	5	5,4	7	2,8
	<i>Dret ciutadà</i>	67	41,6	18	19,6	85	33,6
	<i>Resp. política i pública</i>	17	10,6	12	13,0	29	11,5
	<i>Valor ecològic/científic</i>	13	8,1	7	7,6	20	7,9
	<i>Conflicte</i>	4	2,5	4	4,3	8	3,2
	<i>Moralitat i ètica</i>	1	0,6	4	4,3	5	2,0
	<i>Caixa de Pandora</i>	7	4,3	3	3,3	10	4,0
	<i>Salut pública</i>	4	2,5	3	3,3	7	2,8
<i>No frame</i>	3	1,9	2	2,2	5	2,0	

Las Provincias i el 31,7% de *Levante* no manifestaven explícitament la seua postura.

En la Gràfica 4.7.2 podem veure detallades les postures de *Las Provincias* i *Levante* en cadascun dels temes analitzats al llarg de la tesi. Es pot observar d'aquesta manera l'atenció que li van prestar els articles d'opinió d'aquests mitjans a cada tema, així com les postures defensades. Així, mentre en la primera etapa de la urbanització, el diari *Las Provincias* va dedicar-li clarament

Gràfica 4.7.2. Peces d'opinió publicades en *Las Provincias* (LP) i *Levante* (L) sobre els diferents temes analitzats i les seues postures respecte a la protecció del medi ambient.

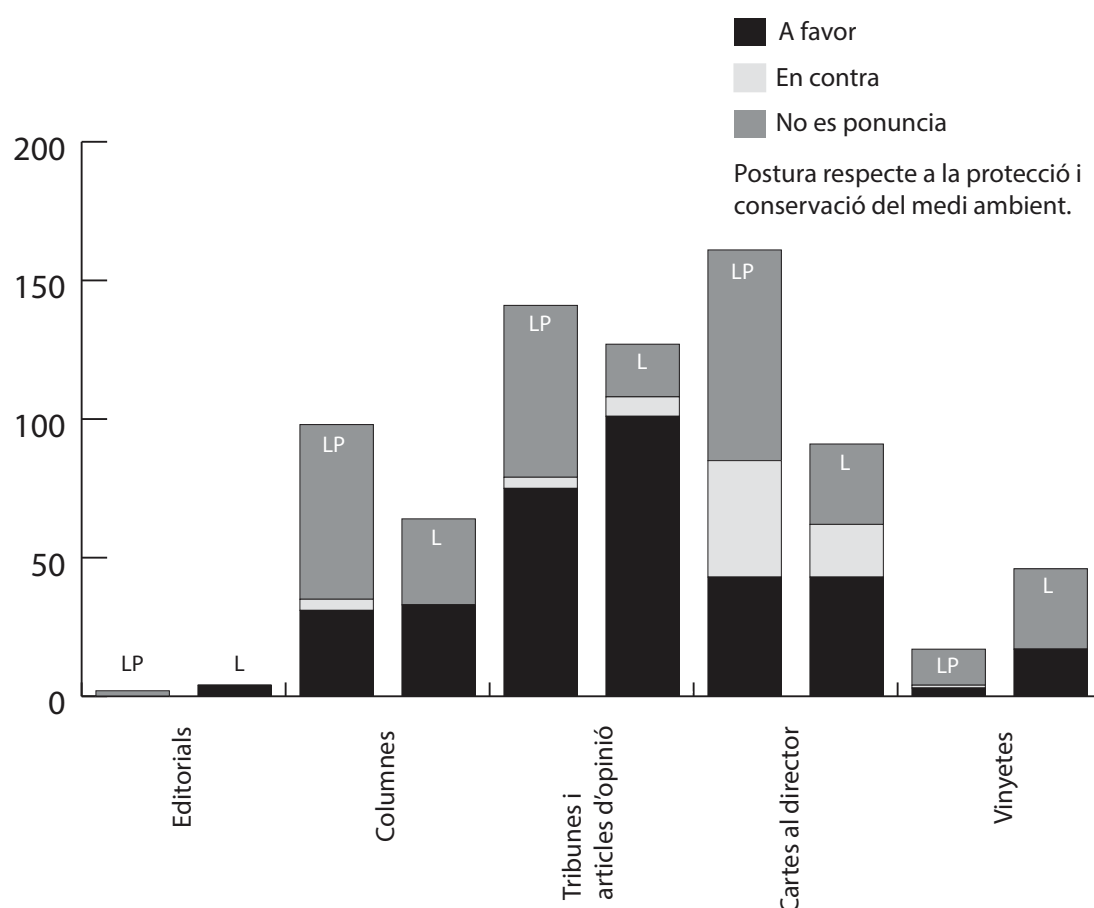
més peces que *Levante*, i va publicar més articles pro-ambientalistes, en el cas de l'Albufera els termes s'inverteixen. En conjunt, en la dècada dels vuitanta, *Levante* sembla decantar-se més per la protecció del medi ambient en temes com el Parc Natural de l'Albufera, la Llei de Costes i la central nuclear de Cofrents, així com en els articles de temàtica general sobre medi ambient. *Las Provincias* publicarà més textos favorables a la protecció i conservació del medi ambient en el cas dels incendis forestals i la pluja àcida, tot i que en aquests casos ho farà amb una petita diferència amb l'altre diari.

Si analitzem les postures dels diaris en els diferents gèneres d'opinió podem observar que en el cas de *Levante* els únics editorials publicats sobre medi ambient (n=4) mantenen una posició favorable a la seua protecció, mentre que els dos publicats en *Las Provincias* mantenen una posició neutra. El baix percentatge d'editorials dedicats al medi ambient en tots dos diaris (0,8% de totes les peces analitzades) ja és representatiu de la poca prioritat d'aquesta temàtica per als dos mitjans, però les postures reflectides en ells representen el posicionament general dels dos mitjans sobre medi ambient. En la resta de peces que es poden identificar més fàcilment amb la postura del medi, ja siga per les columnes de periodistes del mitjà o de col·laboradors en plantilla o dels vinyetistes, també es mostra com en el cas del diari *Levante* la defensa del medi ambient és superior a la de *Las Provincias* (veure Gràfica 4.7.3). Mentre que el 51,6% (n=33) de les columnes publicades en *Levante* es mostren favorables a la protecció del medi ambient, en *Las Provincias* aquest percentatge suposa el 31,6% (n=31). En el cas de les vinyetes, *Las Provincias* va publicar 17 peces, de les quals un 17,6% (n=3) es mostraven favorables a la protecció del medi ambient, mentre que en el cas de *Levante*, de les 46 peces gràfiques publicades, un 37% es mostrava favorable a la protecció del medi ambient (n=17).

En tots dos diaris és en les cartes al director on es pot apreciar una postura més contrària a la protecció del medi ambient, en especial en el cas de *Las Provincias* (26,1% de les cartes publicades front al 20,9% de *Levante*).

En les tribunes lliures, els textos publicats per *Levante* (n=64) es mostren més favorables a la protecció del medi ambient (79,5% de les peces a favor front a 5,5% de les peces en contra) que en el cas de *Las Provincias*, on del total de tribunes (n=141), un 53,2% són favorables a la protecció del medi ambient front a un 2,8% de peces en contra.

En quant a la relació dels *frames* amb les postures dels articles sobre el medi ambient, tal i com explica Nisbet (2010: 49), els marcs poden incloure arguments pro, anti o neutrals. Per tant, la presència d'un *frame* en un text no determina la seua postura respecte al medi ambient. No obstant, sí que es pot observar una certa tendència a l'ús de determinats marcs en funció de si els textos mostraven postures favorables o no a la conservació del medi ambient.

Gràfica 4.7.3. Postures sobre el medi ambient segons el gènere d'opinió en les peces publicades en *Las Provincias* (LP) i *Levante* (L) en el període analitzat.

És a dir, tot i que l'ús d'un *frame* no implique una determinada postura, sí que trobem alguns més habituals en les postures antiambientalistes i d'altres més comuns en les proambientalistes (veure Gràfica 4.7.1).

4.7.1. Progrés vs. Natura

Al llarg dels textos analitzats podem observar com aquest *frame* defineix les qüestions relacionades amb el medi ambient en termes d'avanç i millora social (Taula 4.7.3). La natura apareix oposada a la idea de progrés. De forma general, el progrés s'associa a característiques positives (avanços, millores socials, qualitat de vida), mentre que la natura posseeix una sèrie de connotacions negatives lligades a un passat primitiu i inclús salvatge.

TAULA 4.7.3. RECURSOS I EXEMPLES DEL FRAME «PROGRÉS VS. NATURA»

Recursos i referències	Exemples
Oposició tecnologia i natura	...grandes máquinas arrasadoras de valles y veredas... (<i>Levante</i> , 17/10/87)
Avanços i desenvolupament tècnic	... vaya repartiendo velas y máquinas a vapor para que nos alumbremos y las industrias funcionen... (<i>Las Provincias</i> , 6/06/86)
Natura salvatge	<p>... nos apresuraremos a mostrar satisfechos nuestro Saler con orgullo, precisamente por estar urbanizado [...]. Hoy lo único que podemos mostrar satisfechos son los Jardines del Real, pero no tanto si estos jardines fuesen tan naturales que para recorrerlos tuviésemos que enredarnos entre zarzales y no tuviésemos dónde sentarnos cómodamente... (<i>Las Provincias</i>, 6/03/1973)</p> <p>... trocar el paisaje natural en paisaje "civilizado"... (<i>Las Provincias</i>, 14/07/1974)</p> <p>...De un lado quienes propugnan el estado natural, salvaje, silvestre o virgen, "ecológico", de la zona, abandonándola a sus propios impulsos... (<i>Las Provincias</i>, 14/07/1974)</p>
Metàfores	l'horta com a corsé (<i>Levante</i> , 9/07/88)

En ocasions, la natura es presenta com un element incòmode i en moltes ocasions perillós, que gràcies al progrés se'ns permet domesticar i gaudir. El progrés civilitzaria doncs la natura. Un marc que es troba ben esquematitzat en aquest article que forma part del corpus d'anàlisi:

La causa de esta progresiva degradación debe buscarse, en gran medida, en el desarrollo industrial, que no ha tenido en consideración la protección del entorno y de los ecosistemas. Es más, hasta se ha presentado esta última como factor contrario, opuesto al desarrollo, lo que divide a la conciencia ciudadana entre “esos ecologistas” y los que están a favor del progreso.

Ignacio Blanco. «Tres batallas para un solo capitán». *Levante*,
11 de juny de 1988.

No obstant, com la majoria de marcs mediàtics, l'ús d'aquest *frame* no implica una postura pro-ambiental o anti-ambiental, i de fet en la present anàlisi s'han trobat determinats textos que empraven aquest *frame* per presentar una interpretació alternativa on el progrés no s'entén sense un respecte i harmonia amb la natura, que apareix baix el concepte de «sostenibilitat».

Així i tot, de les trenta-dues peces on està present, el 50% presenta una postura contrària a la protecció o conservació del medi ambient. En aquest sentit, és el marc mediàtic que més articles contraris presenta percentualment.

La natura és doncs entesa com un límit del creixement i de l'avanç de la societat i presenten també falses dicotomies, en les quals es dona a elegir entre la natura o el progrés, entre «*dos formas de vida, dos maneras de entender el desarrollo social*».¹⁶⁵

---

165. Manuel García Ferrando. «Desarrollo urbano y expropiaciones agrarias». *Levante*, 15 de juliol de 1988.

4.7.2. Bellesa

Aquest *frame* està present en vint-i-quatre peces d'opinió analitzades. No es tracta d'un marc molt utilitzat, però representa una idea de la natura des d'una perspectiva romàntica segons la qual els espais naturals provoquen admiració i tenen valor pel plaer estètic que produeixen (Taula 4.7.4). En aquest sentit, es tracta d'una visió antropocèntrica de l'espai natural, en tant que la seua importància ve donada pel plaer que provoca en les persones, i no tant pel seu valor intrínsec.

TAULA 4.7.4. RECURSOS I EXEMPLES DEL FRAME «BELLESA»

Recursos i referències	Exemples
Ús d'adjectius i descripcions	<p>panorama encantador (<i>Las Provincias</i>, 14/03/1986)</p> <p>majestuoso Montgó (<i>Las Provincias</i>, 14/03/1986)</p> <p>imponentes despeñaderos (<i>Las Provincias</i>, 23/11/1988)</p> <p>que presenta un paisaje encantador; los esbeltos pinos, de rectos troncos, compactos y frondosos, forman extenso y bellissimo bosque, con rincones maravillosos (<i>Las Provincias</i>, 23/11/1988)</p>
Postals visuals	<p>...las costas que son bañadas por el mar Mediterráneo... (<i>Las Provincias</i>, 6/08/1990)</p> <p>... enseñoreándose con el mar al que abraza con los cabos de San Antonio, San Martín y La Nao... (<i>Las Provincias</i>, 22/05/1987)</p>
Camp semàntic de bellesa	<p>...hermosura... (6/08/1990)</p> <p>...el hermoso lago de la Albufera... (<i>Levante</i>, 28/06/74)</p> <p>...pintoresco lugar... (<i>Levante</i>, 14/02/1988)</p> <p>...bellos parajes... (<i>Las Provincias</i>, 23/11/88)</p>
Narracions literàries	<p>... era agradable ver cómo una nueva vida iba naciendo y las columnas caídas y rotos entablamientos quedaban medio ocultos por la hierba, como ruinas antiguas, y un hilo de agua serpenteante corría entre la vegetación nueva, remansándose en pequeñas charcas. (<i>Las Provincias</i>, 3/06/1989)</p>
Metàfores	<p>...¿cómo es posible que se pierda una joya semejante [...]? (<i>Levante</i>, 5/07/74)</p>

Són textos que destaquen pel seu ús d'adjectius i per les descripcions evocadores dels espais en moltes ocasions potenciant la creació de postals visuals en el lector i recorrent a expressions d'ús comú (*las costas que son bañadas por el mar Mediterráneo*).

4.7.3. Recursos i desenvolupament econòmic

Aquest *frame* (n=94) implica una comprensió de la natura en termes dels recursos i beneficis que se'n poden extraure d'ella. Es tracta d'un marc mediàtic amb un fort component antropocèntric, on la natura només s'entén com a font de riquesa i de recursos. En conseqüència, el valor de la natura prové principalment de les seues possibilitats econòmiques, bé a través de l'agricultura, de la caça, del turisme o d'altres. Els articles que contenen aquest *frame* entenen que la societat té el dret a explotar els recursos naturals per a aconseguir els seus objectius i, per tant, la natura està supeditada als interessos de la gent (Taula 4.7.5).

El 18,1% dels textos que contenen aquest *frame* s'oposen a la protecció de la natura, en entendre que el benefici econòmic de la societat està per damunt dels valors ecològics o socials. Pel contrari, dels textos favorables a la conservació de la natura (42,6%) se'n desprèn la idea que la seua protecció pot proveir més beneficis que la seua desprotecció. Seria el cas de textos que defenen que el paisatge i la biodiversitat són reclams turístics, per exemple.

Ja en la segona meitat dels vuitanta trobem també textos que introdueixen el concepte de «desenvolupament sostenible» i que implica una redefinició del *frame* amb l'aparició de nous arguments. La protecció de la natura i l'impuls de noves activitats respectuoses amb el medi ambient poden ser en elles mateixes motors de creixement i de creació de nous llocs de treball, per exemple en el sector de les energies renovables. Així, seguint aquest esquema, l'impuls de noves tecnologies verdes no s'hauria de dur a terme per a reduir l'impacte de

les activitats humanes en el medi ambient sinó com a possibilitat de negoci i d'aconseguir beneficis.

TAULA 4.7.5. RECURSOS I EXEMPLES DEL FRAME «RECURSOS I DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC»

Recursos i referències	Text
Conceptes	Desenvolupament sostenible
Camp semàntic economia	<p>explotación económica (<i>Levante</i>, 24/12/1988)</p> <p>intereses económicos (<i>Levante</i>, 31/01/1989)</p> <p>... cambie sus cosechas por otras más rentables... (<i>Levante</i>, 8/09/1989)</p> <p>... el precio de los apartamentos está bajando... (<i>Las Provincias</i>, 25 de febrer de 1989)</p> <p>Rentabilidad (<i>Las Provincias</i>, 7/07/1988)</p>
Victimització (de l'agricultor, del propietari...)	<p>... defendemos nuestro medio de vida... (<i>Levante</i>, 6/07/1989)</p> <p>... a los sufridos agricultores de La Ribera... (<i>Levante</i>, 8/09/1989)</p> <p>...pérdida de propiedad de sus inmuebles... (<i>Las Provincias</i>, 22/02/1989)</p> <p>... derecho de la propiedad es uno de los pilares de la democracia europea... (<i>Las Provincias</i>, 01/03/1989)</p>
Activitats econòmiques	<p>agricultura, turisme, caça,</p> <p>... la riqueza de la madera y del turismo de interior... (<i>Las Provincias</i>, 26/07/1989)</p> <p>... se consiguen más ocupaciones laborales... (<i>Las Provincias</i>, 26/07/1989)</p> <p>... la única posibilidad de futuro de los trabajadores mineros y comerciantes de la zona... (<i>Levante</i>, 12/03/1989)</p>

4.7.4. Símbol d'identitat

El *frame* «Símbol d'identitat» està present en setze peces analitzades. Aquests articles reflecteixen la idea de la natura com a símbol d'identitat d'una ciutat o d'un país. Els textos contenen referències històriques, literàries o de simbolisme. Així, trobem articles on el mar Mediterrani és considerat un símbol de la nostra cultura, i per tant de la nostra identitat, amb referències a les cultures grega i romana, considerades com a inici de la nostra civilització. Trobem també referències a pintors i escriptors que han simbolitzat la idea d'allò valencià per a una part de la societat, com són Sorolla o Vicente Blasco Ibañez, i que es reconeixen fàcilment per part del lector (Taula 4.7.6).

L'Albufera de València, el Penyagolosa o el mar Mediterrani són els espais que apareixen en aquests textos caracteritzats pel *frame* «Símbol d'identitat». Aquest marc també està present en articles sobre l'horta, on l'activitat de l'agricultura apareix lligada a la identitat valenciana.

TAULA 4.7.6. RECURSOS I EXEMPLES DEL *FRAME* «SÍMBOL D'IDENTITAT»

Recursos i referències	Exemples
Frases fetes i llocs comuns	... la ciudad del Turia ... (<i>Las Provincias</i> , 24/04/74)
Referències literàries	“¡¡Cañas y barro!!” [referència a Blasco Ibáñez] (<i>Levante</i> , 10/05/ 1986)
Referències històriques	Tú, hombre en abstracto sin posibilidad de morir, valenciano desde siglos antes que un tal Daccio Junio Bruto tuviera la ocurrencia de fundar una ciudad en la margen derecha del Turia, llegaste no sé bien de dónde y edificaste una casa junto al mar (<i>Levante</i> , 28/03/1989)
Referències a la tradició	Qué cultura tan inculta que quiere hacer desaparecer algo tan enraizado en el hombre, una de las artes más antiguas de la humanidad: la agricultura (<i>Las Provincias</i> , 19/08/88)

4.7.5. Dret ciutadà

Aquest *frame* està present en 156 peces analitzades. La majoria d'ells no expliciten la seua postura respecte a la protecció del medi ambient, però aquests textos consideren que la natura és un bé comú i com a tal és patrimoni de tots els ciutadans (Taula 4.7.7). Una idea que implica l'equiparació de la natura amb altre tipus de patrimonis públics com pot ser la cultura (obres d'art, patrimoni arquitectònic, etc.).

TAULA 4.7.7. RECURSOS I EXEMPLES DEL *FRAME* «DRET CIUTADÀ»

Recursos i referències	Exemples
Lemes	El Saler per al poble
Referències al poble com a posseïdor del dret	<p>zona popular, uso público, patrimonio público...</p> <p>Somos los valencianos los que debemos decidir (<i>Las Provincias</i>, 28/06/73)</p> <p>... una vieja aspiración de todos los valencianos comienza a hacerse realidad... (<i>Las Provincias</i>, 12/07/86)</p> <p>...en perjuicio de la mayoría de valencianos, que prefieren disfrutar de esa poca huerta y naturaleza que todavía nos rodea... (<i>Levante</i>, 28/12/88)</p>
Dret col·lectiu	<p>... es evidente que la protección del espacio no puede obviar su utilización social... (<i>Las Provincias</i>, 12/07/86)</p> <p>Este, seguramente, es el único parque natural de España donde se caza y se pesca, donde se toma el sol y se juega al golf, donde se vive y se hace deporte. (<i>Las Provincias</i>, 13/07/86)</p>
Patrimoni col·lectiu	El Consell no se decide a declarar parque nacional la Albufera. Pues no está mal la tática... Cuando se decidan a hacerlo, habrá sucedido lo mismo que con el chalet de Blasco Ibáñez... Ya no quedará nada a lo que valga la pena declarar parque o monumento. (<i>Las Provincias</i> , 11/02/86)
Patrimoni com a llegat (dret futur)	<p>El día de mañana, su hijo, uno de los cerca de dos millones del área metropolitana de Valencia le va a preguntar: ¿A cómo vendiste el kilo, papá? (<i>Las Provincias</i>, 14/06/74)</p> <p>... conseguir un mundo mejor a las generaciones venideras... (<i>Las Provincias</i>, 14/4/87)</p> <p>...legado para generaciones futuras... (<i>Levante</i>, 30/01/88)</p>

D'altra banda, aquest *frame* també implica en ocasions una concepció utilitarista de la natura, ja que en ser el medi ambient un bé comú el ciutadà considera que té dret a utilitzar-lo per als seus interessos particulars, principalment d'oci i de lleure. Açò provoca que les legislacions conservacionistes en moltes ocasions xoquen amb aquests interessos en restringir l'accés a la natura en favor de la seua protecció. En altres ocasions, dels textos es dedueix que la protecció de la natura s'ha de limitar a mantenir els espais naturals nets i accessibles per als ciutadans.

Destaca la concepció del medi ambient com un bé comú i col·lectiu que la societat té el deure de llegar a les generacions futures.

4.7.6. Responsabilitat política i pública

El *frame* més present en tots els textos analitzats és «Responsabilitat política i pública» (n=193), en el qual s'han classificat un 25,7% dels textos analitzats. Només dotze d'aquestes peces contenen arguments contraris a la protecció del medi ambient, la gran majoria (61,1%) mantenen una postura de defensa de la natura i de la seua conservació. En aquests articles observem com el medi ambient és considerat una part intrínseca de la política. Els ciutadans accepten i demanden que els polítics s'ocupen del medi ambient i que dissenyen polítiques específiques per a regular-lo, al temps que ells mateixa són responsables directa i indirectament de la protecció i conservació del medi ambient. En aquest sentit, és una conseqüència lògica del *frame* «Dret ciutadà», ja que una vegada acceptada i consolidada la idea que la natura és un bé comú aquesta passa a formar part de la gestió política. Els polítics, per la seua part, accepten que el medi ambient forma part de les seues responsabilitats. Es produeix una politització del medi ambient, que entra a formar part del joc de la confrontació entre partits i del discurs institucional (Taula 4.7.8).

TAULA 4.7.8. RECURSOS I EXEMPLES DEL FRAME «RESPONSABILITAT POLÍTICA I PÚBLICA»

Recursos i referències	Exemples
Lèxic legislatiu	ley del suelo, normas urbanísticas, plan general de ordenación urbana, ordenación del territorio, proyecto de ley, calidad del articulado
Lèxic polític i de l'administració	<p>instituciones, Consell, conseller, trámites administrativos, procesos burocráticos, competencia de la Generalitat, gestión integral del medio ambiente, actuaciones territoriales</p> <p>...política forestal inadecuada... (<i>Las Provincias</i>, 27/7/86)</p> <p>... las únicas medidas adoptadas por el Consell en materia de protección a la naturaleza las haya tenido que diligenciar el conseller de Obras Públicas... (<i>Levante</i>, 8/04/87)</p> <p>... política medioambiental eficaz... (<i>Levante</i>, 5/06/87)</p>
Apel·lació als polítics	<p>Quiero dirigirme al señor conseller de Agricultura... (<i>Levante</i>, 12/09/86)</p> <p>Señor conseller de Agricultura:... (<i>Levante</i>, 26/07/86)</p>
Frases fetes	Los incendios se apagan durante el invierno [responsabilitat política en la gestió dels incendis] (<i>Levante</i> , 12/09/86)

4.7.7. Valor ecològic/científic

En total, s'han analitzat vuitanta-vuit peces on estava present aquest *frame*. Aquests textos conceben la natura des d'un punt de vista científic que atorga valor a l'ecosistema, d'on deriva la necessitat de protegir-lo i preservar-lo. És una posició de base científica, i en conseqüència la majoria dels signants d'aquests articles són científics (biòlegs, enginyers agrònoms...). Però aquest *frame* també el trobem en el discurs d'altres grups, com per exemple els ecologistes, que l'adopten per defensar la necessitat de protegir i conservar la natura.

Aquestes peces destaquen per l'ús de llenguatge científic i tècnic, les descripcions dels ecosistemes, les seues característiques, la seua fauna i la seua flora... o bé una descripció dels fenòmens físics i processos relacionats

amb el medi natural o amb la seua degradació (Taula 4.7.9). La majoria d'aquests textos tenen un caràcters conservacionista (80,7%) i pertanyen a textos sobre el Saler i l'Albufera (67,6%).

TAULA 4.7.9. RECURSOS I EXEMPLES DEL FRAME «VALOR ECOLÒGIC/CIENTÍFIC»

Recursos i referències	Exemples
Valor ecològic de la natura	Contamos con una riqueza notable en ecosistemas considerados escasos y valiosos, como son las zonas húmedas, las costas, tanto bajas como acantiladas, y los sistemas de montaña mediterránea. Estos sistemas son ricos en endemismos, especialmente vegetales, pero también faunísticos. (<i>Levante</i> , 31/05/1986).
Camp semàntic biologia	fauna, flora, ecosistema, vegetación saladar, flora y fauna amenazada, ecosistemas típicamente mediterráneos, peligro de extinción,
Metàfores	La Amazonía, se ha dicho en los últimos meses, el mayor pulmón del mundo (<i>Levante</i> , 9/03/89)
Descripcions científiques i vocabulari tècnic	Se observa en las zonas contaminadas de lluvia ácida, un descenso progresivo del Ph de de las gotas de lluvia, aumenta la concentración de iones hidrógeno y baja el valor del Ph del agua, estabilizándose en 4,0-4,3 o a veces menos, de ahí el nombre al aumentar la acidez de las gotas de lluvia ácida (<i>Levante</i> , 31/07/84) Los casi medio millar de kilómetros que constituyen la línea costera de tipos geomorfológicos, sistemas ecológicos y paisajes litorales (<i>Levante</i> , 23/07/1988)
Valor de la natura	Las Islas Columbretes son un lujo natural para los valencianos. Constituyen uno de los espacios naturales más valiosos... (<i>Las Provincias</i> , 8/05/86) ... lo valiosos que son los bosques... (<i>Las Provincias</i> , 27 de juliol de 1986) ... los valores ambientales del parque natural... (<i>Levante</i> , 26/02/88)
Recurs d'autoritat científica o argument ad verecundiam	Darwin (<i>Las Provincias</i> , 20/11/86) ... dice el científico [Konrad Lorenz] en una entrevista recientemente publicada... (<i>Las Provincias</i> , 23/10/87) Cavanilles (<i>Las Provincias</i> , 19/12/89)

4.7.8. Conflicte

El *frame* «Conflicte» defineix les qüestions ambientals en termes de confrontació. Els textos reflecteixen una polarització del debat enfrontant interessos de dos grups o personalitats. En moltes ocasions, aquest conflicte és una interpretació dels periodistes més que una confrontació real.

La presència d'aquest *frame* (n=45) és notable en els articles sobre la Llei de Costes (un 60% dels articles amb presència del marc «Conflicte» pertanyen a aquest grup). Com s'ha analitzat en el capítol 4.4, el diari *Las Provincias* va centrar el tractament de la llei en termes d'oposició entre els interessos del govern central i els dels valencians, potenciant la imatge de víctimes d'aquests últims (Taula 4.7.10). La majoria d'aquests textos (62,2%) no expressen explícitament arguments sobre la conservació i protecció de la natura. El debat sobre qüestions ambientals queda així en un segon pla darrere de la confrontació que se destaca en aquests textos.

TAULA 4.7.10. RECURSOS I EXEMPLES DEL FRAME «CONFLICTE»

Recursos i referències	Exemples
Camp semàntic bèl·lic	La confrontación puede dejar chiquita la segunda guerra mundial . Presiento que alguna transacción habrá que arbitrar , porque tan cierto es que en las costas y playas se ha entrado a saco como que las sucesivas administraciones lo permitieron, por complicidad o ceguera. Y la contienda puede arruinar a muchos inocentes . (<i>Levante</i> , 19/02/1989)
Nosaltres vs. Ells	Es la clásica ley hecha en Madrid , por un señor de secano, sin tener en cuenta cómo es nuestra costa [Govern central vs. Valencians] (<i>Las Provincias</i> , 22/8/87) ... que siga capaç de plantar-li cara a un ministro per a defendre als conciutadans ... [Polítics vs. Ciutadans] (<i>Levante</i> , 1/04/89)
Dicotomies	O todos marxistas o todos europeos normales (<i>Las Provincias</i> , 01/03/89)

4.7.9. Caixa de Pandora

El *frame* «Caixa de Pandora» estava present en trenta-quatre articles de les peces analitzades. La majoria d'aquests articles els trobem en els textos sobre medi ambient (32,4%) i sobre les centrals nuclears (26,5%).

Aquest *frame* implica un tractament de les qüestions ambientals des del punt de vista dels riscos i amenaces possibles. S'anticipen les catàstrofes que poden produir determinades qüestions com l'energia nuclear, el forat de la capa d'ozó o la pluja àcida.

En els articles on predomina aquest *frame*, trobem un llenguatge catastrofista, fregant en moltes ocasions l'apocalipsi. Les conseqüències es duen a l'extrem, i d'aquesta manera la pluja àcida es relaciona amb la mort d'una comarca sencera i els incendis amb la conversió en desert de tot el territori. S'emfasitza d'aquesta manera les conseqüències negatives de l'impacte de l'ésser humà en el medi ambient (Taula 4.7.11).

TAULA 4.7.11. RECURSOS I EXEMPLES DEL FRAME «CAIXA DE PANDORA»

Recursos i referències	Exemples
Referències a catàstrofes	Bophal, Chernobyl, la muerte de las focas del mar del Norte, mareas negras en Alaska, la Antártida, islas Canarias..., la destrucción de la capa de ozono. (<i>Las Provincias</i> , 6/08/1989) ... destrucción de Hiroshima y Nagasaki... (<i>Levante</i> , 9/11/88) ... ¿Cómo no evocar Chernobyl y el mar de muertos vivientes que ha dejado?... (<i>Levante</i> , 29/10/89)
Metàfora	Il·lustració: La pluja àcida com la dalla de la mort (<i>Las Provincias</i> , 02/07/88)
Frases fetes	... un polvorín que puede estallar en cualquier momento... (<i>Levante</i> , 17/12/1986) ... La negrura es pan para hoy, pero hambre segura para mañana . Esa hambre se halla representada por un medio ambiente que se torna cada vez más hostil (<i>Las Provincias</i> , 22/01/88) ... el principio del fin... (<i>Levante</i> , 9/11/1988)
Conseqüències negatives	planeta inhabitable (<i>Levante</i> , 17/12/1986)
Camp semàntic risc	peligro potencial, amenaçant escalfament de la Terra, terror, apocalipsis, riesgo, temors, escalofriante, alarma, alarmante
Imatge icònica	esas chimeneas que desde cualquier clase de industria lanzan al aire densas columnas de humo dañando todo cuanto queda a su alcance (<i>Las Provincias</i> , 16/12/89)

4.7.10. Salut pública

El *frame* «Salut pública» està present en dotze peces. Aquest *frame* defineix les qüestions ambientals en termes de les conseqüències que aquest pot tenir per a la salut humana. Diferents qüestions relacionades amb el medi ambient

poden tenir un impacte en la salut i en la qualitat de vida a través de l'augment de malalties.

La contaminació, l'energia nuclear o el forat de la capa d'ozó són els temes que van concentrar aquest *frame*, que feia especial èmfasi en la possibilitat de l'augment de casos de càncer, bé per la radiactivitat produïda per un possible accident nuclear, bé per l'augment de la radiació solar, per exemple. Es tracta d'un *frame* que és fàcilment assimilable pel lector, ja que li colpeix en una aspecte que li afecta directament com és la seua salut (Taula 4.7.12).

TAULA 4.7.12. RECURSOS I EXEMPLES DEL *FRAME* «SALUT PÚBLICA»

Recursos i referències	Exemples
Camp semàntic càncer	Cáncer, mutagénesis, carcinogénesis, leucemias
Metàfora	Al personal que trabaja en las centrales nucleares se le controla con frecuencia la porción de peste [per radiació] que se acumula en sus ropas en sus carnes (<i>Levante</i> , 9/11/89)
Camp semàntic de la malaltia	defectos congénitos, epidemia, molestia, dañando nuestro organismo, problemas en las vías respiratorias, enfermedades respiratorias, coronarias y cancerígenas

4.7.11. Altres *frames*

Per últim, hi ha quatre *frames* de la tipologia emprats en deu ocasions o menys. El *frame* «Moralitat i ètica» (n=10) planteja la relació amb la natura en termes ètics, en ocasions des del punt de vista de la religió, però en altres simplement des de dilemes morals: Està bé que l'home tinga total control de la natura? És l'ésser humà egoista en la seua relació amb el medi ambient? O bé justament el contrari, hem de protegir més la natura que el propi ésser humà? Nou textos d'aquest grup apareixen en l'apartat d'articles generals sobre medi ambient i un en el de Cofrents. Set textos estan a favor de la protecció del medi ambient, davant d'un que és contrari i dos que no es pronuncien explícitament.

El marc «Ciència com a solució» està present en cinc articles i, davant la postura fatalista del primer *frame*, aquest implica un optimisme respecte al futur ambiental gràcies als avanços científics. Quatre dels textos analitzats presenten una actitud favorable a la protecció del medi ambient, mentre que un s'oposa. Aquests textos entenen que gràcies a la ciència se solucionarà qualsevol problema ambiental. En ocasions aquesta idea impedeix prendre altre tipus de mesures per posar remei als problemes ambientals.

En tercer lloc, el *frame* «Sense control» (n=4) implica una actitud resignada davant les conseqüències negatives de la tecnologia, que es consideren un preu que hem de pagar per mantenir el nostre nivell de vida. Aquests articles no es plantegen doncs la necessitat d'una transformació o canvi, s'assumeix que necessitem certes tecnologies (energia nuclear, ús de l'automòbil...) per a funcionar com a societat i que aquestes tenen un impacte necessari en el medi ambient. Dels quatre textos, tres no es posicionen sobre la necessitat o no de protegir la natura, mentre que un és contrari. Els textos estan presents en els temes de Cofrents (n=2) i zones verdes (n=2).

Finalment, el *frame* «Incertesa» apareix en un article sobre la pluja àcida, sense manifestar explícitament la seua postura sobre la protecció del medi ambient. Aquest article¹⁶⁶ en concret fa referència a la falta de conclusions dels estudis sobre la responsabilitat de la central tèrmica en la mort dels boscos dels Ports. Així, parla de la falta de determinació d'una causa efecte i en conseqüència d'especulacions. Aquest article respon doncs a un marc que es basa en la incertesa científica per a negar aspectes dels problemes ambientals, en aquest cas les conseqüències de la pluja àcida en els arbres.

---

166. V. Yayos. «“Stress”». *Las Provincias*, 3 de maig de 1987.

V. DISCUSSIÓ

Durant els últims anys del franquisme, a la província de València ens trobem amb un diari privat fins a cert punt crític com és *Las Provincias*, immers en una etapa d'obertura cap a la societat civil; i d'altra banda, s'edita el diari *Levante*, propietat de la cadena Prensa del Movimiento i que respon a la línia informativa marcada per la dictadura militar. Aquest panorama comunicatiu haurà canviat totalment deu anys després, amb *Las Provincias* convertit en el mitjà de referència de la dreta valenciana, amb una campanya molt agressiva contra el Consell i l'esquerra del país en general, i amb un diari *Levante* adquirit per Prensa Ibérica i iniciant una línia editorial més progressista, tot i que mantenint certa obertura en les signatures.

Tal i com exposa Alison G. Anderson (2014: 60), «la cobertura de temes ambientals, de la mateixa manera que en les notícies en general, és altament selectiva i reflecteix factors econòmics, polítics i culturals.» Aquesta complexitat dels temes queda reflectida en la forma com aquests són tractats en els gèneres d'opinió d'un diari, que ens ofereixen una retrat d'una societat en un moment determinat (Casals, 2004). Així, l'estudi de les peces d'opinió en aquests dos moments històrics ens ha permès conèixer la conscienciació i les postures sobre medi ambient en la societat valenciana. A través de les peces d'opinió hem pogut seguir l'evolució del discurs sobre medi ambient al llarg d'aquests anys, i a través dels canvis polítics i econòmics que van tenir lloc en la societat i en els dos mitjans analitzats.

Les mobilitzacions de 1974 per aturar la urbanització de la Devesa del Saler de València van esdevenir la data de naixement de l'ecologisme valencià. La campanya *El Saler per al poble* va significar un primer pas molt important de la conscienciació de la ciutadania sobre la necessitat de preservar i protegir els espais naturals com a part significativa de la qualitat de vida. Al mateix temps, en la ciutat de València es lluitava per la conversió de l'antic llit del riu Túria en un espai verd, davant les intencions oficials d'aprofitar-lo per a la construcció d'una ronda de carreteres. Totes dues batalles van ser guanyades a causa de

la implicació de la ciutadania, però sobretot dels mitjans de comunicació i en especial de *Las Provincias*.

Tal i com defensen Brett Hutchins i Libby Lester (2015), el detonant d'un conflicte ambiental és en ocasions un reportatge o informació sobre la degradació ambiental o una aposta d'un periodista per un tema en concret. En el cas del Saler als anys setanta, el diari *Las Provincias* va ser el catalitzador de la mobilització contra la urbanització de la Devesa, en la qual la subdirectora del diari, María Consuelo Reyna, es va involucrar personalment. A través de les columnes i articles d'opinió, *Las Provincias* va donar veu a biòlegs, ecologistes i periodistes, així com als ciutadans a través de les cartes al director. Les pàgines del diari esdevingueren així un fòrum on expressar les opinions a favor o en contra de les reivindicacions.

Entre els periodistes i col·laboradors del periòdic destaca doncs la figura de María Consuelo Reyna, subdirectora de *Las Provincias*, qui va fer de la seua columna una tribuna des de la qual apel·lar directament al lector. De fet, tal i com assenyala Irazo Montés (2012: 160), les tres columnes sobre el Saler de Reyna no només seran l'inici de la campanya contra la urbanització sinó de l'obertura del diari i del període conegut com «la primavera de *Las Provincias*». Els articles de María Consuelo esdevenen columnes amb gran repercussió entre els seguidors del diari i posen les bases per a la posterior repercussió de l'opinió d'aquesta periodista en la societat valenciana, en la coneguda com la Batalla de València ja durant la democràcia. En les columnes dels anys setanta trobem elements del que seran més tard els seus trets definitoris: l'apel·lació al poble valencià, la crítica als polítics, l'estreta relació entre les columnes de Reyna i l'agenda i línia editorial del diari, etc. (Mateu i Domínguez, 2011b).

La mateixa María Consuelo Reyna reconeix haver «manipulat» les opinions que arribaven al diari a través de les cartes al director, prioritzant aquelles que convergien amb els interessos del periòdic, la defensa de la Devesa o del llit Túria com a espai verd. En aquest sentit es pot entendre que des de la redacció

de *Las Provincias* es va crear un clima d'opinió favorable a la defensa dels espais verds abans que la conscienciació arribara realment a la ciutadania.

La implicació del diari en contra de la urbanització de la Devesa converteix aquest episodi en una de les primeres campanyes ambientals en un mitjà de comunicació espanyol. Les posicions del diari en aquesta època són en línies generals partidàries d'un proteccionisme dels espais naturals, així com de promoure els espais verds a la ciutat de València. No obstant, si analitzem els discursos, aquest proteccionisme es realitza més bé des d'una concepció de la natura com a bé col·lectiu i espai públic que no des d'una perspectiva científica i ecologista.

Levante, per la seua banda, es va ocupar també de la qüestió de la urbanització en les seues pàgines, però no es trobava entre les seues prioritats informatives ni d'anàlisi de l'actualitat a través dels gèneres d'opinió. Només la comparació del número de peces publicades en el mateix període (1973-1974) ens permet comprovar que el diari de la cadena del Movimiento va enfocar aquest tema d'una manera diferent a *Las Provincias*. Tot i que trobem algun article que recolza la postura de María Consuelo Reyna, es tracta de casos aïllats, i tant en els articles del llit Túria com en els de la Devesa, *Levante* va mantenir unes posicions alineades amb els poders polítics de l'època, com no podia ser d'altra manera.

En el diari *Levante*, la perspectiva principal des de la qual es van tractar aquests temes va ser l'econòmica. La urbanització de la Devesa s'emmarcava dins del boom immobiliari i turístic de l'època, i en aquest sentit s'entenia que els beneficis econòmics que anava a reportar a València eren més importants que el valor ecològic o social de la zona. El diari *Jornada*, l'altre diari publicat a la província de València i també pertanyent a la cadena del Movimiento, va actuar d'una manera similar.

Aquest episodi de mobilització per la defensa d'un espai natural, amb el suport dels mitjans locals, es repeteix en altres zones de l'Estat com en

la defensa dels Aiguamolls de l'Empordà o Sa Dragonera a Mallorca, i comparteix trets comuns amb les mobilitzacions observades en els períodes de transició democràtica d'altres dictadures europees, com a Portugal o Grècia (Kousis, 1999). La importància dels moviments veïnals en l'organització d'aquestes mobilitzacions, així com el caràcter d'oposició al règim subjacent en elles (Jancar-Webster, 1998; Jiménez, 2007a), fa que aquestes primeres mobilitzacions ambientals tingueren una empremta molt més política que no ambiental. Més que una mobilització ecologista, la del Saler va ser doncs una mobilització ciutadana en defensa d'un espai públic, en un moment de la història d'Espanya on l'oposició antifranquista albirava el final del règim. No obstant, s'ha de reconèixer el seu paper en el naixement de l'ecologisme al País Valencià, així com en el desenvolupament posterior de la protecció d'espais naturals al nostre país.

Els anys vuitanta i noranta, ja en democràcia, seran els de la institucionalització de l'ecologisme a Espanya, producte d'un augment del suport social als moviments ecologistes i d'una progressiva integració en la política de la dimensió ambiental. Segons Manuel Jiménez (2007a, 2007b), la forta politització del moviment ecologista durant els últims anys del franquisme va propiciar una desmobilització durant la transició democràtica. No obstant, al mateix temps, la incorporació de la qüestió ambiental a l'agenda política hauria contribuït a la consolidació dels moviments ecologistes. Açò explica el canvi en el discurs predominant sobre medi ambient en els articles analitzats, com veurem a continuació, ja que si bé durant els anys setanta, trobem una presència predominant del *frame* «Dret ciutadà» en els textos analitzats, en els anys vuitanta, és el *frame* «Responsabilitat política i pública» el més present en les peces, fruit d'aquesta incorporació del medi ambient a l'agenda política.

Però a l'hora d'entendre els canvis produïts en el discurs dels dos diaris cap al medi ambient hem de tenir en compte altres factors. El canvi de propietat de *Levante* i el gir marcadament cap a la dreta del diari *Las Provincias*, impulsor d'un conflicte ideològic anticatalanista de caràcter populista (Cucó, 2002: 105),

dibuixa un escenari molt diferent al de la dècada anterior. Els papers dels dos diaris en certa manera s'inverteixen, fet evidenciat en el transvassament d'alguns columnistes de *Las Provincias* a *Levante*. És el cas de Josep-Vicent Marqués, que va publicar una sèrie de columnes exclusivament ambientals en *Las Provincias* durant la polèmica pel Saler i ja en els anys vuitanta va iniciar la seua col·laboració amb *Levante*, on el medi ambient si bé no era l'únic tema, sí que jugava un paper molt important en els seus escrits.

Així doncs, podem observar que, mentre *Las Provincias* es va implicar directament en les mobilitzacions de la dècada dels setanta, que posaren les bases perquè l'Albufera i la Devesa es convertiren en el primer parc natural valencià, en els anys vuitanta i en un context d'impuls de les polítiques conservacionistes, el diari pren una posició molt més distant cap al medi ambient en general. El discurs del diari parteix de l'acceptació del Parc Natural, però *Las Provincias* va mostrar una actitud més allunyada dels ecologistes i d'alguns dels seus postulats que en la dècada anterior. De fet, durant la segona meitat dels anys vuitanta, alguns articles d'opinió del diari van carregar contra els ecologistes, acusant-los de postures excessivament polítiques i poc científiques. Els articles signats per membres d'aquests col·lectius van ser també menors en número que els textos de la mateixa època publicats en el diari *Levante*.

En el cas del Parc Natural, *Las Provincias* va mantenir una línia editorial partidària de la protecció del parc, però des d'un punt de vista essencialment utilitarista, i va fer de la defensa dels interessos dels arrossers una de les seues principals prioritats en aquest tema. El diari es va mostrar favorable a la protecció del medi ambient sempre que no s'interferira en la propietat privada o en el gaudiment de la població de l'espai natural. És la mateixa línia que defensarà el diari en la polèmica sobre la Llei de Costes, principalment alimentada per aquest mitjà, on el debat sobre la protecció dels espais litorals serà totalment inexistent i la qüestió es tractarà com un problema de drets i de recursos econòmics. El diari es posarà de part dels propietaris afectats per la

lleï, i a més esgrimirà l'argument dels interessos turístics per posicionar-se en contra. En el cas de la Llei de Costes, el diari *Las Provincias* va realitzar una cobertura molt agressiva, qualificant d'atac als valencians aquesta legislació i convertint la qüestió en un conflicte entre els interessos de ciutadans i polítics.

La propietat privada com a límit de les polítiques ambientals és un dels eixos que ha configurat les postures antiambientalistes en altres contextos. Així, Maxwell Boykoff (2015) destaca com les polítiques ambientals de la dècada dels seixanta i setanta als EUA van provocar una reacció conservadora articulada per mitjà de la rebel·lió Sagebrush, que va inspirar més tard el moviment Wise Use ("ús racional"). Aquests moviments demandaven més drets i llibertats al sector privat front a la legislació ambiental, que consideraven una amenaça en limitar el control sobre els terrenys i cultius (Boykoff i Olson, 2013; McCarthy, 2002), d'una forma similar a les reivindicacions dels agricultors en el cas del Parc Natural de l'Albufera de València o dels propietaris davant la Llei de Costes.

Com en altres qüestions analitzades, *Levante* prendrà una posició diferenciada del diari *Las Provincias*. En el cas del Parc Natural de l'Albufera de València *Levante* es posicionarà clarament a favor, i serà crític amb la utilització política dels sectors agrícoles en la campanya en contra del parc, i en conseqüència del Consell, així com amb pràctiques com la caça en el parc. De la mateixa manera que ocorre en *Las Provincias*, els articles d'opinió tracten la problemàtica de l'Albufera des d'una perspectiva principalment política, però en aquest mitjà la qüestió ecològica i científica apareix ja en segon lloc. És a dir, els arguments sobre el valor de l'ecosistema i de l'espai natural prenen més força en aquest mitjà.

No obstant, aquesta presència dels arguments ecològics o científics no es repetirà en la resta de temes ambientals tractats en el diari en la dècada dels vuitanta, on la perspectiva política serà clarament la prioritària. Temes com la gestió ambiental, la crítica a actuacions polítiques concretes, i opinions sobre actuacions o falta d'actuació de l'administració, etc., són habituals en el diari

en aquests anys. Una perspectiva que per una banda confirma la consolidació del medi ambient en l'agenda política valenciana però que en molts casos pot produir en el lector la sensació de llunyania respecte a les qüestions tractades, en observar-les com a un àmbit exclusivament polític que no és responsabilitat seua.

Lligada a aquesta politització del medi ambient trobem també el *frame* «Conflicte», present principalment en les peces sobre la Llei de Costes publicades en el diari *Las Provincias*. De fet, aquest és el tema lligat amb el medi ambient al qual *Las Provincias* va prestar més atenció durant els anys analitzats de la dècada dels vuitanta. La postura del diari al respecte va reflectir una nul·la sensibilitat ambiental, en no tenir en compte les conseqüències per als ecosistemes litorals d'una legislació permissiva amb la construcció costanera. *Las Provincias* es va posicionar durament en contra d'aquesta llei, en una campanya a favor dels interessos dels xicotets propietaris però també del sector turístic valencià. Tal i com assenyalada Matthew C. Nisbet (2009), el *frame* «Conflicte» fa referència al debat polític, centrant-se en l'oposició entre dos grups, en les personalitats involucrades i en les estratègies comunicatives de cadascun. D'aquesta manera, la qüestió ambiental queda relegada a un segon pla, sotmesa a la lògica del debat polític. Aquest recurs d'enfrontament és a més el que el diari *Las Provincias* i María Consuelo Reyna empraran durant la transició i els primers anys de democràcia, oposant d'una banda el poble valencià i d'altra els polítics de l'esquerra valenciana (Mateu i Domínguez, 2011b). Una estratègia molt semblant a l'emprada amb la Llei de Costes, on d'una banda trobem el poble valencià, víctima d'aquesta legislació, i d'altra el govern valencià i espanyol (tots dos socialistes), que actuen en contra dels interessos dels valencians.

Altre tema que va marcar l'agenda mediàtica ambiental dels anys vuitanta va ser l'energia nuclear, condicionada en l'àmbit internacional per Txernòbil i en el valencià per la central nuclear de Cofrents. L'accident nuclear soviètic va significar un desastre ambiental de tal magnitud que va influir significativament

en l'atenció mediàtica a l'energia nuclear i les seues repercussions ambientals (Djerf-Pierre, 2013). En els dos diaris valencians, aquest accident va tenir un efecte desigual. Si bé en *Las Provincias* va provocar la publicació puntual d'una sèrie d'articles d'opinió sobre Txernòbil, en *Levante* va significar una mena de punt d'inflexió i és a partir d'aquest fet que el diari comença a dedicar-li més atenció als articles d'opinió a l'energia nuclear, amb textos especialment crítics amb la central nuclear de Cofrents, que s'havia posat en marxa tan sols dos anys abans.

En el cas de *Las Provincias*, les peces sobre energia nuclear es van ocupar del tema com una qüestió principalment política, i realment no se li va prestar molta atenció des dels gèneres d'opinió. És més, els pocs textos publicats es van centrar pràcticament en l'accident nuclear de Txernòbil, i tan sols una de les peces feia referència a Cofrents. Aquests articles es van centrar en la crítica als ecologistes, sense entrar en el debat sobre l'energia nuclear. Només un article de María Consuelo Reyna va deixar en evidència la seua postura favorable a aquest tipus d'energia, en assegurar que l'alternativa era tornar al passat i abandonar l'electricitat. És a dir, per a l'aleshores directora no podíem renunciar a l'energia nuclear. Tenint en compte la funció editorial de les columnes de María Consuelo Reyna, i la falta d'altres textos que expressaren opinions contràries, podem deduir que la postura del diari era poc crítica amb l'energia nuclear.

Així doncs, és en el diari *Levante* on se li concedirà més pes en les columnes a l'energia nuclear, i on es mostrarà una postura més crítica amb aquesta, principalment per la falta d'informació i l'obscurantisme sobre la seguretat de la central valenciana. Malgrat la magnitud de l'accident de Txernòbil, és l'accident de Vandellós, de 1989, el que va provocar, per proximitat, una reacció més contundent d'alguns columnistes com J. J. Pérez Benlloch en contra de l'energia nuclear. Tot i això, es podria haver esperat un major debat en les pàgines d'aquest diari, ja que al llarg de sis anys analitzats només es van publicar vint-i-tres peces d'opinió sobre Cofrents, Txernòbil o Vandellós. Tenint en compte

que en aquests anys es produeix l'inici d'activitat de la central valenciana, i els dos accidents nuclears a Ucraïna i a Catalunya, aquests textos semblen no correspondre a la importància dels fets (en *Las Provincias* encara tan sols es publicaren sis peces en el mateix període).

En el tractament de la qüestió nuclear en les peces d'opinió analitzades apareix la noció de risc des de diferents perspectives, bé com a advertència de les possibles conseqüències de l'energia nuclear, generalment en forma de catàstrofe (*frame* «Caixa de Pandora»), bé com a acceptació dels possibles riscos davant els beneficis d'aquest tipus d'energia (*frame* «Sense control»). Trobem a faltar les postures enfrontades que són habituals en aquest tipus de polèmiques tecnològiques i sobre avanços científics, on d'una banda hi ha el discurs entusiasta del progrés científic i de l'altra el discurs temorós dels perills potencials de les tecnologies (Hansen, 2010: 111). En les peces analitzades predomina principalment el discurs que subratlla les possibles conseqüències negatives de l'energia nuclear i es troba a faltar articles que defensen explícitament aquesta energia, fet que es pot explicar per la reacció de l'opinió pública davant l'accident de Txernòbil, que va provocar una caiguda en el suport ciutadà a l'energia nuclear (Ramana, 2011). Tan sols en certa forma l'article de Reyna on fa una relació positiva entre energia nuclear i progrés s'oposa a la resta de textos crítics o escèptics amb aquesta energia.

En la resta de temes ambientals de l'època, ja siga els altres espais naturals, els incendis forestals o la pluja àcida, tant *Las Provincias* com *Levante* van mantenir una postura favorable a la protecció del medi ambient i crítica amb la contaminació i altres problemes derivats de l'acció de l'home sobre la natura. No obstant, dins de la tònica general, es troben a faltar anàlisis des d'una perspectiva ecològica o científica, i prima la perspectiva política (crítica a la gestió de l'administració, apel·lació a una millor actuació dels poders públics, etc.). Aquesta tendència a la falta d'anàlisi científic i a l'excessiu pes de la política en temes ambientals encara es pot observar avui dia en la premsa

valenciana, com ara en la cobertura informativa de temes ambientals com els incendis forestals (Domínguez, González i Pineda, 2014).

En general, és en el tractament de temes de gestió ambiental, d'impuls de protecció de la natura des de les institucions, o de protecció del medi ambient de forma general, on trobem més unanimitat en els articles dels dos diaris. Davant els incendis o la contaminació de les indústries o de la pluja àcida per exemple, tant *Las Provincias* com *Levante* es posicionen a favor de la defensa del medi ambient i els espais naturals de forma explícita. En molts d'aquests casos es tracta la qüestió del medi ambient en abstracte, sense referir-se a cap cas en concret, de forma que és més fàcil posicionar-se d'una manera general a favor de la defensa de la natura en un context com hem vist on ja s'ha consolidat una certa consciència ecològica per part de la ciutadania. A més, en aquest grup d'articles hi ha una forta presència de signatures de polítics, que defensen bé des de les institucions o bé des de l'oposició les línies generals de política ambiental dels seus partits. Difícilment en els vuitanta trobarem una declaració política en contra de la protecció del medi ambient de forma genèrica, quan sí que trobem polítics que critiquen en part la declaració del Parc Natural de l'Albufera, per exemple.

En aquest sentit, en ambdós diaris hi ha una forta politització del medi ambient. En moltes ocasions, i especialment des de *Las Provincias*, la qüestió ambiental és utilitzada per criticar l'actuació del Consell o del Govern central, tots dos governats per socialistes. L'anàlisi ecològica o científica queda en un segon pla en tots dos diaris, tot i que amb més presència en *Levante*, perdent així una bona oportunitat per reflexionar i obrir el debat de la conservació del medi ambient des de postures científiques i ecològiques, fugint de la polarització de la política.

Dues postures són també presents en els dos diaris amb força: una concepció de la natura com a recurs, entesa tan sols des dels beneficis que se'n pot extraure d'ella, i com a dret del ciutadà i bé públic, on un dels principals

arguments per a protegir l'entorn és per al gaudiment de les persones (llocs d'esplai, platges...). Totes dues concepcions ens mostren una visió fortament antropocèntrica de la natura, on el seu valor ve definit principalment per l'ús i aprofitament que se li pot donar. En el primer cas, la majoria d'ocasions amaga una postura antiambientalista, mentre que en el segon l'argument ha estat l'impulsor precisament de la protecció d'espais com la Devesa del Saler.

En general, de l'anàlisi de la postura dels diaris respecte a la defensa del medi ambient, podem afirmar que hi va haver un canvi molt marcat en la línia editorial dels mitjans en els dos períodes analitzats. Si bé en la dècada dels setanta, *Las Provincias* impulsa i recolza una de les primeres campanyes ciutadanes per salvar un espai natural, en la segona meitat dels vuitanta, si bé parteix de la necessitat de protegir el medi ambient, adopta una postura més matisada, defensant el dret de la propietat privada i els interessos econòmics per damunt de la conservació de la natura. Una actitud cap al medi ambient que queda en evidència en les opinions analitzades sobre el Parc Natural de l'Albufera i sobre la Llei de Costes. Aquest discurs coincideix amb el que Anabela Carvalho (2007) identifica amb el discurs conservador sobre el medi ambient, caracteritzat per la falta de preocupació per les conseqüències a llarg termini o la preservació de condicions per a generacions futures i, especialment, amb l'aversion al control polític.

El diari *Levante* per la seua banda, passa de defensar la urbanització del Saler i la creació d'una autopista en el llit del riu Túria a una postura molt més acord amb la protecció dels espais naturals i la conservació del medi ambient. Les postures més diferenciades amb *Las Provincias* es poden observar en el tractament del Parc Natural de l'Albufera i en la Llei de Costes, així com en els articles sobre l'energia nuclear.

L'anàlisi dels *frames* o marcs mediàtics presents en els diferents articles analitzats ens ha permès comprovar que la majoria dels textos reflecteixen la institucionalització del medi ambient durant els primers governs democràtics,

així com la politització dels debats sobre medi ambient, deixant en un segon pla el debat de qüestions científiques i ecològiques. Tal i com ha assenyalat Matthew Nisbet (2009, 2010) en diverses ocasions, en el camp del *framing* és comú partir des de zero a l'hora d'establir les tipologies per a cada nova investigació, però el fet d'intentar integrar i establir una tipologia comuna per a la comunicació científica i les seues diferents branques (ambiental, salut, tecnologia...) pot beneficiar la investigació en diversos sentits, identificant i conceptualitzant els marcs comuns i recurrents (Nisbet, 2010: 73).

No obstant, les característiques pròpies de cada tema (energia nuclear, espais naturals, incendis forestals...) així com les característiques culturals, polítiques i econòmiques del context en el qual s'inscriuen les peces afavoreixen l'aparició de nous *frames* o la desaparició d'altres. Seguint aquestes premisses, per a l'anàlisi de l'objecte d'estudi es va dur a terme una adaptació d'una tipologia de *frames* científics a les característiques del medi ambient, tal i com s'ha detallat en l'apartat metodològic. Aquesta tipologia ha facilitat l'anàlisi a diferents escales i la comparació del tractament dels diversos episodis ambientals, i ens ha permès a més observar l'evolució de les postures ambientals dels dos diaris al llarg dels anys estudiats. Aquesta eina metodològica ha estat molt útil a l'hora d'estudiar qüestions de condicions dispars com la Llei de Costes o l'energia nuclear, i poder comparar el tractament realitzat en cadascuna d'elles pels dos mitjans objecte d'estudi. D'aquesta manera, s'ha pogut establir una tipologia de *frames* ambientals que no pretén ser definitiva, però que ha respost satisfactòriament a les necessitats de la present investigació.

L'anàlisi ens ha confirmat que existeixen una sèrie de marcs comuns presents en els textos sobre el medi ambient, a l'hora que es destaquen també diferències en funció del context polític. Veiem doncs com els *frames* poden variar en funció del tema analitzat, anar apareguent nous *frames*, o prenent o perdent importància, amb el pas del temps i per l'evolució mateixa de la percepció del medi ambient per part de la societat. Així, en els anys setanta, és present amb força el marc «Dret ciutadà», que en les peces dels anys vuitanta

apareixerà de forma molt puntual. Podem observar també com hi ha una certa importància del *frame* «Progrés vs. Natura» en els articles dels anys setanta, que pràcticament desapareix als anys vuitanta. En aquesta època emergeix amb força el marc «Responsabilitat política i pública», mentre que altres marcs com «Recursos i desenvolupament econòmic» apareixen de forma semblant en les dues èpoques.

Per temàtica, els *frames* que són transversals i apareixen en la majoria de textos analitzats són «Recursos i desenvolupament econòmic», «Responsabilitat política i pública», «Valor ecològic/científic» i «Dret ciutadà». Marcs com «Bellesa» i «Símbol d'identitat» són presents en els articles sobre espais naturals, mentre que «Salut pública» està lligat especialment al tema de la contaminació, ja siga causada per la pluja àcida o per la radioactivitat. Els *frames* referents als riscos com «Caixa de Pandora» o «Sense control» són presents en les peces sobre energia nuclear, pluja àcida o el forat de la capa d'ozó. «Conflicte» per la seua part, està present en els temes més polititzats com la declaració del Parc Natural de l'Albufera i la Llei de Costes.

L'anàlisi dels marcs presents en les peces d'opinió ens ajuda a entendre la construcció de la natura en la societat valenciana en un període clau en el qual s'establiren les bases de l'actual democràcia. La menor presència dels arguments ecològics davant els polítics i els econòmics ens pot ajudar a entendre l'evolució de la protecció del medi ambient al País Valencià fins als nostres dies, ja que si bé la postura dels dos diaris valencians es mostra favorable a la protecció de la natura, de l'anàlisi en profunditat dels seus textos es dedueix la falta de conscienciació ambiental de columnistes i lectors.

La comunicació del medi ambient, i més encara els gèneres d'opinió en aquest àmbit, són encara una parcel·la on queda molt camí per a investigar acadèmicament. Aquesta tesi doctoral ens obre la porta a diverses línies de recerca que ens permetrien continuar aprofundint en l'estudi del medi ambient i els mitjans de comunicació. La tipologia de *frames* ambientals desenvolupada

ofereix la possibilitat de futures investigacions en aquest sentit, ampliant l'anàlisi a temes actuals que generen controvèrsia mediàtica com poden ser el canvi climàtic o el fracking per posar-ne dos exemples d'actualitat, de manera que es pugui ampliar la tipologia i estudiar l'evolució dels *frames* ambientals en la premsa valenciana i espanyola.

D'altra banda, incidint en l'estudi de la comunicació del medi ambient al País Valencià, aquest treball pot ser el primer pas per a futures recerques sobre l'evolució dels discursos sobre el medi ambient en els mitjans de comunicació valencians. Des dels anys vuitanta, no han estat poques les agressions que ha sofert el territori valencià, principalment a causa de l'anomenat urbanisme salvatge impulsat pel turisme i el boom immobiliari de finals dels noranta i principis dels 2000. Cal preguntar-se si l'eclosió de moviments socials, com els «Salvem», per fer front a aquesta situació va provocar una revitalització de l'interès de la premsa per les qüestions ambientals i si en aquesta ocasió el discurs ecològic i científic va guanyar pes o si pel contrari es va mantenir en un segon pla com en les dècades anteriors.

VI. CONCLUSIONS

L'objecte principal d'aquesta tesi doctoral era l'estudi dels discursos sobre medi ambient en la premsa valenciana a través dels gèneres d'opinió. A continuació es presenten les principals conclusions que responen als objectius marcats en la recerca i a les hipòtesis de partida plantejades.

- 1) En el període 1973-1974, els articles d'opinió del diari *Las Provincias* articulen una campanya a favor de la conservació de la Devesa del Saler, configurant una de les primeres campanyes ambientals de l'estat espanyol a favor d'un espai natural.
- 2) La defensa del Saler coincideix en el temps amb la campanya per convertir l'antic llit del riu Túria al seu pas per la ciutat de València en una zona verda o bosc urbà, en contra dels plans de convertir-lo en una autopista. Totes dues campanyes es troben relacionades, dins d'un context de reivindicació de la natura com a espai públic.
- 3) La subdirectora del diari en l'època, María Consuelo Reyna, serà la impulsora de la campanya contra la urbanització per part de *Las Provincias*. La periodista s'ocuparà de manera recurrent del tema del Saler i del llit Túria en les seues columnes, que tenen un caràcter editorial i per tant són representatives de la posició del diari al respecte.
- 4) *Las Provincias* incorporarà a Josep-Vicent Marqués, autor de l'informe sociològic sobre la Devesa, com a columnista del diari amb una sèrie de peces dedicades a la urbanització del Saler. Aquesta sèrie d'articles es pot considerar pionera en el columnisme ambiental al País Valencià.
- 5) Malgrat la defensa de l'espai natural i de les zones verdes urbanes, el discurs que se'n deriva dels articles publicats en *Las Provincias* mostra principalment un discurs sobre el medi ambient basat en la idea de la natura com a dret ciutadà. La campanya pel Saler i pel llit del riu Túria van ser campanyes veïnals i ciutadanes, més relacionades amb la lluita contra el franquisme i l'emergència d'una societat civil que demanava

espais d'expressió que no amb la lluita ecologista, encara que va posar les bases del moviment ecologista valencià.

- 6) El diari *Levante* va mantenir una actitud més alineada amb la postura oficial de l'Ajuntament de València. Dins del discurs del règim de l'època, s'observa una actitud més partidària del desenvolupament de la construcció i del sector turístic.
- 7) Les mobilitzacions dels anys setanta van significar un primer auge de la comunicació del medi ambient al País Valencià que no es va consolidar. El columnisme incipient relacionat amb aquestes mobilitzacions no va tenir continuïtat durant la dècada següent. En els anys vuitanta, Marqués va passar a escriure columnes de temàtica diversa, encara que el medi ambient va continuar ocupant part dels seus escrits, mentre que María Consuelo Reyna i altres periodistes que van fer un seguiment del tema, com Francisco Pérez Puche, es van ocupar principalment de temes polítics.
- 8) En la dècada dels vuitanta, *Levante* mostra una postura més alineada amb els ecologistes i les polítiques conservacionistes, encara que no es pot comparar amb la implicació de *Las Provincias* amb el Saler en la dècada dels setanta. Els articles del diari de la cadena Prensa Ibérica es van posicionar més clarament a favor de la protecció de l'Albufera i amb la defensa de la Llei de Costes en contra de l'especulació urbanística, però així i tot, ni pel número d'articles ni pel to dels mateixos podem dir que la línia editorial del diari tinguera una prioritat pels temes ambientals.
- 9) El gir conservador de *Las Provincias* en la dècada dels vuitanta en l'àmbit polític es va deixar notar també en les qüestions ambientals. Així, si durant els setanta destacava la seua campanya contra la urbanització del Saler en els vuitanta se centraria en una campanya contra la llei de Costes, legislació que precisament pretenia protegir la costa del boom

turístic. El diari donarà poc espai al debat nuclear, i centrarà la seua postura sobre el Parc Natural de l'Albufera des del punt de vista dels agricultors com a afectats per les limitacions del parc. El diari a més dedicarà fortes crítiques als ecologistes valencians.

- 10) En el diari *Levante*, a més de Josep-Vicent Marqués, apareixen altres columnistes que s'ocuparan de la temàtica ambiental de forma puntal com J. J. Pérez Benlloch, Emili Piera o el propi director del diari Ferran Belda. En *Las Provincias* tant la directora, María Consuelo Reyna, com periodistes com Jesús S. Carrascosa i Francisco Pérez Puche, s'ocuparan ocasionalment de temes ambientals. Trobem també col·laboradors com Emili Beüt Belenguer i Frederic Fos que signaran articles sobre temàtica ambiental en els dos diaris. No obstant, el columnisme ambiental no tindrà un espai prioritari per a cap dels dos mitjans.
- 11) El tema que més interès desperta pel nombre d'articles publicats en els anys vuitanta és el Parc Natural de l'Albufera de València. Aquest fet s'explica per la importància ecològica de l'espai, però també pel seu significat social i cultural. La complexitat d'aquest indret, amb zones d'oci com la Devesa i les platges, usos agrícoles i cinegètics, indústries pròximes, etc., afavoreix l'aparició de conflictes, amb l'atracció que açò genera per a la premsa escrita. No obstant, el nombre d'articles sobre el Parc en el període 1986-1990 en els dos diaris serà significativament menor que els articles publicats entre 1973-1974 sobre la Devesa, prova de la disminució de l'interès per les qüestions ambientals.
- 12) Els dos diaris mostren unanimitat a favor de la protecció del medi ambient en els articles que tracten la qüestió de forma general i en temes com els incendis forestals o la contaminació, conseqüència de la institucionalització del medi ambient i d'una major conscienciació ambiental per part de la societat valenciana. La defensa del medi ambient es converteix en un tema políticament correcte, davant del qual

tant polítics com periodistes i lectors es mostren d'acord. L'anàlisi dels *frames* ens ha permès conèixer i estudiar aquestes diferents concepcions del medi ambient en els textos més enllà de la postura explícita que se'n desprenia de l'article. És en els temes específics, com l'Albufera, la Llei de Costes o l'energia nuclear, on trobem diferències significatives en els articles publicats pels dos diaris.

- 13) S'hauria pogut esperar una major atenció a l'energia nuclear, condicionada pels accidents nuclears de Txernòbil i Vandellós, i a la central nuclear de Cofrents, focus de les mobilitzacions ecologistes dels primers anys vuitanta al País Valencià. Si bé Txernòbil va ser el detonant per a una major atenció en els gèneres d'opinió a la qüestió, no es va generar el suficient debat en la premsa sobre els avantatges i inconvenients de l'energia nuclear, les seues alternatives i els seus perills.
- 14) En els dos diaris, especialment en *Las Provincias*, es troba a faltar una anàlisi de la problemàtica ambiental des d'una perspectiva ecològica i científica. Els marcs predominants sobre medi ambient són polítics i econòmics, tant per a defensar la necessitat de la seua conservació com per a mostrar el rebuig a la seua protecció. Es troba a faltar la presència de més científics (biòlegs, naturalistes, geògrafs...) en les planes dels dos mitjans, que haurien pogut oferir una visió diferent, menys polititzada i assentada sobre arguments científics, aprofitant el gènere d'opinió com a espai de divulgació de la natura. Per contra, abunden els polítics com a signants dels textos, que ofereixen una visió bé institucional o bé de confrontació amb altres opcions polítiques.

VII. BIBLIOGRAFIA

- Abril Vargas, N. (1999). *Periodismo de opinión*. Madrid: Síntesis.
- AEORMA. (1975). *El Saler. Dades per a una decisió col·lectiva*. València: AEORMA. Equip 3.
- Ajuntament de València. (1983). *El Saler torna a ser nostre. Democràcia és recuperar el Saler*. València: Ajuntament de València.
- Alexander, R. J. (2009). *Framing discourse on the environment: A critical discourse approach*. Nova York: Routledge.
- Amer, E. (2007a). *Ara que tenim 25 anys*. Disponible en la web d'Acció Ecologista-Agró: <http://www.accioecologista-agro.org/spip.php?article240>
- Amer, E. (2007b). *Primers anys de l'ecologisme valencià (4)*. Disponible en la web d'Acció Ecologista-Agró: <http://www.accioecologista-agro.org/spip.php?article271>
- Amer, E. (2007c). *Primers anys de l'ecologisme valencià (5)*. Disponible en la web d'Acció Ecologista-Agró: <http://www.accioecologista-agro.org/spip.php?article273>
- Amer, E. (2008a). *Primers anys de l'ecologisme valencià (1)*. Disponible en la web d'Acció Ecologista-Agró: <http://www.accioecologista-agro.org/spip.php?article224>
- Amer, E. (2008b). *Primers anys de l'ecologisme valencià (2)*. Disponible en la web d'Acció Ecologista-Agró: <http://www.accioecologista-agro.org/spip.php?article234>
- Anderson, A. G. (2014). *Media, environment and the network society*. Basingstoke, Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.

- Antilla, L. (2010). Self-censorship and science: A geographical review of media coverage of climate tipping points. *Public Understanding of Science*, 19(2), 240-256. doi: 10.1177/0963662508094099
- APIA. (1996). *I Congreso de Periodismo Ambiental, Madrid 1995*. Madrid: Asociación de Periodistas de Información Ambiental.
- Arnal, C., & Hernández, F. J. (1993). *Verd Fosc: Una aproximació al medi ambient valencià*. València: Actualitat Valenciana.
- Arruti, M. A. (2008). Prensa científica y divulgación científica. En J. J. Fernández (Coord.), *Prensa especializada actual. Doce calas* (pp. 242-253). Madrid: McGraw Hill.
- Auken, M. (2009). *Informe 20 de febrero de 2009 sobre el impacto de la urbanización extensiva en España en los derechos individuales de los ciudadanos europeos, el medio ambiente y la aplicación del Derecho comunitario, con fundamento en determinadas peticiones recibidas*. (2008/2248 (INI)). Brusel·les: Parlament Europeu. Disponible en: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0082+0+DOC+XML+V0//ES>
- Barcena, I. (1998). Hermes versus Gaia? Interferencias medioambientales en la comunicación. *Zer: Revista de Estudios de Comunicación*, 5(3), 183-199. Disponible en: <http://www.ehu.es/zer/es/hemeroteca/articulo/Hermes-versus-Gaia-Interferencias-medioambientales-en-la-comunicacin/64>
- Belenguer Jané, M. (2002). *Introducción al periodismo científico*. Sevilla: Padilla Libros Editores & Libreros.
- Beltran, A. (1993). *Vicent Ventura. Converses amb un ciutadà*. València: Tàndem.

-
- Beltran, A. (2002). *Els temps moderns. Societat valenciana i cultura de masses al segle XX*. València: Tàndem Edicions.
- Blanco Castilla, E., Quesada, M., & Teruel Rodríguez, L. (2013). From Kyoto to Durban. Mass media editorial position about climate change. *Revista Latina De Comunicación Social*, 68, 420-435. doi: 10.4185/RLCS-2013-983en
- Bonfadelli, H. (2010). Environmental sustainability as challenge for media and journalism. En M. Gross, & H. Heinrichs (Eds.), *Environmental Sociology: European perspectives and interdisciplinary challenges* (pp. 257-278). Dordrecht; Londres: Springer.
- Borah, P. (2011). Conceptual issues in framing theory: A systematic examination of a decade's literature. *Journal of Communication*, 61, 246-263. doi: 10.1111/j.1460-2466.2011.01539.x
- Bordería Ortiz, E. (2000). *La prensa durante el franquismo, represión, censura y negocio: Valencia (1939-1975)*. Valencia: Fundación Universitaria San Pablo CEU.
- Boykoff, M. (2007). Flogging a dead norm? Newspaper coverage of anthropogenic climate change in the United States and United Kingdom from 2003 to 2006. *Area*, 39(4), 470-481. doi: 10.1111/j.1475-4762.2007.00769.x
- Boykoff, M. (2008a). Lost in translation? United States television news coverage of anthropogenic climate change, 1995-2004. *Climatic Change*, 86(1-2), 1-11. doi: 10.1007/s10584-007-9299-3
- Boykoff, M. (2008b). The cultural politics of climate change discourse in UK tabloids. *Political Geography*, 27(5), 549-569. doi: 10.1016/j.polgeo.2008.05.002

- Boykoff, M. (2011). *Who speaks for the climate change? Making sense of media reporting on climate change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boykoff, M. (2015). Consensus and contrarianism on climate change: How the USA case informs dynamics elsewhere. *Mètode Science Studies Journal*. doi: 10.7203/metode.85.4182
- Boykoff, M., & Olson, S. K. (2013). "Wise contrarians": A keystone species in contemporary climate science, politics and policy. *Celebrity Ecologies*, 4(3), 276-291. doi: 10.1080/19392397.2013.831618
- Brewer, P. R., & Lakoff, G. (2007). The science behind framing. *Science*, 29 d'agost. Disponible en: https://www.sciencemag.org/content/316/5821/56.full/reply#sci_el_9909
- Brewer, P. R., & Ley, B. L. (2013). Whose science do you believe? Explaining trust in sources of scientific information about the environment. *Science Communication*, 35(1), 115-137. doi: 10.1177/1075547012441691
- Brossard, D. (2013). New media landscapes and the science information consumer. *PNAS*, 110(3): 14096-14101. doi: 10.1073/pnas.1212744110.
- Brossard, D., & Scheufele, D. A. (2013). Science, new media, and the public. *Science*, 339(6115), 40-41. doi: 10.1126/science.1232329
- Brulle, R. J. (1996). Environmental discourse and social movement organizations: A historical and rhetorical perspective on the development of U.S. environmental organizations. *Sociological Inquiry*, 66(1), 58-83. doi:10.1111/j.1475-682X.1996.tb00209.x
- Cabrejas, M., & García, E. (1997). *València, l'Albufera, l'horta: Medi ambient i conflicte social*. València: Publicacions de la Universitat de València.

-
- Calvo Hernández, M. (1992). *Periodismo científico*. 2a ed. Madrid: Paraninfo.
- Camarasa, J. M., & Català, J. I. (2007). *Els nostres naturalistes. Volum 2*. València: Monografies Mètode. Publicacions de la Universitat de València.
- Carragee, K. M., & Roefs, W. (2004). The neglect of power in recent framing research. *Journal of Communication*, 54(2), 214-233. doi: 10.1111/j.1460-2466.2004.tb02625.x
- Carvalho, A. (2007). Ideological cultures and media discourses on scientific knowledge: Re-reading news on climate change. *Public Understanding of Science*, 16, 223-243. doi: 10.1177/0963662506066775
- Carvalho, A. (2008). Media(ted) discourse and society. *Journalism Studies*, 9(2), 161-177. doi: 10.1080/14616700701848162
- Casals, M. J. (2004). La opinión en la prensa: retrato de España en el primer año del siglo XXI. *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 10, 9-66.
- Castelló, E. (1997). Com es (des)fa una llengua. *Las Provincias* i el conflicte lingüístic. *IV Jornadas Internacionales De Jóvenes Investigadores En Comunicación. Actas*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Castells, M. (2009). *Comunicación y poder*. Madrid: Alianza Editorial.
- Colson, V. (2011). Science blogs as competing channels for the dissemination of science news. *Journalism*, 12(7), 889-902. doi: 10.1177/1464884911412834
- Cooper, G., Green, N., Burningham, K., Evans, D., & Jackson, T. (2012). Unravelling the threads: Discourses of sustainability and consumption in an online forum. *Environmental Communication: A Journal of Nature and Culture*, 6(1), 101-118. doi: 10.1080/17524032.2011.642080

- Corbett, J. B. (1998). The environment as theme and package on a local television newscast. *Science Communication*, 19(3), 222-237. doi: 10.1177/1075547098019003004
- Corbett, J. B., & Durfee, J. L. (2004). Testing public (un)certainty of science: Media representations of global warming. *Science Communication*, 26(2), 129-151. doi: 10.1177/1075547004270234
- Costa Morata, P. (2011). *Ecología da (100 batallas). Medio ambiente y sociedad en la España reciente*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Costa, M. (2001). Presentació. En Almerich, J. M., Curz Orozco, J., & Tortosa, P. *Espais naturals: Terres interiors valencianes* (pp. I-IV). Alzira: Bromera.
- Crawley, C. E. (2007). Localized debates of agricultural biotechnology in community newspapers: A quantitative content analysis of media frames and sources. *Science Communication*, 28(3), 314-346. doi: 10.1177/1075547006298253
- Cucó, A. (2002). *Roig i blau. La transició democràtica valenciana* (2a ed.). València: Tàndem.
- Culley, M. R., Ogleby-Oliver, E., Carton, A. D., & Street, J. C. (2010). Media framing of proposed nuclear reactors: An analysis of print media. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 20(6), 497-512. doi: 10.1002/casp.1056
- D'Angelo, P., & Kuypers, J. A. (2010). Introduction: Doing news framing analysis. In P. D'Angelo, & J. A. Kuypers (Eds.), *Doing news framing analysis. Empirical and theoretical perspectives* (pp. 1-13). Nova York: Routledge.
- Day, A. G., & Golan, G. (2005). Source and content diversity in op-ed pages: Assessing editorial strategies in The New York Times

- and The Washington Post. *Journalism Studies*, 6(1), 61-71. doi: 10.1080/1461670052000328212
- De Semir, V. (1997). Editorial: Medio ambiente y comunicación. Profusión y confusión de ideas. *Quark*, 8. Disponible en: <http://www.prbb.org/quark/8/>
- Djerf-Pierre, M. (2013). Green metacycles of attention: Reassessing the attention cycles of environmental news reporting 1961–2010. *Public Understanding of Science*, 22(4): 495-512. doi: 10.1177/0963662511426819
- Domínguez, M. (2004). Singularidades de los géneros periodísticos en la divulgación de la ciencia. *Quaderns de Filologia. Estudis de Comunicació*, 2, 163-172.
- Domínguez, M. (2010). Examen del columnisme valencià. Els gèneres d'opinió en els mitjans escrits valencians. *Arxius De Ciències Socials*, 23, 93-101.
- Domínguez, M., González, C., & Pineda, F. (2014). Más leña al fuego: El tratamiento informativo de los incendios forestales. *Cuadernos de Investigación Geográfica*, 40(2), 429-447.
- Domínguez, M., & Mateu, A. (2011). Periodisme desestabilitzador. L'estil periodístic de M. C. Reyna. *L'Espill*, 39, 21-34.
- Domínguez, M., & Mateu, A. (2013). Spanish Darwinian iconography: Darwin and evolutionism portrayed in Spanish press cartoons. *Public Understanding of Science*, 22(8), 999-1010. doi:10.1177/0963662512442050
- Domínguez, M., & Mateu, A. (2014a). Are the winds of change blowing in Spain? Cartoonists' critical analysis of king Juan Carlos' elephant-hunting trip. *Journalism Studies*, 15(2), 187-203. doi:10.1080/1461670X.2013.805014

- Domínguez, M., & Mateu, A. (2014b). Life in a nutshell: Evolution of a migratory metaphor in Spanish cartoons. *Media, Culture & Society*, 36(6), 810-825. doi: 10.1177/0163443714536073
- Domínguez, M., Mateu, A., Torgersen, H., & Porcar, M. (2014). Cartoons on bacterial balloons: scientists' opinion on the popularization of synthetic biology. *Systems and Synthetic Biology*, 8(4), 321-328. doi: 10.1007/s11693-014-9155-5
- Downs, A. (1972). Up and down with ecology: The "Issue Attention Cycle". *Public Interest*, 28: 38-50.
- Doyle, J. (2011). Acclimatizing nuclear? Climate change, nuclear power and the reframing of risk in the UK news media. *International Communication Gazette*, 73(1-2), 107-125. doi: 10.1177/1748048510386744
- Dumas, B., & Gaulin, B. (1992). La presse et la question environnementale: Le cas des pluies acides. En J. A. Prades, R. Tessier & J. Vaillancourt (Dir.), *Gestion de l'environnement. éthique et société* (pp. 93-126). Québec: Fides.
- Elsasser, S. W., & Dunlap, R. E. (2013). Leading voices in the denial choir: Conservative columnists' dismissal of global warming and denigration of climate science. *American Behavioral Scientist*, 57(6), 754-776. doi: 10.1177/0002764212469800
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58. doi: 10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Entman, R. M. (2007). Framing bias: Media in the distribution of power. *Journal of Communication*, 57(1): 163-173. doi: 10.1111/j.1460-2466.2006.00336.x

- Farnsworth, S. J., & Lichter, S. R. (2012). Scientific assessments of climate change information in news and entertainment media. *Science Communication*, 34(4), 435-459. doi: 10.1177/1075547011422957
- FECYT. (2012). *VI Encuesta de Percepción Social de la Ciencia 2012*. Madrid: FECYT. Ministerio de Economía y Competitividad.
- Fernández del Moral, J. (2004). El periodismo especializado: Un modelo sistémico para la difusión del conocimiento. En J. Fernández del Moral (coord.), *Periodismo especializado* (pp. 17-32). Barcelona: Ariel.
- Fernández Reyes, R. (2002). *Periodismo ambiental y ecologismo, tratamiento informativo del vertido de Aznalcóllar en El País, edición de Andalucía, 1998-1999*. Tesis doctoral. Universidad de Sevilla, España.
- Fernández Reyes, R. (2004). Periodismo ambiental y periodismo sostenible. *Ámbitos*, 11-12, 311-317.
- Fernández Reyes, R. (dir.) (2013). *Medios de comunicación y cambio climático*. Sevilla: Fénix.
- Fernández Sánchez, J. (1995). *Periodismo ambiental en España*. Madrid: Ministerio de Obras Públicas, Transportes y Medio Ambiente.
- Fernández Sánchez, J. (1996). Un decálogo del periodismo ambiental. En Diversos Autores, *I Congreso de Periodismo Ambiental, Madrid 1995*. Madrid: Asociación de Periodistas de Información Ambiental.
- Fernández Sánchez, J. (1999). *El ecologismo ambiental*. Madrid: Alianza Editorial.

- Fischhoff, B., & Scheufele, D. A. (eds). (2014). The Science of Science Communication II. *PNAS*, 111(4). Disponible en: http://www.pnas.org/content/111/Supplement_4#Introduction
- Flor, V. (2010). La instrumentalització mediàtica de la identitat valenciana: El discurs anticatalanista de *Las Provincias* (1978-1999). *Arxius de Ciències Socials*, 23, 113-122.
- Folch i Guillén, R. (1988). Zones amenaçades o conflictives. Indrets particularment interessants i/o problemàtics: Albufera de València i Devesa del Saler. In R. Folch (Ed.), *Natura, ús o abús? Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans* (2nd ed., pp. 345-356). Barcelona: Barcino.
- Frank, D. J. (1997). Science, nature, and the globalization of the environment, 1870–1990. *Social Forces*, 76(2), 409-435. doi:10.1093/sf/76.2.409
- Furió, A. (1995). *Història del País Valencià*. València: Alfons el Magnànim.
- Fuster, J. (1993). *L'Albufera de València*. Alzira: Bromera.
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37.
- García-Mestres, M., Mateu, A., Domínguez, M. (2012a). La percepció social de los principales divulgadores españoles de la ciencia. *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 18(2): 757-767. doi: 10.5209/rev_ESMP.2012.v18.n2.41044
- García-Mestres, M., Mateu, A., & Domínguez, M. (2012b). Fukushima en la prensa española. el debate científico sobre la energía nuclear a través de los géneros de opinión. *III Congreso Internacional De La Asociación*

Española De Investigación De La Comunicación 'Comunciación y Riesgo', Tarragona.

Generalitat Valenciana. (2006). Parcs naturals de la Comunitat Valenciana. [Follet]. València: Generalitat Valenciana. Disponible en: http://www.agricultura.gva.es/documentos/79543610/82993738/guia_parque_VAL.pdf/049c0af8-6c47-466a-8585-ba5601b1db99

Gitlin, T. (2005). *Enfermos de información. De cómo el torrente mediático está saturando nuestras vidas*. Barcelona: Paidós.

Gomis, L. (1991). *Teoría del periodismo: Cómo se forma el presente*. Barcelona: Paidós.

Gore, A. (2007). *Una veritat incòmoda. La crisi planetària de l'escalfament global i com afrontar-la*. Barcelona: Edicions 62.

Gregory, J., & Miller, S. (1998). *Science in public. Communication, culture, and credibility*. Nova York: Perseus Publishing.

Grijelmo, A. (2008). *El estilo del periodista*. 16 ed. Madrid: Taurus.

Hannigan, J. A. (2006). *Environmental sociology* (2nd ed.). London: Routledge.

Hansen, A. (2010). *Environmment, media and communication*. Abingdon, UK: Routledge.

Hansen, A. (2011). Communication, media and environment: Towards reconnecting research on the production, content and social implications of environmental communication. *International Communication Gazette*, 73(1-2), 7-25. doi: 10.1177/1748048510386739

- Houston, J. B., Pfefferbaum, B., & Rosenholtz, C. E. (2012). Disaster news: Framing and frame changing in coverage of major U.S. natural disasters, 2000–2010. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 89(4), 606–623. doi: 10.1177/1077699012456022
- Hutchins, B., & Lester, L. (2015). Theorizing the enactment of mediatized environmental conflict. *International Communication Gazette*, 77(4), 337–358. doi: 10.1177/1748048514568765
- Instituto para la Conservación de la Naturaleza. (1984). *Los incendios forestales en España durante 1983*. Madrid: Icona. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Disponible en http://www.magrama.gob.es/es/desarrollo-rural/estadisticas/incendios_forestales_espania_1983_tcm7-349094.pdf
- Instituto para la Conservación de la Naturaleza. (1987). *Los incendios forestales en España durante 1985*. Madrid: Icona. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Disponible en http://www.magrama.gob.es/es/biodiversidad/estadisticas/incendios_forestales_espania_1985_tcm7-19456.pdf
- Instituto para la Conservación de la Naturaleza. (1988a). *Los incendios forestales en España durante 1986*. Madrid: Icona. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Disponible en http://www.magrama.gob.es/es/biodiversidad/estadisticas/incendios_forestales_espania_1986_tcm7-19457.pdf
- Instituto para la Conservación de la Naturaleza. (1988b). *Los incendios forestales en España durante 1987*. Madrid: Icona. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Disponible en http://www.magrama.gob.es/es/biodiversidad/estadisticas/incendios_forestales_espania_1987_tcm7-19458.pdf

- Instituto para la Conservación de la Naturaleza. (1989). *Los incendios forestales en España durante 1988*. Madrid: Icona. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Disponible en http://www.magrama.gob.es/es/biodiversidad/estadisticas/incendios_forestales_espania_1988_tcm7-19459.pdf
- Instituto para la Conservación de la Naturaleza. (1990). *Los incendios forestales en España durante 1989*. Madrid: Icona. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Disponible en http://www.magrama.gob.es/es/biodiversidad/estadisticas/incendios_forestales_espania_1989_tcm7-19460.pdf
- Iranzo Montés, L. A. (2012). *El papel de la prensa diaria durante la transición a la democracia en Valencia (1976-1982)*. (Tesi doctoral), Universitat de València, Espanya.
- Jancar-Webster, B. (1998). Environmental movement and social change in the transition countries. *Environmental Politics*, 7(1), 69-90. doi: 10.1080/09644019808414373
- Jiménez, M. (2003). El estudio de las organizaciones y la estructura de los movimientos sociales. El caso del movimiento ecologista en España. In R. Adell, & M. J. Funes (Eds.), *Los movimientos sociales: Cambio social y participación*. Madrid: UNED.
- Jiménez, M. (2005) La protesta ambiental en España: Aportaciones analíticas al estudio de los condicionantes políticos de la acción colectiva. *Revista Española De Ciencia Política*, 12, 75-98.
- Jiménez, M. (2007a). Consolidation through institutionalisation? Dilemmas of the Spanish environmental movement in the 1990s. *Environmental Politics*, 8(1), 149-171. doi: 10.1080/09644019908414442

- Jiménez, M. (2007b). The environmental movement in Spain: A growing force of contention. *South European Society and Politics*, 12(3): 359-378. doi: 10.1080/13608740701495244
- Johnson, P. (1997). El arte de escribir columnas. En P. Johnson, *Al diablo con Picasso y otros ensayos*. Buenos Aires: Javier Vergara.
- Jorgensen, K. W. (2002). Understanding the conditions for public discourse: Four rules for selecting letters to the editor. *Journalism Studies*, 3(1), 69-81. doi: 10.1080/14616700120107347
- Kern, T. (2010). Translating global values into national contexts: The rise of environmentalism in South Korea. *International Sociology*, 25(6), 869-896. doi: 10.1177/0268580910378139
- Kousis, M. (1999). Sustaining local environmental mobilisations: Groups, actions and claims in Southern Europe. *Environmental Politics*, 8(1), 172-198. doi: 10.1080/09644019908414443
- Kowalok, M. E. (1993). Research lessons from acid rain, ozone depletion, and global warming. *Environment*, 35(6): 12-25.
- Kroll, G. (2001). The 'Silent Springs' of Rachel Carson: Mass media and the origins of modern environmentalism. *Public Understanding of Science*, 10(4), 403-420. doi: 10.1088/0963-6625/10/4/304
- Lacey, C., & Longman, D. (1993). The press and public access to the environment and development debate. *The Sociological Review*, 41(2), 207-243. doi: 10.1111/j.1467-954X.1993.tb00064.x
- Laguna, A. (1990). *Historia del periodismo valenciano: 200 años en primera plana*. València: Generalitat Valenciana.

- Laslo, E., Baram-Tsabari, A., & Lewenstein, B. V. (2011). A growth medium for the message: Online science journalism affordances for exploring public discourse of science and ethics. *Journalism*, 12(7), 847-870. doi: 10.1177/1464884911412709
- León, B. & Erviti, M. C. (2011). Portrayal of scientific controversy on climate change. A study of the coverage of the Copenhagen summit in the Spanish press. *Observatorio (*OBS) Journal*, 5(3): 45-63. Disponible en: <http://obs.obercom.pt/index.php/obs/article/view/503/453>
- León, B. (coord.). (2013). *El periodismo ante el cambio climático*. Barcelona: UOC.
- León, B., & Erviti, M. C. (2015). Science in pictures: Visual representation of climate change in Spain's television news. *Public Understanding of Science*, 24(2), 183-199. doi: 10.1177/0963662513500196
- Lerma Montero, I., Requena Mora, M., & Rodríguez Victoriano, J. M. (2010). El proyecto del Tancat de la Pipa: Representaciones sociales, discursos medioambientales y conflictosecológicossociales. *Actas del X Congreso Español de Sociología*.
- Lester, L. (2010). *Media and environment*. Malden: Polity Press.
- Lester, L., & Hutchins, B. (Eds). (2013). *Environmental conflict and the media*. Nova York: Routledge.
- Llei 22/1988, de 28 de juliol, de Costes. (1988). Consultat en <http://www.boe.es/legislacion>
- Lopera, E., & Moreno, C. (2014). The uncertainties of climate change in Spanish daily newspapers: Content analysis of press coverage from 2000 to

2010. *Journal of Science Communication*, 13(1). Disponible en <http://jcom.sissa.it/archivee/13/01>
- López, G. (2008). *Los cibermedios valencianos: Cartografías, características y contenidos*. Valencia: Servei de Publicacions de la Universitat de València.
- López, M. (2004). *Nuevas competencias para la prensa del siglo XXI*. Barcelona: Paidós.
- Maibach, E., Nisbet, M., Baldwin, P., Akerlof, K., & Diao, G. (2010). Reframing climate change as a public health issue: An exploratory study of public reactions. *BMC Public Health*, 10(1), 299. doi: 10.1186/1471-2458-10-299
- Maillé, M., Saint-Charles, J., & Lucotte, M. (2010). The gap between scientists and journalists: The case of mercury science in Québec's press. *Public Understanding of Science*, 19(1), 70-79. doi: 10.1177/0963662509102690
- Marqués, J. V. (1997). *Tots els colors del roig: Quasi unes memòries ideològiques*. València: Edicions 3 i 4.
- Mateu, A. & Domínguez, M. (2011a). Inicios del columnismo ambiental en la prensa española: La campaña de *Las Provincias* sobre la urbanización de El Saler" (Valencia, España). *Zer Revista De Estudios De Comunicación*, 30, 171-187.
- Mateu, A. & Domínguez, M. (2011b). La retòrica en el periodisme de María Consuelo Reyna: L'anticatalanisme en la premsa valenciana. *Comunicació: Revista de Recerca i d'Anàlisi*, 28(2): 69-87. doi: 10.2436/20.3008.01.85

- Mateu, A. & Domínguez, M. (2011c). *Las Provincias* i l'inici de l'ecologisme valencià. Les columnes de María Consuelo Reyna sobre El Saler i el llit del riu Túria. *Anàlisi*, 44, 49-60. doi: 10.7238/a.v0i44.1426
- Mateu, A. (2008). Josep-Vicent Marqués, entre la sociologia i el columnisme. *L'Espill*, 29, 143-152.
- Mateu, J. (2006). *Paisatge i docència. L'obra d'Eduard Soler i Pérez*. Lliçó magistral llegida en el solemne acte d'obertura del curs 2006-2007. València: Universitat de València.
- McCarthy, J. (2002). First World political ecology: Lessons from the Wise Use movement. *Environment and Planning A*, 34, 1281-1302. doi: 10.1068/a3526
- McComas, K., & Shanahan, J. (1999). Telling stories about global climate change: Measuring the impact of narratives on issue cycles. *Communication Research*, 26(1), 30-57. doi: 10.1177/009365099026001003
- McCombs, M., Llamas, J., López-Escobar, E., & Rey, F. (1997). Candidate images in Spanish elections: Second-level agenda-setting effects. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 74, 703-717. doi: 10.1177/107769909707400404
- McKnight, D. (2010). A change in the climate? The journalism of opinion at News Corporation. *Journalism*, 11(6), 693-706. doi: 10.1177/1464884910379704
- Meadows, M., & Thomson, R. (2014). Campaigning journalism: The early press, environmental advocacy and national parks. In L. Lester, & B. Hutchins (eds.). *Environmental conflict and the media* (pp. 37-48). Nova York: Peter Lang.

- Mercado, M. T. (2012). Media representations of climate change in the Argentinean press. *Journalism Studies*, 13(2), 193-209. doi: 10.1080/1461670X.2011.646397
- Mitman, T., Nikolaev, A., & Porpora, D. (2012). The critical moral voice on American newspaper opinion pages. *Communication, Culture & Critique*, 5(3), 392-408. doi: 10.1111/j.1753-9137.2012.01128.x
- Montaño, M. (1998). Periodismo ambiental en Canal Sur Televisión. *Ámbitos: Revista Internacional de Comunicación*, 1, 223-230.
- Morán Torres, E. (1988). *Géneros del periodismo de opinión. Crítica, comentario, columna, editorial*. Pamplona: Ediciones de la Universidad de Navarra.
- Morillo, C., & Gómez-Campo, C. (2000). Conservation in Spain, 1980–2000. *Biological Conservation*, 95(2), 165-174. doi: 10.1016/S0006-3207(00)00031-8
- Muñoz d'Imbert, S. (2003). Introducció. En I.-C. Simó, *En legítima defensa. Els millors articles de l'AVUI*. Barcelona: Columna.
- Naranjo Rodríguez, R. (2012). Prensa y medio ambiente en las Islas Canarias durante el Franquismo. *Coloquio de Historia Canario-Americana*, XX: 37-48.
- Neuzil, M. (2008). *The environment and the press: From adventure writing to advocacy*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.
- Nieto, P., & Serra, R. (1996). Un nuevo periodismo: El periodismo conservacionista. En Diversos Autors, *I Congreso Nacional de Periodismo Ambiental* (pp. 89-90). Madrid: APIA.

- Nisbet, M. C. (2009). Communicating climate change: Why frames matter for public engagement. *Environment*, 51(2): 12-23.
- Nisbet, M. C. (2010). Knowledge into action: Framing debates over climate change and poverty. En: D'Angelo P and Kuypers JA (eds). *Doing news framing analysis. Empirical and theoretical perspectives*. Nova York: Routledge.
- Nisbet, M. C., & Hoge, M. (2006). Attention cycles and frames in the plant biotechnology debate: Managing power and participation through the Press/Policy connection. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 11(2), 3-40. doi: 10.1177/1081180X06286701
- Nisbet, M. C., & Lewenstein, B. V. (2002). Biotechnology and the American media: The policy process and the elite press, 1970 to 1999. *Science Communication*, 23(4), 359-391. doi: 10.1177/107554700202300401
- Nisbet, M. C., & Mooney, C. (2007). Framing Science. *Science*, 316(5821), 56. doi: 10.1126/science.1142030
- Nisbet, M. C., Brossard, D., & Kroepsch, A. (2003). Framing Science. The Stem Cell Controversy in an Age of Press/Politics. *Press/Politics*, 8(2): 36-70. doi: 10.1177/1081180X02251047
- Odrizola Chéné, J. (2009). *Información de crisis y periodismo ambiental: El caso Prestige en la prensa vasca*. (Tesi doctoral). Universidad del País Vasco, Espanya.
- ONU. (1983). 38/161. *Process of preparation of the Environmental Perspective to the Year 2000 and Beyond*. Resolució de l'Assemblea General A/RES/38/161. Ginebra: Assemblea General de l'ONU. Disponible en: <http://www.un-documents.net/a38r161.htm>

- ONU. (1987). *Our Common Future, Chapter 2: Towards Sustainable Development*. World Commission on Environment and Development A/42/427. Comissió Mundial del Medi Ambient i el Desenvolupament: Ginebra. Disponible en: <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>
- Parlour, J. W., & Schatzow, S. (1978). The mass media and public concern for environmental problems in Canada, 1960–1972. *International Journal of Environmental Studies*, 13(1), 9-17. doi: 10.1080/00207237808709800
- Payeras, M. (2011). Els primers ecologistes. *El Temps*, 1420 (30 d'agost), 54-58.
- Pellicer, N. (2004). *Martí Domínguez i Barberà: La passió per la paraula*. Algemesí: Ajuntament d'Algemesí.
- Pérez Benlloch, J. J. (2005). *Al cierre: El periodismo tal como lo he vivido. Memorias*. Tavernes Blanques: L'eixam.
- Pérez Puche, F. (2001). *La Valencia de los años 70: Tal como éramos*. València: Carena.
- Picó, M. J. & Pellicer, N. (2010). De la lluita ecologista a una prioritat global: L'eclosió de la comunicació ambiental. *Mètode*, 66: 51-57.
- Picó, M. J. (2009). L'assalt del territori. En J. Muñoz (Ed.), *País Valencià, segle XXI. Ara, País Valencià: Reflexions i experiències de la generació que ve* (pp.99-108). València: Publicacions de la Universitat de València.
- Piera, E. (1988). *El cas de l'Albufera. Zones humides valencianes*. València: Generalitat Valenciana.

- Pleasant, A., Good, J., Shanahan, J., & Cohen, B. (2002). The literature of environmental communication. *Public Understanding of Science*, 11(2), 197-205. doi: 10.1088/0963-6625/11/2/306
- Price, V., & Tewksbury, D. (1997). News values and public opinion: A theoretical account of media priming and framing. En G. Barnett, & F. J. Bostner (Eds.), *Progress in communication sciences: Advances in persuasion* (pp. 173-212). Greenwich, CT: Ablex.
- Pridham, G. (1999). Towards sustainable tourism in the Mediterranean? Policy and practice in Italy, Spain and Greece. *Environmental Politics*, 8(2), 97-116. doi: 10.1080/09644019908414463
- Priest, S. (2014). A changing media landscape. Science, the public and the press. *Mètode Science Studies Journal*, 4, 199-205. doi: 10.7203/metode.80.3042
- Ramana, M. V. (2011). Nuclear power and the public. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 67(4), 43-51. doi: 10.1177/0096340211413358
- Rodríguez Victoriano, J. M. (2002). Los discursos sobre el medio ambiente en la sociedad valenciana (1996-2000): Un análisis cualitativo a partir del conflicto ecológico social de La Albufera. *Quaderns de Ciències Socials*, 8: 5-47.
- Rodríguez Victoriano, J. M., & Requena Mora, M. (2012). Más allá de la medición de la conciencia medioambiental: Las investigaciones sobre los discursos medioambientales de la Albufera de Valencia entre 1996 y 2010. *Arxius de Ciències Socials*, 27: 165-182.
- Ros, J. (2012). Rachel Carson, sensitive and perceptive interpreter of nature. *Contributions to Science*, 8(1), 23-32. doi: 10.2436/20.7010.01.130

- Roselló, V., Mateu, A., & Domínguez, M. (2008). De qué escriben los científicos. La columna de ciencia en el periódico *El País*. *Actas del IV Congreso de Comunicación Social de la Ciencia*. Madrid: CSIC.
- Sachsman, D. B., Simon, J., & Valenti, J. M. (2006). Regional issues, national norms: A four-region analysis of U.S. environment reporters. *Science Communication*, 28(1), 93-121. doi: 10.1177/107554006291344
- Sádaba Garraza, M. T. (2001). Origen, aplicación y límites de la "teoría del encuadre" (*framing*) en comunicación. *Comunicación y Sociedad*, 14(2), 143-175.
- Scheufele, D. (1999). Framing as a theory of media effects. *Journal of Communication*, 49(1), 103-122. doi:10.1111/j.1460-2466.1999.tb02784.x 143-175.
- Scheufele, D. (2000). Agenda-setting, priming, and framing revisited: Another look at cognitive effects of political communication. *Mass Communication & Society*, 3(2), 3-28. doi: 10.1207/S15327825MCS0323_07
- Scheufele, D. A., & Tewksbury, D. (2007). Framing, agenda setting, and priming: The evolution of three media effects models. *Journal of Communication*, 57(1), 9-20.
- Schoenfeld, A. C., Meier, R. F., & Griffin, R. J. (1979). Constructing a social problem: The press and the environment. *Social Problems*, 27(1), 38-61.
- Seppänen, J., & Väliverronen, E. (2003). Visualizing biodiversity: The role of photographs in environmental discourse. *Science as Culture*, 12(1), 59-85. doi: 10.1080/0950543032000062263
- Sevilla Merino, J. (2007). Les Corts Valencianes y el medio ambiente: el trabajo de la Comisión de Medio Ambiente y de la Comisión Especial para el

-
- Estudio del Cambio Climático en la Comunidad Valenciana. *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, 60/61, 105-136.
- Sommer, B., & Maycroft, J. R. (2008). Influencing public policy: An analysis of published op-eds by academics. *Politics & Policy*, 36(4), 586-613. doi: 10.1111/j.1747-1346.2008.00122.x
- Soria, J. M. (2006). Past, present and future of la Albufera of Valencia Natural Park. *Limnetica*, 25(1-2): 125-142.
- Sorribes, J. (1998). *La ciutat desitjada*. València: Tàndem.
- Taylor, D. E. (2000). The rise of the environmental justice paradigm: Injustice framing and the social construction of environmental discourses. *American Behavioral Scientist*, 43(4), 508-580. doi: 10.1177/0002764200043004003
- Trumbo, C. (1996). Constructing climate change: Claims and frames in US news coverage of an environmental issue. *Public Understanding of Science*, 5(3), 269-283. doi: 10.1088/0963-6625/5/3/006
- Valenti, J. M., & Tavana, G. (2005). Report: Continuing science education for environmental journalists and science writers: In situ with the experts. *Science Communication*, 27(2), 300-310. doi: 10.1177/107554700528474
- Van Gorp, B. (2007). The constructionist approach to framing: Bringing culture back in. *Journal of Communication*, 57(1), 60-78. doi: 10.1111/j.0021-9916.2007.00329.x
- Varillas, B. (1991). *Las organizaciones no gubernamentales de medio ambiente en Europa occidental*. Madrid: Asociación CODA/Quercus.

- Verhagen, F. C. (2008). Worldviews and metaphors in the human-nature relationship: An ecolinguistic exploration through the ages. *Language & Ecology*, 2(3).
- Viadel, F. (2006). *No mos fareu catalans*. Barcelona: l'Esfera dels Llibres.
- Viadel, F. (2010). Premsa, poder i anticatalanisme: La vigència de *Las Provincias*. *Arxius de Ciències Socials*, 23: 103-112.
- Vizcaino, A., Collado, F., & Benavent, J. M. (2000). La Devesa de l'Albufera, trenta anys després. *Mètode*, 26, 38-41.
- Vliegenthart, R., & van Zoonen, L. (2011). Power to the frame: Bringing sociology back to frame analysis. *European Journal of Communication*, 26(2), 101-115. doi: 10.1177/0637323111404838
- Xambó, R. (1995). *Dies de premsa: La comunicació al país valencià des de la transició política* (1^a ed.). Tavernes Blanques: L'Eixam.
- Xambó, R. (2001). *Comunicació, política i societat. El cas valencià*. València: Edicions 3 i 4.
- Xambó, R. (2010). Els mitjans de comunicació al País Valencià. *Arxius de Ciències Socials*, 23, 161-171.
- Young, N. (2013). Working the fringes: The role of letters to the editor in advancing non-standard medianarratives about climate change. *Public Understanding of Science*, 22(4), 443-459. doi: 10.1177/0963662511414983
- Zhou, Y., & Moy, P. (2007). Parsing framing processes: The interplay between online public opinion and media coverage. *Journal of Communication*, 57(1), 79-98. doi: 10.1111/j.0021-9916.2007.00330.x

ANNEXOS

ANNEX I: Transcripció del programa *Vida salvaje* de TVE del 28 de juny de 1970.

Transcripció realitzada i cedida per Vicent Llorens. Fundació Assut.

▪ **00:02:00:00** Cabecera del programa. Títulos: Vida salvaje - Biología y conducta de los animales - Por Félix Rodríguez de la Fuente. **00:02:44:20** (parcial: 0'44")

▪ **00:02:44:21** Música. Planos de los patos en vuelo filmados con cámara de alta velocidad. Plano corto de Félix: "Hace tan solo dos o tres semanas, queridos seguidores del programa 'Vida salvaje', estas mismas imágenes de patos filmados en gran velocidad, estas mismas imágenes de patos volando con ese vigor, con esa belleza, con ese mensaje que solamente los patos salvajes saben transmitir a los seres humanos, llegábamos a los telespectadores a contarles algo que les inquietó de tal manera que han llegado aquí centenares de cartas. Han llegado cartas de toda la amplia península ibérica. A lo largo y a lo ancho de España, se nos ha escrito para decirnos que cómo era posible que pudiera haber un peligro en lo que se refiere a la integridad de la Albufera de Valencia, que en España se ha interpretado siempre y se ha considerado como la fábrica nacional de los patos, valga la palabra. Las famosas tiradas de patos, la belleza del paisaje albufereño —cambia plano a mapa de España y va haciendo zoom sobre Valencia - cambia plano a mapa de la Albufera—. Pero lo más curioso y lo más importante es que han sido los propios valencianos quienes nos han invitado a visitar en su compañía la Albufera para que pudiéramos tomar propia sobre el propio lago, cuyo plano les presentamos en este momento, de las características de lo que aquí está pasando. En este magnífico lago litoral, donde viven más de doscientas especies de pájaros. En este lago separado del mar por la barra o restinga que está ocupada por un hermoso pinar de *Pinushalepensis*, el pinar de El Saler —plano medio de Félix en su despacho—, donde concretamente hemos pasado para ustedes todo un día acompañados precisamente por los mejores ornitólogos, por los mejores naturalistas, por los mejores conocedores valencianos de la Albufera de Valencia. ¿Qué pasa en la Albufera de Valencia? ¿Cómo es la Albufera de Valencia? ¿Cómo está ahora la Albufera de Valencia? Vamos a verlo inmediatamente." **00:05:34:25** (parcial: 2'50")

▪ **00:05:34:26** “Al amanecer, cuando todavía no se ha asomado el sol tras de las cañas de la Mata del Fang —imágenes de la Albufera, un pato en vuelo, una garza real... —, acompáñennos ustedes, queridos seguidores del programa ‘Vida salvaje’ y, sobre todo, queridos valencianos, para ver cómo despierta, cómo se desperezan, cómo se llena con el canto de los pájaros y con el grito de las garzas la Albufera de Valencia —00:05:59:00 aparecen los naturalistas en una barca a motor y en seguida vemos las curiosas evoluciones de una garceta común buscando alimento sobre la superficie del agua—. Pero vamos a ser recibidos en este viaje nuestro, en esta travesía, por una esbeltísima garcilla blanca que nos va a dedicar una danza de bienvenida, por una garcilla que, por ser valenciana, es grácil, es admirable y, sobre todo, nos recibe con esa hospitalidad con que la gran ciudad mediterránea sabe recibir a los forasteros aunque lleven, como nosotros, cámara (...). Viendo a la blanca garcilla, viendo a la inmaculada garcilla, ya pueden ustedes imaginarse que encierra y que representa en su danza, en sus graciosos movimientos, en su libertad, en su blancura, a lo que considero como el alma propia de Valencia, que es la eterna Albufera que, desde luego, nunca puede desaparecer.”**00:07:49:00 (parcial: 2’15”)**

▪ **00:07:49:01** Plano de los naturalistas desembarcando en una mata. “Pero vamos nosotros a dejar la garcilla por unos momentos, que llegamos en compañía, como les digo, del secretario general de Adena; en compañía de ornitólogos y de naturalistas valencianos, a poner nuestros pies en una de las matas, es decir, en una de las zonas más elevadas, ocupadas por un verdadero bosque de carrizo y de cañas y juncos donde se encuentra ubicada una colonia de garzas, una colonia de estos blancos y bellísimos pájaros que hemos visto danzando en nuestras imágenes y que solamente de por sí justificarían la existencia, la protección, la admiración y la belleza de la Albufera de Valencia. Ahí tienen ustedes estos blancos y bellísimos copos de nieve que surcan el aire azul de la mañana mientras nosotros, calzados con botas de goma, metiéndonos a pesar de nuestras botas en el agua hasta más arriba de la rodilla, pisamos por este movedizo terreno para que los ornitólogos valencianos nos puedan decir qué es lo que van a hacer y en qué se basan técnicamente sus trabajos de anillamiento y cuál es la riqueza ornitológica de la Albufera valenciana —asistimos al anillamiento—. Estamos procediendo ni más ni menos que al trabajo de estos hombres, que el que en estos momentos está con nosotros es Luis Pechuán, mientras los que nos acompañan, mientras el secretario de

Adena y otras personas se dedican a fotografiar las garcillas o a observar interesados el vuelo de los patos albufereños” —plano de rabudos en vuelo y un cuchara—. **00:09:43:00 (parcial: 1'54")**

▪ **00:09:43:01** Félix aparece de nuevo en su mesa (plano corto): “Pero vamos a escuchar las palabras, mucho más autorizadas que las de este modesto servidor de ustedes, que he de confesar que no ha estado más que alguna jornada, y en ninguna tan intensa como esta, en la Albufera de Valencia. Vamos a escuchar a don Luis Pechuán, ornitólogo de muchas semblanzas y ornitólogo sobre todo de muchas jornadas en la Albufera de Valencia anillando aves, fotografiando aves y (...): ‘En España, después de las marismas del Guadalquivir, es la zona más importante. Y sobre todo en la cuenca del Mediterráneo. Las especies más importantes que numéricamente crían aquí son las garzas, una colonia compuesta por la garceta común, la garcilla bueyera, la garcilla cangrejera y el martinete y, además, una colonia bastante importante de purpúreas. Esto, en cuanto a garzas. Luego, en cuanto a anátidas, pues destaca la importancia del pato colorado, muy abundante; se calculan en torno a mil parejas. Y también el ánade real o collverd, en valenciano, que crían más de quinientas parejas o así.’” **00:10:56:00 (parcial: 1'13")**

▪ **00:10:56:01** Plano corto de Félix: “Indudablemente, la riqueza ornitológica de la Albufera de Valencia, señores míos, es impresionante. No cabe la menor duda de que es el más importante enclave para las aves acuáticas que existe en todo el Mediterráneo occidental después de la marisma del Guadalquivir. Por consiguiente, gracias a esta circunstancia, en repetidos congresos internacionales, incluso en el proyecto (...) (¿Marm?), incluso en el famoso Pacto de París, España se obligaba, se determinaba a cuidar, a vigilar, a mantener este entorno, este enclave, este biotopo, como dicen los hombres de ciencia, para que las aves migradoras acuáticas puedan hacer escala, puedan nidificar en nuestra famosa Albufera de Valencia. Pero, es que aparte de eso, en la Albufera se llevan a cabo trabajos importantísimos de anillamiento, gracias a los cuales se saben las rutas por las que viajan los pájaros, se saben los años que viven, se saben sus áreas de distribución, se sabe, por ejemplo, que garcillas españolas colonizaron como los antiguos navegantes de las tres carabelas, ni más ni menos que las tierras americanas. Pero oigamos a quien nos puede informar mucho mejor de los anillamientos, al señor Juan Barral, que nos cuente en qué consisten estas cosas —plano

de Juan Barral en la mata—: ‘Llevamos anillando poco más o menos desde el año 64, o sea unos seis años, y hasta ahora la cantidad que hemos anillado entre garcilla blanca, bueyera, cangrejera y purpúrea será poco más o menos de alrededor de seis mil, lo que es una cantidad que además va in crescendo, amén de todos los fumareles que se han anillado, que últimamente ha sido una cantidad fuerte.’” Plano de Félix en su despacho: “Miles de anillamientos, miles de anotaciones, cientos y cientos de observaciones realizados por ornitólogos valencianos famosos y conocidos en el mundo entero. **00:12:54:00 (parcial: 1’58”)**

▪ **00:12:54:01** Plano corto Félix: “Pero no solamente estamos aquí, en la Albufera, para mostrar lo que es la Mata del Fang u otras matas, es decir estas zonas de espadañas, de juncos, de vegetación palustre donde anidan precisamente las garzas purpúreas, las garcillas comunes, las garzas cangrejeras, los martinets, todas estas enormes colonias de aves (...) (¿cresoras?) ociconiformes.” **00:13:21:00 (parcial: 0’27”)**

▪ **00:13:21:01** Sigue plano corto de Félix: “Vámonos a emprender un viaje hacia el interior del gran lago. Vámonos a ver las zonas de los canales de desagüe. Vamos a meternos cerca de los carrizos con nuestra pequeña embarcación para que ustedes, acompañándonos, puedan también ver y puedan percatarse de que en la Albufera de Valencia —planos exteriores del humedal—, además de aves que antes se llamaban zancudas, como las garzas, hay también muchos hermosísimos pájaros, como estos patos que van despegando justo por delante de la proa de nuestra embarcación. A las fuertes que surcan el aire como remos metálicos y que ponen una incomparable nota de belleza en el (...). O a las fochas, las famosísimas fochas de la Albufera de Valencia, nadando con sus patas lobuladas, comiendo todo lo que encuentran, tanto sean vegetales como animalillos, y produciendo miles y miles de descendientes para que los cazadores puedan pasar un buen rato en sus (...).” **00:14:24:16 (parcial: 1’03”)**

▪ **00:14:24:17** “Pero, además de aves, vimos algo mucho más triste en la Albufera de Valencia. Muchos cadáveres de peces; peces flotando como consecuencia de la contaminación de las aguas. Don Miguel Gil Corell, farmacéutico —plano de Gil Corell. Mientras habla, vemos imágenes del lago, peces muertos, un pescador de caña...—: ‘...El problema de las poluciones ha afectado también al medio ambiente de la Albufera. Tanto es así que se han realizado algunos análisis, que obran en poder de Adena, y se ha visto que sobre todo en la parte, en la

linde norte, en las zonas que limitan con las partes más industrializadas, hay una polución de tipo industrial intensísimo (sic); tanto es así que se han encontrado gran cantidad de sulfatos, nitritos, gran cantidad de materia orgánica extraordinaria, mucho más que la permitida por la ley incluso en la salida de las aguas residuales... Y a este problema hay que añadir también el de la colección de pesticidas que se concentran en las aguas de la Albufera precisamente por ser el receptáculo natural de todas las acequias y todos los barrancos que vierten a su alrededor. Este problema es gravísimo y creemos que se debe intentar una campaña tanto de tipo sanitario para evitación de las poluciones industriales como de tipo de estudios económicos y biológicos para evitar los daños de los pesticidas, que están francamente destrozando la fauna de la Albufera, hasta el extremo de que, recientemente, un aluvión de aguas infectadas de la acequia de Albal, tomada para más datos, trajo consigo la muerte de más de cuatrocientas arrobas de pescado en un solo día.” **00:15:55:20 (parcial: 1’21”)**

▪ **00:15:55:21** Primer plano de Félix: “Efectivamente, el farmacéutico don Miguel Gil Corell, como les decía, nos ha aclarado algo que verdaderamente nos inquietó y que también debe inquietar sobre todo a los valencianos y naturalmente a todos los españoles. En la Albufera se están vertiendo desechos de fábricas, se están vertiendo infiltraciones del DDT de los arrozales, se están vertiendo sustancias que no solamente acaban con la pureza de las aguas sino que matan a la fauna ictiológica de la Albufera. La fauna de agua dulce de la Albufera es sin duda alguna la más importante de la de cualquier lago de la península ibérica. Han visto con sus propios ojos y han escuchado a un hombre aficionadísimo a la naturaleza, a un gran naturalista y por otra parte un profesional del microscopio que personalmente ha realizado análisis en distintos puntos del lago. La impresión que nos ha dado respecto al grado de contaminación de las famosas aguas de la Albufera de Valencia. **00:16:59:00 (parcial: 1’04”)**

▪ **00:16:59:01** Sigue plano corto de Félix: “Pero hay una persona que nos acompaña también en la cual yo he depositado un poco la confianza, y también Adena, en el sentido de, por ser catedrático de Ciencias Biológicas de la Universidad de Valencia, por ser el presidente del Patronato de Ciencias Naturales, por preocuparse con verdadera pasión y también con auténtico conocimiento de los animales, a través de su puesto incluso como director del parque zoológico de Valencia, que nos cuente algo que, sin afectar directamente a la Albufera, también

es verdaderamente peligroso para todo el entorno de esta joya del Levante español y de esta joya del Mediterráneo occidental. Va a ser el profesor Docavo quien nos va a dirigir ahora la palabra y, en pleno ambiente albufereño, nos va a hablar: ‘Nos encontramos —plano de Docavo— en la Mata de la Barra de la Albufera de Valencia, en este ambiente tan típico en el cual anidan una gran diversidad de aves que muestran la maravillosa riqueza ornitológica de este incomparable lago que es una verdadera maravilla, una joya de España y de Valencia. También no olvidemos el incomparable pinar de la Dehesa, que se para la Albufera del mar, un bosque realmente formado predominantemente por el pino de Alepo, por el *Pinushalepensis*, y por el matorral, donde vegeta una serie de plantas de un interés extraordinario, unas asociaciones vegetales estudiadas por biólogos extranjeros que han venido a la Albufera y nacionales y que hay que conservar en una gran porción, sobre todo esta zona que está libre de la urbanización, que está comprendida entre lo que es ahora donde está la zona de los corrales que se usan para la separación de los toros de las corridas valencianas y la llamada, el llamado Puchol Viejo, un canal antiguo donde se extiende esta longitud de unos mil quinientos metros y además unos cuatrocientos metros de anchura.’” 00:19:00:18 (parcial: 2’01”)

▪ **00:19:00:19** Plano medio de Félix en su mesa: “Efectivamente, la Dehesa de El Saler, el pinar de *Pinushalepensis*, ese bosque, esa comunidad de plantas mediterráneas verdaderamente única en la península ibérica, también debe conservarse en toda su integridad porque en sí forma parte del enclave de la Albufera de Valencia. Sería tremendamente peligroso alterar lo que resta ya de esta hermosa Dehesa de El Saler, de este pinar que me llamó tan profundamente la atención que le (sic) comparé con absoluta espontaneidad con algunas de las asociaciones vegetales más importantes que he visto incluso en el continente africano. Esta lengua de arena, esta restinga, esta zona que separa la Albufera, es decir el lago ribereño del Mediterráneo está perfectamente representada en este corte —muestra ilustración del perfil transversal de la Dehesa— donde tienen ustedes, en la parte que estoy señalando, las aguas someras del lago de la Albufera; tienen después esquemáticamente representados, naturalmente, porque es mucho más amplio, el pinar formado por la asociación de los pinos, los *Pinushalepensis*, con arbustos de diversas especies, entre los cuales se podrían citar las famosas plantas que viven y que progresan en la arena y que defienden la Albufera del mar, la separan del mar Mediterráneo, que está ahí. Todo este sustrato arenoso, antiguas dunas que

fueron fijadas en millones de años por este bosque. Debajo están ya los sustratos más sólidos hasta llegar a la Litósfera de la corteza de nuestro planeta. **00:20:37:00 (parcial: 1'37")**

▪ **00:20:37:01** Vuelve plano de Félix, que señala con un bolígrafo una nueva lámina: “Muy bien. Les voy a demostrar en esta otra lámina, siguiendo un poco, verdad, la idea y el espíritu del profesor Docavo... En la parte superior es donde se conserva íntegro este pinar, esta comunidad vegetal en la cual, gracias a la conjunción de los árboles, los Pinushalepensis, y de los arbustos, de los palmitos, de los mirtos, de los juncos, de las salicornias de las zonas bajas, se ha creado una comunidad vegetal que se defiende perfectamente de los vientos salinos de levante. Pero miren ustedes lo que pasa cuando se cortan los arbustos que arropan y que defienden a los pinos. Pasa que empieza a soplar el viento de levante y, entonces, he podido ver y fotografiar lo que ustedes verán: pinos secos en esta parte que da completamente al mar, pinos depauperados, pinos empobrecidos que, sin ningún género de duda, en pocos años se transformarán en estos esqueletos que permitirán que la duna nuevamente, la duna triste, la duna desnuda, vuelva a cubrir lo que hoy es un hermosísimo pinar en la famosa Dehesa de El Saler de Valencia. Por consiguiente –Félix se dirige a la cámara—, queridos amigos míos, y queridos valencianos, atentar contra la integridad de esa comunidad vegetal, aparte de su interés botánico, puesto que podría figurar en un museo mundial, con una integridad botánica conservada milagrosamente durante millones de años, pondría en peligro la propia configuración de esa barra de arena que separa la Albufera del mar y podría ocasionar desde luego el movimiento de las arenas y la nueva aparición de las dunas. **00:22:16:19 (parcial: 1'39")**

▪ **00:22:16:20** Félix sigue mirando a cámara: “Con la zona que queda de este precioso pinar, con la zona que queda de esta preciosa Dehesa, se pueden hacer desde luego muchas cosas menos depauperarla. Algo que yo me atrevería a sugerir es lo que se ve perfectamente en esta otra lámina que se debe desde luego a la imaginación de mi colaborador Lalanda, pero que en muchos países existen cosas así y quizá aquí en Valencia podría hacerse algo que sería de fama mundial. Miren ustedes en esta otra lámina lo que es un parque natural tal como se han construido bastantes actualmente en el mundo, lo que ocurriría en la Dehesa de El Saler si para detener y para fijar el turismo se introdujeran especies africanas como las jirafas, los rinocerontes negros, los oryx, las grullas coronadas, otras clases de antílopes, los flamencos,

los patos que ya viven, los marabús... para que en el llamado safari fotográfico, en ese enclave incomparable, pudiera haber un complemento maravilloso de lo que es la Albufera de Valencia y de lo que es la costa del Mediterráneo español en cuanto a auténtica mina, auténtico faro que llama a los turistas de todo el mundo. Indudablemente, a veces dicen y a veces se piensa con toda la razón: pero, ¿cómo se va a permitir que una serie de hectáreas, que una serie de metros cuadrados de terreno que tienen mucho valor se dediquen exclusivamente a que haya pinos y a que haya arbustos cuando se necesitan tanto las divisas y cuando se necesita tanto fijar y atraer al turismo? Podría contestarles que, sin modificar un ápice la estructura de esta comunidad vegetal, sin cambiar para nada la belleza de lo que queda de la Dehesa de El Saler, ahí se podría ubicar un parque natural verdaderamente extraordinario; parque natural que influiría incluso sobre la propia urbanización de la Dehesa, mejorándola en el sentido de que tendría un complemento que no podría encontrarse en ninguna otra parte de España; parque natural que serviría para que los valencianos pudieran ver animales exóticos y para que los estudiantes pudieran formarse precisamente observándolos. **00:24:26:00 (parcial: 2'10")**

▪ **00:24:26:01** Plano corto de Félix: “Antes de terminar quiero por fin dedicarles el mensaje y decirles lo que han visto estos ojos en la Albufera de Valencia, naturalmente bajo un sol radiante y pasando un día maravilloso. Indudablemente, ha habido peligros que han acechado a este lago maravilloso desde hace siglos. Su amplitud, creo que en los últimos cuarenta y tantos años, se ha reducido de ocho mil y pico hectáreas a tres mil y pico hectáreas. Con lo que queda hoy día, sin modificar, sin alterar y evitando las poluciones, evitando que se construya en su alrededor, evitando que se altere el biotopo, sería suficiente como para que ahí la fauna, la ornitofauna, es decir la fauna de aves que vive actualmente, pudiera no solamente prosperar sino hacerse riquísima, y, por otra parte, sin que en ciertos sitios o en la mayor parte de la Albufera se suspendieran las famosas cacerías. Pero esto podría estar secundado, como les decía, por la belleza de la famosa Dehesa de El Saler. El mayor peligro que acecha hoy a la Albufera de Valencia es la contaminación, en forma de desechos de las fábricas de plásticos, en forma de restos de insecticidas de los que se vierten en los arrozales, y esto sí que podría destruir totalmente la vida del lago. En lo que se refiere a la Dehesa de El Saler, lo que realmente podría transformarla, depauperarla y empobrecerla sería atentar contra la integridad vegetal de lo que resta de este famoso bosque. No alterar el conjunto de

los árboles y los arbustos; aprovecharles (sic), como decíamos, y como las propias autoridades valencianas, empezando por el propio municipio, que nos consta que se ha venido oponiendo durante años a cualquier proyecto de desecación, como un curioso y malhadado proyecto de la Mata del Fang para desecar y obtener unas hectáreas, creo que inconcebiblemente, para el cultivo del arroz, puesto que esta es una gramínea que, por desgracia, no es rentable, verdad, en el sentido puramente crematístico de la palabra. Creo que, por consiguiente, Valencia no tiene que temer por su famosa Albufera si Valencia, secundada por sus autoridades, secundada por sus autoridades municipales, por sus hombres de ciencia, por sus naturalistas, vigila para conservar por los siglos de los siglos el famoso lago que fue propiedad de los reyes españoles, desde Jaime I el Conquistador, que hoy pertenece al pueblo de Valencia y cuya pérdida, cuya desaparición, con la desaparición que aquella garcilla blanca, como una blanca paloma, que bailaba delante de nuestra barca, pondría en peligro ni más ni menos que el propio espíritu y la propia alma de la nobilísima ciudad de Valencia, a la que yo desde luego deseo todas la venturas y todos los desarrollos, pero también sobre todo que conserve su Albufera y que conserve su famosa Dehesa de El Saler. Buenas tardes. **00:27:21:20 (parcial: 2'55")**

▪ **00:27:21:21** Cierre: Logotipo de Adena. Rótulo: Adena colabora con las autoridades y naturalistas de Valencia en la conservación de la Albufera.

Créditos

Operadores: Antonio Calvo Martínez y Juan Andreu Espí

Dibujos: José A. Lalandá

Guión y selección cinematográfica: Félix Rodríguez de la Fuente

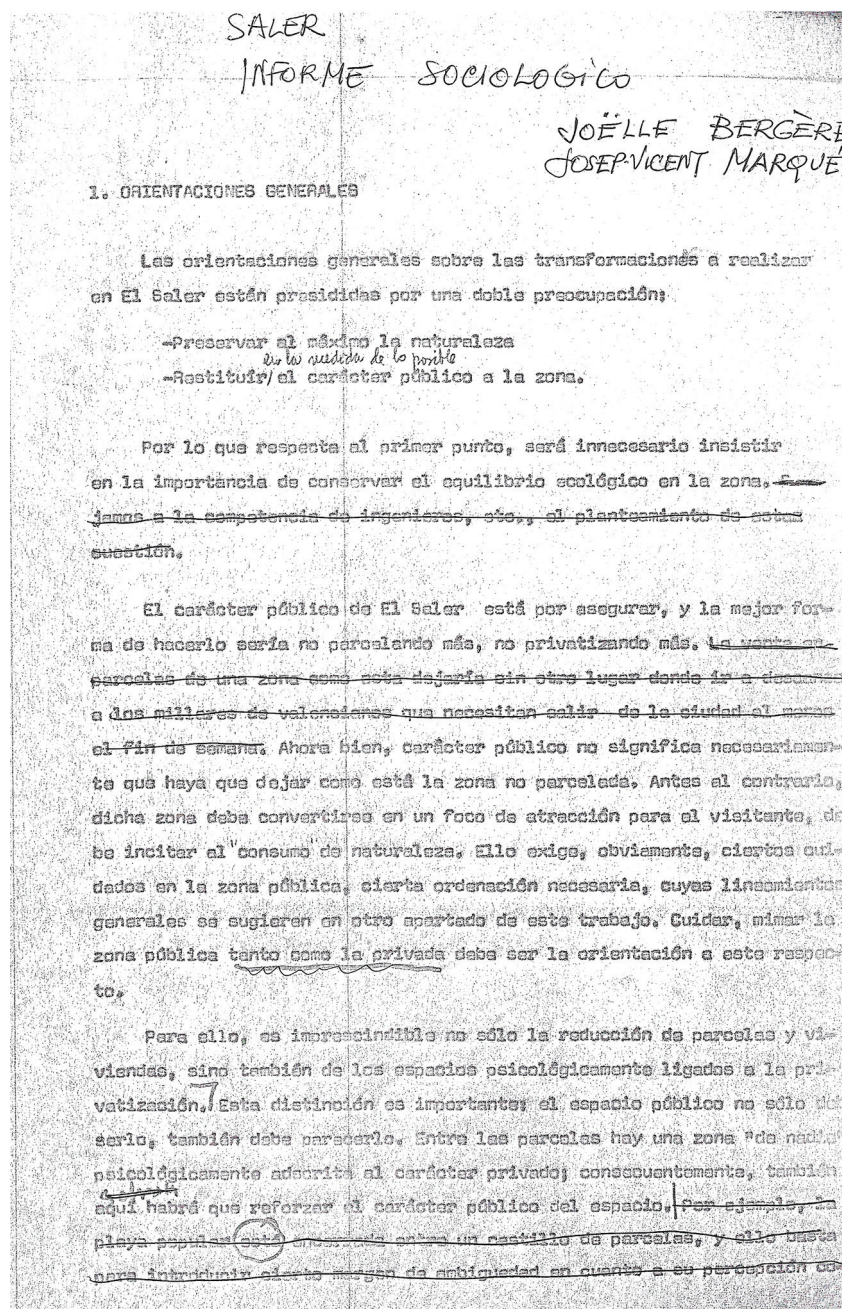
Realización: Enrique Fernández Porras

Funde a negro. **00:28:21:15 (parcial: 1'00")**

ANNEX II: Còpia mecanografiada preliminar de l'Informe sociològic sobre la urbanització del Saler per Josep-Vicent Marqués i Joëlle Bergère (1974).

Font: Arxius personals de María Consuelo Reyna.

~~no zona de disfrute público.~~

Otra implicación del carácter público de El Saler consiste en el problema de los accesos. Obviamente, el transporte colectivo se impone, por varias razones; no todo el mundo tiene coche (aunque parezca lo contrario), menor contaminación del transporte colectivo (contaminan más los 40-60 automóviles que serían necesarios para trasladar a los ~~xxxx~~ eventuales ocupantes de un autobús), mayor tranquilidad para la zona (~~sobre todo con respecto a niños, etc.~~). Este tipo de transporte debe estar planificado de modo que su eficacia sea completa. Fomentar su utilización por el visitante implica el establecimiento de un servicio regular, cómodo, asequible económicamente, etc., es decir, debe hacerse todo lo posible para que el uso del transporte colectivo resulte ventajoso con respecto al individual. La situación óptima al respecto sería la de lograr que los propietarios de vehículo lo dejaran en casa a la hora de desplazarse al Saler. ~~La tranquilidad (sobre todo en el sentido de que la zona contendría los mejores elementos posibles de carácter estrictamente urbano, y ello es importante) estaría así asegurada.~~

Señalamos igualmente que el tipo de instalaciones a realizar no deberían incitar al consumo. ~~No nos referimos ya al hecho de que las eventuales atracciones a instalar sean o no gratuitas, sino a que también la incitación al consumo (bares, instalaciones diversas) es un elemento, sobre todo, urbano. La imagen del Saler debería ser estrictamente campestre, de toda de unas posibilidades "naturales" de consumo no vinculadas a la imagen de la ciudad. Tal precaución puede, sin duda, acentuar el carácter tranquilo y espacioso, de descanso, de la zona, sobre todo, insistimos, en la medida en que no se vincule excesivamente con las características de la ciudad.~~

De otra parte, puede considerarse que El Saler será visitado, sobre todo, por los residentes en el área metropolitana de Valencia, y que la mayor afluencia de visitas tendrá lugar en domingos y festivos. Esta caracterización impone algunos lineamientos generales:

1. El carácter estrictamente popular de la zona: este carácter se vincula con el hecho de que existen ya otras zonas rurales (urbanizaciones etc.) para aquellos sectores de la población cuyo nivel de ingresos permite la adquisición de una casa campestre o la salida al campo por periodos de tiempo prolongados o a lugares especialmente atractivos y algo alejados de su lugar habitual de residencia, etc. Por tanto, El Saler debe quedar para uso de los sectores populares de población, es decir, aquellos que rara vez pueden salir al campo salvo en domingos y festivos, que no disponen de medios económicos para alquilar-comprar una casa en el campo. Esta consideración debe guiar la ordenación de la zona pública.

2. Reducción de espacios públicos en el Area Metropolitana de Valencia
La paulatina ~~desaparición~~ privatización del espacio público es un hecho notorio en los últimos años. En lo que respecta al Area Metropolitana de Valencia, esta tendencia se manifiesta ~~de manera~~ agudamente en los últimos años. A este ritmo, pronto no quedará en un radio de 30 km. zona alguna de disfrute popular, con el conjunto de desventajas ~~sociales~~ que ello lleva implícito. El Saler debe quedar, en lo posible, como zona pública, para paliar así la insuficiencia notoria de espacios de estas características.

3. Pérdida de espacios libres: vinculado con lo anterior, la pérdida de los espacios libres se une a su deterioro paulatina. No se puede "urbanizar" tan alegremente sin que ello suponga la pérdida de calidad del entorno, la deteriorización de los pocos espacios que quedan libres. La ordenación de El Saler puede ser una magnífica oportunidad para trabajar en sentido contrario.

2. POBLACIÓN DEL AREA METROPOLITANA Y USO DEL SALER

Para definir la demanda de servicios en El Saler debemos especificar las relaciones de dicha zona con el resto del País Valenciano, y particularmente con el Area Metropolitana de Valencia.

1. ~~Se trata de asegurar el carácter turístico del Saler, lo cual, como se pone de manifiesto por los desplazamientos de las familias residentes a través de los núcleos urbanos próximos, y sobre todo en el Area Metropolitana, es excesivamente insuficiente en zonas verdes e instalaciones recreativas colectivas.~~

2. ~~No olvidemos tampoco que los futuros habitantes del Saler prevendrán en gran mayoría de la misma Area Metropolitana, lo que no implica el abandono total de sus viviendas en la capital, por lo menos durante el periodo de transición (véase sobre este punto un ulterior desarrollo).~~

De hecho, la población de la Huerta ha alcanzado la cifra de 1.056.257 habitantes durante el año 1.970. El 81% de dicha cifra está formado por asalariados. Ello significa que una gran parte de esta población activa asalariada puede desplazarse durante los días festivos hacia las zonas atractivas en busca de descanso. Si la comarca de la Huerta presenta una densidad de 1.673,8 h/km, la metrópoli (o anillo comprendido en un radio de 5 km. del centro de Valencia) detenta el "récord" con 9.077 h/km. (712.613 habitantes en total). Si partimos de la hipótesis, bastante verificable, de que el 30% de la población de la huerta sale de su domicilio los días festivos en busca de espacios verdes, El Saler será uno de los lugares elegidos, gracias a su situación de proximidad a la capital y a su carácter polivalente (mar-playas, bosque-zonas recreativas). Si tenemos en cuenta que el abanico de zonas verdes dedicadas al ocio y descanso se reduce progresivamente en relación con el aumento de la población del área (1.960-70: 38%) y con el proceso de privatización de las zonas verdes (El Vedat, Torrevieja...), El Saler se convertirá en lugar predilecto

de las excursiones domingueras. No dudamos que se pueden reunir fácilmente entre 150.000 y 200.000 personas. Cuando se estima que aproximadamente algo más del 50% de la población del área no posee un vehículo, sería indispensable crear un servicio de transportes eficaz entre las dos zonas,

Ahora bien, ciertas estimaciones nos hacen pensar que durante los días festivos el Saler ofrecería un espacio verde por visitante no muy elevado: 20 m². Efectivamente, si restamos la superficie destinada a parcelas, a campo de Golf, red viaria, la tercera parte de la zona forestal para evitar una cierta destrucción del medio ecológico (pisateos de las zonas de vegetación débiles o en vías de repoblación), la tercera parte de las zonas libres (menos zona forestal), por efecto psicológico (por proximidad a las parcelas)... obtenemos una superficie libre realmente de 4.295.601 m², frecuentada por una población de habitantes y visitantes de 205.000 personas (media de los 150.000 y 200.000 previsibles, más los 30.000 habitantes). Esta ^{proporción} ~~proximación~~ de espacio verde 20km² por persona es 2,5 veces ^{sob} superior a la superficie de espacio verde considerada mínima para la capital francesa (Paris: 8m²/h.). En un periodo próximo de 5 a 10 años, esta superficie se reduciría a 14 m². por persona, reducción producida, por una parte, por el aumento de la ~~masificación~~ población del área metropolitana, y, de otra, por los continuos desplazamientos a la misma.

Ello implica que se obtendrá una solución relativamente válida y que urge la adquisición de nuevas zonas verdes. De aquí la propuesta que hacemos más adelante de ~~la~~ creación de otra área recreativa popular dentro de El Saler, además de la ya prevista, ~~no responde a una quimera sino a una necesidad casi absoluta de evitar una masificación en la primera zona popular poco viable y por consecuencia una destrucción parcial involuntaria de las zonas de vegetación. Sin duda, nuestra preocupación no queda extraña para otros profesionales, como son los ingenieros de IGOMA.~~

10501

3. INSUFICIENCIA DE LA PLAYA POPULAR

La insuficiencia de la playa popular es notoria. En el trozo de playa dedicada al disfrute popular no va a haber modo de meter a los visitantes que, presumiblemente, acudirán hasta ella. En sentido estricto, la gente no va a caber allí. Si hay 2.700 metros de playa y se prevé una afluencia de visitas del orden de las 200.000 personas, aun suponiendo que solamente una cuarta parte de los visitantes acudieran a la playa, es decir, unos 50.000, va a ser imposible su acceso, y, en cualquier caso, la playa popular estaría siempre tan a rebosar que la estancia en ella se resultaría más bien desagradable, pisando piernas y brazos por doquier, sin un huequcito donde meterse y estar tranquilamente tomando el sol.

La alternativa es dudosa, en estas condiciones: o se deja todo como está ahora, y se hace desistir a la gente de la visita, cosa que no es posible, o bien se ordena la zona, se la hace atractiva, etc., y entonces la afluencia de visitantes es mucho mayor, con lo que el desastre también se hace mayor, ya que, literalmente, no habría modo de colocar a la masa previsible de visitantes. Por consiguiente, debe ampliarse la zona de playa destinada a uso popular, debe ser capaz de acoger sin agobios al número previsible de visitantes.

Vinculado con este problema, está el de la zona deportiva y el parque de atracciones. No sabemos qué criterios han presidido su planeación, pero la impresión que se recibe es la de que se ha pretendido de alguna manera compensar la notoria insuficiencia de terreno destinado a uso popular con el proyecto de meter cuantas más cosas mejor en tan reducido espacio. Si con respecto a las características de la playa popular puede decirse que es como si a una persona se le prohibiera, estando en su casa o diciéndole que lo está, pasar del recibidor, con respecto a ~~las zonas~~ los proyectos de zona deportiva y parque de atracciones puede decirse que es como si la ^{reducida} salita estuviera tan llena de trastos que fuera dificultoso

(1) Una persona cada medio metro y día en fondo.

permanecer en ella con cierta tranquilidad y desahogo.

Lógicamente, las atracciones a instalar deben situarse de modo muy disperso; no concentración de las eventuales atracciones en un sector, sino más bien desparramarlas por toda la zona de manera que estén ahí siempre a mano para disfrutarlas pero sin hacerse tan visibles y detonantes que recuerden el conglomerado de una feria, con sus ruidos molestos, etc. ~~Obviamente, las atracciones a instalar deben ser objeto de una rigurosa selección atendiendo al carácter y particularidades de la zona en que van a ser instaladas. No deberían reproducirse ~~lma~~ el tipo de atracciones y diversiones de carácter urbano, sino diversificar imaginativamente las posibilidades lúdicas de su uso por el visitante. En otro apartado de este trabajo se encontrarán algunas indicaciones al respecto.~~

En cuanto a la zona deportiva, consideramos que sus instalaciones no deben hacerse con vistas a su uso por profesionales del deporte o por deportistas federados en general, sino que debería acondicionarse en función exclusivamente de los visitantes de la zona. Es decir, no, por ejemplo, una pista de ciclismo para organizar carreras profesionales, sino más bien una pista de patinaje, por ejemplo, para uso de los visitantes menudos (y adultos, que también les gusta). Creemos que esta orientación es la adecuada y la que debe privar a la hora de emprender las instalaciones en la zona.

Si ~~volviedo a los problemas de la playa popular, el problema de la es-~~
casa dimensión de la misma se agrava si tenemos en cuenta que inmediata-
mente a dicha zona existe una amplia zona de rica vegetación. Ahí misma
puede producirse un desastre ecológico, pues si la playa es manifiestamente
insuficiente para acoger al elevado número de personas que presumiblemente
harán uso de ella, puede preverse, sin exagerar, la invasión de esta apre-
ciada zona de vegetación por parte de los usuarios de la playa.

Sugeriríamos, pues, la extensión de este espacio público y la recuperación de otras zonas que se encuentran bajo el régimen de concesión administrativa (campo de Golf), así como la eventual revisión de la pertinencia del hipódromo.

Por otra parte, la zona prevista para hoteles parece excesiva, por varias razones; si bien faltan plazas hoteleras en la capital valenciana, sería más racional crearlas en el centro de la ciudad próximas a los bancos, y otros servicios absolutamente indispensables para hombres de negocios. De otra forma, la utilización turística de estos hoteles sería poco rentables durante varios meses del año. Y en último caso, los edificios de las últimas líneas tienen poco atractivo, todo ello sin tener en cuenta que si apreciamos la riqueza ecológica del Saler, esta zona no reúne exactamente las condiciones favorables a una industria turística (polución, belleza relativa del lugar, etc.).

En el último caso, señalamos que obtendríamos una densidad de población ^{ficticia} ~~realizada~~ de 23.537 h/km y real de 48.000 h/km los días festivos, y seguramente superior en verano. Las cifras mismas predicen el futuro del Saler y existen dudas sobre el carácter residencial del mismo.

En resumen, se ha realizado una salvación de la zona, todavía insuficiente, hay que decirlo, en el cuadro del área metropolitana. Esta parcial satisfacción nos obliga a vaticinar un futuro poco prometedor si las entidades administrativas, profesionales y públicas no intervienen en este momento crucial para el desarrollo del País Valenciano teniendo siempre presentes las aportaciones de la sociología urbana.

ANNEX III: Llistat de peces analitzades.

1. Devesa del Saler (1973-1974)

Diari *Las Provincias*

1. Francisco Pérez Puche. Acción para la Albufera. *Las Provincias*, 4 de gener de 1973.
2. Francisco Pérez Puche. La hora de los números. *Las Provincias*, 6 de febrer de 1973.
3. A.G. La urbanización de la Dehesa. *Las Provincias*, 2 de març de 1973.
4. J. C. G. La urbanización del Saler. *Las Provincias*, 6 de març de 1973.
5. I. M. P. La urbanización del Saler. *Las Provincias*, 7 de març de 1973.
6. E. G. La urbanización del Saler. *Las Provincias*, 8 de març de 1973.
7. Francisco Pérez Puche. La urbanización del Saler. *Las Provincias*, 9 de març de 1973.
8. Francisco Pérez Puche. Lo que no se dijo. *Las Provincias*, 10 de març de 1973.
9. Francisco Pérez Puche. Las necesarias precisiones. *Las Provincias*, 4 de maig de 1973.
10. María Consuelo Reyna. La Dehesa (1): La «repoblación forestal» del Saler. *Las Provincias*, 9 de maig de 1973.
11. María Consuelo Reyna. La Dehesa (2): La «reserva» para los valencianos. *Las Provincias*, 10 de maig de 1973.
12. María Consuelo Reyna. La Dehesa (y 3): Un paisaje destrozado. *Las Provincias*, 11 de maig de 1973.
13. José María Varona. EL futuro del Saler. *Las Provincias*, 15 de maig de 1973.
14. S. M. R. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 15 de maig de 1973.
15. José María Adán. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 16 de maig de 1973.
16. Un valenciano. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 19 de maig de 1973.
17. P. J. de P. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 19 de maig de 1973.
18. D. B. M. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 20 de maig de 1973.
19. F. R. C. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 20 de maig de 1973.
20. J. N. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 22 de maig de 1973.
21. A. G. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 22 de maig de 1973.
22. María Consuelo Reyna. Silencio. *Las Provincias*, 23 de maig de 1973.
23. A. L. G. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 25 de maig de 1973.

24. J. R. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 26 de maig de 1973.
25. R. J. M. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 26 de maig de 1973.
26. M. S. A. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 27 de maig de 1973.
27. Febus. La Albufera, el Saler, los «pipicanes» y el alumbrado. *Las Provincias*, 29 de maig de 1973.
28. L. G. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 30 de maig de 1973.
29. L. A. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 2 de juny de 1973.
30. R. Agulló. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 5 de juny de 1973.
31. Victoria Fenollosa de Verdier. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 6 de juny de 1973.
32. F. C. G. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 8 de juny de 1973.
33. J. S. R. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 10 de juny de 1973.
34. María Consuelo Reyna. La hora de decidir. *Las Provincias*, 28 de juny de 1973.
35. A. E. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 4 de juliol de 1973.
36. F. J. D. Información necesaria. *Las Provincias*, 6 de juliol de 1973.
37. J. M. G. El Saler y la Albufera. *Las Provincias*, 13 de juliol de 1973.
38. María Consuelo Reyna. Palmeras. *Las Provincias*, 26 de juliol de 1973.
39. Amalia Meléndez Rolla. El problema del Saler. *Las Provincias*, 10 d'agost de 1973.
40. J. R. R. El futuro del Saler. *Las Provincias*, 16 d'agost de 1973.
41. María Consuelo Reyna. ¿Otro «caso» El Saler?. *Las Provincias*, 18 de setembre de 1973.
42. Francisco Pérez Puche. Al habla con el alcalde. *Las Provincias*, 23 de setembre de 1973.
43. Francisco Pérez Puche. Tres, sí, y uno, no. *Las Provincias*, 25 de setembre de 1973.
44. Francisco Pérez Puche. Una intensa jornada. *Las Provincias*, 26 de setembre de 1973.
45. María Consuelo Reyna. ¡Bravo, señor alcalde! *Las Provincias*, 2 d'octubre de 1973.
46. Francisco Pérez Puche. Notas para un viernes. *Las Provincias*, 6 d'octubre de 1973.
47. Francisco Pérez Puche. El Saler, como un barrio más. *Las Provincias*, 13 d'octubre de 1973.
48. Francisco Pérez Puche. Las últimas cuestiones. *Las Provincias*, 20 d'octubre de 1973.
49. Francisco Pérez Puche. Desde el Turia al Mestalla. *Las Provincias*, 27 d'octubre de 1973.
50. Francisco Pérez Puche. Con las dudas auestas. *Las Provincias*, 30 d'octubre de 1973.
51. María Consuelo Reyna. Conservar. *Las Provincias*, 7 de noviembre de 1973.
52. Francisco Pérez Puche. El hipódromo del Saler. *Las Provincias*, 1 de diciembre de 1973.

53. Francisco Pérez Puche. Se reanuda el diálogo. *Las Provincias*, 2 de diciembre de 1973.
54. María Consuelo Reyna. Una deuda con el Saler. *Las Provincias*, 5 de diciembre de 1973.
55. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 16 de diciembre de 1973.
56. Francisco Pérez Puche. Varios temas, incluido el del río. *Las Provincias*, 26 de enero de 1974.
57. Francisco Pérez Puche. ¿Turismo o vivienda? *Las Provincias*, 19 de febrero de 1974.
58. Francisco Pérez Puche. Va en serio. *Las Provincias*, 21 de febrero de 1974.
59. María Consuelo Reyna. Coincidencias. *Las Provincias*, 2 de marzo de 1974.
60. Francisco Pérez Puche. Borrón y cuenta nueva. *Las Provincias*, 9 de marzo de 1974.
61. María Consuelo Reyna. El Saler, la Albufera y el cauce. *Las Provincias*, 15 de marzo de 1974.
62. Francisco Pérez Puche. El zoológico. *Las Provincias*, 23 de marzo de 1974.
63. Francisco Pérez Puche. Salvar la Albufera. *Las Provincias*, 2 de abril de 1974.
64. Francisco Pérez Puche. El lunes. *Las Provincias*, 9 de abril de 1974.
65. A. M. Serra. En torno a El Saler. *Las Provincias*, 21 de abril de 1974.
66. A. Flors. En torno a El Saler. *Las Provincias*, 25 de abril de 1974.
67. Trinidad Simó. La Dehesa ¿hasta dónde se nos va? *Las Provincias*, 1 de mayo de 1974.
68. Francisco Pérez Puche. Lo del Saler. *Las Provincias*, 3 de mayo de 1974.
69. Francisco Pérez Puche. La plaza del caudillo. *Las Provincias*, 7 de mayo de 1974.
70. Francisco Pérez Puche. El Saler y alguna cosa más. *Las Provincias*, 11 de mayo de 1974.
71. Francisco P. de Burguera. El lamentable caso de la Dehesa. *Las Provincias*, 12 de mayo de 1974.
72. Francisco Pérez Puche. Paso a la encuesta. *Las Provincias*, 14 de mayo de 1974.
73. José Ombuena. El Salé. *Las Provincias*, 20 de mayo de 1973.
74. Francisco Pérez Puche. Sesión continua. *Las Provincias*, 24 de mayo de 1974.
75. María Consuelo Reyna. Proyectos y antiproyectos. *Las Provincias*, 30 de mayo de 1974.
76. Francisco Pérez Puche. Preparativos. *Las Provincias*, 30 de mayo de 1974.
77. Francisco Pérez Puche. El pleno de hoy. *Las Provincias*, 31 de mayo de 1974.
78. Editorial: La Dehesa. *Las Provincias*, 1 de junio de 1974.
79. María Consuelo Reyna. ¿Cuándo? *Las Provincias*, 4 de junio de 1974.
80. María Consuelo Reyna. El informe. *Las Provincias*, 6 de junio de 1974.
81. Josep-Vicent Marqués. Tres miradas al Saler: Cuando no había ecólogos o las razones de un desguace. *Las Provincias*, 13 de junio de 1974.

82. Josep-Vicent Marqués. Tres miradas al Saler: ¿A cómo vendiste el pino, papá? *Las Provincias*, 14 de juny de 1974.
83. Josep-Vicent Marqués. Tres miradas al Saler: Realismo, sí, pero dentro de un orden. *Las Provincias*, 15 de juny de 1974.
84. Trinidad Simó. Más claridad en la exposición de la última remodelación del Saler. *Las Provincias*, 18 de juny de 1974.
85. F. Chapa. La remodelación del Saler. *Las Provincias*, 19 de juny de 1974.
86. María Consuelo Reyna. ¿Cuándo? *Las Provincias*, 4 de juny de 1974.
87. María Consuelo Reyna. El informe. *Las Provincias*, 6 de juny de 1974.
88. Quique. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 15 de juny de 1974.
89. Luis Massoni. La urbanización de la Dehesa. *Las Provincias*, 21 de juny de 1974.
90. José Arias, Abelardo Nadal, Paco Escrig, Maruja Molina y Ana Blanco. La urbanización de la Dehesa. *Las Provincias*, 21 de juny de 1974.
91. Un ciudadano. La urbanización de la Dehesa. *Las Provincias*, 21 de juny de 1974.
92. Josep-Vicent Marqués. Cartas sobre el Saler: Salvar el Saler para todos. *Las Provincias*, 22 de juny de 1974.
93. Concepción Medina. ¿Todavía queda algo por decir del proyecto de la Dehesa? *Las Provincias*, 22 de juny de 1974.
94. Una ciudadana. ¿Comprar la Dehesa? *Las Provincias*, 22 de juny de 1974.
95. Hilario Ros Gómez. Dehesa del Saler. *Las Provincias*, 22 de juny de 1974.
96. Francisco Pérez Puche. El urbanismo, a la Dehesa. *Las Provincias*, 22 de juny de 1974.
97. P. I. M. M. Salvar el Saler. *Las Provincias*, 23 de juny de 1974.
98. Josep-Vicent Marqués. Cartas sobre el Saler: El bote en el ojo ajeno. *Las Provincias*, 23 de juny de 1974.
99. Josep-Vicent Marqués. Cartas sobre el Saler: Instrucciones para el uso de la playa. 25 de juny de 1974.
100. Josep-Vicent Marqués. Cartas sobre el Saler: Epístola a un inmoral. *Las Provincias*, 26 de juny de 1974.
101. Ramón Barrachina Gascó. Salvar el Saler. *Las Provincias*, 23 de juny de 1974.
102. Guillermo Rodríguez. Salvar el Saler. *Las Provincias*, 26 de juny de 1974.
103. Josep-Vicent Marqués. Cartas sobre el Saler: También el camping de lujo. *Las Provincias*, 27 de juny de 1974.
104. La directiva de la Asociación de Cabezas de Familia del Distrito de la Dehesa. Más sobre la reconquista de El Saler. *Las Provincias*, 29 de juny de 1974.
105. José María Varona. Más sobre la reconquista de El Saler. *Las Provincias*, 29 de juny de 1974.

106. Trinidad Simó. Sobre la remodelación: Es necesario ampliar su plazo de exposición y aplazar el período de las decisiones. *Las Provincias*, 2 de juliol de 1974.
107. C. D. Planells. Una carta al alcalde. *Las Provincias*, 2 de juliol de 1974.
108. Néstor Ramírez. El gran pecado del Saler. *Las Provincias*, 3 de juliol de 1974.
109. Un valenciano escéptico. El rescate de la Dehesa. *Las Provincias*, 3 de juliol de 1974.
110. Federico López Pamplo. Agrupación de amigos de El Saler. *Las Provincias*, 3 de juliol de 1974.
111. J. V. Marqués. Pedimos el Saler, ahora y siempre: Respuesta a Néstor Ramírez. *Las Provincias*, 4 de juliol de 1974.
112. Un valenciano escéptico. El Saler. *Las Provincias*, 4 de juliol de 1974.
113. Una madre. El Saler. *Las Provincias*, 4 de juliol de 1974.
114. Néstor Ramírez. Solo una pregunta, amigo Marqués. *Las Provincias*, 6 de juliol de 1974.
115. J. I. U. Los 500 millones. *Las Provincias*, 6 de juliol de 1974.
116. José María Varona. Una ciudad, un problema –el Saler–, un alcalde, un pueblo. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1974.
117. J. V. Marqués. Más cartas sobre el Saler. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1974.
118. Un valenciano objetivo. Más cartas sobre el Saler. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1974.
119. Un viatger d'autobús. El Saler a colps. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1974.
120. Elvira Polo López. Opinar públicamente. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1974.
121. M. J. C. A favor de la remodelación de la urbanización de el Saler. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1974.
122. Un valenciano. En torno a la Dehesa. *Las Provincias*, 9 de juliol de 1974.
123. Un valenciano que ama a Valencia. En torno a la Dehesa. *Las Provincias*, 9 de juliol de 1974.
124. Josep-Vicent Marqués. El dinero está ahí, que lo busquen. Respuesta a Néstor Ramírez. *Las Provincias*, 9 de juliol de 1974.
125. Ricardo López Soler. ¿Qué pensarán las futuras generaciones? *Las Provincias*, 10 de juliol de 1974.
126. R. A. Cartas en torno a El Saler. *Las Provincias*, 10 de juliol de 1974.
127. J. S. G. Cartas en torno a El Saler. *Las Provincias*, 10 de juliol de 1974.
128. C. F. B. Preguntas sobre El Saler. *Las Provincias*, 12 de juliol de 1974.
129. Un valenciano subjetivo y parcial. ¿Objetividad o imparcialidad o subjetividad y parcialidad? *Las Provincias*, 12 de juliol de 1974.
130. José Ombuena. El Saler. *Las Provincias*, 14 de juliol de 1974.

131. Un valencià de soca y arrel. En defensa de la Dehesa. *Las Provincias*, 17 de juliol de 1974.
132. Salvador Micó y José Pons. En defensa de la Dehesa. *Las Provincias*, 17 de juliol de 1974.
133. A.F.B. En defensa de la Dehesa. *Las Provincias*, 17 de juliol de 1974.
134. Editorial: El Saler. *Las Provincias*, 27 de juliol de 1974.
135. María Consuelo Reyna. 15.750 firmas. *Las Provincias*, 30 de juliol de 1974.
136. J. C. S. El lamentable asunto de El Saler. *Las Provincias*, 1 de setembre de 1974.
137. F. Domingo Ibáñez. ¿Dos veces en la misma piedra? *Las Provincias*, 3 de setembre de 1974.c
138. María Consuelo Reyna. 15.750 firmas. *Las Provincias*, 30 de juliol de 1974.
139. Francisco Pérez Puche. Las primeras medidas. *Las Provincias*, 12 d'octubre de 1974.
140. Antonio Ramos García. Sobre el Saler. *Las Provincias*, 13 d'octubre de 1974.
141. Francisco Pérez Puche. La Albufera (y naturalmente) el Saler. *Las Provincias*, 26 d'octubre de 1974.
142. Francisco Pérez Puche. El Saler, por enésima vez... *Las Provincias*, 27 de novembre de 1974.
143. Francisco Pérez Puche. El turismo y el Saler. *Las Provincias*, 8 de desembre de 1974.
144. Francisco Pérez Puche. El Saler. *Las Provincias*, 21 de desembre de 1974.
145. Francisco Pérez Puche. Saler y Albufera. *Las Provincias*, 27 de desembre de 1974.

Diari Levante

146. Salvador Chanzá. El mar muerto. *Levante*, 7 de febrer de 1973.
147. José Antonio de Alcedo. Un paisaje entrañable: La Dehesa. *Levante*, 13 de maig de 1973.
148. Manuel R. Cuevillas. El coto de Doñana y la Albufera. *Levante*, 30 de novembre de 1973.
149. Giner. Panorama. *Levante*, 12 de febrer de 1974.
150. Vicente Morera. Carta al alcalde de Valencia sobre la Albufera. *Levante*, 15 de febrer de 1974.
151. Vicente Murillo de aquí y de allá. *Levante*, 28 de febrer de 1974.
152. Salvador Chanzá. Patos al agua. *Levante*, 2. d'abril de 1974.
153. Salvador Chanzá. La Albufera, desde el aire. *Levante*, 9. d'abril de 1974.
154. Vicente Morera de aquí y de allá. *Levante*, 9. d'abril de 1974.
155. Salvador Chanzá. Largo plumean. *Levante*, 11. d'abril de 1974.
156. Vicente Murillo. Informe sobre la Devesa del Saler. *Levante*, 8 de maig de 1974.

157. Vicente Murillo de aquí y de allá. *Levante*, 9 de maig de 1974.
158. Vicente Murillo de aquí y de allá. *Levante*, 11 de maig de 1974.
159. Vicente Murillo. El Saler: Un gigante con los pies de barro. La indiferencia de los ciudadanos lo ha llevado a su estado actual. *Levante*, 26 de maig de 1974.
160. Vicente Murillo. El Saler: Un gigante con los pies de barro. El nuevo estudio ¿podrá suponer su salvación?. *Levante*, 26 de maig de 1974.
161. Vicente Murillo. El Saler: Un gigante con los pies de barro. El primer proyecto era demasiado ambicioso. *Levante*, 29 de maig de 1974.
162. Vicente Murillo. El Saler: Un gigante con los pies de barro. Unos mil seiscientos millones, en su obra de infraestructura. *Levante*, 30 de maig de 1974.
163. Salvador Chanzá. La dulce Albufera. *Levante*, 30 de maig de 1974.
164. Salvador Chanzá. La Dehesa no muere. *Levante*, 1 de juny de 1974.
165. Rafael Roca Miquel. Las tribulaciones de la Albufera de Valencia. *Levante*, 8 de juny de 1974.
166. . El Saler, a encuesta: ¿Quiere usted participar?. *Levante*, 14 de juny de 1974.
167. Vicente Murillo de aquí y de allá. *Levante*, 16 de juny de 1974.
168. Fernando Vidal. [Sense títol]. *Levante*, 21 de juny de 1974.
169. Giner. Panorama. *Levante*, 22 de juny de 1974.
170. Salvador Chanzá. Volver a empezar. *Levante*, 22 de juny de 1974.
171. J. M. V. Reconquistemos El Saler. *Levante*, 22 de juny de 1974.
172. Anònim. Ni una parcela más de El Saler. *Levante*, 22 de juny de 1974.
173. Giner. Panorama. *Levante*, 25 de juny de 1974.
174. F. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 26 de juny de 1974.
175. Giner. Panorama. *Levante*, 28 de juny de 1974.
176. Salvador Chanzá. Tertulia especial. *Levante*, 29 de juny de 1974.
177. Salvador Chanzá. Datos para una decisión. *Levante*, 30 de juny de 1974.
178. Giner. Panorama. *Levante*, 4 de juliol de 1974.
179. José María Varona. Reconquistar El Saler. *Levante*, 3 de juliol de 1974.
180. E. M. . La dehesa de El Saler. *Levante*, 4 de juliol de 1974.
181. Casilda López. Más sobre El Saler. *Levante*, 5 de juliol de 1974.
182. Josep M. Soriano Besó. Remodelación del plan de urbanización de la Dehesa. *Levante*, 5 de juliol de 1974.
183. Vicente Murillo de aquí y de allá. *Levante*, 7 de juliol de 1974.
184. Jesús Canovas. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 10 de juliol de 1974.
185. Julián Navarro. La Dehesa y El Saler. *Levante*, 11 de juliol de 1974.
186. R. L. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 11 de juliol de 1974.
187. L. A. G. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 12 de juliol de 1974.
188. Manuel Gómez. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 12 de juliol de 1974.

189. F. C. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 14 de juliol de 1974.
190. Giner. La Dehesa y las deudas. *Levante*, 16 de juliol de 1974.
191. Antonio Goberna. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 16 de juliol de 1974.
192. Giner. Panorama. *Levante*, 17 de juliol de 1974.
193. Josefa Gomis. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 17 de juliol de 1974.
194. Mateu García y ocho más. Sobre El Saler. *Levante*, 23 de juliol de 1974.
195. Francisco Jiménez Puig. El Saler. *Levante*, 25 de juliol de 1974.
196. J. F. dehesa - Saler. *Levante*, 23 de juliol de 1974.
197. Vicente Murillo de aquí y de allá. *Levante*, 27 de juliol de 1974.
198. Salvador Chanzá. Razones de peso. *Levante*, 28 de juliol de 1974.
199. Alberto Jarabo Payá. Carta al alcalde de Valencia. *Levante*, 28 de juliol de 1974.
200. J. R. dehesa-Saler. *Levante*, 30 de juliol de 1974.
201. Ricardo López dehesa-Saler. *Levante*, 2. d'agost de 1974.
202. Teresa Fernández dehesa-Saler. *Levante*, 2. d'agost de 1974.
203. Acompañan el escrito doce firmas. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 6. d'agost de 1974.
204. J. B. Perucho. El Saler. *Levante*, 10. d'agost de 1974.
205. Ignacio Docavo. ¿Cómo deben ser los terrenos para un zoo? ¿Los Viveros o El Saler?. *Levante*, 15. d'agost de 1974.
206. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: Un escrito al Ayuntamiento de la Real Sociedad Española de Historia Natural en marzo de 1966. *Levante*, 31. d'agost de 1974.
207. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: Un informe del profesor Bernis Madrazo. *Levante*, 1 de setembre de 1974.
208. Antonio Sanchis Soler. Nuevo debate en torno a la Dehesa de El Saler y la Albufera. *Levante*, 1 de setembre de 1974.
209. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: Las comisiones creadas en 1967 para la defensa de la Albufera y Dehesa. *Levante*, 4 de setembre de 1974.
210. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: La Facultad de Ciencias, en defensa de la Albufera. *Levante*, 5 de setembre de 1974.
211. José María Varona. El Saler. *Levante*, 5 de setembre de 1974.
212. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: La Semana Biológica Internacional. *Levante*, 6 de setembre de 1974.
213. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: Se inicia la polémica del año 1970 con la intervención de Adena. *Levante*, 7 de setembre de 1974.

214. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: Un artículo y una nota. *Levante*, 8 de setembre de 1974.
215. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: Adena apoya a los biólogos. *Levante*, 10 de setembre de
216. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: Predicar en el desierto. *Levante*, 11 de setembre de 1974.
217. Ignacio Docavo. El Saler y la Albufera o historia de una defensa frustrada: La selecta minoría. *Levante*, 12 de setembre de 1974.
218. Manuel Girona Rubio. Carta en torno a la polémica sobre El Saler. *Levante*, 17 de setembre de 1974.
219. J. S. El Saler. *Levante*, 20 de setembre de 1974.
220. Salvador Chanzá. La draga en la Albufera. *Levante*, 20 de setembre de 1974.
221. Federico Camps Tudela. La Dehesa de El Saler. *Levante*, 21 de setembre de 1974.
222. Ignacio Docavo. La Dehesa y el zoo. *Levante*, 24 de setembre de 1974.
223. F. Escrivá. El Saler y su urbanización. *Levante*, 1 d'octubre de 1974.
224. J. B. TÍTOL. *Levante*, 18 d'octubre de 1974.
225. José Casares. El Saler y Porta-Coeli. *Levante*, 1 de desembre de 1974.
226. Jaime Dasí Ferrer. La contaminación de la Albufera. *Levante*, 12 de desembre de 1974.
227. Francisco Álvarez. El Saler y su futuro. *Levante*, 14 de desembre de 1974.
228. Miguel Llop Catalá. La Albufera como problema. *Levante*, 19 de desembre de 1974.

2. El llit del riu Túria (1973-1974)

Diari *Las Provincias*

229. J. F. M. El destino del viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 16 de febrer de 1973.
230. El destino del viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 21 de febrer de 1973.
231. C. A. . El cauce del Turia y la contaminación. *Las Provincias*, 17 d'abril de 1973.
232. J. L. V. . Contaminación del aire previsible en el cauce del Turia. *Las Provincias*, 20 d'abril de 1973.
233. Francisco Pérez Puche. Las necesarias precisiones. *Las Provincias*, 4 de maig de 1973.
234. L. M. . Viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 5 de maig de 1973.
235. Francisco Taberner Pastor. Significación y futuro del viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 11 de maig de 1973.
236. María Consuelo Reyna. La hora de decidir. *Las Provincias*, 28 de juny de 1973.
237. Febus. El futuro del cauce del Turia. *Las Provincias*, 30 de juny de 1973.

238. Francisco Pérez Puche. Acotaciones a la sesión. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1973.
239. L. P. R. . Parques, jardines y cauce del río. *Las Provincias*, 18 de juliol de 1973.
240. S. E. . El futuro del cauce del río. *Las Provincias*, 19 de juliol de 1973.
241. V. P. N. Futuro del cauce del río. *Las Provincias*, 25 de juliol de 1973.
242. Francisco Pérez Puche. El segundo cinturón. *Las Provincias*, 26 de juliol de 1973.
243. Francisco Martínez. Futuro del cauce del río. *Las Provincias*, 26 de juliol de 1973.
244. A. M. M. El viejo cauce del río, la feria de julio y el zoo. *Las Provincias*, 26 de juliol de 1973.
245. J. L. G. G. ¿Para qué jardines? *Las Provincias*, 1 d'agost de 1973.
246. J. M. P. El futuro del cauce del Turia. *Las Provincias*, 22 d'agost de 1973.
247. María Consuelo Reyna. ¿Otro "caso" Saler?. *Las Provincias*, 18 de setembre de 1973.
248. Francisco Pérez Puche. «Estoy aterrizando». *Las Provincias*, 20 de setembre de 1973.
249. P. D. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 22 de setembre de 1973.
250. L. Coloma. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 27 de setembre de 1973.
251. A. L. G. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 28 de setembre de 1973.
252. Francisco Pérez Puche. Cuatro interrogantes. *Las Provincias*, 17 d'octubre de 1973.
253. F. Gramage. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 2 d'octubre de 1973.
254. T. Puertes. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 13 d'octubre de 1973.
255. J. E. T. . El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 21 d'octubre de 1973.
256. J. M. Sabater. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 26 d'octubre de 1973.
257. Francisco Alcantarilla, María Cristina Faurí Grau, María Teresa Saiz y Ferrain Valero V. . El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 26 d'octubre de 1973.
258. J. E. S. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 1 de novembre de 1973.
259. T. Puertes. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 4 de novembre de 1973.
260. Francisco Pérez Puche desde el Turia al Mestalla. *Las Provincias*, 27 d'octubre de 1973.
261. Francisco Pérez Puche. El cauce. *Las Provincias*, 11 de desembre de 1973.
262. Ignacio Docavo Alberti . Valencia y sus espacios verdes. *Las Provincias*, 12 de desembre de 1973.
263. María Consuelo Reyna. ¡Dichoso cauce!. *Las Provincias*, 14 de desembre de 1973.
264. J. M. I. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 14 de desembre de 1973.
265. Febus. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 18 de desembre de 1973.
266. J. E. S. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 20 de desembre de 1973.
267. L. R. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 20 de desembre de 1973.
268. J. S. A. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 21 de desembre de 1973.

269. Vicente Giménez Benent. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 27 de diciembre de 1973.
270. L. M. P. El viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 30 de diciembre de 1973.
271. Solución Jet. Viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 3 de gener de 1974.
272. Agustín Flors i María Alonso de Armiño. Viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 3 de gener de 1974.
273. A. F. El Saler y el viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 8 de gener de 1974.
274. Un valencià. El viejo cauce del río. *Las Provincias*, 15 de gener de 1974.
275. R. M. F. El viejo cauce del río. *Las Provincias*, 17 de gener de 1974.
276. Francisco Pérez Puche. Varios temas, incluido el del río. *Las Provincias*, 26 de gener de 1974.
277. J. M. F. Aprovechamiento del cauce del Turia. *Las Provincias*, 23 de març de 1974.
278. Aurora Rodríguez de Jorda. Un nuevo pulmón para Valencia. *Las Provincias*, 18 d'abril de 1973.
279. Gerardo López Campos. Los jardines que Valencia necesita. *Las Provincias*, 20 d'abril de 1973.
280. Juan Antonio Calabuig. El parque del Turia. *Las Provincias*, 22 d'abril de 1973.
281. Vicente Ribarrocha. El rostro de la madre. *Las Provincias*, 24 d'abril de 1973.
282. María Consuelo Reyna. ¿A qué jugamos?. *Las Provincias*, 24 d'abril de 1974.
283. Luis Merelo y Mas. Que se hace con el viejo cauce del Turia en Valencia. *Las Provincias*, 25 d'abril de 1973.
284. Ernesto Llorca Ávila. La voz del pasado. La verdad presente. El bien futuro. *Las Provincias*, 27 d'abril de 1973.
285. José Eugenio Sempere. El gran parque del Turia. *Las Provincias*, 28 d'abril de 1973.
286. Francisco Pérez Puche. La Valencia provisional. *Las Provincias*, 1 de maig de 1974.
287. Carmen Llabata Sanchis. Por una Valencia soñada, sin tráfico. *Las Provincias*, 2 de maig de 1973.
288. Josep M. Sanchis-Guarner. El riu. *Las Provincias*, 31 de maig de 1974.
289. Francisco Pérez Puche. El cauce y los transportes. *Las Provincias*, 19 de juny de 1974.
290. Vicent Soler i Marco després del Saler, el riu. *Las Provincias*, 22 d'agost de 1974.
291. F. Domingo Ibáñez. ¿Dos veces en la misma piedra? *Las Provincias*, 3 de setembre de 1974.
292. Juan Antonio Calabuig. Un parque para el cauce. *Las Provincias*, 1 de novembre de 1974.
293. Francisco Pérez Puche. Carta al viejo cauce del Turia. *Las Provincias*, 12 de novembre de 1974.

294. Néstor Ramírez. En el cincuentenario de la autopista del Turia. *Las Provincias*, 16 de noviembre de 1974.
295. José Sancho García. El cauce del Turia ¿puede ser la novena maravilla? *Las Provincias*, 22 de noviembre de 1974.
296. Francisco Pérez Puche. El cauce reaparece. *Las Provincias*, 14 de diciembre de 1974.
297. Francisco Pérez Puche. Apuntes para un fin de año (2). *Las Provincias*, 28 de diciembre de 1974.
298. Francisco Pérez Puche. Apuntes para un fin de año (3). *Las Provincias*, 29 de diciembre de 1974.

Diari Levante

299. V. Murillo. De aquí y de allá. *Levante*, 28 de maig de 1974.
300. A. M. M. Aparcamiento en el centro. *Levante*, 7 de juny de 1974.
301. Fransobel. Autopistas. *Levante*, 31 de juliol de 1974.
302. Salvador Chanzá. Todo resuelto. *Levante*, 15 de diciembre de 1974.

3. L'Albufera de València (1986-1990)

Diari Las Provincias

303. Fernando Llorca Arandiga. Albufera. *Las Provincias*, 3 de gener de 1986.
304. Boro. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 11 de febrer de 1986.
305. Fernando Llorca. La Albufera, de todos los valencianos. *Las Provincias*, 15 de març de 1986.
306. Francisco Pérez Puche. Dolores de una ciudad. *Las Provincias*, 29 de juny de 1986.
307. Guillermo Clark y otros firmantes. El incendio de El Saler. *Las Provincias*, 3 de juliol de 1986.
308. Enrique Belenguer Donad. Incendios. *Las Provincias*, 8 de juliol de 1986.
309. Rafael Blasco Castany. La Albufera, parque natural. *Las Provincias*, 12 de juliol de 1986.
310. Francisco Pérez Puche. Setenta y cinco años perdidos. *Las Provincias*, 13 de juliol de 1986.
311. José Arturo. La playa de El Saler. *Las Provincias*, 9 d'agost de 1986.
312. Luis Dobón Lillo. Defensa de El Saler. *Las Provincias*, 10 d'agost de 1986.
313. José Miguel García. Ahora. *Las Provincias*, 14 d'agost de 1986.
314. Un habitual visitante de El Saler. El Saler, hoy. *Las Provincias*, 15 d'agost de 1986.
315. José Miguel García. Peine. *Las Provincias*, 26 d'agost de 1986.

316. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*, 29 d'agost de 1986.
317. José Miguel García. Seriedad. *Las Provincias*, 29 d'agost de 1986.
318. Carlos Pajuelo. El Saler a vista de usuario. *Las Provincias*, 29 d'agost de 1986.
319. José Miguel García. Regeneración. *Las Provincias*, 7 de setembre de 1986.
320. Juan Senon. El Parque Natural de la Albufera. *Las Provincias*, 17 d'octubre de 1986.
321. José Miguel Cortés Muñoz. Perquè hem de salvar l'Albufera. *Las Provincias*, 31 de desembre de 1986.
322. Felipe Ruiz Sánchez. Paseo Marítimo de El Saler. *Las Provincias*, 30 de gener de 1987.
323. María Consuelo Reyna. Ni paseo, ni dunas. *Las Provincias*, 3 de maig de 1987.
324. M. Crespo Martín. Carretera del Saler. *Las Provincias*, 4 d'agost de 1987.
325. José Miguel García. Parque. *Las Provincias*, 2 d'octubre de 1987.
326. Carlos Auernheimer. Desalmados. *Las Provincias*, 22 d'octubre de 1987.
327. Jesús S. Carrascosa. Nombre y apellidos. *Las Provincias*, 27 de febrer de 1988.
328. José Miguel García. ¡Aleluya! *Las Provincias*, 18 de març de 1988.
329. M. Ll. Árboles para El Saler. *Las Provincias*, 12 de maig de 1988.
330. José Miguel García. Depende. *Las Provincias*, 13 de maig de 1988.
331. F. Ibor. La verdadera defensa de la Albufera. *Las Provincias*, 20 de maig de 1988.
332. Jesús S. Carrascosa. El Saler no teien moqueta. *Las Provincias*, 9 de juny de 1988.
333. F. Ibor. Los arrozeros y el parque de la Albufera. *Las Provincias*, 21 de juliol de 1988.
334. Carlos Auernheimer Arguiñano. Carta abierta a los agricultores arrozeros. *Las Provincias*, 6 de novembre de 1988.
335. Vicente Pons. Arrozeros y Albufera. *Las Provincias*, 23 de novembre de 1988.
336. José Vicente Nácher Beltrán. Caza en la Albufera. *Las Provincias*, 26 de novembre de 1988.
337. Carlos Auernheimer Arguiñano. El Parque Natural de la Albufera y los agricultores arrozeros. *Las Provincias*, 27 de novembre de 1988.
338. José R. Ibor. El parc natural de l'Albufera. *Las Provincias*, 1 de desembre de 1988.
339. Ramón García Hernández. A vueltas con el Saler. *Las Provincias*, 15 de desembre de 1988.
340. Armando Serra. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 18 de desembre de 1988.
341. María Consuelo Reyna. No saben quien manda. *Las Provincias*, 21 de gener de 1989.
342. Armando Serra. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 5 de juliol de 1989.
343. Juan Beses Miguel. Carta de Los Verdes a la alcaldesa. *Las Provincias*, 13 d'agost de 1989.
344. Miguel Ramón Izquierdo. ¿Ignorancia? ¿Mala fe? *Las Provincias*, 20 d'octubre de 1989.

345. María Consuelo Reyna. Y van dos. *Las Provincias*, 16 de març de 1989.
346. Armando Serra. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 28 de març de 1990.
347. Francisco Pérez Puche. La Albufera. *Las Provincias*, 24 de juny de 1990.
348. Rafael Lluch. ¡Salvemos la Albufera! *Las Provincias*, 5 d'agost de 1990.
349. Un ingenio de esta Corte. Lo que Valencia quisiera, es que viva la Albufera. *Las Provincias*, 24 d'agost de 1990.
350. Felipe Ruiz Sánchez. Aparcamientos en el Saler. *Las Provincias*, 6 de setembre de 1990.
351. Manuel Picardo. Al profesor Docavo Alberti. *Las Provincias*, 22 de setembre de 1990.
352. Vicente Bellver. El Saler, entre la ruina y el "up to date". *Las Provincias*, 9 de maig de 1990.
353. El guerrero de Moixent. El Saler, una pose. *Las Provincias*, 17 de maig de 1990.

Diari Levante

354. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 2 de març de 1986.
355. Pedro Muelas. Lo dicho: el verde es vida. *Levante*, 2 de març de 1986.
356. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 19 de febrer de 1986.
357. Ortifus. Invasor el último. *Levante*, 17 de maig de 1986.
358. Ortifus. Invasor el último. *Levante*, 18 de maig de 1986.
359. Ortifus. Invasor el último. *Levante*, 20 de maig de 1986.
360. Ortifus. Invasor el último. *Levante*, 21 de maig de 1986.
361. Ortifus. Invasor el último. *Levante*, 22 de maig de 1986.
362. Julio Navarro. Pinero, ¿parque natural? *Levante*, 4 de juny de 1986.
363. Pedro Muelas. Mercancías peligrosas. *Levante*, 29 de juny de 1986.
364. Así se quema la Devesa de El Saler. *Levante*, 1 de juliol de 1986.
365. El Consell Escolar del CP Luis de Santangel (El Saler). Carta a Lerma sobre El Saler. *Levante*, 22 de juliol de 1986.
366. Francisco David Lucas. Cazadores furtivos. *Levante*, 16 d'agost de 1986.
367. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 22 d'agost de 1986.
368. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 29 d'agost de 1986.
369. Pedro Muelas. Menos mal que estaban ellos para salvarla. *Levante*, 29 d'agost de 1986.
370. Xavier Pujol. Ecologismo y Albufera. *Levante*, 13 de setembre de 1986.
371. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 17 d'octubre de 1986.
372. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 21 d'octubre de 1986.
373. Editorial: Las verdades del barquero. *Levante*, 8 de novembre de 1986.
374. Editorial: Un plan sin precedentes. *Levante*, 28 de novembre de 1986.

375. Josep Blay Meseguer. ¡Que viene el deshaucio! *Levante*, 9 de desembre de 1986.
376. Josep M. Cortés Muñoz. Per què hem de salvar l'Albufera? *Levante*, 24 de desembre de 1986.
377. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 20 de gener de 1987.
378. Agró. L'Albufera: èxits i fracassos. *Levante*, 7 de març de 1987.
379. Emili Piera. San Martín Quirós el Batallador. *Levante*, 20 de març de 1987.
380. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 24 de maig de 1987.
381. Pedro Muelas. Alguien voló sobre el nido. *Levante*, 24 de maig de 1987.
382. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 24 de gener de 1987.
383. Maite Beguiristan. Saler: La tala de arbres. *Levante*, 27 de març de 1987.
384. Pedro Muelas. La primera de abono. *Levante*, 10 de maig de 1987.
385. Josep-Vicent Marqués. Última epístola sobre alcaldables. *Levante*, 23 de juny de 1987.
386. J. A. Gómez López. Una trampa mortal para la fauna. *Levante*, 3 de juliol de 1987.
387. Rafael Blasco Castany. Un año de protección de la Albufera. *Levante*, 8 de juliol de 1987.
388. José López Rodríguez. Que el alcalde visite el Saler. *Levante*, 10 de juliol de 1987.
389. Víctor Navarro Matheu. El abandono de la Albufera. *Levante*, 16 de juliol de 1987.
390. Francisco David Lucas. La caza furtiva en la Albufera. *Levante*, 5 de setembre de 1987.
391. Ferran Belda. Postal de la Albufera. *Levante*, 2 d'octubre de 1987.
392. Josep-Vicent Marqués. Barbàrie per damunt de tota sospita. *Levante*, 27 d'octubre de 1987.
393. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 15 de novembre de 1987.
394. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 18 de novembre de 1987.
395. Francisco David Lucas. El concejal de la Dehesa. *Levante*, 24 de novembre de 1987.
396. Rafael Pardo. ¿Para cuándo la Albufera? *Levante*, 13 de gener de 1988.
397. Carlos Auernheimer. En torno al parque de la Albufera. *Levante*, 19 de gener de 1988.
398. Víctor Navarro Matheu. Auernheimer falsea los hechos. *Levante*, 27 de gener de 1988.
399. Juan Lagardera. Ecología y agricultura riñen al marjal. *Levante*, 10 de febrer de 1988.
400. Carme Arjona i Empar Ferrando. Director conservador o batle general de l'Albufera. *Levante*, 24 de febrer de 1988.
401. Guillermo de Felipe. Es posible limitar la desecación de "la marjal" (I). *Levante*, 26 de febrer de 1988.

402. Guillermo de Felipe. Medidas contra la desecación del “marjal” (y II). *Levante*, 27 de febrer de 1988.
403. Juan Lagardera. Ecología de salón. *Levante*, 11 de maig de 1988.
404. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 17 de maig de 1988.
405. Ferran Belda. El delito ecológico y la Albufera. *Levante*, 17 de maig de 1988.
406. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 18 de maig de 1988.
407. Rafael Pardo. La Albufera, hoy como ayer. *Levante*, 21 de maig de 1988.
408. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 17 de juny de 1988.
409. V. Desco Ibáñez. ¿Quién contamina? *Levante*, 28 de juny de 1988.
410. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 30 de juny de 1988.
411. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 8 de juliol de 1988.
412. Ernest García. La xirivia és alta tecnologia. *Levante*, 27 de juliol de 1988.
413. Carlos Auernheimer. El caso de la Albufera. *Levante*, 30 de juliol de 1988.
414. Antoni Montesinos. Devant la nova temporada de caça. *Levante*, 12 d'octubre de 1988.
415. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 16 de novembre de 1988.
416. Emili Piera. La húmeda niña mimada. *Levante*, 15 de novembre de 1988.
417. Emili Piera. El desenfoque estratégico. *Levante*, 16 de novembre de 1988.
418. Emili Piera. Repuebla, que algo queda. *Levante*, 17 de novembre de 1988.
419. Emili Piera. Agua que has de beber. *Levante*, 18 de novembre de 1988.
420. Emili Piera. Una Albufera “ciudadana”. *Levante*, 19 de novembre de 1988.
421. Ferran Belda. La zona pantanosa del parque. *Levante*, 29 de novembre de 1988.
422. J. J. Pérez Benlloch. Recuperemos la Albufera. *Levante*, 1 de desembre de 1988.
423. J. J. Pérez Benlloch. Orla de comisarios. *Levante*, 11 de desembre de 1988.
424. Ferran Belda. Inhibidos Quizás (grupo de “rock”). *Levante*, 13 de desembre de 1988.
425. Emilio Sanchis Moll. Agricultores y ecologistas. *Levante*, 17 de desembre de 1988.
426. Vicente Gómez Casals. El parque de la Albufera tiene solución. *Levante*, 24 de desembre de 1988.
427. Juan Martorell Briz. La agronomía de la Albufera. *Levante*, 31 de gener de 1989.
428. Col·lectiu d'Ordenació del Territori de la Casa Verda. Transformacions agràries i territori (i II). *Levante*, 4 de febrer de 1989.
429. José R. Ibor i Oroval. A Rafael Blasco. *Levante*, 10 de febrer de 1989.
430. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 17 de febrer de 1989.
431. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 16 de març de 1989.
432. J. J. Pérez Benlloch. Cierta euforia ecologista. *Levante*, 1 de juny de 1989.
433. Alejandro de la Cueva. Los ecologistas no somos gestores. *Levante*, 2 de juny de 1989.

434. Carlos Auernheimer. La conservación de la Albufera es cosa de todos. *Levante*, 6 de juny de 1989.
435. Cristóbal González. La albufera. *Levante*, 22 de juny de 1989.
436. Alexis Rodríguez y 22 firmas más. Limpien El Saler, señora alcaldesa. *Levante*, 1 de juliol de 1989.
437. Vicente Hernández. Una tomadura de pelo. *Levante*, 6 de juliol de 1989.
438. José Bru Montoro. Agua de la Albufera. *Levante*, 22 d'agost de 1989.
439. M. D. Borràs. No somos los responsables. *Levante*, 8 de setembre de 1989.
440. G. Roncadell. La veda de caza. *Levante*, 6 d'octubre de 1989.
441. Rafael Pardo. Ante una nueva temporada de caza. *Levante*, 12 d'octubre de 1989.
442. Ignacio Docavo Alberti. Caza, veda y toros. *Levante*, 17 d'octubre de 1989.
443. Concha Senon. Els ullals de la Albufera. *Levante*, 5 de novembre de 1989.
444. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 14 de desembre de 1989.
445. José Ignacio Docavo. Félix y el zoo de Valencia. *Levante*, 21 de març de 1990.
446. Pedro Muelas. La medianera del Saler. *Levante*, 28 d'abril de 1990.
447. Ortifus. La semana de Ortifus. *Levante*, 29 d'abril de 1990.

4. La Llei de Costes (1987-1989)

Diari *Las Provincias*

448. María Consuelo Reyna. La ley más salvaje jamás contada. *Las Provincias*. 22 d'agost de 1987.
449. María Consuelo Reyna. Cabras en la costa. *Las Provincias*. 26 d'agost de 1987.
450. José Miguel García. Ahora. *Las Provincias*. 26 d'agost de 1987.
451. Juan Salvador Gaya Sastre. El proyecto de ley de Costas, una broma pesada. *Las Provincias*. 29 d'agost de 1987.
452. Víctor Orengo. Ley de Costas. *Las Provincias*. 29 d'agost de 1987.
453. Puche. Cosecha de hormigas. *Las Provincias*. 30 d'agost de 1987.
454. Antonio Lara. La ley de Costas. *Las Provincias*. 2 de setembre de 1987.
455. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*. 2 de setembre de 1987.
456. Fernando Ferrando. Ley de Costas. *Las Provincias*. 9 de setembre de 1987.
457. María Consuelo Reyna. Balones fuera. *Las Provincias*. 11 de setembre de 1987.
458. María Consuelo Reyna. Cosculluela, mon amour. *Las Provincias*. 18 de setembre de 1987.
459. Boro. [Vinyeta]. *Las Provincias*. 26 de setembre de 1987.
460. J. Porcar. El proyecto de la ley de Costas. *Las Provincias*. 8 d'octubre de 1987.

461. María Consuelo Reyna. El muy Ilmo. , señor director general. *Las Provincias*. 16 d'octubre de 1987.
462. Filberto Crespo. El Estatuto y la ley de Costas. *Las Provincias*. 20 d'octubre de 1987.
463. Josep Furió i Egea. Les lleis de Costes. *Las Provincias*. 23 d'octubre de 1987.
464. Francsico Almañac. Costas y la ley de Costas. *Las Provincias*. 15 de novembre de 1987.
465. Boro. [Vinyeta]. *Las Provincias*. 11 de desembre de 1987.
466. María Consuelo Reyna. [Sense títol]. *Las Provincias*. 29 de gener de 1987.
467. María Consuelo Reyna. Azagra, mon amour. *Las Provincias*. 30 de gener de 1988.
468. María Consuelo Reyna. Lo de Chilches, un aperitivo. *Las Provincias*. 2 de febrer de 1989.
469. María Consuelo Reyna. Los valencianos, conejillos de Indias de la Ley de Costas. *Las Provincias*. 11 de febrer de 1989.
470. José Miguel García. Costas, prepotencia y prisas. *Las Provincias*. Febrer de 1989.
471. Fernando Martínez Fenollar devastadora Ley de Costas. *Las Provincias*. 22 de febrer de 1989.
472. María Consuelo Reyna derribos Cosculluela. *Las Provincias*. 25 de febrer de 1989.
473. Puche de costa a costa y tiro porque me toca. *Las Provincias*. 26 de febrer de 1989.
474. Armando Serra. [Vinyeta]. *Las Provincias*. 1 de març de 1989.
475. Víctor Hernández Serrano. Ley de Costas. *Las Provincias*. 1 de març de 1989.
476. Armando Serra. [Vinyeta]. *Las Provincias*. Març de 1989.
477. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*. 15 de març de 1989.
478. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*. 20 de març de 1989.

Diari Levante

479. Manuel Escorial Lázaro. La costa de algunos señores. *Levante*. 6 de setembre de 1987.
480. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*. 30 de setembre de 1987.
481. Salvador Ruso Pachecho. La conservación de las costas. *Levante*. 18 d'octubre de 1987.
482. Rosa Mª Giner Ribera. Ley de costas: un gran logro. *Levante*. 23 d'octubre de 1987.
483. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*. 27 d'octubre de 1988.
484. J. J. Pérez Benlloch. Estalla la guerra de las costas. *Levante*. 19 de febrer de 1989.
485. J. Andrés. Un nuevo acto de la gran ceremonia de la confusión. *Levante*. 23 de febrer de 1989.
486. Concha Zuriaga Domínguez. La ley de costas. *Levante*. 4 de març de 1989.
487. Pilar Martí Perales. Una ley contra los especuladores. *Levante*. 5 de març de 1989.

488. José Soler Ortiz. A Pilar Martí. *Levante*. 9 de març de 1989.
489. Joan Francesc Renau Donat. En favor de la Llei de Costes. *Levante*. 16 de març de 1989.
490. Teresa Bosch. Una ley para hacerse ricos. *Levante*. 18 de març de 1989.
491. Néstor Ramírez. [Sense títol]. *Levante*. 28 de març de 1989.
492. Isabel Calver March. Sobre la llei de costes. *Levante*. 1 d'abril de 1989.
493. J. J. Pérez Benlloch derechos adquiridos. *Levante*. 6 d'abril de 1989.
494. Adolfo Plasencia. Especulatum tremens. *Levante*. 27 de setembre de 1989.

5. Altres espais naturals (1986-1989)

Diari *Las Provincias*

495. Boro. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 25 de febrer de 1986.
496. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*, 23 de desembre de 1986.
497. Juan Salvador Gayá Sastre. La marjal Pego-Oliva y los oscuros intereses. *Las Provincias*, 3 de setembre de 1988.
498. Luis Peiró Roselló. Sobre la Marjal de Pego-Oliva y el Diputado Gayá. *Las Provincias*, 10 de setembre de 1988.
499. Rafael Blasco Castany. Columbretes: Protección y responsabilidad. *Las Provincias*, 8 de maig de 1986.
500. Javier José Tárrega Bernal. Aprobación definitiva de la ley de las islas Columbretes en las Cortes Generales. *Las Provincias*, 11 de desembre de 1987.
501. José Miguel García detalles. *Las Provincias*, 26 de gener de 1988.
502. Emilio Beüt Belenguer. El Montgó: Atalaya y símbolo. *Las Provincias*, 14 de març de 1986.
503. Ramón Llidó. El Montgó. *Las Provincias*, 22 de maig de 1987.
504. J. R. Puig. Parque natural del Montgó. *Las Provincias*, 2 de març de 1988.
505. Emilio Beüt Belenguer. Penyagolosa: Majestuosa atalaya. *Las Provincias*, 23 de novembre de 1988.
506. María Consuelo Reyna. El Desierto de Las Palmas. *Las Provincias*, 8 d'agost de 1986.
507. H. Beltran. Pinos, encinas y el Desierto de Las Palmas. *Las Provincias*, 16 d'agost de 1986.
508. María Consuelo Reyna. La utopía ecologista. *Las Provincias*, 16 d'agost de 1986.
509. Baltasar Bueno. El cuento de Rafalell. *Las Provincias*, 3 de maig de 1988.
510. Frederic Fos C. . Problemas del medio ambiente en el sur de la Comunidad Valenciana. *Las Provincias*, 3 de juliol de 1988.

511. Miguel Ramón Izquierdo. Nepotismo o ineptitud: islas Columbretes. *Las Provincias*, 16 de setembre de 1987.
512. V. Pons. Política medioambiental. *Las Provincias*, 3 de setembre de 1988.

Diari *Levante*

513. Ferran Belda. La de vueltas que da el mundo. *Levante*, 8 d'abril de 1987.
514. Ximo Díez i Pérez. Calderona: el rumor de una muerte anunciada. *Levante*, 17 d'octubre de 1987.
515. Josep-Vicent Marqués. «Broooooom!», va dir ell. *Levante*, 20 d'octubre de 1987.
516. Emili Beüt Belenguer. La sierra de Espadán. *Levante*, 11 de novembre de 1987.
517. Ferran Belda. El descaro viaja en avión privado. *Levante*, 16 de desembre de 1987.
518. Ignacio Blanco. Islas Columbretes: parque natural. *Levante*, 30 de gener de 1988.
519. Juan José Chiarri Montesinos. Defender los fondos marinos. *Levante*, 30 de gener de 1988.
520. Ignacio Blanco. El capitán Nemo, en las Columbretes. *Levante*, 30 de gener de 1988.
521. Emili Beüt Belenguer. La Font Roja. *Levante*, 14 de febrer de 1988.
522. Ortifus. . *Levante*, 11 de maig de 1988.
523. Lali Abad. El PGOU de Denia. *Levante*, 13 de setembre de 1988.
524. Ortifus. . *Levante*, 6 d'octubre de 1988.
525. Pedro Grimalt Ivars. Cultura medio-ambiental. *Levante*, 10 de novembre de 1988.
526. Manuel Navas i Eduardo Soler. Los fondos marinos en la Comunidad Valenciana. *Levante*, 10 de desembre de 1988.
527. Ignacio Blanco. Cuatro parajes naturales. *Levante*, 17 de desembre de 1988.
528. Emili Beüt Belenguer. El desierto de las Palmas. *Levante*, 14 de maig de 1989.
529. Col·lectiu Kraken C. I. A. S. Los espacios protegidos en el mar. *Levante*, 3 de juny de 1989.

6. Espais verds urbans (1986-1989)

Diari *Las Provincias*

530. València, la mar de verd. *Las Provincias*, 5 de maig de 1987.
531. Boro. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 17 d'octubre de 1988.
532. María R. R. La huerta de Vera, y sigue... *Las Provincias*, 19 d'agost de 1988.
533. Mª Ángeles Arazo. Claudicación. *Las Provincias*, 18 de gener de 1989.
534. María Consuelo Reyna. Caras alcachofas. *Las Provincias*, 27 de gener de 1989.

535. Julio Cano Lasso. Cauce del Turia, un parque natural. *Las Provincias*, 13 de juny de 1989.
536. El guerrer de Moixent. Palmo a palmo. *Las Provincias*, 20 de setembre de 1989.
537. Salvador Blanco. Memoria Histórica. *Las Provincias*, 12.d'agost de 1989.

Diari *Levante*

538. Ortifus. El plan de Ortifus. *Levante*, 17 de gener de 1986.
539. Col·legi Oficial d'Arquitectes. Apoyo al futuro parque central. *Levante*, 17 de gener de 1986.
540. Oficina Municipal del Plan. Aprovechar los huecos que hay en la ciudad. *Levante*, 17 de gener de 1986.
541. Ortifus. El plan de Ortifus. *Levante*, 17 de gener de 1986.
542. Julio García Camarero. Una gran pasión por el cemento. *Levante*, 20 de març de 1987.
543. Josep-Vicent Marqués. El llit del Túria, la mar de tot. *Levante*, 31 de març de 1987.
544. Just Ramírez. La protección de la huerta. *Levante*, 17 de maig de 1987.
545. J. Torrent. Dos pájaros de un tiro. *Levante*, 12 de gener de 1988.
546. Lola García. Urbanismo: listos para sentencia, señor Puente. *Levante*, 22 de març de 1988.
547. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 6 de juliol de 1988.
548. [Vinyeta]. *Levante*, 9 de juliol de 1988.
549. Just Ramírez i Carles Dolç. Un pla que ignora el medi físic. *Levante*, 9 de juliol de 1988.
550. Manuel García Ferrando desarrollo urbano y expropiación. *Levante*, 15 de juliol de 1988.
551. Pepe Belenguer. En defensa de la huerta. *Levante*, 31 d'agost de 1988.
552. Ernest García. Diuen que als amics de L'Horta els ofega l'estètica. *Levante*, 11 d'octubre de 1988.
553. Domingo Laborda. El parque de atracciones (ya no de Campanar). *Levante*, 19 d'octubre de 1988.
554. Vicente Pons. El PGOU, ¡ay!. *Levante*, 28 de desembre de 1988.
555. Josep-Vicent Marqués. L'encert i la continuïtat. *Levante*, 3 de març de 1989.

7. Medi ambient, ecologisme i altres temes ambientals (1986-1989)

Diari *Las Provincias*

556. César Simón. El ciudadano y el campo. *Las Provincias*, 29 de març de 1986.
557. Rafael Blasco Castany. 5 de junio, Día Mundial del Medio Ambiente. *Las Provincias*, 5 de juny de 1986.
558. Segundo Gutiérrez Cabria. La naturaleza, el hombre y Dios, en la encrucijada. *Las Provincias*, 20 de novembre de 1986.
559. Juan Carlos Villacorta. Valencia, fuente de energías renovables. *Las Provincias*, 5 de febrer de 1987.
560. M. C. Eléxpuru. Impacto ambiental. *Las Provincias*, 7 d'abril de 1987.
561. José Manuel Garí Sánchez. Escrito para Rodríguez de la Fuente. *Las Provincias*, 14 d'abril de 1987.
562. Rafael Blasco Castany. Día Mundial del Medio Ambiente. *Las Provincias*, 5 de juny de 1987.
563. P. Tomás Contell García. Educacion y medio ambiente. *Las Provincias*, 31 de juliol de 1987.
564. Concha R. Minguela. El envenenamiento del medio ambiente es el único enemigo. *Las Provincias*, 23 d'octubre de 1987.
565. Jesús R. Carrascosa. Ecologistas. *Las Provincias*, 17 de desembre de 1987.
566. Frederic Fos C. . Problemas del Mediterráneo. *Las Provincias*, 13 de gener de 1988.
567. Frederic Fos C. . El Medio Ambiente institucional. *Las Provincias*, 24 de febrer de 1988.
568. José Miguel García. Mejorable. *Las Provincias*, 9 d'abril de 1988.
569. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*, 13 d'abril de 1988.
570. José Miguel García. Pringao. *Las Provincias*, 22 de maig de 1988.
571. Rafael Blasco Castany. La defensa del medio ambiente, una tarea necesaria. *Las Provincias*, 31 de maig de 1988.
572. Frederic Fos C. . Calidad de vida en la ciudad de Valencia. *Las Provincias*, 17 de juny de 1988.
573. Rafael Blasco Castany. La ordenación del territorio, una preocupación permanente. *Las Provincias*, 29 de juny de 1988.
574. Javier Nicolás. Ayuda a cuidar el planeta. *Las Provincias*, 26 d'agost de 1988.
575. José Miguel García. Parques naturales y derrotas. *Las Provincias*, 28 d'octubre de 1988.
576. Pedro Grimalt Ivars. Cultura medioambiental: Del idealismo a la realidad. *Las Provincias*, 20 de novembre de 1988.

-
577. José Pérez Adán. Ecología y defensa de la vida. *Las Provincias*, 20 de noviembre de 1988.
578. Abelardo Lloret. Yo, el planeta Tierra, te pido ayuda. *Las Provincias*, 17 de febrer de 1989.
579. Frederic Fos C. . Una ecofilosofía sobre el Mediterráneo. *Las Provincias*, 22 de febrer de 1989.
580. Alfonso Ussía. Ecologismos. *Las Provincias*, 10 de març de 1989.
581. Ramón Sánchez-Ocaña. Lo del Ozono. *Las Provincias*, 10 de març de 1989.
582. Salus Herrero Gomar. La pell de l'ozó. *Las Provincias*, 11 de maig de 1989.
583. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*, 30 de maig de 1989.
584. José M. Tortosa. Verde utópico, verde científico. *Las Provincias*, 1 de juny de 1989.
585. Vicente Pons Verdú. La Generalidad y el medio ambiente. *Las Provincias*, 3 de juny de 1989.
586. Carlos Auernheimer. 5 junio: Día Mundial del Medio Ambiente. *Las Provincias*, 4 de juny de 1989.
587. Purificación González de la Blanca. Por qué no podemos esperar. *Las Provincias*, 6 de juny de 1989.
588. María Consuelo Reyna. El apaleado "rey de la casa". *Las Provincias*, 9 de juny de 1989.
589. María Consuelo Reyna. Simposiums, ¿para qué?. *Las Provincias*, 21 de juny de 1989.
590. Josep Furió Egea. Juguets i mig ambient. *Las Provincias*, 28 de juny de 1989.
591. Lázaro Carreter. El mosquito y el ozono. *Las Provincias*, 29 de juliol de 1989.
592. Juan Beses Miguel. Carta a los verdes de la alcaldesa. *Las Provincias*, 13 d'agost de 1989.
593. Juan Martorell Briz. La educación medio-ambiental. *Las Provincias*, 1 d'octubre de 1989.
594. José Luis Balbín. Verde mundo. *Las Provincias*, 4 d'octubre de 1989.
595. Domingo Montserrat Vives. El agujero de ozono. *Las Provincias*, 22 d'octubre de 1989.
596. José María Tortosa. Verdes otra vez. *Las Provincias*, 19 d'octubre de 1989.
597. Juan Martorell Briz. Alimentación y medio ambiente. *Las Provincias*, 15 d'octubre de 1989.
598. Frederic Fos C. . Los impactos ambientales. *Las Provincias*, 8 d'octubre de 1989.
599. Gregorio Salvador. Las elecciones y los verdes. *Las Provincias*, 7 de noviembre de 1989.
600. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*, 22 de noviembre de 1989.
601. El guerrer de Moixent. Clima y agua. *Las Provincias*, 15 de desembre de 1989.
602. Rafael Lluch. Contaminación. *Las Provincias*, 16 de desembre de 1989.

Diari *Levante*

603. Salvador Fides Alamar. El ecologismo es necesario. *Levante*, 26 de gener de 1986.
604. Carlos Auernheimer. El medio ambiente en la Comunidad Valenciana. *Levante*, 31 de maig de 1986.
605. Rafael Blasco Castany. 5 de juni, día mundial del medio ambiente. *Levante*, 5 de juny de 1986.
606. Luis M. González Calvo. Aspecto integrador de la política ambiental. *Levante*, 28 de juny de 1986.
607. José Miguel Aguilar. Cuidar las rapaces. *Levante*, 29 d'agost de 1986.
608. Santiago Tusquellas. El verdadero ecologismo. *Levante*, 6 de desembre de 1986.
609. Agustín Rodríguez Sahagun. Doñana y la ecología. *Levante*, 17 de desembre de 1986.
610. Rafael Blasco Castany. Salvaguardemos el medio ambiente. *Levante*, 5 de juny de 1987.
611. Pedro Zamora Suárez. Un nuevo modelo de desarrollo. *Levante*, 6 de juny de 1987.
612. Guillermo Pérez. Un agricultor que ama la naturaleza. *Levante*, 16 de juliol de 1987.
613. Antonio Papell. Ecologismo y lo contrario. *Levante*, 14 d'agost de 1987.
614. Alfret Pascual. Cap a la gestió ambiental. *Levante*, 30 de setembre de 1987.
615. Frederic Fos. Los problemas del Mediterráneo. *Levante*, 13 de gener de 1988.
616. Víctor Navarro Matheu. Por una agencia del medio ambiente. *Levante*, 20 de gener de 1988.
617. Joan B. Alcañiz. El mal ecológico amenaza a la Comunidad. *Levante*, 20 de febrer de 1988.
618. Ecología de salón. *Levante*, 11 de maig de 1988.
619. Rafael Blasco Castany. El medio ambiente, factor de desarrollo. *Levante*, 26 de maig de 1988.
620. José Antonio Vidal. Chequeo al futuro ecológico. *Levante*, 4 de juny de 1988.
621. Ricardo J. Vicent Museros. Hacia dónde camina Valencia. *Levante*, 5 de juny de 1988.
622. Ignacio Blanco. Tres batallas para un solo capitán. *Levante*, 11 de juny de 1988.
623. J. J. Pérez Benlloch. ¿Quién teme a una agencia medioambiental?. *Levante*, 26 de juny de 1988.
624. José Antonio Vidal. ¿Creación de empleo «versus» medio ambiente? (I). *Levante*, 2 de juliol de 1988.
625. Ignacio Blanco. ¿Reserva o paraje natural?. *Levante*, 2 de juliol de 1988.
626. Rafael Blasco Castany. La ordenación del territorio. *Levante*, 3 de juliol de 1988.
627. Carlos Auernheimer. Conservación contra desarrollo. *Levante*, 12 de juliol de 1988.

628. Carlos Auernheimer. La protección de los espacios naturales. *Levante*, 23 de juliol de 1988.
629. Joan Carles Prosper. La natura i el patrimoni. *Levante*, 30 de juliol de 1988.
630. Antonio Cuenca. Ecologismo. *Levante*, 3 de setembre de 1988.
631. Joan Ribó Canut. Un 9 d'octubre ecològic. *Levante*, 8 de setembre de 1988.
632. Rafael Armengot . Algo más de ecología. *Levante*, 10 de setembre de 1988.
633. Néstor Ramírez. El Pejou. *Levante*, 1 de novembre de 1988.
634. Emili Piera. El senyor de les bèsties. *Levante*, 14 de gener de 1989.
635. Ignacio Blanco. El capitán Nemo abandona la Comunidad Valenciana. *Levante*, 28 de gener de 1989.
636. Col·lectiu d'Ordenació del Territori de la Casa Verda. Transformacions agràries i territori. *Levante*, 28 de gener de 1989.
637. Col·lectiu d'Ordenació del Territori de la Casa Verda. Transformacions agràries i territori (II). *Levante*, 4 de febrer de 1989.
638. M. Cabrejas i D. Enrique. L'Agència del Medi Ambient. *Levante*, 3 de març de 1989.
639. Rafael Martínez-Campillo. Oportunismo español. *Levante*, 4 de març de 1989.
640. Luis Garmat. La Amazonia, amenazada. *Levante*, 9 de març de 1989.
641. Juan Martorell Briz. El medio ambiente, algo más que patos. *Levante*, 22 de març de 1989.
642. Juan Martorell Briz. Medio ambiente y derechos adquiridos. *Levante*, 13 d'abril de 1989.
643. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 22 d'abril de 1989.
644. José Pérez Adan. Ingenieros y medio ambiente. *Levante*, 19 de maig de 1989.
645. J. J. Pérez Benlloch. Proeza en alta mar. *Levante*, 25 de maig de 1989.
646. Vicente Pons. El día del medio ambiente. *Levante*, 1 de juny de 1989.
647. [Vinyeta]. *Levante*, 3 de juny de 1989.
648. Ignacio Docavo Alberti. Ante el día mundial del medio ambiente. *Levante*, 4 de juny de 1989.
649. Carlos Auernheimer. Catastrofismo medioambiental. *Levante*, 4 de juny de 1989.
650. Amando García Rodríguez. El medio ambiente y Europa. *Levante*, 7 de juny de 1989.
651. Vicente Gómez Casals. En defensa del medio ambiente. *Levante*, 8 de juny de 1989.
652. Ortifus. . *Levante*, 9 de juny de 1989.
653. Ernest García. A quatre graus. *Levante*, 16 de juny de 1989.
654. Antoni Montesinos i Castelló destrucció i contaminació al litoral valencià. *Levante*, 27 de juny de 1989.
655. David Enriquez Torres. La capa de ozono. *Levante*, 9 de juliol de 1989.

- 656. José V. Cabanilles . La crueldad de los animales. *Levante*, 14 de juliol de 1989.
- 657. Ortifus. . *Levante*, 4 d'agost de 1989.
- 658. Manuel Peris. Don tragoncio se hace ecologista. *Levante*, 30 d'agost de 1989.
- 659. Matias Prats. Los hijastros de la naturaleza. *Levante*, 16 de setembre de 1989.
- 660. José Luis López de la Calle. Ecología, progreso y naturaleza. *Levante*, 16 de setembre de 1989.
- 661. Antonio Riquez. Luces en el drama ecológico. *Levante*, 8 de novembre de 1989.
- 662. J. J. Pérez Benlloch. Lenta lucha contra el delito ecológico. *Levante*, 10 de desembre de 1989.

8. Cofrents i energia nuclear (1984-1989)

Diari *Las Provincias*

- 663. María Consuelo Reyna. Fuga, ¿qué fuga? *Las Provincias*, 1 de maig de 1986.
- 664. María Consuelo Reyna. El rábano por las hojas. *Las Provincias*, 3 de maig de 1986.
- 665. José Pérez Adán. ¿Pérdida de inocencia del ecologismo? *Las Provincias*, 15 de maig de 1986.
- 666. Luis Gil Navarro. Chernóbil y los verdes. *Las Provincias*, 15 de maig de 1986.
- 667. María Consuelo Reyna. La gota. *Las Provincias*, 6 de juny de 1986.
- 668. Benito Jiménez García. Nucleares y democracia. *Las Provincias*, 9 de maig de 1987.

Diari *Levante*

- 669. Rafael Gadea Merino. La marcha triunfal de Cofrentes. *Levante*, 1 d'agost de 1984.
- 670. Grupo Ecologista Libertario. Solidaridad con Acció Ecologista. *Levante*, 17 de gener de 1985.
- 671. Josep Antoni Collado i Alvez. Víctimes nucleares. *Levante*, 16 de maig de 1986.
- 672. José Ramón Juaniz i Anselmo Villar. "No" a la energía nuclear. *Levante*, 21 de maig de 1986.
- 673. José García. El peligro nuclear. *Levante*, 6 de juny de 1986.
- 674. Juan Rueda. Limpiemos el planeta. *Levante*, 21 de juny de 1986.
- 675. Ortifus. . *Levante*, 28 de novembre de 1986.
- 676. Enrique Louis Rampa. Los valencianos y la seguridad nuclear. *Levante*, 2 de juny de 1987.
- 677. G. E. Rosella, G. E. Etna, i G. E. Llibertari i Colla Bici-Ecologista Més Llunya. La población aquí no pinta nada. *Levante*, 2 de juny de 1987.
- 678. Ortifus. . *Levante*, 2 de desembre de 1987.
- 679. Ortifus. La semana de Ortifus. *Levante*, 6 de desembre de 1987.

680. OB. . *Levante*, 7 de maig de 1988.
681. Ignacio Blanco. Las basuras y el medio ambiente. *Levante*, 7 de maig de 1988.
682. Ferran Belda. El percance de Cofrentes. *Levante*, 20 d'octubre de 1988.
683. Ortifus. . *Levante*, 4 de novembre de 1988.
684. Manuel Peris. Al rico residuo radiactivo. *Levante*, 9 de novembre de 1988.
685. Ferran Belda. Escurrir el bulto. *Levante*, 21 de febrer de 1989.
686. Mara Cabrejas. Irregularidades en la nuclear de Cofrents. *Levante*, 8 de juny de 1989.
687. Josep Vicent Marqués. Lletra oberta al president Lerma sobre Cofrents. *Levante*, 7 de juliol de 1989.
688. J. J. Pérez Benlloch. Vandellós está a la vuelta de la esquina. *Levante*, 29 d'octubre de 1989.
689. J. J. Pérez Benlloch. La caca nuclear. *Levante*, 9 de novembre de 1989.
690. J. J. Pérez Benlloch. Cofrentes es como Vandellós. *Levante*, 12 de novembre de 1989.
691. Alejandro de la Cueva. ¿Una catástrofe imposible? *Levante*, 3 de maig de 1986.

9. Incendis forestals (1985-1989)

Diari *Las Provincias*

692. César Gavela. Los que se fuman el bosque. *Las Provincias*, 18 de juliol de 1985.
693. Luis Dobón Lillo. Si un árbol es una vida. *Las Provincias*, 18 de juliol de 1985.
694. María Consuelo Reyna. ¿Quién sale ganando? *Las Provincias*, 31 de juliol de 1985.
695. Boro. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 31 de juliol de 1985.
696. Puche. Agua, fuego, sol y tierra. *Las Provincias*, 4 d'agost de 1985.
697. J. Martín. Incendios forestales. *Las Provincias*, 8 d'agost de 1985.
698. Puche. Como si hubiera estallado una bomba atómica. *Las Provincias*, 11 d'agost de 1985.
699. A. Martínez. España se quema. *Las Provincias*, 11 d'agost de 1985.
700. Pedro J. de la Peña. No te fumes el bosque. *Las Provincias*, 14 d'agost de 1985.
701. César Gavela. Matar el bosque. *Las Provincias*, 15 d'agost de 1985.
702. César Ferrer. Incendios. *Las Provincias*, 15 de maig de 1985.
703. Ricardo Zamora Giraldos. Incendios forestales. *Las Provincias*, 16 d'agost de 1985.
704. Vicent Meneu Nebot. Foc. *Las Provincias*, 21 d'agost de 1985.
705. Miguel Muñoz Sanjuán. Relatos de mi ex-bosque. *Las Provincias*, 6 de setembre de 1985.
706. Baltasar Bueno. Serra de Mariola. *Las Provincias*, 29 d'agost de 1986.

707. M. García. El incendio en la sierra de Mariola. *Las Provincias*, 5 de setembre de 1986.
708. Emilio García Sobella. Defensa del árbol. *Las Provincias*, 29 de juny de 1986.
709. Martínez Fenollas. Falta agua y arden bosques. *Las Provincias*, 23 de juliol de 1986.
710. Vicente Lladró. El monte arde porque está sucio. *Las Provincias*, 26 de juliol de 1986.
711. Miguel Muñoz Sanjuán. Reflexiones sobre los incendios forestales. *Las Provincias*, 27 de juliol de 1986.
712. Javier Tusell. Demografía e incendios forestales. *Las Provincias*, 6 d'agost de 1986.
713. L. M. R. Sobre incendios forestales. *Las Provincias*, 8 d'agost de 1986.
714. German Part Ortiz. El descontrol de nuestra naturaleza. *Las Provincias*, 12 d'agost de 1986.
715. Vicent Meneu. Defensa del monte. *Las Provincias*, 14 d'agost de 1986.
716. José Miguel García. Incendios. *Las Provincias*, 6 de maig de 1987.
717. V. F. Verlo. *Las Provincias*, 19 de juliol de 1987.
718. Pascual Sanfèlix Pradillas. Como evitar los incendios. *Las Provincias*, 24 de juliol de 1987.
719. Enrique Belenguer Donad. Incendios y gamberrismo. *Las Provincias*, 1 de setembre de 1988.
720. Vicente Lladró. ¿Quién quema el monte? *Las Provincias*, 3 de setembre de 1988.
721. Antonio Vercher. Reflexiones ante un paisaje calcinado. *Las Provincias*, 19 de desembre de 1989.

Diari Levante

722. José A. Rodríguez Barreal. El bosque, el fuego y el desierto. *Levante*, 13 d'agost de 1985
723. Antoni Montesinos. Tratan de impresionarnos. *Levante*, 13 d'agost de 1985
724. A. Martínez Martínez. Brigadas contra los incendios. *Levante*, 16 d'agost de 1985
725. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 23 d'agost de 1985
726. Bauset. La protección de los bosques, un reto para toda la sociedad. *Levante*, 13 de novembre de 1985
727. Classe de 6é B del C. P. El Molí (Torrent). En defensa de los bosques. *Levante*, 28 de desembre de 1985
728. Josep Miquel Sanfèlix . Els nostres pobres i degradats boscos. *Levante*, 13 de juliol de 1986
729. A. Quiles. Nuestros bosques. *Levante*, 12 de setembre de 1986
730. M. García. El incendio de Sierra Mariola. *Levante*, 12 de setembre de 1986
731. Rafael Gascó. Font de Mora cuando truena. *Levante*, 26 de juliol de 1987

732. Anònim. El impacto de los incendios forestales. *Levante*, 1 d'agost de 1987
733. Vicent Adsuara Rollan. Volem bosc o un gran desert?. *Levante*, 13 d'agost de 1987
734. Antonio Herrero. El incendio de Altura. *Levante*, 18 d'agost de 1987
735. Ortifus. [Vinyeta]. *Levante*, 28 de juny de 1989

10. Pluja àcida dels Ports (1984-1989)

Diari *Las Provincias*

736. V. F. Se edita un libro. *Las Provincias*, 5 d'agost de 1987.
737. Boro. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 23 de gener de 1988.
738. José Sanmartín. No sólo es una cuestión de sensibilidad. *Las Provincias*, 22 de gener de 1988.
739. José Sancho. Nubes ácidas. *Las Provincias*, 19 d'agost de 1987.
740. V. Fayos. "Stress". *Las Provincias*, 3 de maig de 1987.
741. Luis Font de Mora. Tenemos voluntad de eliminar la contaminación. *Las Provincias*, 20 de gener de 1989
742. José Sanmartín. Los humos de la muerte. *Las Provincias*, 19 de febrer de 1988.
743. José Sanmartín. Convendría matizar. *Las Provincias*, 26 de febrer de 1988.
744. Armando Serra. [Vinyeta]. *Las Provincias*, 2 de juliol de 1988.
745. Francisco Ortí Císcar. En Els Ports y El Maestrat hay contaminación. *Las Provincias*, 7 de juliol de 1988.
746. María Consuelo Reyna. Pero ¿qué les ha hecho Castellón?. *Las Provincias*, 17 de setembre de 1988.
747. Frederic Fos C.. La lluvia ácida en Els Ports. *Las Provincias*, 21 de setembre de 1988.
748. Armando Serra. *Las Provincias*, 22 de febrer de 1989.

Diari *Levante*

749. Javier Tárrega Bernal. La lluvia ácida. *Levante*, 31 de juliol de 1984.
750. Jaume Alandes i López. La deforestació d'Els Ports. *Levante*, 11 de febrer de 1989.
751. José Sierra. Que se aclaren. *Levante*, 12 de març de 1989.

ANNEX IV: Llistat de figures, gràfiques i taules

LLISTAT DE FIGURES

Figura 1.1.1. Eixida de la Terra des de la Lluna. Aquesta famosa imatge, titulada <i>Earthrise</i> (eixida de la Terra, de l'anglès <i>sunrise</i> , eixida del Sol), és la primera imatge del nostre planeta des de l'espai.....	p. 18
Figura 1.1.2. Cartell en contra de la urbanització projectada a Sa Dragonera.....	p. 22
Figura 1.1.3. Manifestació en contra de la urbanització de Sa Dragonera dins de les mobilitzacions que tingueren lloc entre 1976 i 1977.....	p. 22
Figura 1.2.1. Pla d'urbanització de la Devesa del Saler de 1973.....	p. 52
Figura 1.2.2. Il·lustració utilitzada durant la campanya «El Saler per al poble».....	p. 53
Figura 1.2.3. Article publicat en la revista <i>Triunfo</i> el 19 de març de 1977.....	p. 55
Figura 1.2.4. Article publicat en el diari <i>Levante</i> el 4 d'abril de 1978.....	p. 56
Figura 1.2.5. D'esquerra a dreta portades del diari <i>Levante</i> corresponents als dies 29 d'abril, 1 de maig i 4 de maig de 1986 que recullen les informacions sobre les emissions radiatives a Europa i a Espanya per l'accident de la central nuclear de Txernòbil.....	p. 58
Figura 1.2.6. Manifestació a Castelló contra la central tèrmica el 8 de març de 1987...p.	62
Figura 4.1.1. Fotograma del programa <i>Vida salvaje</i> de TVE, presentat per Félix Rodríguez de la Fuente, emès el 28 de juny de 1970 i dedicat a l'Albufera de València...p.	106
Figura 4.1.2. Reportatge del periodista Francisco Pérez Puche, «La urbanización de la Dehesa, al día», publicat en <i>Las Provincias</i> el 25 de febrer de 1973.....	p. 114
Figura 4.1.3. Sèrie de tres articles que va publicar la subdirectora de <i>Las Provincias</i> , María Consuelo Reyna, els dies 9, 10 i 11 de maig (d'esquerra a dreta). En ells, la periodista mostrava la seua postura contrària a la urbanització de la Devesa.....	p. 118
Figura 4.1.4. Cartell de l'exposició «El Saler: Dades per a una decisió col·lectiva», que va tenir lloc al Col·legi d'Arquitectes en juny de 1974.....	p. 128
Figura 4.1.5a. reportatge del periodista Vicente Murrillo de las Heras, «En marcha, la gran obra de urbanización de la Dehesa y de El Saler», publicat en <i>Levante</i> el 25 de febrer de 1973.....	p. 133
Figura 4.1.5b. Reportatge de <i>Jornada</i> , publicat el 27 de febrer de 1973, «Extraordinaria importancia del plan de urbanización de la Dehesa».....	p. 133
Figura 4.1.6. Portada de <i>Triunfo</i> del 25 d'agost de 1973 amb el reportatge de Carles Mira sobre l'Albufera.....	p. 140

Figura 4.3.1. Vinyeta d'Armando Serra, publicada en <i>Las Provincias</i> el 5 de juliol de 1989.....	p. 164
Figura 4.3.2. Vinyeta d'Ortifus, publicada en <i>Levante</i> el 16 de març de 1989.....	p. 166
Figura 4.3.3. Notícies relacionades amb l'oposició dels agricultors al Parc Natural de l'Albufera.....	p. 171
Figura 4.3.4. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari <i>Levante</i> el 18 de novembre de 1987.....	p. 179
Figura 4.3.5. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari <i>Levante</i> el 29 d'agost de 1986.....	p. 180
Figura 4.3.6. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari <i>Levante</i> el 21 d'octubre de 1986...	p. 180
Figura 4.3.7. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari <i>Levante</i> el 10 de maig de 1986....	p. 186
Figura 4.4.1. Portada del diari <i>Las Provincias</i> del 22 d'agost de 1987 amb motiu de l'aprovació del projecte de Llei de Costes.....	p. 190
Figura 4.4.2. Article publicat el 15 de setembre de 1987 en <i>Las Provincias</i> , signat per l'advocat d'Unió Valenciana, José María Ibarra: «Unión Valenciana tiene cien razones para oponerse al anteproyecto de ley de Costas».....	p. 192
Figura 4.4.3. Vinyeta d'Armando Serra publicada en el diari <i>Las Provincias</i> , l'1 de març de 1989.....	p. 195
Figura 4.4.4. Vinyeta de Boro publicada en <i>Las Provincias</i> , el 26 de setembre de 1987.....	p. 197
Figura 4.4.5. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari <i>Levante</i> del 30 de setembre de 1988.....	p. 202
Figura 4.4.6. Vinyeta d'Ortifus publicada en el diari <i>Levante</i> del 27 d'octubre de 1988...	p. 203
Figura 4.5.1. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari <i>Levante</i> l'11 de maig de 1988.....	p. 216
Figura 4.5.2. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari <i>Levante</i> el 6 d'octubre de 1988....	p. 221
Figura 4.5.3. Vinyeta de Boro, publicada en el diari <i>Las Provincias</i> el 25 de febrer de 1986.....	p. 222
Figura 4.5.4. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari <i>Levante</i> el 17 de gener de 1986...	p. 230
Figura 4.5.5. Vinyeta d'Ortifus, publicada en el diari <i>Levante</i> el 9 de juny de 1989.....	p. 243
Figura 4.5.6. Vinyeta de Boro, publicada en el diari <i>Las Provincias</i> , el 17 d'octubre de 1988.....	p. 250
Figura 4.6.1. Vinyeta d'Ortifus publicada en <i>Levante</i> el 2 de desembre de 1987.....	p. 260
Figura 4.6.2. Vinyeta d'Ortifus publicada en <i>Levante</i> el 6 de desembre de 1987.....	p. 260
Figura 4.6.3. Portada de <i>Levante</i> del 31 de juliol de 1985 amb el titular «El fuego ya se ha cobrado 17.000 hectáreas de monte». Portada de <i>Las Provincias</i> del 30 de juliol de 1985 amb el titular «Más de 12.000 hectáreas, arrasadas por el fuego».....	p. 266

Figura 4.6.4. Cartell de la campanya contra incendis de 1985 de la Generalitat Valenciana.....	p. 273
Figura 4.6.5. Notícies aparegudes en el diari <i>Las Provincias</i> el 2 de juliol de 1985 i en <i>Levante</i> el 28 de desembre de 1984 sobre la pluja àcida dels Ports.....	p. 276
Figura 4.6.6. Vinyeta de Boro publicada en el diari <i>Las Provincias</i> el 23 de gener de 1988.....	p. 278
Figura 4.6.7. Vinyeta d'Armando Serra publicada el 2 de juliol de 1988 que representa la pluja àcida com la dalla de la mort sobre els arbres de la comarca dels Ports que ha passat a anomenar-se «Pors».....	p. 278

LLISTAT DE GRÀFIQUES

Gràfica 4.1.1. Distribució temporal de les peces d'opinió sobre el Saler i l'Albufera durant el període 1973-1974 en els diaris analitzats.....	p. 112
Gràfica 4.1.2. Peces publicades en <i>Las Provincias</i> , <i>Levante</i> i <i>Jornada</i> en tres moments clau de la cobertura sobre la urbanització del Saler: entre el 25 de febrer i el 25 de març de 1973, el mes de maig de 1973 i juny i juliol de 1974.....	p. 132
Gràfica 4.1.3. <i>Frames</i> presents en <i>Las Provincias</i> i <i>Levante</i> en els articles sobre la urbanització del Saler i l'Albufera en el període 1973-1974.....	p. 144
Gràfica 4.2.1. <i>Frames</i> presents en els articles de <i>Las Provincias</i> i <i>Levante</i> sobre l'antic llit del riu Túria en el període 1973-1974.....	p. 155
Gràfica 4.3.1. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre el Parc Natural de l'Albufera durant el període 1986-1990.....	p. 160
Gràfica 4.3.2. <i>Frames</i> predominants en els textos analitzats dels diaris <i>Levante</i> i <i>Las Provincias</i> sobre el Parc Natural de l'Albufera de València entre 1986 i 1990.....	p. 181
Gràfica 4.4.1. <i>Frames</i> predominants en els textos analitzats dels diaris <i>Levante</i> i <i>Las Provincias</i> sobre la Llei de Costes entre 1987 i 1989.....	p. 206
Gràfica 4.4.2. <i>Frames</i> principals en els textos analitzats (1987-1989) dels diaris <i>Levante</i> i <i>Las Provincias</i> en funció de la seua postura respecte a la Llei de Costes (favorable o contrària).....	p. 207
Gràfica 4.5.1. Distribució dels temes tractats dins del grup d'articles d'Espais Naturals...p.	210
Gràfica 4.5.2. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre medi ambient durant el període 1986-1989.....	p. 237
Gràfica 4.5.3. <i>Frames</i> principals en els textos analitzats dels diaris <i>Levante</i> i <i>Las Provincias</i> sobre medi ambient entre 1986 i 1989.....	p. 248
Gràfica 4.6.1. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre energia nuclear en el període 1984-1989.....	p. 255

Gràfica 4.6.2. <i>Frames</i> principals en els textos analitzats dels diaris <i>Las Provincias</i> i <i>Levante</i> sobre energia nuclear entre 1984 i 1989.....	p. 263
Gràfica 4.6.3. Distribució temporal de les peces d'opinió publicades sobre incendis forestals en cada trimestre de 1985 a 1989 en comparació a la superfície forestal cremada al País Valencià en el mateix període.....	p. 267
Gràfica 4.6.4. <i>Frames</i> principals en els textos analitzats dels diaris <i>Las Provincias</i> i <i>Levante</i> sobre incendis forestals entre 1985 i 1989.....	p. 272
Gràfica 4.7.1. <i>Frames</i> presents en els articles analitzats i postura dels articles respecte a la protecció del medi ambient.....	p. 283
Gràfica 4.7.2. Peces d'opinió publicades en <i>Las Provincias</i> (LP) i <i>Levante</i> (L) sobre els diferents temes analitzats i les seues postures respecte a la protecció del medi ambient.....	p. 287
Gràfica 4.7.3. Postures sobre el medi ambient segons el gènere d'opinió en les peces publicades en <i>Las Provincias</i> (LP) i <i>Levante</i> (L) en el període analitzat.....	p. 289

LLISTAT DE TAULES

Taula 1.1.1. Tipologia de <i>frames</i> aplicables a la ciència.....	p. 43
Taula 1.2.1. Parcs Naturals del País Valencià.....	p. 49
Taula 1.2.2. Llistat dels incidents més representatius de la central nuclear de Cofrents des de la seua posada en marxa fins a 1990.....	p. 57
Taula 1.2.3. Nombre d'incendis i superfície cremada al País Valencià en la dècada dels vuitanta.....	p. 63
Taula 3.1. Fitxa d'anàlisi.....	p. 92
Taula 3.2.1. Tipologia de marcs ambientals aplicats en la recerca.....	p. 96
Taula 3.2.2. Total de peces analitzades per període, temàtica i diari.....	p. 101
Taula 4.1.1. Postura dels textos sobre la urbanització del Saler en relació al seu <i>frame</i> dominant (1973-1974).....	p. 142
Taula 4.2.1. Postura dels textos sobre l'antic llit del riu Túria en relació al seu <i>frame</i> dominant (1973-1974).....	p. 158
Taula 4.3.1. Postura dels textos sobre el Parc Natural de l'Albufera en relació al seu <i>frame</i> dominant (1986-1990).....	p. 184
Taula 4.7.1. Comparativa de la presència de <i>frames</i> en les peces analitzades dels dos diaris	p. 285
Taula 4.7.2. Presència de <i>frames</i> en les peces analitzades per gènere periodístic.....	p. 286
Taula 4.7.3. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Progrés vs. Natura».....	p. 290

Taula 4.7.4. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Bellesa».....	p. 292
Taula 4.7.5. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Recursos i desenvolupament econòmic»...	p. 294
Taula 4.7.6. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Símbol d'identitat».....	p. 295
Taula 4.7.7. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Dret ciutadà».....	p. 296
Taula 4.7.8. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Responsabilitat política i pública».....	p. 298
Taula 4.7.9. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Valor ecològic/científic».....	p. 299
Taula 4.7.10. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Conflicte».....	p. 300
Taula 4.7.11. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Caixa de Pandora».....	p. 302
Taula 4.7.12. Recursos i exemples del <i>frame</i> «Salut pública».....	p. 303

